

СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ

СЪЧИНЕНИЯ В ДВА ТОМА

•

Текстовете са подбрани,
разчетени и подготвени за печат
от Афродита Алексиева, Николай Аретов,
Върбан Въртов, Иван Радев

СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ

ТОМ ПЪРВИ

•

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ
СОФИЯ
1989

СОФРОНИЙ — ВРАЧАНСКИ

СОФРОНИЙ
ВРАЧАНСКИ



СЪЧИНЕНИЯ

XXXX 1 XXXX

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

СОФРОНИЙ — ВРАЧАНСКИ



СОФРОНИЙ — ДУХЪТ НА ВРЕМЕТО И ТЪРСЕНИЯТА В ЛИТЕРАТУРАТА

Софроний Врачански се формира и изявява в преломно време — края на XVIII и началото на XIX век. Реализирани в границите на няколко десетилетия, неговите търсения на книжовник свидетелствуват за сложните процеси в духовното и гражданското битие на българина. Наследството, което свързваме с името му, се оказва средоточие на отмиращи традиции, сочи жива приемственост с делото на Паисий Хилендарски и същевременно го надмощава.

Връзката си с „История славеноболгарская“ Софроний документира недвусмислено — два от нейните най-ранни преписи (от 1765 и 1781 г.) са направени от него. Първият е придружен от приписка-заклинание, за чиято оценка всеки писател може да мечтае: „И кой я усвои или открадне, да е афоресан и проклет от бога Саваота и от 12-те апостоли, и 318-те отци и четири евангелисти. И туч, и желязо, и камик да се стопи, той ни веќе!“ Но истинските свидетелства за приемственост с Паисиевото дело са заложили дълбоко в същината на Софрониевите усилия, на неговия възглед за света и за българската действителност. „История славеноболгарская“ със своя идеен заряд формира неговото народностно самочувствие и го ръководи в борбата му за просвета и знания, за изграждане на политическо съзнание и активност у възрожденеца, негов съвременник.

Чрез мащабната си обществена дейност, която го налага като „първ идеолог и ръководител на националноосвободителното движение“ (В. Д. Конобеев), с книжовните си занимания и културно-просветна програма Софроний надхвърля обаче задачите, произтичащи от „Историята“ на П. Хилендарски. П. Р. Славейков, събирал отрано спомени за него, още за престоя му в Котел е готов да отсъди: „„Види се, поп Стойко да е бил човек свободолюбив. Хаджи Петър х. Матеев разказваше, че тогавашните котленски чорбаджии не можели да търпят ни него, ни сина му и ги наричали неоетеристи в смисъл на свободоумни и либералстващи...“. И в представите на Г. С. Раковски „отец Софроний не само е бил духовен учител и разпространител българ-

©
Афродита Алекснева, Николай Аретов,
Върбан Въртов, Иван Радев, 1989
с/о Jusautor, Sofia

скаго языка в тях тъмни и тежки времена, но още е имал да прави и политически работи“. Активността на моралиста, мислителя и общественика Софроний подчертават и авторите от следващото столетие. През 1923 г. проф. Васил Н. Златарски очерта широкия фронт на неговото участие в политическия живот. И други учени са засягали тоя въпрос. Особено пълна е картината, която ни предлагат в публикациите си В. Д. Конобеев и Е. М. Шатохина. От тях авторът на „Житие и страдания“ е сочен като „самобитен и първи крупен дипломатически деец на българския народ през Възраждането“, като „идеолог“ и „ръководител“ на революционната борба. За да реализира в тази насока задачите си, той се сближава с патриотите Ив. Замбин и Ат. Некович, организира Комитет за освобождението на България, свързва се с висши представители на руската дипломация и външна политика, придружава руските войски през 1810 г. в Североизточна България.

Като истински син на своето време Софроний Врачански умело подбира начините, чрез които се стреми да действа за политическото, културно-просветното и духовното развитие на възрожденца от края на XVIII и началото на XIX век. Израз на идейното му и творческо съзряване и на гражданската му активност са не само преписите на „История славеноболгарская“, но и „Неделникът“, „Житие и страдания“, „Гражданское позорище“, „Позив към българския народ“, записката от името на нашата емиграция в Румъния до М. И. Кутузов „Молба от всички намиращи се тук българи“ и др. Всяко от тия съчинения утвърждава политическия и патриотичния смисъл на възгледите и дейността му, чрез които много зряло и държавнически отстоява правата и нуждите на своя народ.

Историографията възприема издигнатите от Софроний Врачански искания като платформа на формиращата се национална буржоазия. Може и така да е. Но сърцевина и отправна точка на политическата му активност са не тясно класови домогвания, а гражданско-хуманистичният му мироглед, неговото родолюбие и „вроден демократизъм“. Немалко от авторовите страници са публицистична защита на ярко изявен патриотичен идеал, на тревога за общонародното дело, на убеденост в самостоятелното бъдеще на българина. В „Позива“ като конкретна задача Софроний вижда пълното политическо освобождение от „турско-варварско мучителство“ — „ето прииде оний светлий ден, що го чакате четиристотин години!“. Национално самочувствие и политическа прозорливост са залегнали и в записката до главнокомандуващия руските войски ген. Кутузов през 1811 година: „Да им

се утвърдят земи по левия бряг на Дунав...“, „Да се освободят от държавни данъци...“, „Да се назначи във всеки град по един лекар...“, „Да се учредят съдебни места...“, „Да се освободят техните градове и населени места от престой на войска...“, „Да се учредят във всеки техен град училища за обучаването на младежта на различни езици...“, „Да им се позволи да търгуват...“. Като че ли никога по-късно представители на българския народ не са разговаряли с такова достойнство и мисъл за последиците от разгръщащата се борба за свобода, както през 1806—1812 г. Софроний Врачански „разговаря“ с руската дипломация и командването на Дунавската армия.

Живеейки с потребностите на своето време, Софроний по своему ги надмогва. Срещите и сблъсъците му с безпросветността и инертността, с жестокостта и издевателствата, които и сам изпитва, вместо да го обезсърчат, го въоръжават с опит, даряват го с мъдрост и стоицизъм. Той се превръща в изразител на активизиращите се ренесансови идеи, а неговите творчески и идейни търсения се оказват отправна точка на цялата ни просветенска книжнина до 40-те години. Разбира се, развоят на просветенските форми през следващите десетилетия има конкретно-историческата си обусловеност, но техните корени са видими още в Софрониевото наследство, в традициите, които той съумява да утвърди като обществен деец, моралист и писател.

Около началото на века у нас вече са създадени сравнително благоприятни условия за ренесансов тип дейност. Започва да изкристализира една нова чувствителност, която обаче все още трудно и бавно си пробива път. Знаем настоятелните усилия на поп Стойко да хвърли семето на възрожденските идеи в родния си Котел. Но знаем и разочарованието на педагога, моралиста, общественика при сблъсъка му с инертността: „Като толкова послужих аз на все селския работи, колико кроти излязих на везирския диван, зарад селския помощ! Двадесет години учих децата им книжно учение и на всяка неделя, и на всякий празник казувах поучение, и толкова труд, що подях, и толкова добро, що им сторих, и телесно, и душевно, а най-после мя предадох на бостанджи баши да мя убий.“ И той напуска Котел, за да повтори съдбата на Паисий, търсещ среда за гражданско-патриотичните си идеи. Пребивава в Анхиалска епархия и Карнобат, в Арбанаси, Капиновския манастир, Враца, Видин, Крайова, Букурещ. Последното десетилетие от живота му е свързано неизменно с Букурещ, където, в напреднала възраст, в средата на българската емиграция намира спокойствие и условия за работа. След Софроний книжовниците Емануил Васкидович, отец Зотик,

Неофит Бозвели, Райно Попович или Христати Павлович вече живеят и творят в една активна социална среда със своя програма, с трайни просветни и обществени цели. Те работят по десетина, петнайсет или двадесет години в Свищов, в Търново или в същия Котел (Р. Попович), където „Стойко нерей“ никога не се връща и където сам и единствен се е мъчил да пръска семената на просвещението.

Свидетелства и факти от различно естество говорят, че в началото на XIX в. у нас настъпва промяна в чувствителността на българина, личността вече има по-широк регистър от сетива, по-остро усет за цената на живота, за патриотично чувство и чувство за дълг и вина. Пробужда се един чисто ренесансов хуманизъм. След изявеното с „История славеноболгарская“ национално осъзнаване идва самоизображението, вглъбеността в собственото битие, съзнанието за цената на живота и личното достойнство. Всекидневието се интимизира, но на по-други, небитови начала. Връзката с околните и с потребностите на деня се натоваарва с повече духовност и хуманност. Книжнината вече започва да става „сътворчество“ и „творчество“. Появява се автобиографичната повест („Житие и страдания грешнаго Софрония“), повестта за страданията на отделния човек („Житие на Онуфрий Габровски“ от 1819 г., „Житие на Иван Трапезундски“ от 1822 г.), на цялата българска общност („Повествование за страдания Българии от агарянов в лето 1821“ от Никифор и Йеротей), мистифицираната автобиография („Разговор с един бесарабски българин“ от Н. Бозвели, „Неповинен българин“ от Раковски).

Крачката, която българската литература прави с автобиографията на Софроний, е последвана от книжовните трудове на К. Пейчинович, Никифор и Йеротей, Бозвели и Раковски, т. е. узаконява се настъпилата духовна промяна, която има не само литературни, но и извънлитературни прояви — дарения, завещания, меценатство... Те определено свидетелствуват за едно ново състояние на духа, за емоционална ангажираност с общото, за пробуждане на чувството за справедливост и стремеж към преодоляване на злото в робската ни действителност.

Много от тия преживявания и състояния на духа, непознати дотогава за българина, разкриват документи, спомени и дела, свързани с личности, които нямат нищо общо с литературата. Напротив — повечето от тях са от занаятчийско-търговски среди, представители на деловото мислене и възприемане на живота. В тази насока пълна систематизация на фактите не е нужна, тъй и явленията са от разнородно естество: страниците за Арбанаси с вероятен автор поп Симеон, които Й. п. Георгиев публикува в

Псп на БКД (1904, кн. 64), „Тефтера“ на търговеца х. Хр. Рачков със завещанието му от 1803 г., „Завещанието“ на Ф. Сакелариевич от 1812 г., замонашването и размонашването на х. Йордан Брадата в началото на 20-те години, за което упоменава Ив. Снегаров в студията си „Исторически вести за Търновската митрополия“ (Год. СУ, богос. ф-т, 1943, т. XX), свидетелствата на х. Г. Кисима около Гръцката завера, влезли в книгата на П. Кисимов „Исторически работи“ (С., 1900, т. II), и др. Така се наслагват чертите от автопортрета на възрожденската личност, чийто раннобуржоазен менталитет вече е свързан със съзнанието за дълг към околните, с потребността от патриотични пориви и жестове, с доказано самочувствие и разкрепостеност на нравите.

Трудно е да изясним конкретните причини, които довеждат точно в началото на века до тази смяна в чувствителността на българина. Може би съдбоносна е ролята на кърджалийските размирици. Дотогава жестокостта и издевателствата, посегателствата над живота са се осъществявали по друг механизъм, разполагат се по друга „схема“. Властта така или иначе е била „защитник“ на раята. А в „кърджалийско време“ унищожението добива масов, апокалиптичен характер. Българинът надниква в бездна, интуитивно усеща, че е застрашен коренът на неговото родово съществуване.

Литературен израз на новия тип чувствителност и на постепенно пробуждащите се нови идеи е „Житието“ на Софроний Врачански (в същия план внимание заслужават редица страници и от сборниците му „Разкази и разсъждения“, „Гражданское позорище“, „Неделник“, „Позив към българския народ“). Независимо от съдържаността и предметността на разказа и от лаконизма на повествованието то изобилствува с емоционални реакции и най-вече с доказателства за чувството на гражданска отзивчивост и отговорност, за ренесансово жизнелюбие. Може да се каже, че чрез съдбата на героя са изразени всички възможни душевни състояния, свързани с жаждата за живот и страх от смъртта, с пробудената съвест и човешко достойнство. В Софрониевото повествование те се излъчват „отвътре“, изграждат реални конфликти и взаимоотношения. „Страх“ е ключовото понятие, за вникване в емоционално-психологическите пластове на робския живот — за това говори текстът на автобиографичната повест. Но пак от Софроний разбираме, че въпреки сблъсъка с инертната среда и жестокостите на поробителя не то е, което определя представите за поведение и разбиранията на възрожденеца. Там властвува непоклатимата логика и целенасоченост на трезво оптимистичния му възглед за активност и самоосъществяване.

Моралистът Софроний, радателят за нравствената и верска консолидация на българина; за събуждане на патриотичното и гражданското чувство у него настоятелно търси формите на литературата. Книжовните му занимания в хода на годините препотарят отмерили или отминаващи етапи на духовен живот (преписи на часословци и триоди, преписи на „История славеноболгарская“), диалектически ги „снемат“ (сб. „Поучения и словосказания“, „Неделник“).

Софрониевата реализация-еволюция на книжовник е всъщност моделът на реализация на всеки участник в литературния процес през втората половина на XVIII и началото на XIX в. Бил той Дойно Граматик, Стоян Кованлъшки или Кирил Пейчинович и Йоаким Кърчовски, книжовникът трябва задължително да мине през извървяното вече и едва тогава да застане пред дилемата: или да остане на същото равнище, или да го смене в сбит или съкратен вид, или да подири собствена изява на пробиващите си път нови идеи в общодуховния процес. И наистина авторът на „Житие и страдания грешного Софрония“ изживява „религиозния“, „дамаскинарския“ и „паисиевския“ етап, за да ни подсказе, че „филогенетически“ обременена е отделната творческа личност, а не цялата литература, за да ориентира своите търсения от началото на века към перспективата на естетическия ни развой. Така създава сборниците „Разкази и разсъждения“, „Изповедание на трите вери“, „Гражданское позорище“, автобиографичната си повест, „Позив към българския народ“ — проза, която не заличава връзките си с книжовните традиции на XVIII в., но категорично заявява за родството си с актуалните просвещенски идеи и форми, разширява хоризонтите на художествено-творческо мислене.

На пръв поглед трудно могат да се очертаят нишките, свързващи „Неделника“ и „Житието“, Първия видински сборник с „Гражданское позорище“ и с „Позив към българския народ“. Но колкото и да са съществени различията помежду им, те имат обединяваща основа: национално-патриотичният и духовно консолидиращ идеал на автора българинът да съхрани своя род и език, да отстоява верската си самостоятелност, да заработи за политическото си освобождение. Видинските сборници, съчиненията, които Софроний създава и подготвя за печат в Румъния, както и кореспонденцията му от тия години са израз на усилията му да претвори този граждански и патриотичен идеал в практически дела, да го обвърже с плодотворни традиции. Книжовникът сам

изповядва за себе си — „двадесет години учих децата им на книжно учение“. Врачани разказват на П. Р. Славейков през 1848 година: „Никога не го виждали празен, все четял и пишел — това му била работата.“ В края на „Житието“ Софроний отново ни напомня: „Затова ся труда и аз сеги денем и ношем да изпиша няколко книги по нашему болгарскому языку...“. Когато заживява с мисълта за възможността свободата да бъде постигната, подчертава: „Това ваше страдание на вся Европа известно бист и у всех газетах помянуто и написано ест мучение ваше.“ По тоя път след Софроний тръгват по-късно П. Берон, Н. Рилски, Н. Бозвели, Г. С. Раковски. П. Р. Славейков...

Въпреки че днес голямата част от Софрониевите съчинения имат само историкопознавателна стойност, по своята същност и по своята възпитателна роля те са възплъщение на гражданско мислене и творческа активност. Дидактичният тон и цели, които преобладават в тях, намират реалните си основания: авторът се стреми да приобщи читателското съзнание към основните духовно-нравствени и идеологически търсения на времето; да укрепи и рационализира неговата вяра (преписи на богослужбени творби); да изрази нравствено-възпитателното гражданско кредо на възрожденеца (двамата преписа на „История славеноболгарская“, „Театрон политикон“, „Философския мудрости“, „Езопови басни“...); да го ориентира към формите на художественото повествование (цикълът кратки разкази от Втория видински сборник, преводната повест „Митология Синтипа философа“, „Житие и страдания...“). В този смисъл Софрониевото книжовно дело е не само най-обемното, но и най-богатото — то е своеобразен компендиум на традиции и тенденции, на идейно-тематични и жанрови стилови форми, определящи облика на цялата ни литература в края на XVIII и началните десетилетия на XIX век.

Внимателният прочит, наблюдения и анализ на самите Софрониеви съчинения ни убеждава, че няма противоречия между тях, че те — в религиозната и светската си насока — взаимно се допълват, преливат и осъществяват единността на гражданското му и творческо веруване. Религиозната му отдаденост не пречи на гражданските задачи, които си поставя. Нещо повече — начинът, по който С. Врачански разбира пастирските си задължения, свидетелствува, че благодарение на автора на „Неделника“, пръв издигнал се до архиепiscop българин от по-ново време, нашето духовенство започва да се реформира „отвътре“, без да търси каноничните спорове, резките конфронтации. То просто подчинява възможностите и формите, с които е свързана религиозната му мисия, на патриотичните повели на времето. Преданието говори, че

подобно на великия си предходник Патриарх Евтимий и епископ Софроний е бил по редутите на Враца за борба с кърджалиите. Врачанинът Васил Кръстениякът е документирал пред П. Р. Славейков отговора на Софроний, който на поканата да се върне след войната (1806—1812) на владишката си катедра отговаря: „Дери овци, храни волци — това не е моя работа, не ми е подадине да върша такъвиз работи и затова аз няма вече да се върна.“ Авторът, един от първите му биографи, с основание уточнява: „Тия са, доколкото знаем, последните знаменателни думи на първия при Възраждането български светител.“

Съществен дял от книжовната дейност на Софроний Врачански е продиктуван от просвещенската му моралистична програма. Почувствувал необходимост от познания за големия заобикалящ българина свят, чрез Първия видински сборник и чрез „Неделника“, респективно чрез своите беседи пред слушателите богомолци, той прави внушенията си посредством разсъдъчната форма на проповедта. Разбрал обаче, че това не е достатъчно, в сборника „Разкази и разсъждения“ (Втория видински сборник) Софроний илюстрира проповядваните от него нравствени и житейски принципи чрез художественото слово — „Езопови басни“, „Философския мудрости“, „Митология Синтипа философа“ — дълбоко демократични повествования, чието възприемане е подготвено от фолклорно-наративната култура на българина. Кръгозора му Софроний разширява по своему и със съчинението „Изповедание на трите вери“, задълбочава и заостря политическите възгледи на българина чрез превода на „Гражданское позорище“.

Сборникът „Разкази и разсъждения“, съставен във Видин през 1802 г., е едно от първите по време и сред най-показателните със същността си съчинения на просвещенската ни книжнина. Със светската си насоченост, със застъпените жанрово-стилови образци той се оказва важен за насоките на естетическия ни развой до 40-те години на XIX в. Отделните дялове на „Разкази и разсъждения“, „Гражданское позорище“, „Позив към българския народ“ ни убеждават, че моралистичната програма на Софроний не щеше да има за нас онова значение, което ѝ отреждаме, ако беше застинала само в проповедническата форма на Първия видински сборник или „Неделника“. Прекрачвайки „поученията“ и „наставленията“, авторовото внушение се натоварва с подчертано гражданско звучене и национално-патриотична актуалност. Превес взема амбицията духът и мисловността на българина да бъдат въввлечени в орбитата на натрупания общочовешки опит.

Чрез „Разкази и разсъждения“ Софроний дава конкретен израз на идейно-естетическата си програма и на вижданията си за

насоките на книжовния живот у нас. Докато съдържанието подказва по какви пътища той се стреми да включи съзнанието на българина в по-значими процеси на мислене и народностна реализация, то формите и тяхното разнообразие (кратки разкази, басни, наставления, философски разкази, сензации и мъдрости, анекдоти и публицистични фрагменти) моделират съществени страни от вътрешноразвойните процеси на повествование тогава. И едното, и другото, както трябва да се очаква, имат просвещенски характер. И двете разкриват нравствено-възпитателната роля, която възрожденецът започва да отрежда на литературата. Култът към човешкия разум, към нравствената сила на знанието в идейно-творческата система и разбирания на С. Врачански заема възлово място. По страниците на „Гражданское позорище“ се задълбочават социално-политическите измерения, в „Позив към българския народ“ превес има национално-патриотичното начало.

Така двете линии — проповедническата в нейните религиозни одежди и другата — увереността в гражданско-възпитателната роля на човешкия опит и разум — затварят един многообразен, сложен и богат на внушения свят. Просвещенският патос ги обединява и целенасочва. Духът на времето осмисля тяхната пълноценност и самостоятелност в тогавашния духовен живот.

* * *

Сред книжовното наследство на Софроний Врачански средишно място заема повестта „Житие и страдания грешного Софрония“. Търсена като автобиографски извор, като психография на времето, тя постепенно се наложи като правдив и вълнуващ разказ, като интересна и жива картина на възрождenskото ни битие. Вече сме на път да приемем, че до тази си творба той стига естествено и съзнателно вследствие на личната си творческа еволюция, в резултат на активното си общуване с литературата на балканските народи. Включените във Втория видински сборник преводни разкази („Малкият крадец“, „Кратка повест за суеверието“, „Молба...“), повестта „Митология Синтипа философа“, стихотворните фрагменти, които превежда, са доказателството за вече изграден вкус към повествователния тип изображение. Към наслоенията на чуждия опит трябва да прибавим и вътрешно присъщите му качества на талантлив повествовател, наложили своя отпечатък върху отливката на неговото мислене и образност, върху картините, чрез които възстановява преживяното.

В „Житие и страдания...“ композицията, жанровите черти, начините на изобразяване на събитията, на човешките прояви и взаимоотношения, стиливият облик на изложението говорят за

самостоятелно постигната художественоповествователна структура. Проследявайки композиционно-съдържателната схема на творбата, се убеждаваме, че изобразяваният житейски материал, както и изразните средства, чрез които Софроний го поднася, имат свой център и завършеност. Ръководен от вроденото си чувство на разказвач и от внушенията на пресъздаваната действителност, той гради повествованието, наслажда картините и проявите, умело осъществява преходите от едно събитие към друго и сполучливо претворява основната си идея.

Не бива да забравяме сложната, опосредствувана от спецификата на поставените задачи пред „Житието“ връзка автор — герой. Не всичко от биографията на „Стойко иерей“ и епископ Софроний се превръща в биография на художествения образ. Прави впечатление, че оценъчното не се движи по черно-бялата графика на литературната схема, така както е дори и в по-сетнешните изяви на оригиналната ни белетристика („Нешастна фамилия“, „Изгубена Станка“, „Войвода“, „Неда“, „Турски паша“...). Това свидетелства за обективността на разказвача Софроний Врачански, за близостта му до конкретно преживяното, за „недидактичната“ цел, с която е свързвал написаното.

Стиловата характеристика на „Житие и страдания...“ и нейният художествено-белетристичен смисъл е една от „енигмите“ при изясняване същината на творбата. Тя, като „биографски документ“ за личността на автора, е доказала автентичността на предлаганите данни, като „биография“ на българския живот под робство — също. Но когато става дума за качествата, благодарение на които я възприемаме като „едно от най-оригиналните произведения на новата българска литература“, когато става дума за художествено-стиловото ѝ своеобразие, се сблъскваме с редица трудности. Защото стилово-изобразителната същност и облик на „Житие и страдания...“ по особен начин кореспондират със съвременните критерии за художественост, емоционалните и пластични решения в нея не винаги се постигат чрез похватите на традиционния тип белетристика.

Повествованието е осъществено с изключително оскъдни художествени изразни средства — съдържан и обективен, лишен от присъди и оценъчност тон на разказа, липса на подтекстови и психологически внушения, на художествена фикция, на художествено-комбинативно мислене и въображение — неща, които са важна особеност в поетиката на разказа. Независимо от това пред нас е белетристична творба, стилово единна и въздействаща, със свой ритъм и съхранени възможности за внушения, самобитна и вълнуваща, с всичките белези на естетическа реалност.

Осъзнал достойнствата и възможностите на художествено-белетристичния тип изображение, Софроний Врачански се ориентира към единствено подвластната му жанрово-тематично форма на повествуване — мемоарно-биографичния разказ. За да го осъществи, по необходимост той се възползува най-вече от лично преживяното, като разработва единствено открояващия се пред него, познат му сюжет — сюжета на своя живот.

„Житие и страдания...“, както и преводната повест „Митология Синтипа философа“ разкриват светоусещането и таланта на художника белетрист. Единната, обединяваща ги философска основа са трайно формиралите се у възрожденца Софроний възгледи за света, за човека и българската действителност, за мисията и възможностите на литературата в напрегнатия и противоречив живот на народа ни около началото на века. В усилията му си дават среща трайното и устойчивото в българския характер с конкретните аспекти, търсения и активна социална позиция на възрожденската личност. Свидетелство за това е сборникът „Разкази и разсъждения“, свидетелство са „Неделникът“, „Гражданско пазорище“ и, особено „Житие и страдания...“. А над всичко създадено стои осъзнатата мисия на видния общественик-патриот и талантлив книжовник Софроний Врачански.

* * *

Вече подчертах широко известните, макар и ненапълно изяснени връзки на Софрониевото дело с традициите на XVIII в., със заветите на Паисий и „История славеноболгарская“. Големи усилия са положени от учени като Ал. Балан, П. Орешков, Б. Пенев, Ив. Моллов, М. Арnaudов, В. Сл. Киселков, Б. Ст. Ангелов, В. Мутафчиева и др. за разкриване конкретно-историческия смисъл и значение на неговия дял в ренесансовия подем от края на XVIII и началото на XIX в. Може би най-малко внимание е отделяно на въпроса за континуитета на неговите търсения с формите на книжовния процес до 40-те години, за неговото дело в системата на вътрешнолитературната приемственост като отправна точка на плодотворни традиции.

Ал. Теодоров-Балан в своя исторически очерк „Българска литература“ от 1896 г., като стига до Кирил Пейчинович и Йоаким Кърчовски, отбелязва: „Двама сина „софрониевци“ учителствували дълги години в Западна България и издадоха няколко български книжки за поука.“ Определяйки ги така, заслужилият филолог всъщност има предвид общия характер и родолюбивата дейност на тези двама възрожденци. А въпросът за „софрониевците“ —

т.е. за ония дейци, които са се изградили под знака на Софрониевата гражданско-политическа и културно-просветна активност, които с участието си в литературата са продължили заложените от него идейно-тематични, жанрово-стилови форми или са изпитали пряко неговото въздействие — остава открит.

Първият ред на „софрониевците“ е свързан с личности от Котел и семейната му среда: Неофит Бозвели, Петър Берон, Атанас Кипиловски, Стефан Богориди, Атанас Богориди, капитан Георги Мамарчев, епископ Поликарп, Жендо Вичов... Вторият ред възрожденци, които изпитват благотворното и стимулиращо влияние на Софроний Врачански, са от Търновския и Врачанския край — Стоян Кованлъшки, Дойно Граматик, поп Симеон от Арбанаси, архимандрит Нефталим от Капиновския манастир, отец Зотик, Иван Замбин, Атанас Некович... Третият ред съставят дейци, принадлежащи в началото на века към издигнатата прослойка сред българската емиграция в Румъния, участници в учредения Комитет за освобождението на България, в издаването на „Неделника“ (Д. Попски от Трявна, архим. Вениамин, Димитър Николаевич от София, Калчо п. Николович от Дряново, Теодор Стоянович от Видин...). Нужно е да се направят усилия за издирване на всичко за техния жизнен път и участие във възрожденския живот, да се разкрият преките и косвени свидетелства за контакт и приемственост със Софрониевото дело.

Но тук проблемът за приемствеността спрямо заложеното и постигнатото от автора на „Житие и страдания...“ ще бъде засегнат в друг аспект — като отправна точка за търсенията на просвещенската ни книжнина до 40—50-те години на XIX в. Оказва се, че с всяка от основните си изяви — с религиозно-проповедническата, със светско-дидактичната, с преводаческата и с белетристичната си дейност — Софроний Врачански поставя началото на плодотворни традиции, подхранващи литературата ни през следващите десетилетия на културно-просветен подем. Разгледаме ли творчеството на Софроний в този аспект, добиваме по-богата представа за заряда и същността на книжовното му дело, разкрило нови хоризонти пред българската литература от първата половина на века, осъзнаваме по-ясно вътрешнолитературната приемственост като градивен импулс в естетическата ситуация на Възраждането, задълбочаваме изводите си за търсенията на книжовниците от 20—30-те години: П. Берон, Н. Рилски, Хр. Павлович, Н. Бозвели, К. Огнянович...

Тъй като религиозно-проповедническият пласт в творбите на Софроний (и преди всичко в „Неделника“) е вече непродуктивен за актуалните търсения на духовния живот през първите десети-

летия на XIX век, ще се спра на онези тематични и повествователни насоки, при които ролята на Софроний Врачански е основополагаща. Става дума за сборниците „Разкази и разсъждения“ (1802) и „Гражданское позорище“ (1809), интересни за нас с това, че се свързват с идейно-тематичните и жанрово-стилови аспекти на просвещенската ни книжнина. Софрониевите книги не са оказали прякото си въздействие върху Петър Берон, Неофит Рилски, Неофит Бозвели, Константин Огнянович, Райно Попович, Христати Павлович и др., защото не са публикувани. Но темите, идеите и повествователните особености на Втория видински сборник и на „Гражданское позорище“ („Театрон политикон“) намират своето продължение в сходен тип книжнина от 20-те и 30-те години на XIX в. — факт, който нанстина хвърля допълнителна светлина върху Софрониевото дело. Без да я анализирам, ще очертая вътрешнолитературната приемственост в развитието на поучителната проза, утвърдена от Софроний.

Особено показателна и важна е близостта между отделните дялове на сборника „Разкази и разсъждения“ и цяла поредица творби, като „Рибен буквар“ (1824), „Славянобългарско детоводство“ (1835), „Христоития“ (1837), „Месецослов“ (1840), „Забавник за лето 1845“ (1845) и др. До любопитни изводи ни довежда още съпоставката с „Рибния буквар“. Типологическата близост при тия две съчинения се оказва симптоматична. Енциклопедичният характер на Бероновия буквар е вече „познато“ явление в просвещенската ни книжнина от сб. „Разкази и разсъждения“. Съпоставим ли съдържанието на двете книги, виждаме, че основните дялове на „Рибния буквар“ („Добри съвети“, „Умни ответи“, „Басни“, „Различни истории“) имат своите преки съответствия в отделните дялове на Втория видински сборник. Разликата е, че при Софроний те са застъпени не като образци, предназначени за новобългарското училище, а като съставки на познанието, към което трябва да се насочват интересите на българина.

Посочвам близостта между „Рибния буквар“ и Втория видински сборник на Софроний, за да се осъзнае закономерният ход в търсенията и в съзнанието на книжовника от просвещенски тип. „Добрите съвети“, както сполучливо П. Берон ще нарече застъпените в книгата си предписания, намерили място още в сб. „Разкази и разсъждения“, ще открием и в „Забавника“. Там К. Огнянович има раздели „Нравоучителни повести“ и „Нравоучителни изречения“, където се срещат подобни фрагменти. Втората част на „Славянобългарско детоводство“ от Бозвели е почти изцяло изградена от нравоучителни максими и късове, които напомнят цикъла „Философския мудрости“ на Софроний. В преве-

деното от М. Кефалов в 1842 г. съчинение на Ю. И. Венелин „За ради възрождения новой болгарской словесности или науки“ също има раздел „Различни мъдри изречения“ в духа на познатото от „Разкази и разсъждения“.

Най-разгърнатата реализация на нравствено-дидактичната традиция, набелязана от Втория-видински сборник, е „Христоитията“ (1837) на Райно Попович. Поучителните фрагменти от подобен характер са може би едно от генетическите гнезда, от които тръгва прозата ни — и нейната преводно-подражателна, и нейната биографично-документална линия. Застъпени от Софроний, Берон, Бозвели, К. Огнянович, те съдържат в неразчленен вид онова, което ще се разрасне в насоки на литературния процес през следващите десетилетия на века, ще се разслои и ще овладее специфичните си форми.

За утвърждаването на плодотворни традиции в поучителната проза на 20—40-те години способствува и разделът „Езопови басни“ от Втория видински сборник. Популярен жанр през античността, баснята познава разцвет и в десетилетията на Просвещението. След Софрониевия превод на 147 басни през 1802 г. към жанра ще се насочат П. Берон, Н. Рилски, Н. Бозвели, К. Огнянович, та до П. Р. Славейков (книгата „Басненик“ от 1852 г.). Синтезирала човешки опит, пресъздаваща трайни човешки отношения и състояния, баснята с епическия и нравоучителния си елемент (случката и поуката) е сполучливата жанрова форма, чрез която възрожденският ни книжовник, бил той С. Врачански, Н. Бозвели или К. Огнянович, осъществява прехода от дидактичните предписания към тяхната художествено-белетристична „зашифровка“. Така внушението овладява нови територии, тръгва по пътищата на художествено-белетристичното си разгръщане и защита.

В перспективата на литературния процес показателен смисъл добива и повестта „Митология Синтипа философа“ от ръкописа на Втория видински сборник. „Баснословието“, както я нарича Софроний, е явление, което чертае друга линия във възрожденската книжнина — линията на преводната и побългарена проза. След нея ще бъдат преведени „Историята на великия Александра Македонца“, „Приключенията на Телемаха“, „Изгубеное дете“, „Индийска хижа“, „Павел и Виргиния“, „Еничерите“, „Робинзон Крузо“ и др. Те не само внасят нови насоки, но способствуват за качествена промяна в литературата като изкуство. Разширяват се тематичните, проблемните, жанрово-стиловите аспекти на този процес, осъзнават се нови негови социологични и нравствено-въздействащи измерения.

След „Митология Синтипа философа“ на Софроний, все по-

вече обогатявайки се, преводната проза започва да поема важни функции в утвърждаването на художествения релеф на литературния процес. В някои от случаите тя ще се прояви като побългарен тип четиво и ще скъси дистанцията до читателското съзнание на възрожденеца. Постепенно се разширява кръгът на превежданите автори, актуализира се опитът на повече чужди литератури, издига се равнището на преводаческата интерпретация...

Убеждаваме се, че всяка от значителните книжовни прояви на С. Врачански се оказва в основата на плодотворни традиции за литературния процес до 40—50-те години. В този план се разкрива най-вече ролята на „Житие и страдания...“

Автобиографичната повест на Софроний — със своята насоченост към суровите нрави на времето и бита на българина, със своята форма на автентичен разказ за преживяното е отправна точка на тип повествователно отреагиране, към което гравитират цяла поредица съчинения: от К. Пейчинович и П. Казакович, от Никифор и Йеротей, от Н. Бозвели, Н. Рилски, Н. Геров, Онуфрий Попович, Андрей Робовски, Ив. Богоров, д-р Ив. Селимински, Г. С. Раковски... Изображението на съвременността със средствата на документално-белетристичното тръгва от „Житие и страдания...“, намира в тях различен израз и чертае една линия на повествование, която се оказва водеща в белетристиката ни. Без да имат генетична връзка и директна обусловеност от Софрониевата автобиография, творбите на тези автори я мотивират като явление, улесняват ни в осъзнаването на нейната същност, очертават тенденциите, които Софроний е предусетил.

Освен като индивидуален творчески акт „Житието“ функционира и в общия контекст на книжовния процес. При някои от следовниците на Софроний документалното повествование обогатява формите си, „аз“-повествованието се превръща в мистификация (при Н. Бозвели в „Разговор с един бесарабски българин“, при Онуфрий Попович в „Автобиографията“), автобиографията прераства в романизирана биография на просвещенеца („Жизнеописание на Николай Димкович“ от Н. Бозвели), в биография на времето („Повествование за страдания Болгарии от агарянов в лето 1821“ от Никифор и Йеротей). Доколко е единен в разнообразието си този процес, ни убеждава с част от търсенията си и възрожденец като Г. С. Раковски. В увода към своето незавършено „Житие“ той подчертава: „Читател не ще види в тая книга някоя си хубаво написана басноповест, сплетена с измислени от остро въображение случки, накичена с любовни и нежни приключения; нито пък никакви си големи и извънредни подвиги, представени изкусно и докарани близо до вероятността. Не! Такива

неща не съдържа тая книга. Тук се описват истински събития, познати от голямата част очевидцев и събития такива, които са имали голямо влияние на развитието народнаго ни духа, които вхождат в народната ни съвременна повестност.“ Като книжовник с опит в тази оригинална линия на повествование — сам оставил „Неповинен българин“ (1853), пръв издал „Житие и страдания...“ в „Дунавски лебед“ през 1861 г. — Раковски като че ли изповядва не само своите подбуди и верую, но и онова, което е ръководило първо Софроний, а след това Никифор и Йеротей, Н. Бозвели, Онуфрий Попович, Андрей Робовски...

Така мемоарното четиво, чието начало е Софрониевата автобиографична повест, започва да разкрива и естетическата си същност — особено ако осмислим посочените творби в духа на тяхната типологическа близост, в Духа на приемственост и единна линия на изображение, която подпомага белетристичното мислене след 50-те години на автори като Васил Друмев, Илия Блъсков и Любен Каравелов. Ако си послужим с израза на Б. Пенев, създавайки „Житие и страдания...“, „Софроний Врачански обогатява литературата ни не с книжен принцип, а с един жизнен елемент“.

* * *

Автор на обемно и многообразно творчество, което ни го разкрива като един от първите големи преводачи в по-ново време, като автор на оригинални повествования и публицистика, Софроний Врачански стои в основата на нов етап от развоја на дъзрожденската ни литература. Имаме ли предвид тия по-общи, типологически параметри на присъствие и вече изтъкнатата близост с търсенията на книжовниците от 20—30-те години, не бива да ни изненадва изводът на Б. Ст. Ангелов, че култът към Софрониевото дело като че ли се извява по-преди от култа към Паисий Хилендарски. А за нас, като мъченик на словото и творчески порив — той е най-талантливият и пълноценно реализирал се представител на новата българска литература до средата на XIX век.

ИВАН РАДЕВ

ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНАГО СОФРОНИЯ

Аз, грешний в человецех, родих ся на село Котел от отца Владислава, а от матери Мария и положили первое имя мое Стойко.¹ И като съм бил три лета, преставила ся мати моя. И отец мой поял другою жену, що беше люта и завистлива. И родил сас нея мужеское дете и токмо свое дете гледаше, а мене все отритваше.

И като бях девят години, подадоха ме на книжное учение. По-напреди не би возможно да пойдю на учение, почто повише болен и немощен бях. И като поидох на учение, голямое прилежание и остроумие имах. И вскоре изучих ся простое чтение. Понеже у Болгария не има философское учение на славенския язык, наченах да учим по греческий язык и изучих Октоих. Като наченах Псалтир, прииде вест, како са преставил отец мой на Цариград от чумата в лето 1750. Останах аз без отца и без матер. Тогива бях 11 години. Тогива ме узе стрий моя наместо сина, почто не имаше чада, и предаде мя на занаят.

И като бих седемнадесят години, престави ся и стрий, и стрина моя, наскоро един сас другий. Ала и стрий мой на Цариград умре, понеже бяха и двоицата джелепи. И понудиша ме должници и ортаци неговии да пойда на Цариград наместо сина его да соберем, що имаше да узема он пари от касапите по джелепское обичай. Ала като са касапите повсѣде разнесени по Цариград и по Анадолская страна?

У един ден хочехме сас едного ортака неговога да поидем у Анадолская страна. И поидохме на скелята да проминем сас ладия. И гледам при царските палатѣ ладие, а ний, человеци прости, като бяха они близко до Юс-кудар, поискахме сас сния ладии да проминем на Юс-кудар. И като отхождахме до них, гледаме на едно място народ много и двоица пехливани борят ся. И от-

горе имаше високии палати. Не знаймя, ала можеше да буде и самий цар тамо. И като престанаха они от боре-ние, повлекоха да пойдут къмто царските палати всия ония народ. И ний сас тях ведно пойдохме и станахме между царскии порта и между Яли-кьошкю, що бяха тамо верзани царските ладии. И стоехме тамо и чудяхме ся камо да поидем. Яви се тамо един бостанджий и рече:

— Що ходите ви тука? Скоро да пойдете оттува, почто отсекуват глави ваша!

И ний ся извинявахме, како сме человеци чуждѣнци и прости. И като са върнахме назад, фатиха ни тамо, що вардяха. Яничарите искаха да убият нас, почто они не видели нас, като проминахме сас ония народ. И като са освободихме оттамо, поидохме на общаа скеля и преминахме на Юскудар. Ала бях юноша тогива, млад и красен лицем, а тамошнии турци — содомити. Като мя видяха, той час ме фатиша да мя изпитват зарад харачийска хартия и найдоша хартия моя недобра. И затвориша ме далеко у една градина, що имаше тамо турци — свиряха, играяха, смееха са у една одая, що беше близо при пут. Ала аз са смислих защо мя затвориха мене тамо и по случаю имаше ключ от внутре, и той час заключих аз. Ами колико содомите! Они прихождаха и моляха ме да им отворя, подаваха ми из прозорецу жълтици. И аз видях какова е работа, наченах да викам. И имаше насреща доми еврейския. Той час придоша някои евреи и питаха ме: „Защо викаш?“ И аз сказах им вся причина. И поидоша до другаря моего, и подадоша мало пари на харача и свободиша ме от ония содомити.

И собрахме колико можихме, и приидохме на село сас здравии. И като сложиха, остана стрий мой должен гроша 400. И натовариха ги на мене да ги изплащам аз. Но като поидох аз на Цариград, роднини мои повече разграбиша домовния вещи и сокриша ги. И приидоша должниците стриини сас судия турецкий да преписуват домовния вещи. И мало, що найдоша. И мнеше, како съм го аз скрил. И повеле судия да мя бият на фаланга, а селския княз не даде ме. Знаеше, како не съм аз повинен. Но затвориша ме у вериги железния и держаша ме у затворка три дни, докле извади-ха мало нешто още роднините мои и отпустиша ме. И

от това извадоша верх афоресмо, како не съм скрил нячто.

И поидох на Шумен до владиката да оправям себе. Мало остана, що хочеша да побият нас хайдуци на пут.

Ала по-прежде, докле не бяха са собрали ония должници да си ишат стоката, понудиша ме роднини мои да мя оженят, почто не имаше кой да мя гледа. И аз като бях на осемнадесят години, млад, глупав, и не знаях, като хоче да излезе стрия мой должен и како хочут да натоварят всия неговия долг на мене... Имах аз мало пари, ала купих дома стриинаго в животе его и като са ожених, разнесох ги. Но имаш надежда на занаят мой. И после сас суд, като натовариха тоя долг на мене, а аз не имаш една пара готова сирмя: ами докле изплатя ония долг, какова сиромашия потеглих! Нужда, тесное и прискорбное живение проминувах... Колико укорение терпях от жену мою, почто беше мало горделива!

И намислих да оставя и дом, и жену, да поиду долу по селата — да работя, да са кевернисам. И чуле някои первейшии чорбаджии, како хочу да поиду, позоваша ме и рекоша:

— Не ходи нигде, седи! У тия дни хоче да прииде владика наш и да му са молим да тя стори священник.

И в третия ден прииде архиерея и помолиха ся. И он той час изволи да мя хиротониса в неделю и подадоха му седемдесят гроша. Ала беше у сряда то изплатение и аз ся готвях за в неделя потребная. В петок вечер прииде иконому и принесе ми парите и рече:

— Да знайш, како не има да тя учини владика священник, почто другий подаде сто и пядесят грош. Того хоче да хиротониса.

Ами какова ли скорб и сожаление мя обзе, като ся изповядах на духовнику и узех мартория, изготвих ся все потребная. Ами кому да скажа тоя скорб мою? Потехох до ония человеци, що са бяха молили и парите дали. И они поидоха и дадоша още тридесят гроша. И рукоположи ме в лето, 1762, септември 1.

Ала като знаях мало да чету, другии священници ненавидаха ме, почто они вси на то време бяха орачи и от безумная младост моя не хочах да им ся покорявам, като бяха тако прости и неучени. А они мя

наваждаха на архиерея и колико мя крати аргосва, и ненавиоеше мя. И имаше архиерей протосингеля, грека неученнаго и некнижнаго — он мя много ненавиоеше. Понеже то ест вещь природна: учен человек ученнаго любви и прост — простаго, и пьян — пьяннаго.

И тако неспокойно няколико години проминувах живение мое.

В лето 1768 начена са войска-баталия² турчина сас москочеца. Ами какво да скажем? Като повлекоха ония лютии и свирепии агарене, какво ли зло не сториха по християни — що им на ум не прииде, това не сториха. Колико человеци избиша! А нашей село, като е на четири путя и дом мой беше весма далеч от църкви, а по обичаю нашему-потребно беше да са найда у църква и на вечерня, и на утренья на всякий ден, колико ли улици обиколях, докле пойда у църква и да си прииду паки у дом! Колико мя крати фатиха и биха мя, и главо мя пробиша, и хочаша да ме убият ала Бог мя сохрани.

После наченаха да минуват пашии и полагаха ме да пиша тескери, да подавам за конаци, като пишах борзо. А они не аресвах конациите свои и дохождаха назад. Колико крати пищоли изваждаха на мене да мя убият? Веднож един сас копие фърли на мене, ала не са случи да мя удари. И най-после помина прехвалний Джезаерли Хасан паша — отхождаше на Русчук. И аз по обичаю раздавах тескери за конаци. Един мя фати за браду и мало остана да я отторгне. Като се наместиша вси, позова паша четири старци при себе. И един от них бях аз. Прииде един чауш, що седеше всякоги на село, проведен беше от везиря зарад да защитява селото от войската. И поидохме сас него до пашова порта. Рече он:

— Седите ви тука, да пойда аз горе, да разумея защо ви зове пашата.

И като излезе горе, викна на него пашата и собориша го долу у затворка. А ний наченахме да бягаме кой куде види. А аз побегнах къмто пашова конак близо, а не са смислих, како пашата седи горе на кьошка, хоче да мя види. И като мя види, викна:

— Що бягаш бре? Фатете го и принесете го вамо!

И той час мя фатиха четворица и заведоха ме при пашата. Ала сас каковий страх! И попита ме:

— Защо бягаш бре, кой тя гони?

И аз му рекох:

— Ефенди, ний есми рая, всякоги боязливи есми като зайци. И като вдигна ти чауша, убояхме ся и бягаме.

А он рече:

— Кой вред имате ви от това? Аз ви позовах да ви питам за пут.

Страшен паша беше! И поиде на Русчук, и седяше тамо.

В лето 1775 победи москочеца турците и премина Дунаву и узе на майсере Шумен, що беше везиря Мююсуноолу сас ордията турецкая. Узе на майсере и Русчук, и Силистра, и Варна. Тогива у нашей село седяше арнаутска паша, вардяше клисурата да не бяга турская войска, каквото имат обичай. Случи са тамо и кадия, и чауша, и субаша. Като чуха, како е узел москочеца везиря на майсере, побягнаха вси на Сливен. Колико ли страх потеглихме да ни не поплелят, като бягат! Вардяха християните и денем, и нощем. И держе майсерето дни 22. И сториха мир, и поидоха си москочите, оставиша и Турецкую землю, и Влашкую.

И после поидох на Светая гора и седях тамо шест месеци.³ И приидох оттамо, и учах деца на книжное учение и добре проминувах. Ала дявол, що е всякоги, що е на добро, завистлив, повдигна архиерея и понуди мя да мя учини епитроп иконому. И покварих аз благоговейное живение мое, наченах да ходя по неговоe угождение, по греческое обичай да глобявам человеците — зарад сродство и зарад другии вещи. Станах судия, ала повече за пари, ала не за мене, ами да угода на архиерея. Ала Бог святей въздаде ми праведно по делам моим. Но това по-следи хочем да скажем.

Не са помина много време, стана една крамола между агите на Осман пазар кой да буде аянин. Султану вербишкий положи одного аянина, а велията го не ще. И приведоха Бекир паша от Силистра да ги оправи. Като прииде, он уби султанскаго аянина. Поидохме и ний десят человеци от нашей село. И като са утокмиха, фърлиха на село нашей десят кесии. И затвори пашата троица человеци, що бях и аз един от них, а ония прати за пари на село. Ала им учини пашата срок — за три дни да принесут парите.

Седяхме ний тамо затворени, минаха са три и четири дни, не дохождат. Чухме, како отишле на Вербица да са плачат от пашата на султану. Наченаха мои дружина у затворката да плачат сас слези. Ах, сиромаси, посеча ни пашата! Не са помина един час, прииде пашов человек и рече:

— Прииди, папаз, зовет тя пашата!

Ами сас какво ли сердце поидох до пашата! Молях ся тайно Богу да ми прости согрешение мое, почто бях отчаял себе. Като приидох при пашата, рече:

— Где вашите человеци бре, да принесут пари?

И аз му рекох:

— Ефенди, три дни ест, како са поишле. Когда да соберут толкова пари и да ги принесут?

А он ми отговори:

— Гявур, иди скоро и пиши да ги не собират от раята сеги, ами да ги уземат от някого торговца, почто до три дни още ако не приидут, и вас посечам, и парите два ката уземам от них.

И аз писах това и пратихме человек. Като са минаха три, они не дохождат, и ний гледахме като овци на заколение. На третия ден пак мя позова пашата. Тогива, като отхождах, крайно отчаях себе си и от страх не можах на пашата да отговоря, що ми думаше. Като пойдох до него, видя мя, како не мога да отговарям, сас кротост ми рече:

— Не приидоша ли вашей человеци?

И аз рекох:

— Ефенди, ви есте благоутробне. Потерпи мало, какво да буде, тие до вечера прихождат!

А он не хочеше да потерпи, ами прати тоя час мубашир и узе още хиляда гроша. Ами що потеглих у затворката! Имам недуг почечуйний, сиреч маясил. Тогива от противное ястие беше мя хватил. Хотем да излезем повон, а они ме не пущат, псуваха мя. Та от страх и от недужная теснота упадоша вси власи главы моей.

По това после не седях мирен, ами купих две хижи близо при церквата и направих ги изнова. И що имах пари, все ги разнесох. И като са помина мало, разболях ся аз. Ала не болест да лежа на постеля, ами мя фати една теснота сердечная. И не можах да седа на едно място, докле да преброи человек десят

числа, ами ходях като луд покрай водите и плачах. Мнеше ми са, како хоче да изскочи сердце мое от уста моя. У таковая теснота бях. Подаде ми Бог наказание зарад безумная лудост моя, що бях ся разгордил зарад това епитропство, да глобявам неповиннии человеци. А тамо доктори не има, ами някои баби, баяха ми и целяху ме, ала никоя полза. Ходих да тража доктори по Сливен, по Ямбол. Най-послед поидох и на Цариград. Толкова пари разнесох, задолжнях немало.

По това начена турчина войска-баталия — и сас московеца, и сас немеца. И зимуваше Исуф паша везир на Русчук. А син мой поиде у Влашко и узе свинии, и по някоя причина стори зарар 1400 гроша. И като виде, како ся удолжихме много, он поиде на ордията и стана граматик на касапбаши. След някой ден разболе ся и попадия, леже болна шест месеци и преста ви ся. Нападна ни и другая харч. От една страна, войска минуваше, конаци имахме, от другая страна, должници мя не оставяха, искаха си парите, хочаша да мя затворят. И като оздравях мало, зарад оное баяние запрети ми духовнику три години да не служа литургия. И като са минаха три години, подаде ми духовнику позволение, ала деспоти мя не даваше, почто имаше да узема от сина моего заради свои пари файда, а не главы гроша 84. „Дай ми, рече, тия пари, да ти дам позволение да служиш литургия.“ Та мя держе още три години без литургия.

Ами що потеглих от поповете! Колико мя поношаваха и укоряваха ме, и не даваха ми достойная част. И коги ме даяше, думаха ми: „Ето, като някой слепец тя храниме.“ Що бяха мои ученици!

Таковое укорение и срам терпях шест години.

Като беше везирская ордия на Мачин, касапбаши прати сина моего сас одного своего человека да собират овци по Филипинская страна. И собраша. И той ага прати сина моего сас двадесет хиляди овце на ордията и остави до седемстотин отбрани овни на село наше, та коги помине агата му оттамо, да ги продаде. И като помина, продаде ги, узе ги хаджи Власю и Матей. И предадоха ги они на одного человека да поиде на Андрианополи да ги продава на курбан-байрама турецкий. И като поишле до Фандаклий, свадихи ся тамо помежду си овчарете и убили одного от них. Фа-

тил ги тамошния султан и положил ги у затворка, и ония овци усвоил.

По тия дни изишел бил от Андрианополи бостанджибаши да пази клисурите, да не бягат турци от войската. И предал султану ония затворници на бостанджибаши, а ний от това никоя вест не имахме.

У един ден приидоша на село наше двадесет бостанджии да питат кой продал тия овци. А старци наши рекоша: „Тия са овци продадоха у поповая хижа, того питайте. Кой ги й продал, кой ги й купил, он знай, ний не знайм.“ И позоваша ме тамо, и предадоша ме на онии мучители бостанджии. И заведоша нас троица до бостанджибаши на Сливен. И он станваше да поиде къмто Казанлик, и предаде нас на ортачаушу. Повдигна са и наченаха да поидут на оное поле до Коритен — беше месец юлия, 23 ден. Толико беше време жарко и жежко като огън, а нам сверзаша руце назад и понудиша ме пеши да ходим.

Ходихме колко два часа и от пек запряхме, почто они на кони, а ний пеши, како возможно ест равно да ходиме. Хаджи Власия, като беше по-стар, падна на земята, баялдиса. Прати ортачаушу да пита бостанджибаши, почто беше близко след нас, да всади нас на конете наши, а он рекъл: „Не има ли топуз да бий да ходят. Ако ли не могат да ходят, да им отсеке глави и да ги остави.“

И като чухме това, не остана у нас сердце, чудяхме ся какво да сторим. Наговорихме са и обещахме на того чауша тридесет гроша, понеже турци на пари лесно са приклоняват. И като поодалечихме мало, всади на кони наши и поидохме до Коритен село, и тамо кондисаша. И помина са колко един час, приведоша нас при бостанджибаши. И перво попита мене:

— Кой продаде тия овци?

И аз рекох:

— Ислам ага, а хаджи Власия ги узе.

— Ами колико овци продаде?

И аз сказах:

— Седемстотин...

— Ами още не продаде ли?

Аз рекох:

— Не знам, токмо толкова зная.

— Не знайш ли, пезвенк?

И той час повеле, та мя фърлиха сас очи на земята и седнаха троица на мене и наченаха да мя бият по боси нозе. Сохрани, Боже, бостанджийское биение немилостивное! Бияха ме и думаха ми: „Скажи колко овци продаде?“ И аз, като не можах вече да терпя, пресеке ми ся сердце от болест, рекох:

— Отпустите мя да ви скажа.

И оставиша мя.

— Скажи — рече.

— Зная — рекох, — како продаде касапбаши на двоица джелепи още овци, ала колко овци и по колко ги продаде, не зная.

Тогива викна:

— Скоро идете обесете того пезвенка!

Повлекоха ме бостанджии да мя обесят. Аз ся тегля къмто бостанджии, а они мя теглят навон. Раздраха ми дрехите, заборавих и биение, и болест. И той час паднаха някои аги, що бяха при него, и измолиха ме от обещание, и положиша нас у железнии вериги при другин затворници, що имаше до двадесет и пят — турци, христиани, цигани, ала повече арнаути, що бяха побягнали от ордията, като я развали московца на Мачин.

И хаджи Власия биха, ала по-мало. И на всякий ден набиваше на коли от ония арнаути пред очи наши. И прихождаха бостанджии при нас и устрашаваха нас, како хочет и нас на коли да набият. И после положили онии агашари и измолиха нас след пят дни, и отдадохме глоба хиляда и петстотин гроша. Отпусти нас, ала овчерете не отпусти, и рече:

— Коги пойда на Андрианополе, тогива ги отпущам.

Ала докле да поиде на Андрианополи он, прииде му манзиля и останаха они овчари, наши селяни, у затворка. Ами що потеглихме от нихните жени! Премина един паша от село и онии жени потекоха да подадут жалба от нас. Ами аз що да сторя? И другое зло... Но като чух, побягнах в гору и седях тамо два дни, докле си поиде пашата. И седяха онии овчаре тамо у затворка три месеци.

После извади касапбаши ферман от везира и извади овчерете, и овците узе от султану. И от глоба оная узе половина от бостанджибаши манзилину — сиреч 750

гроша. Той бостанджибаши беше от Карнобат, Сербезоолу, на име Мехмет.

Като са сверши все оная работа, тая зима седях у дом мой. Ала като ми не даваше деспоти позволение да служа литургия? И свещениците като мя укоряваха на всякий ден, и като ме предадоша старците без кабахат на бостанджибаши, като толкова послужных аз на все селский работи — колико крати излазих на везирския диван зарад селская помощ! Двадесет години учих децата им книжное учение и на всякая неделя, и на всякий празник сказувах поучение! И толкова труд, шо поддеях, и толкова добро, шо им сторих — и телесно, и душевно — а най-после мя предадох на бостанджибаши да мя убий...

Спроти това и мене дотегна. И, едно, от това, друго, от попское укорение да мя не хранят като слепец, от тая тегота востанях и поидох на Ахиолская епархия. И он ме прие сас радост и даде ми енория двадесет села сас Карнобат ведно. Знаях, како е Сербезоолу тамо, шо узе глоба от нас, и пак я узеха от него назад сас ферман, но держях ся на правина, почто ония овци аз нито ги продадох, нито ги купих, токмо ся продадох и купиха у моята хижа.

И като поидох тамо да попувам, радваха ми ся християни много. И от марта до Светая Троица седях мирно. Тогива на той ден прииде ферман пак бостанджибаши да буде. И той час прати слуги и фатиха ме и посади ме у страшная затворка, и держе мя четири дни. Нищо мя не вреди, почто беше тия дни на Карнобат панаир и имаше един султан гостянин у дом его, затова не би му возможно да мя озлоби нящо. Бяхме четворица у една верига кратка, не можахме да полегнем никак, ами ако полегнеше от нас двоица, а ония двоица седяха. Дохождаха бостанджии при мене и псуваха ме, и думаха: „Кой час си пойде султану, той час хотим напреки на кол да тя набием, да са научите како ся узема от бостанджибаши глоба назад.“ И не пушаха при нас одного християнина да приступи. Гледах като вол кой час хочут да мя умертвят.

На пятія ден пойде си султану и като излезе из порти его, той час прииде бостанджий да мя пита:

— Како ти е имя, право скажи?

И аз му сказах. Хочеше да мя уземе илам, да мя

убий. Като чуха това християните, стекоха ся на моление от касабата и от селата, като беше панаир, та бяха тамо собрани. Мужие припаднаха на одного негового любезного человека и жени припаднаха на матер его. И помоли ся матер его да мя хариже мене ней. Зарад да не оскорбья християните сас мое убиеение и сас голямое моление, свободиша ме от оная лютая смерт. И като са беше заклал да мя убий, той ден наби на кол одного урука наместо мене, шо беше он убийца. А оная глоба, шо я узеха от него назад, пак я узе от мене все равно.

Ами от това, вече после, наскоро, нели са случи мене паки другая беда — от тая по-страшная и нужнейшая. Имаше у моя енория едно село на име Шихлари. И тамо седеше султан на име Ахмет Геряй, и имаше своя жена ханская дъщеря. Той султан возлюбил една христианская девойка да я уземе за вторая жена от тоя село, на одного Юван чорбаджи, шо са призоваваше Кованджиоолу. А оная ханская дъщеря не дава му позволение да уземе вторая жена. И тако держеше оная бедная девойка четири-пят години — нито я узема, нито ѝ подава позволение да са ожени.

У един мя ден позоваша на Карнобат да венчая една сватба. И попытах отгде ест тая девойка. И они мя сказаха, како тая девойка, шо хочеше султану да я уземе за вторая жена, ала ѝ подаде позволение сеги да са омужи, и тако я приведохме тука. И аз повярувах и венчах их. След три дни разбрах, како гонил султан отца ея да го убий, а он побягнал и уфатил брата ея, и бил го много, и углобил го. И аз тогива убоях се и приидох в усумнение голямое.

След това поидох на едно село, шо са нарича Костен. Тамо токмо има церква у все Карнобатский кадиллик — да служа литургия в ден святых апостол Петра и Павла. Прииде някой человек на име Милош, та ме позова заради една борзая работа. И аз след обеда востанях и отхождах сас того Милоша в пут наш. Гледаме на одном място, мало от путю далечко, мужие и жени жнут нива и двоица турци селят при них на коне. И като минувахме у пут, позоваха ни да поидем при них. И като приближихме, рече Милош: „Султану ест.“ И аз потекох да му целуна скуту, а он мя попита:

— Ти ли си на тия села поп?

И аз отговорих:

— Аз есм раб ваш.

А он ми рече:

— Ти ли венча Кованджиюва дъщеря на Карнобат?

Отговорих:

— Аз есм человек чуждинец, наскоро приидох и не зная коя ест Кованджиюва дъщеря.

А он той час вдигна пушка своя и удари мя сас тепеджику два пъти по плящима моима. После извади пищол на мене, а аз, като бях близо до него, фатих му пищолу. А он привика на человека своего:

— Скоро дай въже да обеса того пезвенка!

И той поиде и узе от моя кон юларя, що беше дваката, и фърли го на шия моя. И имаше тамо една верба древо, и той час възлезе он на вербата и тегляше мя сас юларя нагоре. Ала руке мои като не бяха свертани, держях юларю и теглях го надолу, и молях ся на султану да мя пощади. А он седяше на коня своего, викна на Милоша сас голям гняв и рече:

— Прииди и вдигни того пезвенка бре!

И Милош начена да му са моли зарад мене, ала като го удари сас пушечний тепеджику по лицето, разкъса му чолестта. Тогива султано са обърна къмто вербата лице свое и вдигна пушката на человека своего и викна му:

— Защо не теглиш въжето бре? Сега тя свалям от вербата!

Он теглеше нагоре, ала и аз теглях надолу, почто руке мои не биша свертани. И като вдигна султану очи свои нагоре, Милош, другар мой, побягна и не имаше кой да мя вдигне. Тогива султану рече на человека своего:

— Слезидолу да поидем на село и тамо да го обесим, да го видят вси человеци.

И подадох ми в руке мои коня моего да го вода за юздата, и ония ме повлече сас въжето на шията ми, а султану идяше след мене и псуваше мя, и думаше мя: „Ког аз тебе не убия, ами кого да убия? Да венчайш ти моята жена сас гявурина...“ И аз молчах, почто бях отчаял себе от живение. Ала като мя водеше през полето, беше трева и бурян до колене и не можах да ходя. Колико кроти падах, а он тегляше въже-

то, в мале хочеше да мя придави. И султану, като идяше след мене и псуваше мя, чактиса пищол узадя ми, ала не фати огън, после пак чактиса и фати огън, ала или мя не сполучи, или на мене не фарли, почто беше пиян. И като излязохме на пут, рече на человека свой:

— Стой!

И ний станахме. Тогива запрегна пушка своя насрещу мене близо и рече ми:

— Гявур, скоро сеги прииди на веру нашу, почто ето той час хочеш да поидеш от той свят!

И аз какво да сторя? От смертний страх изсохнаха ми устата и не можах да продумам. Токмо толкова му рекох:

— А, ефенди, хич вяр а сас пушка бива ли? Ама хочеш да убиеш одного попа, от свето похвала ли хочеш да приемнеш?

И он на мног час держеше пушката насрещу мене и мисляше. После ми рече:

— Разделяш ли оная невеста от мужа ся?

И аз отговорих:

— Воистину, кой час ида на Карнобат, разделям ги.

— Заклени ся — рече...

И аз, що да сторя, от страх смертний заклых ся и рекох:

— Ваалаги-биалаги, разделям ги!

Тогива ми помогна и неговий человек и рече:

— Ефенди, що трябва да ги разделя? Он токмо да ги афореса, тия сама хоче да побегне от него.

Тогива рече на человека своего:

— Кога е тако, отпусти го да си поиде у пут свой.

И аз, като възседнах оттамо, за един четвѣрт пойдох на село Сигмен, що е оттамо два часа. И тамо наскоро изпих три-четири чаши люта ракия. И като седнах, тогива мя совзе страх и наченах да трепера като от тресавица. И до един час довтаса тамо и Милош и като ме видя, подиви се и вниде в ужас. И фати ся за урa-ненное лице свое и рече:

— Ох, отче мой, че жив ли еси? — Аз — рече, — като побягнах, много гледах отдалеч на вербата висиш ли обесен и не имаше тя. Ала като пукна пушката, рекох: „Ето отиде от тоя свят сиромаш поп Стойко.“

Ето, такива нужди и смъртни страхове проминаха през глава мою. Ето, тако пострадах аз заради чужди причини...

И като сверших тамо година, поидох на Карабунар. Седях и тамо една година, ала тамо мирно проминах. И като излязох оттамо, плачаха християните зарад мое разлучение. Искяха да седя и другая година, ала не би ми възможно да седя, почто са вдигнаха децата наши от Котел и поидоха на Арбанаси да седут, та имам нужда да ида при тях.

И востанах и поидох на Арбанаси марту 134. И седях до юлия тако празден, на един манастир седях колко два месеца. И у тия дни прииде врачанския епископ кир Серафим болен, и по мало дни престаи ся к Господу. И помина са някой ден, поидох до протосингела терновскаго, кир Григория, да го питам зарад някоя манастирска потреба. А он ми рече:

— Ти остави манастиря, почто ний хотим да тя учиним врачанский епископ.

А аз ся отричах, како не съм достоен за таковий чин: едно, есм старий летами, бях 54 лет, другое, чуем, како е оная епархия разнесена на много малии села, та требува многое служение. А он говоряше, како непременно хотим да тя учиним. И сас тия хорати поминаха са колко 15 дни.

На самий ден Воздвижение честнаго креста прииде у дом наш архидякон кир Теодосия и рече ми:

— Ето, отче, толкова дни има, како тя каним за архиерея, а ти не хочеш. А сега мя прати господин митрополит (беше на имя Матей), тамо ест и четири епископи его, сас нихний совет. Како вси тебе видяха достоен за врачанскаго епископа. Ами вижд, да подай един ответ, хочеш ли да будеш, или не хочеш, почто аз на това пришел есм...

— Слушай — рече, — отче! Ний слугуваме по двадесет години, та не можем да са удостоим да приемнем архиерейство, а други мито дават и молебници полагат, а тебе пришло това дарование без слугуване, без мито и без молебници.

И аз като мислях каков ответ да подам, наченаха децата да ми говорят: „Защо, отче, не хочеш да ся обещаеш, като тя молят? Да имаме и ний отца архи-

ерея.“ И аз по технии хорати приклоних ся и обещах ся. И архидякон целуна ми рука и поиде си.

После ме позоваха на митрополи, що бяха и епископите, и целовах рука. Беше ден четверток. И рече ми митрополит:

— Да будеш готов за в неделю, да тя рукоположим на архиерейство.

Ала како ся случи — рукоположиха ме на священство в лето 1762, месец септември, на 1 ден, в неделю, а на архиерейство мя рукоположиха в лето 1794, паки на месец септем., в 17, в неделю. И сас която одежда беше облечен тогдашний архиерей кир Гедон на Котел, като мя хиротониса на священство, у тая одежда облякоша мене, като мя хиротониса на архиерейство.

И като станах архиерей, у тоя ден велика радост стана у митрополи, и у дом наш трапеза и учреждение великое. После седях на Арбанаси три месеци, докле са наготвя и докле ми прииде ферман и повеление от Цариград.³

И повдигнах ся да пойда на епархия моя декем., на 13 ден. Ала беше лютий студ и сняг. Имах намерение да постигна на епископия моя за Рождество Христово. И като поидох на Плевен, почудиха ми ся християните како съм дерзнул да поиду на таковое време на Враца.

Ето — первая смущенная вест ся зачена!

И аз попитах: „Какво е това смущение къмто Враца?“ А они ми рекоша, како има Пазванджиоолу крамола сас Генч ага и сас Хамамджиоолу, що ги й изгонил из Видин. И они собрали няколько войска, турци и арнаути, да са бият сас Пазванджия. Ала като не могат да поидат на Видинския кадилик от Пазвановая войска, седят по врачанския села.

Ами како да поидем ний на Враца! Седях на Плевен три дни и на четвертия ден востанах и потеглих къмто Враца. Пратих напред человеци селяни, ако има войска по селата, да потекут насреща нас да ми скажат да са възвърнем пак на Плевен. И тако поидохме до село Коинлари, що е пол пут до Враца. Ала посреди нощи приидоша человеци и сказаха, како доишле на село Браница до 400 пандури пазвански, що е един час близо то село до Коинлари. Ала то име

пандури ний като не знаем, обзе ни един страх, чухме ся камо да поидем. Пратих чловеци да ми фатят ясакции, ала от студ и от страх не хоче никой да поиде. Стана обед, чловеци не дохождат. А мене страх да не припаднат пандурите да ни съблякат. Ала ед-вам наишле едного турчина, повдигнахме са от тое село и като приближихме до Враца, гледаме толико войска излази от Враца и иде насреща нас. Ала не знаяхме какова е тая войска. Докле разберем, колико страх потеглихме, а то били врачани — отхождали да гонят оная войска, почто разсипали и соблякли врачанските села.

И приидох на епископия моя. Ала и тая не е подолу от затворка. Нека буде! И приеха ме християните радостно, и ходях по църквите в недели, в празници, и полагах поучение по нашему болгарскому языку. А они християни, като не чули от другий архиерея таковое по нашему языку поучение, имаха ме като едного философа. Ходих по селата, собирах мирията, ала помощ, милостиня, каквото има обичай, зяло мало мя подариша, почто у тая година беше голям глад по все България — двадесет пари беше една ока брашно. Обещава ми ся занаяпред, ако подари Бог изобилие, да мя помогут.

Като сверших Врачанския кадилик, на месец юния востанах до пойда на Плевен, да соберем и тамо. Пратих чловеци, като приближихме до Плевен, да подадут вест, како хотим тамо да поидем. Приидоша насреща ни някои попове и рекоха: „Деспоти, не е възможно да приидеш сеги у Плевен, почто ся бият вънуре Топузоолу и Налбантоолу за аяклик, кой да буде аянин. И не излази един християнин от дома своего. И ний нощем скрито излязохме.“

И като заминахме покрай Плевен, чухме пушките, като пукат. Ала докле заминем, каков ли страх потеглихме. И поидохме на Арбанаси.

Ала като излязох аз из епархията, божием поупущением, тое лято удари една чума напразно и запали ся вся епархия, и касабите, и селата, не остана чисто едно село грях ради наших. И от тоя смертний страх седях на Арбанаси четири месеци. Що бях собрал от Врачанския кадилик пари, похарчих ги.

По месец октомври приидоша плевняни да ме узе-

мат и рекоша: „Има чума още, ала повече по турците, а по християните са мало пресече.“ И аз поидох сас них на Плевен. Прииде един поп да ми целува рука. Гледам го, лицето му като огън запален. И като хочеше от мене да си поиде, чужам, другий поп му дума: „Защо целуна на деспоти рука, не видиш ли себе си, како тя фатила чумата?“ Ала наистина беше тако, почто тая нощ умре. На утре приидоша да ишат от мене попове да го погребут. „Ако не пратиш — рече — попове, а ний отхождаме на агата и уземаме ги силом да го погребут. Они досега вси чумавии погребоша, ами того попа защо да не погребут?“ И аз, що да сторя, пратих ги и погребоха го. И на утре приидоша вси при мене и аз видях, како ся смесих сас них. Намислих да служа литургия, да ся пречаща светих таин, а че какво Бог подари. И ходихме после из Плевен и по селата светихме вода повсюду, и Бог мя сохрани.

И тако поминахме тие две години. И що собрах, едвам ся отплатих мирията и файда, и покрих ся трошката — не можих да сваля от борча.

А в лето 1796 нападнаха пазванските хайдуты и исполниха вси села и касаби. Вече не можих да изляза нигде. Проваждах попове да собират мирията, ала нужно половината не можах да уземат. На тая са година повдигна Урумели-валиси Мустафа паша сас 40 хиляди войска верх Пазвантоолу. И держаха Видин много време на майсере, и не можиха да му сторят нищо. И като си поиде Мустафа паша, пазванските хайдуты пак исполниха епархията моя все.

В лето 1797 смесиха са кърджалиите сас пазванските чловеци и приидоша верх Враца и держаха я майсере осем дни, и бияха ся, ала не можиха да влязут вънуре. А аз два дни по-напред, нощем, побягнах да поидем на Рахово, та да преминем на Влашкая земля. Откъса ся тварнику кон наш у тая нощ и липса ми за двеста гроша нящо. И докле преминем на Дунава, колико ли страх потеглихме, Бог знай. И поидох на Арбанаси. Поседях мало, докле са махнаха кърджалиите от епархията, и пак поидох под есен на Враца.

В лето 1798 пак ся повдигна войска царская верх Пазвантоолу — множество многое, почто беше обладал до Русчук и до Варна. Повдигна са капитан паша от Цариград сас толкова войска и сас толкова топове и

прехвалний Кара Османову от Анадолия, и други двадесет и четири паша, и вси аяни от Урумели... Сказуваха, до триста хиляди войска ся била собрала верх Видин. И държаха го майсере шест месеци, и бияха ся, ала не можиха да му сторят нищо.

Ами аз тогива где не бягах! На една овчарская кошара седях на януар месеца двадесет дни, докле премине первая войска. Като са мало поослаби путя, нощем поидох на Тетювен. През гората вершините очите ми хочеха да извадят. И тамо седях два месеца. И като поиде войската первая къмто Видин близо, востанах от Тетевен да пойда на Враца за Воскресение Христово. И на пут хочеха някои турци в мале да мя убият заради една чуждая причина.

Тогива силихтар Хусейн паша, като отхождаше на Видин, изгори Габрово и Арбанаси разграбиша кърджалиите,⁶ що ги имаше сас себе. И нашея дом все разграбиша, и не остана ни лъжица, ни паница. И мои дрехи и книжа, що имах, все узеха, и вся дом разкопаша. А децата побягнаха на Котел, а оттамо на Свищов поишле. А аз като не би възможно мене от войска да ходя по епархията моя, ами поидох сас терновския протосингел да собираме Терновская епархия. И после поидох на Свищов, наидох децата голи, седят на рогозина и аз пари не имах да им купя дрехи. Скорб голям!

По август месеца поидох на епархия моя. И все войска беше на Видин, бияха го да го уземат. Ами каков ли страх потеглих, като ходях по селата да собирам миря! Връщаха са и бягаха турци делии от ордията, соблячаха селата. И субашите обираха. А аз ходях по селата. Най-после, като развали и разсипа Пазвантоолу по Святаго Димитрия царската ордия — аз бях по селата, — сипнаха са от Видин турци, от Видин по селата да бягат. Ами сас каков труд и страх пострадах, докле са добия веднож до Враца! Какови ли гори и холми, и доли не обокожихме!

И тамо мало някой ден поседях. Прииде вест, како иде на Видин Алю паша сас пятнадесет хиляда войска. Нощем приидоша конакчий и аз като чух, востанах тая нощ на осем часа да бягам от Враца навон — нощ темна, време беше дождевно, а планина стръмна, висока. Колико ли крати падах на путю, докле поидем на Че-

репиш манастир. И като поидохме на манастир, не наидохме никого — калугери побягнаха, манастиря затворен и не знаим где са. Хеле са случи един поп на пут, селянин, та ги знаел, како бягат у една пещера, и заведе ни при тях. И седях тамо при них у оная пещера двадесет и четири дни. И узех студ и разболях ся, и четири дни болен лежах тамо. После ся сгреях и мало пооздравях.

Востанах да пойда у другий манастир, що е на Софийская епархия. Ала тамо планини високи, кон не може да са язди, а мене боляха нозете, не можах да ходя пеш, а возход и низход има два часа. И докле да възляза и да сляза, воистину сас слези оплаках живот мой. И тамо седях 14 дни.

И прииде ми писмо от Враца, како убил капитан паша Алю пашу на Рахово и войската му са разнесла, и на Враца приишел другий, Исуф паша, да зимува тамо. И пишат, како е епископия празна и Исуф паша добър человек, ами да си дойдеш на епископията. Ала беше сняг глубок, зима люта, десет часа ест оттамо, едам за три дни поидохме.

И на Враца седях колко десет дни мирно. После приидоша у Враца десет байраци арнаути и като не имаше праздни хижи за конакчи, наполниха епископията — колко петнадесет души да седят тамо, аз да ги храня. А одая имаше токмо една, имаше и друга, ала я бяха разсипали турци. Време зимное, студ голям, почто изпервен не било епископия, ами бил метох църковний за калугери да падат тамо. Ала докле наиду време да побегна от них, колико лъжи не положихме! Ами у коя хижа да пойда, като са все исполнени сас турци! Побегнах при татар-агаси — аз сас зелен калпак. Питат мя, що си ти за человек? Да реку владика есм, не дава ми рука. Ами рекох — доктор есм. И они мя питаха за лякове. И мене, какво би възможно, дадох им ответ. После, като би вечер, поидох у едного христианина и прие ма при своя челяд, почто не имаше другая хижа праздна нигде. А слугите мои вон — гледах, како хочут да измрут от студ.

Искам да изляза от Враца навон, ала пашовии арнаути пазят капиите и питат кой отходи и кой доходи. Ами какво да сторя? Пратих напред тварнику сас двоица турци тамошни, а аз завих главу мою сас шал и узех

в руку камчик и подбрах напред сеизину. И като пашов татарин борзо излязох из капията и не познаха ме какъв човек есм. И поидох пак на Черепиш манастир.

А на епископията удържаха онии арнаути все постеля и съдини, и жито, и ечемик, и вино — все изядоша и продадоша. И на тоя манастир не можихме да седим. Востанах да пойда на другий, що е по-далеч от Враца. Поидохме вечер късно на едно село, а то ся разбягало, не има ни един человек, не има хляб, не има древа, а студ лют, нош долга по декем. месеца. Хочехме от студ да измрем. На утре востанахме рано. Пут не има, сняг глубок, четири час място едвам за два дни поидохме на Карлуковския манастир. Тамо седях пят-шест дни, и учинихме Рождество Христово. И тамо наченаха да прихощат турци от войската; почто, като са върнаха от Видин, по вси касаби наоколо имаше паши. По селата пашалии ходяха повише да са хранят и да соблачат селата.

И не би възможно да седа и на той манастир, но поидох пак на Тетевен — и тамо седях 40 дни. И приидоша някои человети по февруария месеца и сказаха, како востанаха капитан пашовите делии, що две хиляди зимуваха на Плевен. И аз ся зарадвах и поидох на Плевен. Ала ми не прииде на ум, како е на Враца Исуф паша, а на Лом — Гюрджи паша, а на Влашко, настрещу Лом — силихтар Хюсеин паша, що са найлоши зулумджии. Ами ако поминат на Плевен, камо аз да бягам? Не бягах аз, како есм нещо зло сторил, ами име мое голямо, владика. А пашите зулумджии, да ме фати, сас десят кесии не е възможно да ся свобода. А аз при мене не имам сто гроша.

Довтасахме на Плевен на задушная субота и седях мирен до сирния петок. Довтасаха вечеро късно на Гюрджи паша делиите, изразбиха врати, приидоша и до нашия конак 11 делии сас коне. А ний не имаме хляб, ни ечемик, ни плява, ни сено. Паднахме на молба и подадохме пари, и поидоша у другий дом. И сказаша, како заутра иде Гюрджи паша сас четири хиляди войска. Ами аз камо да побягна — повон не може да са поиде нигде, а да седа у християнская хижа не е възможно. Но побегнах и скрих ся у един турецкий харем. Помислих, како он хоче да седи ден или два и хоче да си поиде. Ала не би тако, почто он седе де-

сят дни. И като востана он, у той ден прииде и Хусеин паша сас шест хиляди войска. И не оставиха ни християнский, ни турецкий доми праздни. Повдигна се един кадинский вик, писък, ала кой ги слушаше. Придоша и на нашия конак, но не имаше тамо място за коне, та не аресаха. Ами докле ходиха и обикаляха ония дом, аз от страх побягнах при самая кадина, а она по нхное обичай обръщаше лице свое от мене да я не гледам.

И той паша седе 15 дни. И тако седях у ония турецкия харем 26 дни. Бяха великии пости, а у турчина не имаше за ядение нищо — чаршия заключена и всякий християнин имаше у дом свой турци. И кому дохождах аз на ум да ми принесе нечто ястие! И тамошни человети не са толкова праксани да имат архиерея на почест. Да оставим ястие, ами много дни и без хляб останвах, почто ония турчин беше сиромаш, повише кукурюзний хляб ядыха. Но имаше малко зелие армея, а друго нищо. Ами колко ли страх имах да не иде някой да мя скаже, понеже много пари хочеха да ищат от мене, а аз като не имах, мни ми ся, како ме убиваха.

И като си поидоша они, излязох аз от оний харем и поидох у дом епитропа моего. И не са поминаха три дни, чу ся из градо смущение голямо. И попитахме що е то. Рекоша — кърджалиите доишли накрай градо и искат да влезат у градо непременно. И гледахме — кадини и християнския жени, всякая носи сас себе изрядния вещи свое и плачат, и бягат къмто турская крепкая махала. Той час востана епитропа и жена его, узеха мало вещи сас себе си и побягна от дома своего. Ами аз камо да побягна? Советоваша ме някои человети да поиду у един хан, що е ограден крепко каменную стеною — има тамо и турци много, та не могат да уленят того кърджалиите. И аз поидох на ония хан и седях тамо 15 дни, докле преминаха кърджалиите къмто Терново.

Ето привтаса и Святий Лазар. У тоя ден востанах от хану и поидох на божигробския метох. И мирно проминахме страстния седмици. И на самия Пасху служих литургию и радвахме ся — и на девятый час поидохме на вечерня по обичаю. Като наченахме целование сас „Христос воскрес“, чухме, како се потресе градо и вдигна са един общий глас и викание. И що бяха у църкви человети, вси потекоха навон, останах аз сам в църкви,

облечен сас архиерейская одежда. Чуеме отвон вик, плач, ала не знаем шо е то за голямая молва и не смеем да излезем и да надникнем навон, почто беше църковная ограда слаба, гледа са отвъзде. И той час излия ся от свише един град като орехи, ала мало держе и премина. Тогива прииде един свещеник у църквата и сказа ми, како приишле пазванскии хайдуту, колко две хиляди, и строшили порти и врата и у нашия метох кондисали. И вся мои вещи удержали.

Ами аз камо да пойда? Замаях ся. Тогива имаше тамо бегликчин — кир Константин сас чофадар, сас бостанджии и до 60 души сас него пазаргедени овчари. Приишле бяха да уземат овце за беглик по обичаю. И пратих того свещеника до него, и приидоша неговии чловеци, и узеха ме от църкви, и приведоша ме на неговий конак. И седях тамо 19 дни. И тамо имаше от пазванските на конак, пияни бяха и чиняха зло. Того ради, узе двоица чловеци от агата им, шо беше Гошаницали Халил, та седяха тамо, сас нас ведно хлябядяха. Дохождаха отвон и кърджалии и аз седях между тях — влашка качула имах на главу мою, зовяха ме язаджи Стоян. Не можах ни да чета нещо, ни молба да сторя.

У един ден рече ми Константин чорбажи: „Ний, рече, хочем да поидем на Терново, ала през Влашко, почто не смеем от кърджалиите да поидем от право.“ Ами аз наченах да мисля какво да учиня. Да остана на Плевен между кърджалиите сам — не бива, да пойда на Враца — не смея, да пойда сас них на Влашко — како да сторя... Ще ми ся да пойда на Враца, ала не смея да узема турчин ясакчия, да не скаже някому повон. Ами узех едного чловека христиانيين от Константин чорбаджи и востанахме нощем, а нощ мала, по мая месеца. Четворица души през гориеето, през полето, на посака, а не у пут. И поидохме до Искре река, а оная река без ладия не са минува никак.

Има село Коинлари насреща. Викаме, не са чува от речия шумящ. Човек не са являет никако, а вечер настана, дожд идеше. Да пустим пушка не смеем, да не има у село някои пазванскии хайдуту. Какво да сторим — замаяхме са. Хеле, видяхме едного говедаря и позна ни, и поиде да сказа в село. И приидоша чловеци сас ладия, ала и тая ладия смертно, корито ест —

узима три-четири чловеци, а конете преплават голи. Ами като накарахме конете да преплуват, нели побегна назад у гору един кон. Боже мой, какво да сторим? Притемне. Ония коне минаха насреща, тоя поиде по гору. Они ли да гледаме, того ли да фатиме. Ами оную смертнюю реку нощем, у темност, како да преминем? Хочем вси да се издавим. Ала подаде Бог, та ония кон не поиде надалеко, развърна са и поиде при ония коне.

И като минахме оная река, светна ми мало на очи, почто кѣмто Враца толкова страх не имаше от кърджалиите. И поидохме на Враца и то лято тамо седях, до Светаго Димитрия не смеих да излазя повон никак. И по Светаго Димитрия востанах и поидох на Плевен, и тамо бяха пазванските хайдуту. И седях до Светаго Николая, и собраха поповете мирията.

После видях, како наченаха они много да ся собират на Плевен, убоях ся да мя не учинят някой зло. И востанах от Плевен в лето 1799 на декем. месеца и поидох на Никопол да преминем Дунаву и да поидем пак на Влашко. Ала Дунаву като беше замерзнал и от две страни, та не можеше да са помине, затова седехме у Никополи шест дни. После чухме, како иде у Никопол Дявур имам, и убоях се. И много пари подадох и пренесоха ни на Дунаву, ала сас каков страх — проби ся ледо и потъна един кон и удави ся, а ония коне сверзаха и по ледо ги на дѣска привлякоха. И докле поидем на Зимнич, хочехме от студ да помреме. Влашка земля гола, не познава ся ни пут, ни място, шест часа ест, едвам за три дни поидохме.

В лето 1800 паки ся подигна войска царская верх Пазванджия — Муруз бей букурешкий из Влашко, а пашии от Турско. Ала за каковая причина да ви скажем. Имаше един султан на Вербица село, та беше славен, почто покори немците на Гюргюв. И спроти това ся разгорди и не хочеше да са покорява на везиру, като беше на Шумен сас ордията турецкая. А везир повеле да му разсипят палати. И он побегна у Московия и тамо седе шест години. После прииде сас московская рука на Цариград и повеле му цар паки да си направи палати свое. А он, като отхождаше на Вербица, собираше войска — турци, христиانيين — и поиде на Видин. Не знам шо хоратиха сас Пазванджия, ала

излезе реч, како са наговорили сас Пазванджия султану да стане цар, а Пазванджия — везир.

За това ли, за друго ли, пак ся повдигна войска верх Видин. И аз какво да сторя, харашлик ми не остана, мирия искат от мене, да пойда — зло, да не пойда — пак зло. Прерво, потребно ест да са уземе буйрунтия от видинския паша и тако да собирам мирия. А аз съм без митрополия и без епископи — буйрунтия не е възможно да узема.

Имаше един калугер на име Калиник⁷ у Влашко, на Маркуца манастир игумен. Ала беше человек опорлив, не подклоняваше глава никому, а най-вече на угровлахийския митрополит. И он по някой суд беше го заключил у затворка. А той до неговая противност що да учини? Пратил человека на Видин и обещал на Пазванджия четиридесет кесии пари да го учини архиерея на Видин. Почто Пазванджия имаше гняв и ненавист на видинскаго архиерея по някоя причина. Ония Калиник калугер, като знаеше това, все за това и поиде на Видин сас някоя лест. И разпъди Пазванджия ония архиерея, и узе му все, що имаше, и прати того Калиника на митрополи да седи наместо архиерея, докле му принесе позволение от патриарха да го учини видинский владика.

И аз сас того Калиника като имаш приятелство от ветхое време, пратих молебное писмо до него, като има дерзост до Пазванджия, да ми извади от пашата или от кехаята му едно тескере-писмо, да пойда да собира мирията. И он ми пише: „Да приидеш на Враца и да пратиш человек да ти пратя тескеря.“ И аз не знаях неговая лест, но востанах и поидох на Враца. И помина са някой ден, докле да пратя аз человек мой на Видин. Он прати пазванская тескеря за мене сас мубашир да мя уземе да пойда на Видин.

И поидох на Видин, два-три месеца служах по църквите. Тако му пишеше и тескерята пашовая, како трябва на христианите на малое време — да им сверша служение и пак да ся пойда на епархията. И аз като наченах да искам позволение, прииде до мене пашов человек и рече ми:

— Докле не буде той Калиник владика, тебе не е възможно нигде да поидеш.

Ами какво да сторя аз сиромаш — зле са верзах. И седях на Видин три години. Ами що потеглих аз от того

Калиника калугеря! Седях при него като някой последний слуга, не хочеше да мя знай никак за человека, а остави за архиерея. Беше сас турците, сас пазванските хайдуты ведно и не смеях да продумам нящо хорати. Не пушаше мя нигде да ся прохода, токмо у църква, и то сас някого свещенника. Ала да мя и пушаше, боляха ме ~~нозете~~, не можаш да ходя, в църква все сас каруца ходях. И то майсере держа две години и пол. Каков ли страх потеглих и колика ли скорб и грижа имаш!

И почена са пак третое майсере на Видин, ала отдалеко седяха. На Плевен седяше Пляса паша сас 15 хиляди арнаути, а на Белковца седеше Гюрджи паша сас толкова войска, а от Влашка земля — Муруз бей сас Ибраил назари и Айдин паша сас толкова войска. А Пазванджия имаше при себе кърджалиите, що бяха на три бюлюка. Манаф Ибрахим сас две хиляди кърджалии он порази Пляса паша и узе му все уред, що имаше, и принесе все у Видин. А Пляса паша побегна, где очи видяша, и приведоша от войската му на Видин до хиляда души. И даде им Пазванджия по един хляб и разпъди ги. А другий кърджалия, Филибели Кара Мустафа, он бастиса нощем Гюрджи паша и узе му все уред, и принесоха го на Видин. И другий бюлюкбаши беше Гушаницали Халил...

И още много такива хайдуты пазванджийски стояха крепко противо царская войска и не дадох им да приближат до Видин близо. И най-после сас пазванское позволение минаха кърджалиите на Влашко и изгориха Крайову и села и много человеци избиша. Тогива побегна бея Михал Вода у Брашов и митрополиту угровлахийский, и вси бояри и епископи влашки от страх кърджалийски. И тако учиниша мир сас Пазванджия.

И тогива прати Пазванджия того Калиника на Букурещ сас петдесет турци на Ипсиланти бея и хиротонисаха го видинский архиерея сас бейское позволение. И като прииде на Видин, тогива и за след един месец поисках позволение да си пойда на епархията след три години. Ала кърджалиите бяха по епархия моя, та не би ми възможно да пойда тамо. И намислих да пойда на Крайову, да поседя тамо, почто ми беше много дотегнало от тоя Видин. И гледах един час по-скоро да са куртулисам оттамо.

И седях на Крайову до двадесет дни, и много ми почтение учини каймакану, що беше Костаки Карадже. И като седях на Крайову, у един ден прииде вест, како идат кърджалиите на Крайову. Тая нощ побягна каймакану от Крайову, и бояри и терговци, и калугери и попове. Останах аз сам у епископията. И аз хочах да побегна, ала кола не можах да найда. Та каков страх потеглих и тамо! Ала не придоша, после се развърнаха вси и дойдоха си на доми свое.

И аз като видях, како кърджалиите не станват от епархията моя, востанах от Крайову и поидох на Букуреш при децата, почто тамо четяха епистимия на бейската академия⁸. И поидох и поклоних ся святому митрополиту угровлахийскому, що беше на имя Доситей, человек стар летами, учен и в мудрости наказан. Он мя прия любезно и заведе мя при бея, що беше Константин войвода Ипсиланти, и при някои бояри. И сказа им, како съм седял на Видин три години и толико нужда и скорб, що съм потеглил. И призова ме на митрополията, и даде ми килия, да седа тамо при него, и на всякий ден да буду на трапеза неговая. И аз му сказах все моя нужда — како мя изгабосаха изперва и натовариха мя епархията скупа за петдесет и пет кесии, и четири години не съм ходил на епархията си, нито съм узел една пара, нито съм дал мирия, ни файда за тия пари, та ся станали борч више от осемдесет кесии. А епархията ся разсипа, села не останаха, изгориха ги кърджалиите и пазванските хайдути, человеци са разбягоха по Влашко и по други страни, а синод не верува, ище все равно. И не е возможно да изляза на глава сас тая епархия и сас тоя долг. И он ме ущебри (аджидиса) и помоли ся на бея да мя извади от синод паретис, сиреч оставка, да буду освободен от тая епархия. И бея, Бог да го подари многолетствие, послуша го и прати на синод, и принесе ми писание оставителное. И свободих ся от тие страхове и от тие временния нужди⁹.

Имам обаче една скорб и бою ся от Бога да мя не суди Бог, като узех аз оное паство на рамена моя и оставих го. Но паки надею ся на Бога всемилостиваго, како го не оставих зарад почивание мое, но от голямая нужда и от тежкий долг, що мя натовариха и що не веруват, како са е разсипал свето, а най-много оная

страна, що е близо до Видин, що е живелище варварское и хайдутское.

Затова ся трудя и аз сеги, денем и ношем, да изпиша няколко книги по нашему болгарскому языку.¹⁰ Та ако не би возможно меня да сказувам им сас уста моя, да чуют от мене грешнаго някой полезное поучение, а тие да прочетут писание мое и да уползуются. И за мене, недостойнаго, Бога да молят невежество мое изправити и трудившаго ся прощение сподобити, да би получитьи и нам десних стояниих в ден страшнаго воздаяния.. Амин!

Сие ми усердно вам желаем и ви трудившему ся благонаклоненни будите. И здравствуйте!

ВТОРИ ВИДИНСКИ СБОРНИК

Людие, които са се събрали в двора на
панагъра, и които са се събрали в двора на
помогне в двора на панагъра, и които са се
на своите, и които са се събрали в двора на
стят греховата, и които са се събрали в двора на
дума И които са се събрали в двора на
тебе благодарение, и които са се събрали в двора на
утвърдени, и които са се събрали в двора на
основани.

Принимай, Господи, моите молитви, и
не оскорбявай ме, и не глуми над мене,
що останах, и не глуми над мене, и не глуми
над мене, и не глуми над мене.

И сега, Господи, мога да се похваля,
благото, което ми е станало, и което ми е
лицето, и което ми е станало, и което ми е
И не давай, Господи, да се похваля, и не давай

Чудо моето, Господи, и което ми е станало,
на господаря, и което ми е станало, и което ми е
почтено, и което ми е станало, и което ми е
заредено, и което ми е станало, и което ми е
неизказано, и което ми е станало, и което ми е
чудно, и което ми е станало, и което ми е

Ще я изпратя, Господи, и което ми е станало,
жнею, и което ми е станало, и което ми е
волно, и което ми е станало, и което ми е
ванас, и което ми е станало, и което ми е
то моето, и което ми е станало, и което ми е
от мене, и което ми е станало, и което ми е
от мене, и което ми е станало, и което ми е
сас, и което ми е станало, и което ми е

Ще я изпратя, Господи, и което ми е станало,
ся, и което ми е станало, и което ми е
сас, и което ми е станало, и което ми е

НАЧАЛО ПРЕМУДРОСТИ — СТРАХ ГОСПОДЕН

Любезное мое чадо, прилепи са при Бога и не отступай от него. Но веруй на него и он тогива хоче да ты помогне и да ты уварди. Всякоги послушание да имаш на своите родителей. Почитай отца твоего и да са очистят греховете твои. Ала го почитай сас работа и сас дума. И почитай усердно и матер твою, да найдет на тебе благословение от них. Почто благословение отчее утвердит дом твой, а клятва матерня изкоренява го до основание.

Пригледай и послужи у старости на отца твоего и не оскорблявай живение неговое. Колко ли й похулен, що остави отца своего, и проклят от Господа, кой разгневава матер свою.

И още — не отвръщай очи твои от просящего, скорбного человека не гневи и не отравля. Не отвръщай лице твоё от человека сиромаша, нито го укорявай. И не давай места на человека да ты прокленет.

Чадо мое, бой ся от Бога и люби его. И на царя, и на господаря своего вярно послужи. И имай на него почтение и усердие. Господа Бога твоего прославляй зарад спроти мерное неговое человеколюбие и заради неизказанное неговое милосердие и милост, и заради чудное неговое правосудие.

Царя почитай, почто е сас помазанная глава по божиему повелению. И послужи тому усердно и благоизволно, без роптание, макар и да буде твоего заслугование подаровано или да би било и неизплатено. Почто много такива людие има на свете, що упроферлят от себе закон божий и непрестанно зло струват. А ти от нихное обхождение далеко бягай, да са не уплетеш сас нихное злое обичай.

Чадо мое, бой ся от Бога, право струвай и не бой ся ни от кого! Не буди ленив; но работи работата твоя сас кайратение.

Не учи ся от другога человека да учиняш зло.
Кой много, дума, он е многознаец и лож.
Кой са от грях покай, тому прощение легко бива.
Почитай стария людие, почто и ти можеш стар да будеш.

Нящо, що го добре не знайш, за него не говори.

От благополучи твое не буди горделив.

Не обещавай ся онова, що не си возможен да го исполниш.

Лениваго человека целий свят го не тачи.

Не воздавай зло за зло.

Лживаго человека никой не любя.

Кой един пут слъже, тому другий пут рядко веруват.

По-добро е здравие, а не много боярство.

Не может всякий человек драгоценное одеяние да има, но может чист да буде.

Кой завидя на благополучие комшия своего, он злое сердце има у себе.

Кой като е млад, а не учился нищо, он на старост свой голямое желание има.

Кой ходи часто на клевета, он сас людие то не може у любов да живе.

Кой на другому яма копей — он у нея легко пада.

Не рассуждай у никоя вещь, докле я добре не чуеш.
И дай воля наперед тебе да я изхорати.

О ПРОСТОСЕРДЕЧНОЕ ДЕТЕ

Някой дете на имя Яков, що имал простодушное сердце, он коги питал даскала своего нящо учение, а да повтори не знаел, почто не имал бил острый разум да приема учение, и той час он това сказувал на учителя своего и думал:

— Аз не имам острый ум на учение и да мога да исправя себе си. Но прошу и молю да бихте ми еще веднож сказали!

Но он коги някоги у другое нящо погрешил и зарад това, коги бил от родители свои наказан и помъран, а он тогива себе никог не оправдал, нито са трудил да умали своята погрешка, но токмо това думал:

— Согреших и за наказание достоин есм, що хочу и

да го претерпя. Но отсеги будете мене, любезни мои родители, добри и благи, почто най-вече зарад това хочете мене да оскорбите, ако отвърнете вий от мене любов вашу.

Таковий разум и таковая мысли Богу и на людие то всякоги са угодни и благоприятни сут.

МАЛИЙ КРАДЕЦ

Петър бил малое дете още. И частичко от своих родителей и от своих братья открадвал бил овошки и другии малии вещи за ядение. А у един ден матер его видяла и ухватила го един крат и сказала това на отца его. И наговорили ся двоцата да учинят наказание на Петра заради тая неговая безпутная работа. А Петър наченал да плаче и да им говори, како не е откраднал никакая голяма вещь. Но разумный отец его тако му отговорил:

— Это заради това малая вещь остро хочу да ты учиня наказание, почто ты коги ся научишь и навикнеш малии вещи да крадеш, ты после хочешь да навикнеш и голямые многоценные вещи да крадеш. И после хочешь обесен да будешь. Почто, кой часто краде ягода една, он после хоче да начене и дукати и новцы да краде, и що му са друго на копей случи. Затова занаперед не воземай нищо без дозволение наше, що да буде, почто люто хотим наказание да ты учиним.

ЯТАК

Ятак, това е, що не ходи он сам да краде или да плени, но зли людие и беззаконнии приходяли и собирали ся у дом неговий. И що били никакая вещь открадали, приносили му и оставяли, и подавали му. И он им продавал и правил го на пари и помагал им да са обръщат. А после ония злии людие фатени били и упадали на суднишкии руки. Тогива и они издали ятака своего и он сас них равное наказание приял от судия. Почто да не биха били ятаци, то не биха били ни злии людие.

Затова, кой види да кой краде, да са не убои това да яви.

Кой знай, како е крадено, и он го купува, той ест помощник на ония, що са това откраднали и узели.

КРАТКИЯ ПОВЕСТИ О СУЕВЕРИЕ

На някой място у някой село много били болнии люде лежали. И много от них напразно помирали. И спроти това случение весма голям страх било нападнало между людието и наченали они да са сговарят и да думат какво е възможно да са изцелит от тоя недуг. И тако един думал едно, а другий друго. Но един старец пресякъл им хоратите и рекъл:

— Братие моя, вий добро знайте, како Яков, нашея селянин, отдавна не е погребен. И знайте, како беше он здрав и крепък человек. Он е сеги у гроб цял и станал вампир. Он ношем из гроба изходи и ходи по доми наши и дави нас. Но аз зная тому лекарство — токмо един колец да буде от глогова древа и сас него да надробя аз тялото Яковое. И веруйте добре, како вече за напред не има да изходи от гроба. Но утре вий да поидете на гроба му и да го изкопайте.

И тогива вси согласили ся сас того старца и нарекли: един ден да учинят тая неподобная работа.

У той ден някой малий Иосиф и он излязъл бил сас отца своего на гроб и сас другие много человеци. А на утре като поишел на школята да чете, и даскал го попитал:

— На вчерашния ден куде си бил, защо не си приишел на школята да четеш?

И он тогива сказал где бил завчера и що учинили человеците сас онаго мертвеца и що са случилось на ония гроб. Тогива ония даскал наченал на учениците свои да им казува:

— Любезные чада моя, не са прелестявайте сас пустошное верование на простите людей! И не веруйте никак, како мертвое человеческое тяло да станва вампир или зло да учиня на людието, каслатосан — то да буде. Ала са случава на някой място, та коги изкопаят мертвое тяло и има кров у него, таковая, каквато и у человеческое живое тяло, ала е узрок (себеп) на това землята,

гдето лежи оное погребеное тяло. То, что е познато, како на много места случава ся ония гроб на мазное и сумпоритое, и рудное място на тая земля. И часто бива, како са оний сумпор разтопява са от много вода и смеся са сас усиренейната кров, що е у оное тяло останала сосирена. И оная мертвая кров разтопява са от ония сумпор и обновява са и станва, като че е у живое тяло человеческое. А простия и глупавия народ имат и держат това за вампир.

Ала ако хотим да разсудим и да разумеим от що са ражда по человеците болести и напразния смерти, то са види и знайно е, почто перво приходи на нас и себеп е нам това: греховете и законопреступление наша, и безмерное питье наше, и незаконное живение наше. Ето това скъсява живението наше!

И тако оний учитель свершил хоратение свое. И учениците му благодарили, и тако он куртулисал них от таковое пустошное простолюдное верование.

Ала и друго да речем. Ако имате за това някой размишление, возможно е и тако да учините: да сторите у църквата парастас и моление заради того мертвеца. И да го возпомене священник на светая литургия, да воздигне „трисветое“. После да иде священник на гроб онаго и над него да учини водосвещения и да прочете три молитви, що са на светое крещение запрешателни. И да пролий оная вода крестообразно на онаго мертвеца сас тия речи:

— Да сокрушатся под знамение образа креста сего вся сопротивния силы!

И оттамо да дойде священник да учини водосвещения и у ония дом, що имат размишление и страх от тая суеверная умишления. И тако Божию помощию хоче да излезе таковое сумнительное и пустошное умишление от ония простии и неразсуднии человеци. А не да учинят по свое злоразумие и по своя простая глупая лудост, каквото запалят огън и фърлят у него неповинное и окаянное мертвое человеческое тяло и немилостивно, сас неразсудност беднаго изгорят и учинят пепел. Ала они, що са себеп, та изгорят оная состава человеческая, и Бог светий них хоче да изгори на огън вечный, що не угасва никоги, велик грях ест.

О ИЗПОВЕДИ

Някой младий человек на имя Павел поишел на духовнику да са изповяда. И духовнику му рекъл:

— Любезное чадо мое, изповядай ся пред Бога чисто все, що си ти в живение твое согрешил!

И Павел на това отговорил:

— Ох, духовний отче мой, голям грях есм учинил аз, почто токмо веднож в живението мое едно яйце изядох в петок и мнех, како е четверток. За това са аз покаявам зарад тоя грях. И обещавам ся занапред постните дни чисто да ги увардям.

На тая реч духовнику мало умолчал и долгое време чакал и гледал хоче ли он да скаже повише някои грехове. Затова духовник пресякъл молчание негово и попитал го тако:

— Любезний мой Павле, ами ти досеги на живение твое дали не си някого повредил или убил, или поробил, или нешто откраднал, или нешто запалил, или лъжно марторисал, или чия девица ограбнал? И за това все скажи мене по право!

А Павел на то отговорил:

— Та аз това, що ми думаш, все го съм учинил често на живение мое!

А духовнику му рече:

— Ами защо ти това мене изпервен не ми си казал?

А Павел отговори:

— Та това грях ли ест? Аз на тоя мисъл бях, како е най-голям грях у постния дни коги омърси человек себе сас някой запрещенное ядение. А да украде нешто или да скурви, или другое каковое зло да учини, не имам го за грях, почто аз от отца моего и от матер научих ся да постя. А коги бих откраднал едно яйце или някой чуждо агне откраднал и изядох го или го у дом принесъл, или друго нящо грях да учиня, отец и матер моя една реч заради това не ми са рекли, како съм зло учинил аз.

На тия хорати духовник му отговори и рече:

— Любезное чадо мое! Помни добре ти сам и скажи и на децата твои, како пост има основание свое на добри работи. Ако ги не има человек добри работи, тому человеку не помага ни пост, ни молба. Ами ти

коги убийш, крадеш, палиш, робиш и девицу грабиш, това са най-тежки и голями грехове, що они убиват и душу, и тяло наши. Ти, чадо мое, не мисли, како токмо пост може да тя учини добър християнин. Но първо ти не укради, не убий, не запали, не скурви, на лъжа не марторисвай, чуждою девицу не граби, на царя твоего буди верен, всякого человека люби, каквото самага себе любиш. И тогива варди твои пости чисто, и тогива хочеш да будеш добър християнин, и тогива е возможно тебе да исполниш пост твой по закону.

О МОЛБЕ

Едно дете видяло отца своего у един ден, како рано отходил някъде, и попитало го:

— Отче мой, камо отходиш?

А отец отговорил:

— Чадо мое, отхождам на църков нашу на молба.

А оно дете наченало още да пита отца своего:

— Отче, що са зове молба?

А отец му сказал:

— Чадо мое, има дни нам, от Бога отделени, и у тия дни ний не смейм да поидем на тая работа, що е на дом наш потребна. Тогива ний на другая работа отходихме не за пари, но токмо за ястие и за питие. И то молба са назовае.

А детето рече:

— О, отче мой! Коги вий у таковии дни не смейте да работите зарад свой сиромашкий дом, ами како смее-те у тие дни да работите на другому богатому человеку? Ви коги на другому жънете, ами защо не смейте на вашите ниви да жънете? Мене ся види, како е то все едно — или себе, или другому да жънеш. Жътва или на едно, или на другое място все едина ест работа. И не е доволно токмо ви сами да ядете и да пиите, а ви есте должни и нам да принесете ястие и питие.

Като чул отец его како дете его разумно хорати, и он наместо като да иде на молба и да яде и да пий, той человек поишел да жъне на ниву свою.

КРАТКОЕ НРАВОУЧЕНИЕ

Любезное чадо мое, аз тебе полезная поучаю и добре внимательно послушай мое поучение. И положи его на сердце свое, и носи его всегда сас тебе, и обеси това на шията твоя. И харно го обвярзи, да го никак не затриш във все дни живота твоего, но уварди това крепко — да имаш да го предадеш и на чада твоя.

Перво — буди благочестив и боголюбив. Надей ся всякоги на Бога и люби его всем сердцем твоим и от всею душею твою. Усерден и каеретлия буди къмто светая церква божия. И все, що е у нея заповядано — почитай го светло и варди го.

По добродетел ходи всякоги. Бягай далеко от грешка и от злия работи. Бъди доброразумен и мисли и гледай край на все. И разсмотрявай средината И коги ти са случи почестна работа — не отпуская я. И не наченвай никоя работа без разсудност и сас разсуждение не борзай, но много мисли.

Ала не буди много и небрежлив, сиреч ихмал. И все, що знайш, не издумвай го изведнож, но на потребное време, коги са случи. И на всякая хората не фащай вяра. И не, що видиш сас очи, все да го пожелаеш. И все, що можеш, недей го работи, но токмо това работи, що е потребно и що имаш должност, и що е тебе прилично и подобно.

Що не знайш нящо — не подтверждавай го, нито са отричай от него, но повече питай. И тогива хочеш да будеш мудър и доброразумен, и похвален от человеците.

Буди откъмто ястие и питие воздержник. Без гладост ястие не яж и без жадност питие не пий! Ала и то мало, сас умереност, по нужда и по потреба, а не више в пиянство. От пиянство бягай като от яд змииний. Почто от много ядение и от безмерное питие ражда са болест. А от болест — смерть.

Воздержния человеци живут здраво и много години, и добре.

Буди кроток, а не сердит и продерзлив, и повече молчалив, а не многодумлив. Коги дума някой — ти молчи. А коги тя сказува нящо, ти слушай. Коги ты приказува някой нящо, ти го послушай и покори ся.

Не буди предприимчив и горд, и тщеславен. Сас вси

человеци буди любезен и сладок. Ала не буди ласкател и лестник. Буди праведен и право да хоратиш.

Чуждо нящо нищо да не пожелаеш. Ами колко ли й зло, коги крадеш или да усвоиш чуждая вещь! Ако имаш нужда и потребност, а ти го спечели сас труд и сас работа. Ако ли си нящо беден, попроси, а не кради. И колико тя дадут, прими и буди благодарен. Узел ли си нящо на заем, отдай го. И що си обещал — исполни го.

Буди на това мужествен, на думата си стой. Буди на работа и на труд каеретлия. Остави праздность твою на ленивите. Желает ли и хочеш ли нящо да наченеш, отнапред изпитай силата своя. И после начени тая работа и не оставяй ся.

У неблагополучие не скорби и не отслабвай. У благополучие много са не радвай. А сиромашество почитай, почто е матер да вардиш живеннието твое. А боярство и слава непостоянна ест, почто различния случение приноси и часто смущение и скорб, и грижа приводит. Терпелив человек много приноси, а малодушный воздиша и плаче, и вика, ала без полза.

Буди благосклонен и милостив. Кой проси от тебе, ако имаш — подай му. На бедного помози, колко си возможен. Кой тя е оскорбил — прости го. А ти кого си оскорбил — примири ся сас него. Похвално е, кой си гнев удержива и кой прости, що му са согрешили.

Ако будеш милостив и человеколюбив, тогива хочет человеците много да тя любят. Буди на по-големите послушен, а сас врѣстниците твои — обходителен, любезен, а сас по-долните — поздравителен и любителен. Кого срещнеш — поздрави го и почитай го. И кой тя поздрави, и ти того радостно поздрави. Кой тя пита — весело му отговори и нечакано. Глупавите научи и настави. Скорбните и грижните утеша. Никому не завидяй, на всякого человека доброто му да желайш и да ищеш. Всякому послужи, колко можеш, и тогива хочеш да будеш угоден на добрите человеци. И твоите приятели хочут да тя возлюбят, а неприятелите твои не ще могут да тя умразят, нито зло да тя учинят. Всякоги право думай и никоги не лъжи.

Това все коги вардиш и держиш, токмо тогива хочеш да будеш от Бога благословен и от человеците похвален. И хочеш благополучно да живеши во вся дни живота твоего.

МИТОЛОГИЯ СИНТИПА ФИЛОСОФА

СЛОВО СИНТИПА ФИЛОСОФА

СКАЗАНИЕ ЗАРАДИ КИРА ЦАРЯ ПЕРСКАГО И ЗАРАД
СИНА НЕГОВАГО, И ЗАРАД УЧИТЕЛЯ ЕГО СИНТИПА
ФИЛОСОФА, И ЗАРАД СЕДЕМ

ФИЛОСОФИ ЦАРСКИЙ И ДЕЯНИЕ ИХ, И ЗАРАД ОНАЯ
БЕЗСРАМНАЯ ЦАРЕВАЯ ЖЕНА, КАКО ХОЧЕШЕ ДА
ПОГУБИ ЦАРЕВА СИНА

Сие сказание изписа Мусо персианин на ползу внешнюю читающим.

Имаше один цар на Персия на име Киро, що имаше седем жени, ала чада не имаше и всякоги са моляше Богу да го подари чадо. И спроти това многое моление царское чуя му Бог молбата и подари го Бог едно мужское дете, що го отхрани цар и педепса го, и прорасти го като едно древо избранное. И като прииде на возраст, имаше цар желание и любов, зарад да изпедепса сина своего на учение книжное грамматическое. И найде мудрейшии учителя, зарад да научат сина му на избранное и мудрое учение. И трудиха са три години сас него да го учат, ала то нищо плод не принесе.

Като видя цар сина своего, како не приема учение, рече в себе: „Ето, син мой толкова години труди са о учение и повише не може да са изпедепса, ами да го дам на Синтипа философа, почто чух от много человеци, како е Синтипа избран на философия.“ Това като рече цар, той час призова Синтипа философа и рече му:

— Хочу да ти дам сина моего да го изпедепсаш на философия.

Отговори Синтипа и рече:

— Аз готов есм, о, царю за шест месеци да го изпедепсам совершенно на вся учения философская толкоз, като да не би са наишло другое дете у философията по-

мудро да буде. Воистину, царю, ако ти не дам сина твоего тая година на време избран философ на царството твое, мой живение да буде липсано от мене и вся имение и стока моя да буде взято у царское сокровище. Аз, царю, каквото сказувам тебе, ще го представя пред тебе совершен философ. Тогива и ваше царство возможно е вам да мя почтете сас царское почтение ваше.

И цар му рече:

— Слушай, философе, що ми й драго, това ща ти дам, а що е мене немощно, не е возможно да ти дам.

Тогива Синтипа, като чу царя, че рече, що му е драго, ще го подари, а що е немощно, не е возможно, тогива рече на царя като сас притча:

— Ти, царю, що е возможно, обещаваши да го даш, а що е немощно, не си возможен. Тако и ти, царю, немощно и нужно не уземай, коги не си возможных немощное да учиниши.

Тогива цар тая реч положи я на сердце свое и сас голяма надежда да изплати на философа сас добрина, що поище от него. И тако двоцата учиниха сговорка крепка и зарад известное утверждение даде философ письмо на царя и обеща са, почто за шест месеци ще предаде на царя сина му научену и изпедепсано на вся философская мудрост. Ако ли го не предаде по njihное согласие на времето того царева сина совершен философ, да буде Синтипова глава отсечена като кабахатлия.

И спроти тая дума и по това согласие верное като учиниха цар сас философа, той час даде цар сина своего в руцете Синтипу философу.

И като прие философ царева сина, приведе го в дом свой и повеле философ, та снаправи за малое време новый дом и измаза го сас бял вар и написа го, и историса му стените, и изобрази на них вся учение философская, що хочеше да сказува и да учи сина царева, и положи сина царева у того дома и тогива седна философа при него ведно. И начена на всякий ден да му сказува и да го учи вся тамо, що беше изображена философская мудрост. И тоя философ имаше голямое тщание и много кайрати, та да научи и да педепса царева того сина за тая обещанная времена да соверши и да научи вся учения философская. И толкоз са нау-

чи то дете, що не бе възможно другий никак да са научи. У то време зарад някоя причина отиде философ при царя и рече му:

— Державнейший царю, ето тая вещь, що я ти желаюше и любеше би. Утре ще пратя сина твоего в третий час да го видиш и да са зарадваш сас голямая радость.

На утре философ проводи детето при царя, отца его, и цар го видя и рече му:

— Научи ли ся, сине мой, каквото рече учитель твой?

А детето отговори и рече:

— Владико, отче мой, ний утре ще дойдем сас учителя мой и ще ти скажем.

И поклони ся на отца своего и излезе из палатите и отиде при учителя своего.

Тогива философ рече на детето:

— Яви ми са тая нош, зарад да гледам и да тража за тебе и за твое получие (чест) от рождение твое на астрономията сас голям кайрат зарад това и да видя ако е и каквото е полезно тебе, и тако ще тя пратя при отца твоего.

И като учини философ начертание рождение тому, найде, почто не е полезно, нито е добро да иде детето при отца своего, докле са не минат още седем дни от това време, откато са обеща на царя утре на третия час да го прати. Почто ако не буде тако, много ще са укедери на детето живението му. И като стояше философ да види и да са научи тая вещь на астрономията потенко, смете ся и много са убоя. И царева син, като видя философа тако скорбен, попита го и рече му:

— Учителю, зашто стана тако сметен и скорбен?

И философ му сказа вся причина. Тогива он рече на философа:

— Ти, учителю мой, ако ми изволиш, аз един месяц не щем хорати сас царя и отца моего, но толкова време аз ща молче.

И философ му рече:

— Ами аз като са обещах на царя и отца твоего утре на третия час да тя пратя при него, ала ти утре като ще идеш при царя отца своего и да предстанеш при него, мутлак докле са не минат седем дни, да не хоратиш и да не продумаш никому ни една дума.

Тогива на утре отиде царева син при отца своего и по обычаю поклони му са.

И цар призова близо сина своего и прегърна го радостно и целуна го и сас голяма радость начена да го пита да му дума. Ала син му не думаше никак нищо на отца своего, ами стояше и молчаше и гледаше на лицето отца своего. И колкото го питаше отец му, толкова детето стояше безгласно.

Тогива цар, като седяше горе на престол, призова вси боляри свои да послушат и да видят на детето учението. И они като го видяха тако молчалив и безгласен, чудяха са и маяха са. Тогива рече цар на болярите свои:

— Думайте ви на сина моего, почто белки са бон от мене и не хоче да хорати сас мене.

Тако и болярите цареви думаха на детето сас сладки хорати и трудиха са да го сторят да продума, ала он пак като и напред молчаше.

И цар са оскорби много и повеле на воините да идат да тражат Синтипа философа. И воините тражиха го всъде с тщанием, ала го не найдоха. И цар рече на болярите свои:

— Ами вам как ви са види, що е себеп на това неговое молчание?

А един от них рече:

— Види ся, о, царю, почто учитель даде на сина твоего някой трева билие, та сас това билие да утврди на ум свой, що е прочел, да го помни добре. И мни ми са, како от това билие верза са языку на това дете. И още и от многое тесное и нуждное педепсвание, що педепса философ детето, би тая вещь.

И тако у тоя ден, като беше цар гневен и скорбен, прииде при него една неговая жена от седемтях жени и като видя царя скорбен и сердит, и рече на царя:

— О, царю, повели и подай мне сина своего аз сама да го изпитам и он мене хоче да скаже от коя причина молчи толкова и не хоче да хорати. Почто он и отнапреди обичай имаше и сказуваше мене много свои скритии работи, що ги не сказуваше ни на самою матер свою.

Ала и матер его много са огорчи и голямая скорб имаше, като гледаше чадото свое како е молчалив и безгласен. Тогива цар рече на оная лукавая жена своя:

— Приими ти сина моего и колко можеш, думай му ласкательно, дано го сториш да продума и спроти това хочеш да разумееш негово молчание.

Тогива и оная жена царева узе при себе царева младого сина и заведе го у дом свой и начена да му дума сас сладкии и кроткии хорати. Ала он пак молчаше като и отнапред при царя и не хочеше да отговори на оная жена царева ни една дума никак. Тогива му рече жената:

— О, младе любимиче мой, сеги ето истина познах, како си под някоя нужда. Ами скажи ми по коя причина толкова време да молчиш. Но ако имаш нящо страх от отца твоего, заради да ты не стори някой повреждение, аз да ты науча една работа, що е и тебе, и мене полезна и добра. Ти знайш добре, како е отец твой стар и немощен, а аз есм сама млада невеста и ти си млад и мощен и ако хочеш да возьмеш мене за жена и ако ти ся види тая моята дума добра, аз да учиня на отца твоего наветие, да му дам смертоносний яд, да го отрова и да умре.

Тия хорати като чу царева син от оная жена, много са разгневи и толкова са много смете, и той час заборави заповядание философское, що му беше рекъл, докле са не минат седем дни, да не излази глас из неговите уста, ами той час продума на жената и рече:

— Знай, о, жено, ти това, що думаеш, аз тебе сеги ответ не е возможно да ты подам, докле са не минат седем дни, таковий заповед имам от учителя моего.

Това като чу оная жена, много са потресе и начена да мисли сас каков скопост може да затрий того младого сина царева. И той час востана и раздра си ризата и дрехите и одра си сас нокте свои лицо и потече кров. И викна сас голям глас и цар като чу таковий женский грозний глас, убоя ся и той час прати и призова тая жена и питаше я що е това. Каков е тоя плачевний глас. А она му рече:

— Царю, аз са трудих сас голямое тщание и любезно хоратих на сина твоего и сторих го, та продума. А он безстыдний падна верх мене и боряше мя да мя обезсрамоти: ето, глядай мя, от голямое насилие како и украшение мое развали, како и дрехите мои раздра и разкъса. Ето вижд и лицо мое како мя укровави сас ноктете свои. Аз ся, царю, надеях да мя уварди

сас своя младост от другая някоя нужда, а да мя учини таковий срам не са надеях никак.

Това като чу цар, потресе ся и убоя са от таковое дивно и чудное сказование и видение. И той час отрече ся и отчужди ся от сина своего и толкова са разгневи и на голям час стоя злосердечен и мисляше сас какова смерт да убий сина своего, и повеле му смерт.

КАКО ПОВЕЛЕ ЦАР ДА УБИЙ СИНА СВОЕГО

Ала той цар имаше седем философи и держеше ги цар при себе зарад советници и зарад стоворници за всякая работа царская. Ала тия философи советници царскии, като разбраха, како излезе царское повеление да убий сина своего без нихное сговорение, собраха са и сложиха сас ум свой и рекоха, како са е цар навил от лютий гняв и повярувал на една жена лестните хорати и без никое испытание повелял да затрий сина своего, що му е единороден. Спроти това нам не е подобно да молчим за тая работа и да го оставиме да убий сина своего без испытание. Защо, ако са потрудим ний да го развърнем сеги от тоя намерение, почто после цар хоче да са разкай и тогиз хоче да обезчести нас защо го не развърнахме от таковое страшное наказание и като душмани свои хоче да умрази нас, че го оставихме да убий сина своего. Ами елате да учиним вече една работа, да потечем на царя и да куртулисамя сина его от таковия казеп.

Тако са сговориха, всякий философ по един ден наред да ходят при царя, да го раздумват, зарад да не убий сина своего, докле са проминат и седемтях философи.

ЗАРАД ПЕРВИЯ ФИЛОСОФ, КАКО ПОЙДЕ ДА ХОРАТИ САС ЦАРЯ

Тогива отиде един философ от седемтях, що беше первый от седмите философи, и думаше:

— Аз да ида днес при царя и да куртулисам сина его от смерт.

И той час като влезе при царя и по обичай поклонил му са, и рече му:

— О, царю, не е правда, нито е подобно на твое царство да сториш тая работа никак, първо докле не изпиташ и да видиш истина ли й това.

ПОКАЗАНИЕ ПЕРВАГО ФИЛОСОФА

Имаше един цар, що много любяше жени и по них ходяше като бесен. У един ден прилучи са, та видя една жена много красна и добролична, и той час са фати за нейная красота и намисли да исполни желанието свое сас нея. И тако призова мужа ея и прати го по някое слугување и по някоя царская работа. А той цар тая нощ отиде при оная жена и подканяше я и думаше й зарад плотское смещение, ала тая жена колко то беше целомудрена (разихлия) и разумна, толкова и сас голям разум думаше на царя, и тако му рече:

— О, царю, ний сме слуги на твое державие и спроти повеление твое готови есми да исполним желанието твое. Ала ти ся първо моля да буде и мое прошение от царство твое.

И като рече тая дума, подаде му една книга, що беше писано на нея зарад целомудрие и чистина, како да бяга и да са варди всякий человек от тоя конский свирепий похот. И рече му:

— Молим те, царю, прочети тая книга и вразуми са и вижд како е должен цар да держи и да управя царство свое и да са варди от курварство и от прекурварство, и от всякое другое зло и да буде целомудрен и чист, и праведен, и от всякая лукавая работа отлучен.

Тогива оний злий цар остави тая книга и начена да играй сас жената и да я пофаща безсрамно, ала не можи нищо да приемне от това безсрамство, токмо са труди много и кайрати са напраздно, и разлучи са и отиде си оттамо и не стори никоя неподобная работа на жената. И цар като пофащаше жената неистовно сас голямо желание, падна му перстения от руката и не угади това цар, и жената не знаеше, како падна царския перстен тамо на одра. И като прииде на утре муж ея и седна на одра, каквото имат мужете обичай, коги погледна на одра, видя перстения и позна го, како е царския перстен. Тогива сас много мисли начена да са смущава оний человек и начена да дума у себе си,

како е цар спал сас жената моя. И оттогива толкова царский страх влезе у него, почто не смеяше никак да иде да спи при жената своя, нито някоя реч да й продума зарад тая работа, но остана тая работа под молчание. Ала жената отиде при отца своего и при братия свои и сказа им потенко вся, каквото стана. И сказа им още какво би това и муж ея како са отвърна от нея и како промина тая работа, и отец и братя ея разумяха себепу, защо са отдели он от нея. И той час потекоха при царя и призоваха зятя техний и рекоха на царя:

— О, царю, една наша нива неработна дадохме на мужа того и работи я много време, а сеги от ленивство свое напусти я и не работи я добре и у целината, и отнапред, но молим те сас коленопреклонение твое державие или да работи тая нива като напред, или да я възвърне нам.

И цар като чу такова приключение, рече на мужа ея:

— Воистину думат тия человеци.

И он рече на царя:

— Каквото рече царствие твое, истину думат. Ала тая нива, що ми я дадох, работих я и орах я, колко бях возможен, а у един ден, като отидох на нея да работя, погледнах и видях внутре стълпка асланова, и като видях тая вещь, от тоя час вече не смеих да приближа при тая нива.

И цар, като чу такава дума, рече на мужа того:

— О, человеце, истина думаш, почто аслан известно влезе у нивата, ала я не повреди никак и вече не има да понде тамо никак. Анджа держ си ти нивата, що ти я дадох, и работи я без страх.

Такова показание первия философ принесе на царя и рече му:

— О, царю, не е потребно да верува человек вся укорителная дума и да речем, како той человек истинна дума, почто таквиз дяволски работи не е подобно лесно и скоро да ги послуша человек и да отсече суд без испытание.

ДРУГОЕ ПОКАЗАНИЕ

Слушай, царю, и другое показание да скажа на державие твое: человек някой имаше една птица, що дума-

ше человеческий язык, що са назовава папагалон. И тая птица держаше я ония человек у кафез, и научил я беше, та му вардяше у дом стоката. И вече, като знаеше да говори человеческий язык, поръчаше ѝ харно да гледа, коги удалечѝ отнякъде от дома своего. И жената му що чини ѝ що уработи, он да му скаже. Тако оний человек като поръча на папагало, и отиде по свой кяр. Като отиде, тогиз начена някой человек да приходи у дом его скрито и курвяше сас жената му. Ала това знаеше и слугинята. По време като са върна оний человек от кяр свой, попита папагала:

— Видя ли нящо жената моя да дума сас някого или да стори нящо?

И папагало той час начена да му казува що е учинила жената му: како всякая нош дохождаше някой на име Миху и курвяше сас нея. Това като чу ония муж, прекла го зло внутре на сердцето му и разгневи са и не хочеше вече да спи и да се смеси сас жената своя. Ала жената фърляше кабахат на слугинята, како е она сказала вся на мужа ея, и призова я и гневно ѝ думаше:

— Воистину ти си казала на мужа моего вся, що учиних аз сас оного Миа.

А слугинята се заклиняше, почто аз не съм рекла на господаря моего нищо весма, ами да знайш, како му папагало казува явно вси работи.

Като чу жената това, мисляше какова майстория да учини, та да покаже папагала лож. Като прииде другая нош, узе тая жена птицата сас кафеза и занесе я у тая одая, гдето спи, и такова майстория измудри тая лукавая жена. Близо при кафезу тури една ручная воденица и въртеше я, почто тая ручная воденица, като я въртеше, та са чуяше гласо ѝ като гром. И положи пред папагаловите очи едно огледало и прикри му очите да не гледа на друга страна, токмо у огледалото, и видяше му са, като че са бляска молние. И още обеси един накован мотък сунгер над главата му и капаше течаща вода на него. И мняше ся на папагало, како вся тая нош дожд валеше, и от много бляскание и гром скри са папагало у кафезу у един рог. На утре дойде оний муж при него и питаше птицата що видя тая нош, а тия му рече:

— Тая нош толкоз дожд беше и гром, и бляскание, та мя не остави да видя що би тая нош.

Тогива ония муж, като чу тая реч от птицата, мисляше сас ум свой и думаше у себе си: „Воистину у тая птица, каквото гледам що говори, не има у нея ни една работа истина, но вся, щото дума, за вся го лож нахождам, почто тая нош не има нищо, ни гром, ни бляскание, ни дожд. Спроти това ѝ зарад жената ми щото дума, лъжа е.

Тако тая лукавая жена таковая лукава майстория учини и прелести мужа своего.

СЛОВО ФИЛОСОФУ

— Ето тако, о, царю, чуеш како надви мужа своего тая жена и сас мудрост, и сас разум и птицата прелести, и на мужа своего подсмея ся. Тако и муж ея учини любов сас нея и любеше я, каквото и отнапред. Затова, о, царю, да знайш, почто никой человек не е возможен да разумей женската лукавина и да я надвий.

Това като чу цар от того философа, той час си удерже гнево и намерение свое и повеле да не разсипва сина своего.

ПАКИ ПРИИДЕ ТАЯ ЖЕНА — ЦАРСКИЙ УДАЛИК

Тая жена лукавая, що беше на царя удалик, на утре прииде при царя и предстана сас слези пред него проклятая и тако рече:

— О, царю, това не е праведно, нито е подобно, един пут коги буде някой осужденник и приличен за смърт, а ти да го не убиеш той час. Почто, ако не повелейш да убиеш сина своего таковаго беззаконнаго человека, никой вече не има да дерзай и да са надей на царство твое.

ПОКАЗАНИЕ ЖЕНИ К ЦАРЮ

— Слушай, царю, да ти скажа едно показание: имаше един кожахар, та мияше кожи на реката. Имаше заедно при себе и сина своего. И син му, като мияше кожите, падна у реката и като течаше реката борзо, занесе го и удави ся. А отец му, като видя, почто пад-

на син му в реката, той час са метна и он в реката, зарад да куртулиса сина своего от тая смертная нужда, ала го узе и него борзината речная и удавиха са у водата и двоицата. Тако и ти, царю, ще са затриеш и ще са разсипеш, ако не разсипеш сас смерт сина своего. Чоти ти ако милваш сина своего да го не убиеш, да знаеш, царю, како след малое време ще востане и ще убий он тебе и ще ти возме и царството.

Тия рѣчи като чу цар от жената, исполни ся сас гняв и повеле пак да убий сина своего.

ВТОРИЙ ФИЛОСОФ ПРИИДЕ ПРИ ЦАРЯ

Тогива влезе и втория философ при царя и поклони му са по обичаю и рече му тако:

— Царю, да живееш вовеки. Чуях, царю, како си повелял да убиеш сина своего, затова и аз робски приносям на твое державие тие мои речи. Почто да имаш и сто синове, пак не е подобно ни одного да убиеш от них, ала повише и без грешка, а ти имаш единородний син и хочеш да го убиеш. Ала е потребно, царю, сас голямоє тѣцание да му вардиш живението. А ти си на това противно помислил и повеляваш да го убиеш без тражание и без испытание дали й това истина. Ала, о, владико царю, тая лукавая и лъжливая жена навади и положи злая реч, зарад да убиеш неправедно любезнаго сина своего. Ала после ще са разкаиш, но без полза ще буде твоя пишманлик. И ще наченеш да го ищеш сас много болест и сас много слези, ала не щеш да го найдеш. Токмо ще патиш и ти като одного торговца.

ПОКАЗАНИЕ ВТОРОМУ ФИЛОСОФУ К ЦАРЮ

— Думат, царю, зарад един торговец, коги бил видял у някоя гозба нящо совец у някоя съдина, коги щял да яде или да пий, никак от тоя не ял, нито укувал, нито от оное питие пил, толкоз са било гнусило сърдцето му. А у един ден излязъл повон на торговщина своя и поишел на един град и пратил слугата своя на пазар да му купи хляб и ястие. По случение найде са една слугиня, та продаваше два хляба чисти, и ония

слуга купи ги и занесе ги на торговеца. И като ядеше от тия два хляба купении, ядеше и от сладост веселеше ся. Тогива поръча и повеле на слугата свой, почто на всякий ден да узема от тоя хляб да яде. И слугата спроти повелението му на всякий ден много време уземаше от тоя хляб. Ала у един ден пак излезе на пазар да купи от тоя хляб, ала не найде от него. И върна са при господаря своего и рече му:

— Да знайш, господарю, како не можих да найда вече от ония хляб да купя.

И торговеца много са оскорби и рече на слугата своя:

— Призови мя того человека, що продаваше ония хляб, да го питамя сас какова скопост месяше тоя хляб, та беше толкоз сладок и вкусен.

И ония слуга отиде и позова оная слугиня, що продаваше оний хляб, и приведе я при господаря своего. И он-начена да я пита:

— Какво месиш ти тоя хляб, да е трлкоз сладок и вкусен?

И попремного любяше да чуе и да са научи какво го меси тия. И слугинята отговори му и рече:

— Господарю мой, да знайш, почто имаше господарката моя на рамото си отгоре една голяма и страшна рана. И като искаше доктора да я изцели, и поръча ни да умесиме чисто брашно сас мед и сас масло и да туря това тесто отгоре на раната, докле изцеляй. И тако стояше оное тесто много часове на раната, после, като го фърляше господарката моя на земята, а аз го уземах и турях му квас и умесях го и направях го хляб и твоята слуга дохождаше и купуваше го от мене. Ала сеги господарката моя оздравя и вече не имаме да продаваме таковий хляб от таквоз тесто.

Като чу ония торговец такива речи от слугинята, колко ли са много огорчи и огнуса и думаше у себе си: „Ето, устата и руцете мои возможно е лесно да ги измия, ами внутре утробата моя какво да я измия, като никак не е възможно!“

— Тако и ти, о царю, боя са и аз да не патиш и ти като оного торговца и ще наченеш да тражиш сина своего, ала не ще го найдеш.

И като сказа философа на царя това, и рече му:

— О царю, аз чуям, почто много лукавство имат

жените всеразличная, затова е първо себеп на зло жена. Но молим те, царю, послушай още едно таковое показание.

ВТОРОЕ ПОКАЗАНИЕ НА ВТОРАГО ФИЛОСОФА

— Имаше една жена, що имаше одного любовника, и любяше го безмерно и он беше един от царските воины. Той воин прати слугата свой при оная жена да я пита има ли прилягное време да иде господарят му да спи сас нея. Случи ся на тая злоскопосная жена похот и полюби оногo слуга и накара го да са смеси сас нея. И това като би, забрави ся оний слуга да са върне при господаря своего. Тогиз ония воин востана и отиде тамо да тражи слуга своего. Като го видя оная жена, позна го и хоще да скрий слугата неговий и рече му:

— Скоро влез ти у внутренняя хижa, да ты не найде господар твой тука.

И он наскоро борзо влезе тамо и не видя го господарят му. И ония воин влезе у вонкашната хижa и отиде и смеси са сас оная жена. И като струваше той смешение сас нея, и ония слуга като беше скрит, и напразно довтаса на жената муж ей. И ония курварин и оная курва убоя са да скрий у внутренната хижa оногo воина, да не види слуга своего внутри, намисли тоя час другая скопост. Рече на воина:

— Извади ти сабята си скоро и держ сабята гола в рука ты и да са покажеш, како сас гнев сердито псуваш мене, и излез из дома нашего, ала не продумвай нищо на мужа моего.

И тако учини ония курварин, каквото го научи оная жена, и держаше гола сабя в рука ты и излезе из дома покрай мужа ей и псуваше жената. Тогива, като прииде муж ей близо, питаше жената си:

— За кой себеп прииде той чуждый человек у дом наш сас гола сабя? И зашто ты псува?

Ала жената сас голямое лукавство отговори и рече му:

— Тоя сиромых чуждый слуга убоял са от господарят си, като го гони гневно сас гола сабя в рука ты, и побягна, та са скрий у дом наш, почто са убоял да

го не посече. И аз като му забраних да не влезе внутри у дома нашего, затова стояше на вратата сас гола сабя, каквото го и сам ты видя, и псуваше ма сас гняв.

Тогиз муж ей попита я:

— Та где й слугата?

А тия рече:

— Внутренняя хижa го скрих.

И муж ей излезе вон да види оногo воина отиде ли си и като видя, че го не има, тогива са върна и видя оногo слуга и рече му:

— Видиш ли какво ты добро стори жената моя, по сеги иди си у добър час, почто ты отиде господар твой.

И обърна са къмто жената си и рече й:

— Это, сеги разумях аз како голямое добро учини ты на того чуждагo сиромыха.

Видиш, о царю, како со дерзновение показание скажувам на твое державие, почто не е подобно да повярува някой на такива прелестнии жени думата и проирството.

Такива речи като чу цар от философа, повеле да не убива сына своего.

И ПAK ПРИИДЕ ОНАЯ ЛУКАВАЯ И ЗЛАЯ ЖЕНА ПРИ ЦАРЯ

А оная лукавая и злонравная жена, като чу царевото разкаяние, како не хоще да убий сына своего, дойде пак третия ден при царя и рече му:

— О, царю, твоите мудрейшии советници философи, они са люди человеци и злоскопости и борят са да ты сторят голямо зло. Ами послушай едно показание.

ПОКАЗАНИЕ ЖЕНСКОЕ

Имаше един цар, що имаше токмо одного сына, що любяше много да ходи по лов. У един ден рече царев сын на одного царева мудрейшагo советника философа:

— Проси от отца моего изволение да изволи да ида на лов.

И ония философ попроси изволение от цар и цар, като чу това от философа, рече му:

— Ако идеш заедно сас него, да бъде твое прошение.

И философ рече:

— Ей, господине, да ида.

И отиде философа сас царския син на лов. И найдоха едно диво магаре в гората. Рече философ на дето:

— Гони това дивое магаре и сам да го уловиш.

Тогива детето царское, като гоняше ония лов, отдалечи са от дружината свои и не знаеше камо да иде. Тако фати един пут сам и като отхождаше у него, найде една девойка красна, добролична, плачеше и рече й:

— О, девойке, защо плачеш тука, отгде си ти?

И девойката рече:

— Аз есм царева дъщеря и като седях отгоре на филя и стоях и подхлъзнах са и паднах долу. И встанах скоро. И гледах да видя някого от слугите мои. И оттогива са загубих и не знам камо да ида.

И това като рече девойката, оскорби са царския син и узе я и тури я узади себе на коня си. Ала тая лестная девойка... излъга сас таквиз речи царева сина... да го затрий. И принесе того... у една яма.* И рече:

— Потребно ми е да вляза тука вътре.

И като отиде тая, чуя царския син вътре ек и голч голям и он отиде близо да види какво е това. И гледа девойката като ламя и хорати и говори с други лами и думаше им:

— Ето ви принесох одного младаго момка.

А они й рекоха:

— Иди и приведи го тука вътре.

Това като чу оний царев син, начена да бяга и тия тичаше след него борзо и възседна на коня узади, каквото и отнапред. Тогива царева син като са много убоя, а девойката му рече:

— О, младий, защо са толкоз убоя и трепериш?

А он й рече:

— Дойде ми на ум един человек от дружината мой и от сговорниците наши.

А девойката му рече:

* Текстът в ръкописа е повреден.

— Помоли ся отцу твоему да тя избави от тоя страх.

И младия й рече:

— Разумях аз, почто не е възможно ни отцу моему да мя куртулися от тая пагуба. — Тогива царевий син въздигна очи и руце свои на небето и помоли ся Богу и рече: — Владико Христе, подай силу на... твоего да победа того демона и... да стори тая молба.*

Падна демон на земята и торкаляше са. А царева син побягна сас коня своего и избави са от злината того демона и отиде на дом отца своего. От това показание да знайш здраво, о, царю, чоти какое работата на советниците хеанетска и лжива. И тие советници и философи лъжат тя и показват ся, како много вардят сина твоего.

Това като чу цар от жената, повеле да убият сина его.

И ОЩЕ КАКО ПРИИДЕ И ТРЕТИЯ ФИЛОСОФ И ПРЕДСТАНА ЦАРЮ

Ето тоя ден прииде и третия философ и предстана при царя и рече:

— Царю, да живееш вовеки. Чух пак и аз, почто са трудиш да умертвиш сина своего без изпитание дали й истина това или праведно, или не е праведно. Токмо зарад една лъжлива жена да умертвиш сина своего. Но молим тя, царю, послушай това показание.

ПОКАЗАНИЕ ТРЕТИЯГО ФИЛОСОФА

Един человек прати жената своя на пазар да купи за едно дукато ориз и като отиде оная жена на бакалина и даде дукатото да вземе ориз, а бакалина рече на жената:

— Ако хочеш да ти дам ориз, ала и захар да ти дам, влез вътре у бакалницата да ти дам.

А жената рече:

— Дай ми първо и тогива да влезя вътре. Почто знай аз лукавината и играта на мужието.

И он й премери и даде й и ориз, и захар. И тия го узе и остави го вон на кепенка. И бакалина имаше

* Текстът в ръкописа е повреден.

дете и вардяше тамо дюкяна му. И жената като отиде вътре да курви сас бакалина, а оное дете узе кърпичата и изсипа оризу и захару и тури перст у кърпичата и верза я пак, и положи я на онова място, гдето я жената остави. И оная жена, като излезе отвътре и като учини сас бакалина курварство, та от срам скоро грабна кърпичата верзана, ала не видя що е в кърпичата, ами я узе и отиде у дом свой и даде кърпичата верзана на мужа своего, а тия отиде да донесе гърне. И муж ей, като разверза кърпичата, гледа у нея перст, ала жената той час сапикаса и позна, како е перст, и наместо гърне принесе рашето и рече на мужа своего:

— Аз отидох на пазар да купя ориз и като отхождах на път, ритна мя един кон и затрих дукатото, затова, що беше перст тамо; собрах я борзо и донесох я тука да я пресея и да найда дукатото.

Тая управления познай, царю, почто женските сплетения и совети никой не е възможен да ги надвий.

И цар, като чу таквиз речи от философа, укроти ся гнево и повеле пак да не убий сина своего.

И ОЩЕ КАКО ПРИИДЕ ЖЕНАТА ПАК ПРИ ЦАРЯ

Ето тая лукавая жена след три дни пак предстана при царя и нож держаше в руке свои и рече му:

— О, царю, ако не хочеш да ми отмъстиш (интикамисаш) от сина своего, да знайш, како сас тоя нож ще заколя себе си и надея са на Бога, почто ща победя разума на твоите душмани философи и советници, каквото било станало на одного царского сина сас таквиз философи и советници бащини му.

Той цар имал син и сгодил го за една девойка, що е била на другий царя дъщеря. После на девойката отец ей пратил хабар на оногo царя и рече:

— Да пратиш зятя ми до нас да учиниме и да направиме сватба и коги свершиме сватбата, тогива пак да си иде при вас.

И отец повеле на сина своего да иде при тестя си. Имаше цар одного мудрейшого советника философа и повеле му да иде заедно сас царского сина. И отихож-

даха и человеци сас философа и сас царского сина на път оний, и ожадняха, ала не можаха да найдет вода да пият. По случение наидоха тамо един кладенец, що имаше тоя кладенец таково естество: кой муж пиеше от тая вода, той час са преобразяваше и станваше жена. Ала оний царский мудрейший философ и советник знаеше на този кладенец естеството, ала не хоще никому да каже. Но токмо рече философ на царева того сина едно ласкание:

— Почакай ти тука на кладенецо да идем ний напред, да видим кой път равен, у него да поидем.

И остави философ тамо царского сина сам на кладенецо. А он са върна назад при царя отца его и рече на царя думи лживии и скорбнии:

— О, царю, горко нам и мене, и на сина твоего, почто детето твое изяде аслан, на път като отхождахме.

А царския син чакаше тамо на кладенецу и от голяма жад като горяше, пи от тая вода, като не знаеше, и той час стана жена и падна у голямо удивление какво да стори.

Ето един человек прииде тамо и попита того царева сина:

— Отгде си ти? И чий си син?

Тогива му отговори он и рече:

— Аз есм на еди-кого царя син и по повеления отца моего отхождам при еди-кого царя да учиня сватба моя сас дъщеря му. Ами що имаше сас мене человеци, отидоха напред и аз удалех от них и загубих са и като ожаднях, пих от тоя кладенец вода, ала ето той час станах жена, каквото мя и гледаш.

И ония человек, като чу тия речи, много го аджидиса и рече му:

— Аз да ти сторя едно голямо добро, аз да са преобразя наместо тебе жена да буда и да тя чакам четири месеци, докле си совершиш сватбата. Ами първо са заклени сас клятва, коги са совершат четири месеци, како ще дойдеш пак тука да си вземеш женския образ.

Тако царския син закле ся на оногo человека, како ще пак да прииде при него без изречение. И спроти това ония человек стана жена и показа на цареваго сина пътя и отиде при тестя своего и учиниха сватба.

Като са минаха четири месеци, помену царския син обещание свое, що са обеща на онога градинаря сас клятва, и востана и отиде при него и наиде го спроти женское естество кормяста. И рече му:

— Како мога аз наместо тебе да стана пак жена? Почто ти като мя наиде на кладенецу, аз по естество женское бях девойка. А ти си сеги жена непраздна, кормяста.

И сас тая хората надви царския син градинаря и дойде си при отца своего сас голямая радост. И сказа на отца своего това вся вещь, що пати на пут от того злаго советника и философа. Тогива са цар разгневи на того злаго советника и повеле и убиха го. Тако и аз, царю, Бог мой ще подаде мене сила и надея са да отмъстя на тие лукавии и злии советници и философи твои. Ето аз ща ся убия и ще буде себеп и грях отгоре на твоята шия, почто не хочеш да мя отмъстиш от сина твоего, каквото е подобно. Защо той мене хоще сас сила да мя осрамоти и хоще да мя учини голям срам и голям резиллик.

Тогива цар, като чу тия думи от жената, повеле да умертви сина своего.

И ОЩЕ КАКО ПРИИДЕ И ЧЕТВЕРТИЙ ФИЛОСОФ ПРИ ЦАРЯ

Спроти тая причина прииде и четвертия философ при царя и по обичаю поклони му са и рече:

— Царю, вовеки да живеиш. Ала не е подобно, царю, тако просто що са случи да учиняш суд, докле не издириш и да испиташ добре работата. И коги разумейш и узнайш я потенко, како е истина, тогива да учиниш тоя суд по право. Почто да не патиш и ти, каквото приишло на някого царя пред тебе.

ПОКАЗАНИЕ НА ЧЕТВЕРТАГО ФИЛОСОФА

— Слушай, о, царю: имаше един царский син и у един ден хоще да иде да си мий тялото на баня, ала беше много толст сас тяло свое и от толстина не видеше му се срамний уд. И като го видя хамамджия таков, аджидиса го и оскорби ся, а царский син му рече:

— Защо скорбиш, окаянный человеце?

А он му рече:

— Скорбя и плача, като тя гледам, како не ще можеш да направиш чадо от много толстина, що имаш на себе. И не ще можеш да спиш сас жена, а ти си син царский.

Тогиз и той, като чу таквиз речи от баняджия, извади много жълтици от себе и рече му:

— Отец мой ище да мя ожени, а аз не зная мога ли учини смешение сас жена, но молим те, возми тия жълтици и приведи ми някоя жена добролична да изпитам себе си.

И баняджия рече на ум свой: „Аз да му приведа моята жена, почто он не ще може да стори нищо сас нея, та да останат жълтиците мене.“ И като намисли това, тече опустошений человек и приведе жената своя. Тогива и царския син узе жената от баняджия и всю нош смешение чиняше сас нея. Коги начена да съмва, проникна баняджия из една дупка и видя го, како чиняше грях още сас нея. Тогива начена да воздиша окаянный горчиво. И сас плач думаше: „И горко мене, какво да буде? И какво да реку сеги на жената моя? И какво ще вече да живеиш тия сас мене? Ами да не обикне никак тогоз младого, а мене да остави?“

Тогива и жената излезе из банята вон, а муж ей рече:

— Иди си вече, жено, у дом наш.

А тия му отговори:

— Какво мога вече да ида у дома нашего, като стоях, та са охулих от тебе, почто не остави мя тоя звяр всяка нош да заспя, що мя ти даде на него, окаяне, не би тя срам, ами да мя дадеш ти, като съм аз твоя жена, на того царева сина да чини смешение сас мене?

И спроти тия речи закла са на мужа ей сердцето и от голям яд умре и сверши ся. Тако и ти, царю, потерпи, не борзай без испытание да умертвиш сина своего, да не патиш и ти като онаго баняджия и после горчиво ще са разкаеш, ала никоя полза напокон, но зле хощеш да изпровергнеш душу твою като онаго баняджия. Ти едвам един син си спечелил, и то сас толкова молба на Бога, а сеги катадневно призел са си на една жена на думата и хощеш да убиеш сина свое-

го, що и не знайш това барем истина ли й, що она дума. Ала хочу да ти скажа, царю, още и другое сказание.

И ДРУГОЕ ПОКАЗАНИЕ ОТ ЧЕТВЕРТАГО ФИЛОСОФА НА ЦАРЯ

— Една жена, царю, живееше сас мужа своего законо чисто и муж ей накани са да иде на пут на чуждо място по торговщина своя. А жената му проси от него да й даде обещание сас клятва, како не ще да са смеси негде, повон като ходи, сас някоя чужда жена. Тако и тия да варди себе си от чуждаго мужа, докле си дойде он. И обещаха си и двоицата един сас другий да си вардят лицето чисто и нескверно, докле са върне он от торговщина своя. И като прииде време да са върне муж ей от торговщина своя, и жената поизлезе вон на пута да види иде ли муж ей, случи ся, та я видя един млад момък и полюби я и разгоря му са сердцето от много любов. И начена да й дума зарад плотское смешение. А она не хочеше никак да приемне неговите речи, вардяше сговор свой, що го стори сас мужа си. А оний младий полуде от ревност. И от голяма любов, що имаше къмто жената, отиде и наиде една стара баба, що беше комшийка на оная младая жена, и рече й:

— Аз днес видях вашата комшийка и много я полюбих и рекох й да спи сас мене, ала тия не хоче никак да мя послуша. Затова ти са моля, о, мати моя, ако можеш ти да я придумаш да ида да са смеша сас нея, що ми ищеш, аз да ти дам. А бабата му рече:

— Да знайш, како аз мога и хоча да я придумам да ти учини волята.

Ами що направи тая баба? Той час узе брашно и пресея го, и направи хляб, после, докле би хляба топъл, узе пипер много и насипа у хляба, и узе една кучка своя сас себе си и отиде при тая жена. И като приближи при дом ея, фърли тоя хляб на кучката и кучката, като стояше, та ядеше ония хляб, изгореха й устата от пиперская лютост и наполниха са очите й сас слези, като беше бабата внутре у дом ея. И оная младая жена, като видя кучката, че плаче, попита бабата:

— Чоти плаче тая кучка, бабо?

И бабата въздохна и сас слези начена да й казува:

— Тая кучка, дъще моя, що я гледаш, та беше мене на очите мои сладкая и родная дъщеря. Ах, горко мене, не питай мя, чадо мое, ето съща е дъщеря моя, ала са случи, та я полюби един млад момък и иска да са смеси сас нея, а тия не щеше да го послуша да му стори волята никак, като всяки млади, а он от голямо разгорение и от ревност, що имаше къмто нея, прокле я от голяма болест сердечная и той час са преобърна и стана кучка, каквото я и гледаш. И аз коги хоча да изляза из дома навон, тако горката безчестная плаче и ходи след мене.

Тогива она младая жена, като чу тия речи от бабата, убоя ся и потрепера и от страх скочи сердцето й и рече на бабата:

— Голям страх и трепет прииде на мене от това твое показание, каквото ми казуваш, мати моя, и моля ти ся да мя послушаш, почто ща ти скажа една моя скритая работа.

ПОКАЗАНИЕ НА ТАЯ МЛАДАЯ ЖЕНА

— Един млад момък видя мя и от много любов поиска да са смеси сас мене, ала аз го не послушах, затова са боя и аз сеги да не патя никак тако и аз, каквото тая сирота патила. Ами, о, мати моя, да востанеш и скоро да течеш и да найдеш оного момка и помоли му са да дойде при мене и ти, що ищеш, да го имаш готово от мене. И бабата рече:

— Аз да сторя волята твоя и ща ида да го найда, а ти востани горе и украси дом твоя и наготви са за смешение сас онаго момка.

И тогива востана оная младая жена и украси и нареди дом свой, и одра постла, и наготви добро ястие за вечеря. А оная подводница отиде да тражи онаго момка, ала не можи да го наиде. Ами наиде другий момък наместо него и рече му:

— Ела след мене.

Ала той я попита:

— Где мя заводиш?

А тия му рече:

— Заводям тя при една млада. У една хижа, що е украсена и наготвена, що седи тамо една красна и предобря невеста, що роса капе от лицето ѝ и от устните ѝ и сас една прилика да спиш сас нея.

И ония момък повярува на тая баба думите и отиде след нея. И тия идяше напред и заведе го у една хижа внутре. А тия била на того мужа жената самая. И той мужа, като видя, како отиде на своята хижа, смете ся и думаше у себе си: „Каквото са гледа, тая работа е струвала жената ми всякоги, откако излязох аз оттука.“

И влезе он и подводницата у дом внутре и седнаха горе на одра. А оная младая невеста, като видя, како е муж ея, и сас добра майстория намисли той час да учини сплетение и лщение. И той час скочи горе и положи руцете свои верх мужа своего без никаков срам, и фати му лицето, и биеше ся главата, и сас слези думаше:

— О, безчинний и непостоянный человек, това ли ѝ твоето обещание, що сторихме един сас другий? Това ли ѝ, що са верза ти сас клятва? Нели ми са обеща ти и рече, почто не има да ходиш сас другая жена, докле са върнеш на дом твой, ами като са никак ти не вразуми за това, ами да мя излъжеш, та да пойдеш ти след волята и след думата на тая баба.

И ония муж подиви ся на таково женское безсрамство и рече ѝ:

— Що е това твое намерение, що пати ти днес, о, жено?

И она отговори:

— Аз днес чух и разбрах, како си приишел до калето на портите, и исках да тя изпитам дали стоиш на оброку, що го сторихме, и накитих и украсих себе и дом наш. И промислих, та пратих тая старица към тебе и сас нея да изпитам ум твой и да видя дали вардиш оная клятва, що я учинихме, и ето сас тая майстория познах тебе, почто всякоги преступаеш и не брежиш клятвата. Спроти това вече от днес не хочу да тя имам за муж.

А он ѝ рече:

— О, жено, аз много размишление имах на тебе, чоти, като тя видях накитена и готова за смешение

мужское, и таковая вещь мне, почто курвиш сас чуждый муж. Ала като думаш да мя изпиташ, затова си и учинила това, и аз сеги да изявя моя ум. Тако би тая работа, та пойдох аз след бабата, зарад да видя дали мя у моя дом призовава или у чуждий.

Ала жената чиняше себе, како не верува тия речи на мужа своего, и огорчаваше ся и скорбяше и тако начена да си бий лицето и да си раздира дрехите и думаше, како вече не верувам твоята клятва, почто ед-на истина не има у тебе.

Такова майстория чиняше на мужа своего и за многое време показуваше себе, како е сердита зарад тая работа. Докле похарчи много жълтици муж ея, та ѝ направи златия дрехи и хариза ѝ ги и тогива учиниха любов.

Сеги познай от това, о, царю, от таковое показание, почто ни един человек не е возможен да надвий женския лукавия сплетения.

Това като чу цар от четвертаго философа, повеле да го [не] умертви сина своего.

И ОЩЕ КАКО ПРИИДЕ ПАК ТАЯ ЦАРСКИЯ И УДАЛИК ЖЕНА ПРИ ЦАРЯ

Тая бесний удалик разумя, како са разкая цар и не хоче да убий сина своего, затова прииде пак при царя и держаше в руцете свои един снопец билие отровное и рече му:

— О, царю, ето держа в руцете мои това билие, що е отрова смертная, и заклинам са в Бога живаго, ако ми не отмъстиш от сина своего и да го не убиеш, почто мя безсрамно похули, като стоях аз да буда целомудрена (разихлийка) жена, ще пия от това билие и щя умра насила и Бог ще отмъсти от тебе и тоя суд да буде непростен на тебе. И ще патя и аз, каквото патила една свиня.

ПОКАЗАНИЕ ЖЕНСКОЕ

Обичай имала една свиня, та ходила всякоги под една смокиня и ядяше смокини, що падали от смоки-

нята. А у един ден видя свинята едного маймуна, че възлезе на смокинята и ядяше смокини. Ала маймуна видя свинята и гледа я како яде по-зрелите и по-сладките смокини, що падат сами. И ище още други смокини да ѝ спуща маймуна и от них да яде, а маймуна вече не хочеше да ѝ спуща отгоре, а долу сами не падаха вече. А оная злочестная свиня стояше отдолу и держаше шееята си простерта нагоре и гледаше на маймуна, дано ѝ спусти смокини, и като имаше очите свои много време нагоре, изгоряха ѝ жилите на шията ѝ и изсохнаха и той час падна и умре.

Тая дума като чу цар от жената, убоя са да не умре от това смертоносное билие, че ще буде себеп он зарад смерт. ея, и повеле да убий сина своего.

И ОЩЕ ПЯТИИ ФИЛОСОФ ПРИИДЕ ПРИ ЦАРЯ

Тогива пятія философ прииде на пятія ден при царя и по обичаю поклони са ему и рече:

— Да живееш, царю, вовеки. Аз зная, како си много умен и разумен и мудър, ами чоти не издириш и да изпиташ добре перво тая работа истина ли ѝ и тогива да отсечеш суд право.

ПОКАЗАНИЕ ОТ ПЯТАГО ФИЛОСОФА

— Слушай, царю, имаше един воин, що го любяше цар... зарад мужество неговое, що имаше он. И той воин имаше едно псе отдавна и що му поръчаше, чиняше го, като че имаше язык да хорати. Затова той воин много любяше това псе. У един ден на война жената му отиде при сродниците свои, а детето си остави при отца своего, сиреч при мужа своего. И война като седеше у дом свой и детето спяше, пратил цар другий воин да позове того воина и он той час востана и поръча на псето да варди детето, като спяше у дом, и отиде он при царя; и тамо, като вардяше псето хижата и детето, по случение излезе една голяма змия и идяше къмто детето да смуче кров от детето. И той час скочи псето верху нея и начена да се бори и да дави змията, и да я хапе и много са време труди и

умори я и умре змията. И той час дойде и воина от царя и псето, като го видя, отиде, та го посрещна и радваше му са. А воина, като видя на псето устата окровавлени, и мняше му са, како е изяло псето детето, и у гняв свой зема сабя и уби псето. Коги влезе внутре у дом, гледа, детето спи неклоцнато и змията мъртва лежи при главата на детето. И той час позна, како псето умертви змията, и начена скорбно и горчиво да плаче за псето и да са бий, ала никак не би возможно да уползуе себе, нито псето да оживи. Тако и ти, царю, коги убиеш сина своего без кабахат, после ще са разкаеш като оний воин, почто он са разкая зарад псето свое, а ти ще са разкаеш зарад любезнаго и единороднаго сина своего, ала колко ще да са разкаеш, почто горчиво ще воздишаш и от много скорб ще и да умреш. Ама коя полза тебе тогива? Ами като мислиш неправедно да убиеш сина своего, каков ответ ще воздадеш на Бога? Анджа молю те, послушай да ти скажа още едно показание.

И ДРУГОЕ ПОКАЗАНИЕ

Имаше един человек сас ум лукав, а по естество свое безчинний курварин и где чуяше някоя доброличная красная жена, учиняше всякая скопост и смесише са сас нея. Чул зарад една жена, како е добролична и красна, и отиде при нея и много ѝ са моли да буде сас нея. Ала оная жена, като беше разумна, не приемна му молбата никак. Ала ония курварин не са разкая от своя помисъл, ами отиде у дом ея и кондиса тамо. И пак като и напред застанваше жената за тая работа, ала жената не хочеше никак да го послуша. Тогива он отиде при една стара жена и сказа на тая злая баба вся помисъл свою, а тия му рече:

— О, человек, напусто са трудиш ти сас тая жена, почто е тия разумна и почестна.

А он ѝ рече:

— Ако я придумаш да мя учини волята, а ти що ми попросиш, аз да ти дам.

И тая злая баба, като чу това обещание, и рече му:

— Аз ща соверша твоего желание, токмо ти течи на пазар и ще найдеш мужа ей, че седи на дукяно свое,

моли му са да ти продаде доламата, що я носи он, и принеси я мене тука.

И он отиде той час на дукано му и наиде го тамо и рече му:

— Молю те, почто имам намерение да ида далеко на пут, ами да ми продадеш тая дреха да я нося на пут.

И ония, що беше на оная жена муж, продаде му дрехата своя и он я узе и принесе я на бабата. И тия той час отиде на огню и прогори дрехата на три места и рече на момка того:

— Седи ти тука у хижата моя и варди ся да тя не види някой чужд человек.

И тия узе дрехата и отиде у дома на оная младая жена и седе тамо мало и като щеше да излезе из дома ея, и тури оная дреха под възглавницата на одра мужа ея и похорати мало сас нея и излезе оттамо и отиде в дом свой. Ала оная жена не видя това, нито знаеше що направи бабата. По обедное време прииде на оная жена муж ей да яде хляб и като легна на одра да спи мало, обърна възглавницата да я тури по-високо и видя удолю своята дреха, що я продаде на оно-го младаго человека. Тогива не продума нищо на жената си, но той час востана и фати едно древо и би жената си много. Ала като не знаеше она защо я бий, затова са много огорчи и оскорби и плачаше и излезе от своя дом вон и отиде у една хижа, що беше нейна сродница. Ала оная подводница баба чу какво учини оний человек и како бил жената своя и отиде при нея, гдето беше тая невеста, и перво стори себе, како я аджидисва и, второ, ѝ рече:

— Чух, дъще моя, како тя бил муж твой, и оскорбих ся и аз и толкоз са огорчих, и твоя скорб, да веруваши, мни ми са и види ми са, като да е моя.

А жената отговори и рече на бабата:

— Моя муж мене зле мя би, ала не зная за каков кабахат ми учини он това.

А бабата рече:

— Чадо мое, добре да знайши, почто тя направи някой магия, та затова стана тая работа на тебе. Анджа, ако изволиши и ако ти ся види добро, прииди у дома мой и тамо има един доктор много изкусен и

он може ти учини всякое изцеление, почто е на магийски майстории много избран.

И тая невеста призе са на думата бабиная и рече ѝ:

— Аз есм готова да дойда сас тебе. Токмо хочу да учиниш скопост дано са смиря сас докторската майстория сас мужа моего, и ти що хочеш от мене, аз да ти дам.

И като би вечер, отиде тая невеста сас бабата у дом ея заедно, тамо, що седяше оний курварин, и рече бабата на онаго безчинника:

— Ето са фати рибата у мрежата.

И като хочеше оная невеста да влезе у ония дом, що седяше доктора, и он я той час фати и учини ся волята. Ала тая, като беше силом опсувана и скорбна, и огорчена, та от страх и от срам не продума нищо, токмо молком излезе вон и побягна и отиде у сродниците свои. А на утре оний курварин рече на бабата:

— За тое слугување, що ми учини ти, много съм благодарен, ала щото би крамола и смущение между мужа и между жената, много скорбя и грижа са, почто аз станах себеп за тое злое возмущение.

А бабата му рече:

— Ти ся за това не грижи, сине мой, почто аз пак сас майстория, сас лукавое сплетение ще ги учиня пак да учинят любов между себе. Ти сеги течи скоро на пазар при мужа ей и почакай тамо мало и он ще начене да тя пита зарад оная дреха, що ти я продаде, а ти да му речеш: тая дреха, що я купих аз от тебе, облякох я и отидох, та седнах отгоре на една пещ и като стоях тамо, изгорих я на три места и отидох, га я дадох на бабата, що я познавах отдавна, та да я ладе на някой майстор, да закърпи изгореното място, и като ѝ я дадох, не можих вече да я видя и да я попитам тая дреха какво я стори, не знам.

Тия думи рече бабата на оно-го момка и он тако да рече на того женинаго мужа.

И пак му рече:

— И аз хоча да мина пред вас и ще ся сторя, како отхождам по моя си работа, а ти, коги мя видиши, скажи на мужа того и речи му: ето тая баба, що ти рекох, почто ѝ дадох дрехата. И като ще думате това, попитай мя и да ми речеш: о, старице, какво стори ти

оная дреха? И аз хочу да ти отговоря много добро, каквото прилича.

И востана ония момък и учини вся, каквото го научи бабата. И тогиз тоя час и бабата мина пред тях. И ония курварин позова я тамо и попита я зарад дрехата, а бабата гледаше къмто онаго женинаго мужа и рече му:

— Куртулисай мя от тая неправедная навада и от сметение того человека, чоти он ми даде една дреха, та да я дам на някого майстора да ѝ закърпи изгореното място, ако е възможно, и да му сторя това добро. А аз, злочестая, не знам какво я учиних, ала ходих тогива и у вашия дом и крайно заборавах где я оставих, у вашия ли дом, или на другое място, не мога да помня никак какво стана тая дреха.

И като думаше това бабата на оного мужа, а той ѝ рече:

— Да знайш, о, бабо, колко смущение стана нам у дом наш зарад тая дреха.

И той час даде дрехата пак на онаго момка и он я узе и отиде си по своя работа и тако учиниха любов и содружество оний муж сас женою своею. Тогива злочестний оний муж сас много дарование почете жената своя и сас многое моление едвам сас сила учиниха любов между себе.

Спроти това да знайш, царю, почто више голямо е зло лукавая и злая жена. Спроти нея не има по-голямо добро и по-голямая вещь освен добра и мужественная и разумная жена. И спроти тая мярка — голямо различие има между добра жена и между злая жена, ала макар и да имат равное согласие, анджа добра жена подобна е на многоценен и избран камен и като някоя звезда многосветлая, що не е възможно да ѝ осечеш цена. А злая жена подобна е на звер многообразен и многоглавен, каквото оного зверя, що са зове идран. Затова спроти техните лукащини много са человеци затриха, каквото патиха и ония муж и жената сас тая лукавая баба. Варди са и ти, о, царю, и пази са от такива лукавия жени.

Такива речи като чу пак цар, повеле да не убий сина своего.

И ОЩЕ КАКО ПРИИДЕ ПАКИ ТАЯ ЖЕНА ЦАРЕВА УДАЛИК ПРИ ЦАРЯ

Ето, тая жена царева удалик разбра, како не хоче цар да умертви сина своего, прииде пятия ден пак при царя и сас много слези и начена да дума:

— О, царю, Бог ще да учини казеп на тия философи, каквото би на одного аслана и на одного маймуна.

ПОКАЗАНИЕ ЖЕНСКОЕ

— Имаше на едно място много торговци, та отхождаха на един пут, сиреч на една торговщина. Имаше сас них и мъски, сиреч мулета. И на вечер довтасаха на една гостинница (хан) да ношуват тамо. Ала като легнаха да спят, заборавиха да закличат вратата на гостинницата. И тая нощ влезе внутре един аслан у гостинницата и отиде между мулетата. Ала никакво сметение не стори, нито го някой от торговците усети. Той час влезе тамо един волхва (харсис) у гостинницата, зарад да открадне някой муле (катър) и у темнотата начена да избира, която е по-добро, того да уземне, и фати аслана, почто е по-толст, ала не знаеше, како е аслан, ами му са мняше муле. И воседна го и излезе вон из гостинницата. А аслана мисляше на ум свой, почто е това ношевардителний демон, затова са и бояше от того волхва. И всяя нощ носяше того волхва и ходяше. После оний волхва разуме, како на аслан язди, а не на муле, и убоя ся. И като начена да са разсомва и като ходяше аслана сас волхвата, случи са, та минаха под едно древо. Тогива волхвата простре ся руцете и фати ся от един клон на дровото сас руцете си и възлезе нагоре. И тако са куртулиса от тая нужда асланская. А аслана са убоя от крадника, како да е ношевардителний демон, и като соседна оний, а той борзо побягна. И срещна одного маймуна и попита аслана того:

— Защо си тако уплашен?

А аслана рече:

— Ношевардителний демон мя фати и язди мя всю нощ.

А маймуна му рече:

— Та где ѝ той демон?

А аслана отговори:

— Горе седи на едно древо.

Тогиа маймуна възлезе горе на дървото, заради да види того крадника, и он убоя са много и от страх влезе в дървото у една хрялупа и скри са тамо. Ала маймуна помахасас рука на аслана да прииде и да стои отдолу под дървото. А волхвата, като видя, тако приедерзновение и фати маймуна за мадете му. И стисна го крепко. И умре маймуна, и падна долу, под дървото. И аслана, като видя того мертва, той час от страх скоро побягна. Тогиа ония хайдутин куртулиса себе и от двоите зверове.

И аз, царю, спроти тая скѹпост надея са сас божията сила, почто он хоче да ми даде крепост, да надвия тия философи. Защо они полагаат смущение между тебе и между мене.

Тия речи като чу цар, пак му са прекла сърдцето и повеле да убий сина своего.

ЕТО, ШЕСТИЙ ФИЛОСОФ И СОВЕТНИК ЦАРСКИЙ ОТИДЕ И ПРЕДСТА ПРИ ЦАРЯ

И шестий философ и советник царев чу, како повеле цар без изречение да убий сина своего, прииде при царя и като му са поклонил, рече му:

— О, царю, вовеки да живеиш, да знаиш, како тия раболепно моля, ако не хочеше никак да имаше син, то пак беше потребно тебе да са молиш Богу сас голяма любов и сас разгорено сердце да тя подари Бог син, зарад да го имаш наследник и достойник на твое державие. А сеги имаш ти син разумен, личен и хочеш да го убиеш. Знаи, о, царю, ако положиш рука на него да сториш тая неприличная работа без испытание, после сам ти от горчивина сердечная и от голяма скорб насила шеш да изфърлиш душата своя и зле ще умреш. Най-вече сам себе ще убиеш и хоче да буде и тебе, каквото пати един голуб.

Думат зарад тие голуби, почто седят всякоги по нивите и коги прииде жътва, да жътнат чловеците жито, а голубите ходят след жътварите, та собират и они

жито и ядат, ала повише собират у някоя дупка в стените да им стои за зимъс. У един ден рече мужеския голуб на женския:

— Варди добре да не повреди някой житото, докле дойде зима, почто тогиа, коги са не нахожда никак, ще хочем да ядем от него.

И таковое согласие учиниха мужеския голуб сос женския и оттогиа отидоха да пасят повон и дворицата. Ала слънцето като грееше тамо у дупката, много изсохна житото и фиряса. У един ден прииде голуба, що беше турила житото у дупката, и погледна житото, како са умалило и фирясало от солнечния пек, и рече на женската голубица:

— Нели тя рекох аз да не вредиш житото?

А женската голубица рече:

— Аз не съм го вредила никак.

Тогиа мужеския голуб не поверува голубицата, ами я удари силно и уби я и остана мужеския голуб сам. После прииде зима, настанаха много дождове и сняг и оно жито, що беше фирясало, укваси ся и умокри ся и наполни пак оная дупка. И като видя това мужеския голуб, разбере от що било фирясало житото и разкая ся после и начена горко да плаче защо уби супруга своего, ала от тое разкаяние не можи да са уползи никак нищо.

Знай ти, о, царю, тако подобно ще патиш и ти, ако убиеш сина своего зарад тая лукавая и дявольская проклятая жена и най-више, като и не знаеш, що сказува тая, истина ли ѝ и дали ѝ син твой повинен за осуждение смертное, и тако ще патиш после и ти, каквото пати и ония голуб, и после много ще са разкаеш, ала не ще да имаш ни една полза. Токмо ще приемнеш смерт. Моля те, царю, слушай и другое показание да ти скажа зарад лукавия работи женския.

ПОКАЗАНИЕ ФИЛОСОФСКОЕ ЗАРАД ЛУКАВЩИНА ЖЕНСКАЯ

— Един человек, царю, беше орач и у един ден отиде да оре нивата своя и да сей. А жената му наготви ястие печено и варено и кокошка, и една сладка баница и тури ястието у една калата и отхождаше при мужа

своего. Ала като отхождаше, намина на една гостинница и тамо бяха кондисали чловеци путници. И като видяха жената, удържаха я у гостинницата и смесиха са вси сас нея у грях. И все оное ястие изядоха и оставиха токмо баницата у калата покрито. И тая жена от срам узе калатата покрито, мняше ѝ са, како е внутре все ястие, и отиде при мужа своего. И муж ей откри калатата, гледа внутре токмо самая баница и рече на жената си:

— О, жено, що е това?

И жена, като видя това, той час сплете дяволия, зарад да покрий срам свой, що го сама учини. И рече на мужа своего:

— Тая нощ видях сон, како бях въседнала на едного филья и паднах от него и настъпи ми ногата. И аз са разбудих у голям страх и отидох от сутра при соноразсудителя и сказах му тоя сон, а он ми рече: потребно е да направиш като филский образ една пита сас мед размесена и да я дадеш на мужа своего да я изяде, зарад да са промине тоя сон вам без кидер. И аз спроти думата соноразсудителнаго сторих това, да не буде нящо ни тебе, ни мене: затова ти, о, чловече, яж я сас орексис (сас ищах).

И он той час изяде тая пита. И жената сас такваз скопост покри тая работа, каквото си чул, зарад да не разумей нейния работи муж ей.

То вече, царю, чуял си лукавщината и злината на злите жени, коги им е воля, що хочат, учинват.

Тия речи като чу цар, пак повеле да не убива сина своего.

ДУМИ ПРЕЛУКАВИИ И РАБОТА НА ТАЯ ПРОНИРЛИВАЯ ЖЕНА И УДАЛИК ЦАРЕВ ЩО ГИ СНАПРАВИ

На шестия ден много са оскорби тая лукавая жена, като чу, како цар не хоче да убий сина своего. И мисляше тая на ум свой, почто царева син утре ще начене да говори сас отца своего и той час хоче да му скаже вся лукавая и злая моя работа потенко. Ала тогива мене не токмо како че ще мя посрами, ами ще хо-

че и на смерт да мя предаде. Но потребно е мене по-добре да си учиня сама себе смерт сас моя рука, а не да думам вече нищо друго на царя.

АМИ ЩО УЧИНИ ТАЯ ЖЕНА?

Като стояше тая лукавая жена и мисляше тоя страх, що имаше, перво собра вся своя стока и имение, що имаше, и раздаде го по своите сродници. И още им са моли да ѝ соберат древа и шумар. И сродниците ѝ и комшините ѝ собраха древа и запалиха огън голям и като горяше огню, потече жената да са фърли на огню, почто знаеше, како на утре ще пати по-голямо зло, почто прииде седмия ден и ще начене царския син да хорати сас царя, затова и борзаше тая злонравная и лукавая жена да предаде себе на смерт. Ала ѝ възбраниха сродниците ѝ да са не фърли на огню. Ала тоя злий и дивний женский совет чу са и на ушите цареви. И той час прати цар зарад нея и приведоха я и рече ѝ цар:

— О жене, за кой себеп хочеш да изгориш себе си на огън?

А тия рече:

— Зарад това, почто не хочеш да мя отмъстиш от сина своего и не убиваш го, каквото е потребно.

И цар поверува на жената думите и учини клятва крепка и тверда без никое усумнение да го убий.

Ала тая понирливая и злонравная жена приемна тая царева дума и не хочеше вече да фърли себе си на огън. И цар той час сас гняв и сас голяма сердитина даде повеление да разсипят сина его.

Ала той час излезе повон това царское безиравное и безчеловечное, и немилостивое, и зверское повеление мутлак да убий сина своего.

Тогива седемтях философи и советници цареви, още и они същи философи, като чуха това повеление царское, много са огорчиха и оскорбиха зарад цареваго сина, като гледаха, како ще го убият сас люта и горка смерт. И борзо скоро потекоха вси и довтасаха на то място, гдето хочеше джелатина да му отсече главата. И предстанаха вси заедно при джелатина и молиха му са философите да почака мало да не посича детето,

докле идат още веднъж ония философи при царя да му хоратят и да му са помолят да го не убива. И обещаха са на джелатина голямо дарование да го подарят. И он са посрами мало от философите и послуша им молението и чакаше ги. Стояше то окаянно горко и безгрешно царско дете безгласно и чакаше и гледаше кой час ще го посекат.

СЕДЕМ ФИЛОСОФИ ПРИИДОХА ПРИ ЦАРЯ

Тогава седемтах философи довтасаха и приидоха при царя и рекоха му:

— О, царю, вовеки да живееш и да знай твое царствие, почто нечуяна и чужда, и неправедна работа, и вонкашна от человеческого естество хочеш да учиниш, като си повелял да усмртиш сина своего единороднаго зарад една мала причина и клятва женская, и надвися от нея и слушах я, и верувах и думите. И хочеш да учиниш такова неправедная смерть и незаконное убийство, що е достойно на хула и на укорение. Каквото сме чуали, како сас много молби и сас милостиня и пост, що учинила матер его, та просила сина от Бога и подарил Бог того сина и хариза ви го. А сеги зарад една дума женская хочеш без испытание да убиеш сина своего, зарад малая причина и клятва женская, ами тя молим послушай тия нашия думи.

ЗАРАДИ ЕДНОГО ЧЕЛОВЕКА, ЩО ТРАЖИЛ И ИСКАЛ ДА СА НАУЧИ НА СВЕТА ДЯВОЛИТЕ И ПОНИРСТВОТО ЖЕНСКОЕ

— Имаше, царю, един человек, та са закле на едно място да не седи, нито на учение да иде като други младеи человеци, нито жена да уземя, докле са не научи лукавината и майсторията на жените. И отчужди се от своя велият, и ходяше от място на място, и трудяше се и питаше да са научи това, що он хоще. И тамо като ходяше, срещна го един человек на път и попита го:

— Що тражиш, человек?

И той му сказа вся истинная: како ходи от място на място, зарад да научи на жените злата работа и дяволията. А он му рече:

— О человек, напусто са трудиш, почто не е возможно да найдеш и да са научиш женските майстории, ако ли хочеш да са научиш мало нешто, найди място самое безмолвно и собери пепел и прах от землята, и седни отгоре на пепелю и мало яжд, и мало пий и тогава е возможно тебе да са научиш женските майстории.

И като чу оний младий таквиз речи, тако стори, каквото го научи оний человек. Седна отгоре на пепеля и на праха и мало ядыше, и мало пиеше до четиридесат дни и до четиридесат нощи и писа дяволията на жените. И като са свершиха четиридесат дни и думаше, како не остана ни една лукавина женская да я не напише, но все ги разумял, и върна са да си иде у дом свой. И като идяше в път, найде едно село и остана тамо да поседи тоя ден. И на утре един человек учини трапеза голяма и призова много человеци. И призова и того страннаго человека и той прииде и седна сас другите человеци на трапезата, ала не хоще да яде като ония человеци, що бяха призовани на трапезата. Тогава му рече на дома господар:

— Отгде си ти, брате? И отгде идеш?

И он отговори и рече:

— Путник есм и отдалеко идемя. Излязох от отечество мое, зарад да са науча и да изпиша женските лукавини.

Тогава и рече дому господар на жената своя:

— Той человек, та е чуждинец и не видях го да яде на трапезата. И отчуждил се от отечество свое и ходи по все села и вси женските лукавини научил се и изписал ги. Ами ти, о, жено, прими го внутре у дом наш и положи му ястие и нахрани го добре.

И жената стори каквото и заповяда муж ей. Положи му трапеза и седна на трапезата, и гостеше го. После го попита жената и рече му:

— Какво си учинил ти, человек, изписа ли все лукавини женския?

И он и рече:

— Истина, господарке, не оставих ни една лукави-

на или наветие, или ухищрение женское да го не напиша.

И жената го разумя, како е безумен и луд е, и рече му:

— Та изписа ти всите женски дьяволи?

А он рече:

— Все изписах.

А тия му пак рече:

— Ето и аз есм жена и хоча да учиня тебе сас майстория една работа лукава и да видя имаш ли и тая написана. Ала перво да ти скажа една работа заради една жена, ала слушай да видиш имаш ли и тая написана на твоя тефтер:

Имаше един человек орач, та имаше една жена, та беше почестна и разумна. Ала оний человек всякоги хуляше и укоряваше всите жени и псуваше ги. А жената му думаше: „Мужо мой, недей псува всите жени, но токмо злите жени псувай.“ А он ѝ рече: „Всите ще псувам, почто са всите зли и лукави.“ А тия му пак рече: „Не думай тако, мужо мой, почто не ти са случи да са смесиш сас някоя такова злая жена.“ А муж ей рече: „Да беше ми са случила такова злая жена, хочех да ѝ отрежа носу сас нож.“ И що имаше комшии наоколо, всякоги мъмряха, като ги псуваше. Ала он на всякий ден псуваше ги. У един ден рече му жената: „Мужо мой, днес що кя да правиш?“ А он ѝ рече: „Хоча да пойда на нивата да орем. А ти сготви нящо и принеси ми тамо да ядем.“ А тия отиде на пазар и најде риба и купи я. И после принесе ястие на мужа своего на нивата и ядоха тамо. И като са върна да си иде у дом свой, нафърля рибата из брязните на нивата, на едно място една риба, на друго две и на друго три. И муж ей, като востана да оре нивата, најде рибата из брязните на ралото. И собра я все и като напусти работа своя, отиде си у дом сас радост и рече на жената си: „Не сготви ли нящо за ядение?“ А тия му рече: „Не можих да са упраздня да ида на пазар да купя нящо.“ А он ѝ рече: „Ето аз принесох риба и тури да опечи от нея.“ А тия му рече: „Где я најде, мужо мой?“ И он ѝ рече: „В нивата я најдох.“ А тия отиде и узе я и скри я. И у вечер положи трапеза и тури токмо хляб на трапезата. А муж ей рече: „Ами где рибата?“ Отговори жената: „Каква риба?“ И он рече: „Тая риба,

що я принесох от нивата.“ И жената той час фати си лицето сас нокте свои и викна сас голям глас и думаше: „Чуйте, комшии, и ви, комшийки.“ И той час са собраха комшиите и рече им жената: „Чуйте, господари, що ми дума: да му опечем рибата, що я принесе от нивата.“ И муж ей рече им: „Господари и братия мои, аз најдох тая риба у нивата, ала не знам отгде са најде тамо, като орех, и принесох я и дадох на жената моя да я опече, а тие ми сеги дума: почто не съм принесъл нищо.“

Тогива жената привика: „Той человек демон има, моля ви са, верзете го, почто мя убива окаянная.“ Като думаше тако жената, и комшиите му верзаха руцете и нозете сас железний синджир и всяка нош думаше злочестий он: „А ту не најдох аз риба на нивата и дадох я на тая кучка, и рекох ѝ да я опече, а тия стори човеците, та мя верзаха сас желязо.“ А тия пак викаше: „Побесне муж мой.“ И като сомна на утре, придоха комшиите и питаха го: „Какво би?“ И он пак думаше: „О, неблагополучная истина.“ А жената викаше и думаше: „Бяс има той человек.“ И човеците лесно поверуваха на жената думата. И они наченаха да думат: воистину той человек демон има у него. И след три дни рече жената на мужа своего: „Мужо мой, огладне ли, да ти дам да ядеш?“ А он ѝ рече: „Що хочеш да ми дадеш да ям?“ А тия му рече: „Риба пражена.“ А он ѝ рече: „О, жено, от тая ли риба ще ми дадеш, що я најдох у нивата?“ А жената рече: „Господари христиани, оше го держи той демон.“ И оний неблагополучний рече: „Коги ѝ тако, вече да не думам тая реч.“ Тогива му даде жената му от тая риба и яде. Тогива ѝ рече муж ей: „О, жено, моля ти ся, разверзи мя.“ А тия му рече: „Ако не помянуваш вече рибата, да тя разверза.“ И он, злочестний, не смеяше да помене рибата, но токмо рече: „Аз не знам що думаш ти и каква е тая риба.“ И тогива го разверза и рече му: „Мужо мой, що си думал, все добро си думал. Ами защо не псуваш злите жени, ами псуваш и добрите? Аз колко ти пути рекох, мужо мой, недей псува добрите жени, молчи. А ти ги всякоги псуваше и думаше: „Да ми са случеше някоя такова лукава и зла жена, хочех да я убия и хочех да ѝ отрежа носу сас нож.“ За-

ради това и аз учиних тебе това, щото пати, та вече да са не хвалиш да надвиеш жените.

Такива думи като рече оная жена на онаго гостянина човека, и пак му рече:

— О, чуждие чловеке, ти видиш моего мужа, како е много стар, а аз есм млада и добролична и много любя смещение мужское, и ти си млад, можеш да исполниш желанието мое. И муж мой сега е вон, седи сас онии чловеци на трапезата, а ти востани сеги и учини мя волята моя, и исполни желанието мое.

И ония злочестник мняше му са, почто истина думата, и той час востана и разверза си гащите и възлезе горе на одра. И жената, като го видя, како има борзое желание на смещение женское, и той час фати ся лицето свое сас руцете си и сас голям глас викна:

— Горко и тежко мене: що е това, що патих аз?

И като чу муж ей и ония чловеци, що бяха призвани, потекоха и они, и все село и комшии. А оний злочестник, като видя това, како вдаде глас жената и како се стекоха толкоз множество чловеци у тоя дом, скоро востана от одра и верза си гащите и седна на трапезата, и седяше сас голям страх и треперяше и не знаеше какво да стори. Тогива рече жената на чловеците:

— Той чловеке странный, като го угостявах и ядеше на трапезата, случи ся, та остана от рибата кост в горлото му и начена да умира и аз, като го видях, че са даваше от нея, убоях ся да не умре. Затова вдадох глас, а сеги сас божия помощ избави ся от тое нуждное удушение.

И чловеците като чуха това, отиде си всякий у дом свой. Тогива рече жената на того чужденца:

— Това, що ти сказах и що ти сторих сеги, имаш ли ги тия написани на книгата твоя?

И он рече:

— Това, що сеги чух аз и що видях, не имам писано ни едно от них.

И тия му рече:

— О, чловеке, напусто са трудиш и толкоз труд си учинил и нищо не си изправил, нито си научил женските дяволии и лукавщини.

И он той час спроти тая реч женская востана и що беше написал зарад жените, узе го и фърли го на огню и чюдяше ся и думаше:

— Воистину никой чловеке не е возможен да разумей и да узнай на жените злината и лукавщината.

Тако и ти, о, царю, от това толкоз показание, що сказахме на державие твое ний, нижайшии слуги твои, разумей известно и познай, почто женските лукавщини свершение не имат. И не тако просто без испытание да чуеш дума и да повелеш убиение на сина своего. Ами коги убиеш ти сина своего, ами кого ще да оставиш наследник на царствие твое? И тогива ще наченат всите да бягат и ще думат: „Той коги сина своего уби, що му беше единороден, ами нас ли ще да аджидиса?“ И още ще буде на всяя свят укорение вечное от вси чловеци. И ще думат, како заради една скверная жена уби цар сина своего единородного и наследника царствию своему.

И ОЩЕ ЕТО КАКО ПОВЕЛЕ ЦАР ДА НЕ УБИВА СИНА СВОЕГО

И тогива цар като чу таквиз речи от седемтях философи и советници свои, укроти са сердцето му и гневът му са обърна, и сердитината му спадна и той час прати един воин да не посяча джелатина сина царева.

И като прииде осмий ден, разверза са языка на детето царское от молчание и начена да хорати. После рече на една жена, що беше тамо при него:

— О, жено, течи скоро при философите и призови ми перваго философа да прииде тука при мене.

И жената тече и поиде сас радост и рече им:

— Прати мя царския син да идеш при него.

Тогива философа, като чу това от жената такива речи, по премного са зарадва и течещец, отиде при него и радостно го прегорна и поздрави го. Тогива царския син сказа вся грешки свои. Защо не хорати до седем дни и друго, оная царский удалек, що думала на царя зарад него. И още рече и това:

— Благодарствую много перво на Бога, второ, на вас, що мя куртулисахте от тия много злия различния работи на тая мресная жена, що ги клевети на отца моего. Анджа, о, приятели мои верни и истиннии, сеги идете при отца моего и царя и що чухте, скажете му,

докле не е отишла мресная оная жена и да му размути разума.

И философа той час сас голямо тшание отиде при царя и по обичаю поклони му са и рече му:

— О, царю, вовеки да живеиш. Приидох днес и принесох ты добър слух и радостен хабер заради сина твоего и наследника царствию твоему. Знаи, о, царю, почто син твой продума и сам оң мя прати при державие твое да ти скажа това.

И цар, като чу таков хабер, зарадва са много и един из другий стана радост голяма. И цар хариза на философите голямо дарование. И прати человека да приведе сина его и като прииде, поклони ся на отца своего и царя. Тогива цар от толяма радост посрещна сина своего и прегърна го и вожделенно го целуна. И детето отвори си устата и поздрави отца своего. И отец его повеле му да седне близо при него на стол. И рече му:

— О вожделенное мое чадо, що би това толкова твое молчанье и безгласие на толкоз дни и аз спроти речите на жената мало остана и хочех да ты убия.

А детето му отговори и рече:

— О, царю и отче мой, Бог, що е помощник на вси человеци, он мя уварди от таковое несправедное заклание и от злая смерт. И аз защо не хоратих тия дни, що са минаха, да ти скажа, царю, да знаиш добре, владико, почто от учителя моего Синтипа имах поръчение до седем дни да не хоратя никоя дума. Почто, о, царю, аз като си сверших учението и прати мя учитель мой при державие твое, и аз дойдох, ала не хоратих и царствие твое предаде мя на тая жена и тая мя заведе у дом свой и начена да ми хорати думи неприлични и безчинни. Каняше мя и нудяше мя да са смеша сас нея. И рече ми и това: „Ако са смесиш сас мене, аз да предстоя да се затрий отец твой и ти да му уземеш царството и мене да уземеш за жена.“ И аз, като чух от нея таковии безсрамнии и безстыднии и неприличнии речи, и разгневих ся много и заборавах учителювото поръчение и разверзах моемо молчанье и рекох ѝ: „О, жено, не е време, нито е возможно да ти дам ответ сего, що ми ти хоратиш, докле са не минат седем дни, и тогива ша ти дам ответ за тая дума, що ми хоратиш, каквото е прилично тебе.“ Тая речи рекох аз на жената. А зашто ѝ не учиних волята, што тия желая-

ше и любяше, затова са кайрятеше и борзаше да мя разсипе, докле не са минали седем дни, и подканяше державие твое на мое заклание тая злая и лукавая жена. Ето това беше себеп на моемо молчанье, владико царю, що не хоратях. Ами ако ти е воля, о, царю, повели да приидут много человеци и вси философи да чуют и да видят и тие учението мое, що го научих от Синтипа, учителя моего.

И цар, като чу тия речи от сина своего, зарадва са много и развесели ся и повеле да приидут вси философи на послушание сина его, и по царское повеление приидоха вси. Тогива прииде и Синтипа учитель и поклони са вси на царя и седнаха вси по чину своему. Тогива рече цар на Синтипа философа:

— Где беше досега ти, мудрейший Синтипе философе? Чоти са не яви ти тука, ами мало остана и нужда ми би да убия сина моего.

И Синтипа отговори и рече на царя:

— Аз, царю, поръчах на сина твоего да не хорати до седем дни зарад неговото благополучие. Аз тражих и гледах на звездословие и найдох, ако хорати тия седем дни, зле ще хоче да погине. Затова са и аз скрих далеко от царствие твое, докле са минат седем дни.

И цар, като чу таквиз думи от Синтипа философа, много го благодари. Тогива призова и другите философи, що бяха приишли сас Синтипа, и повеле им да седнат и они близо при него. А царския син седна от дясная страна при царя и попита цар философите и рече им:

— О, философе, да бях убил аз сина моего у тия седем дни, кой хочеше да буде себеп на неговото убиение? Аз ли? Или син мой? Или жената?

Тогиз отидоха близо при царя четири философи и рече един от них:

— О, царю, мене са мни, како е на неговото убиение себеп Синтипа, учитель его. Като знаяше он, коги хорати детето у тия седемтях дни, тогива ще хоче да умре, ами защо не удерже сина твоего у дом свой?

И втория философ рече:

— И това не е благоугодно, почто не е возможно да буде лож пред царя да умали и да промени времето, каквото са обеща и согласи сас царя, затова прати

навреме царского сина по согласие свое, каквото имаха сас царя, а той са скри, затова на неговото убие-ние не е себеп Синтипа, ами е себеп сам цар, че пове-ле да го убий без изпитание.

И третий философ отговори и рече:

— А мене са види, почто нито е цар себеп за това, нито е Синтипа учител, ами е себеп жената, що на-клевети ложно царского сина и зарад да не излезе на-сред лъжата ѝ, подканяше царя по-скоро да убий си-на своего.

Тогива прииде и четвертия философ при царя и рече:

— О, царю, на тогову убиеение не е себеп и жената, почто е то на жените обичай, коги са случи двоида млади да хоратят, тогива повише са разгорява жена-та на смешение сас младаго, ала он като я не послу-ша, убоя се жената повише и трудяше ся и борзаше да куртулиса и да уварди себе от страх и от нужда, ка-то знаеше какво зло после ще да пати, и от тоя страх коландисваше майстория по-скоро да убий детето. Ан-джа себеп е он сам, почто защо не варди на учителя своего заповеду да молчи, ами продума на жената тес-нии и страшнии речи.

Тогива отговори и Синтипа и рече:

— Каквото са мене мни, не е тако: и царский син не е себеп за тая работа, почто не има другая вещь на свете по-голяма от истина и истиннейшая. Защо всякий человек, каквото дума господство му, като е премудър и ритор, и учител, и философ, а лъже къмто истината спроти това.

Тогива отговори и царский син и рече на отца свое-го:

— Владико царю, повели и мене да отдам отговор на това и да тя изявя това.

Тогива цар повеле да хорати и он и царский син рече на философите:

— Моя разум спроти вашата премудрост сумнителен доходи. Но токмо слушайте. Един человек наготви тра-пеза голяма и имаше много различния ястия и много че-ловеци призова да ги угости и седнаха призованите че-ловеци и ядяха. Прати ония человек една жена на па-зар да купи млеко да пият после гостите. И жената отиде на пазар и купи млеко и тури го на главата си,

каквото имат жените обичай, и като са върна да си дойде у дом, случи ся той час, та са спусти отгоре ед-на птица, що я зоват лупос, та грабна една змия от землята и держаше я между ноктете си. И като фър-каше тоя лупос да иде равно над горнето, що го нося-ше жената на главата си сас млекото, тогива лупос, като стегна крепко сас ноктете си змията, и той час изблова си ядо змията внутре горнето, що беше сас млекото, ала жената това не разуме никак, нито уга-ди тая работа. И дадоха от това млеко на ония гости и пиха от него вси, и той час измряха вси. Ето спр-оти тая работа скажете ви, о, философи, кой себеп за ония человеци, що измряха?

А един от философите рече:

— Себеп е оний человек, що учини трапезата, за-що не даде он да пият от тоя млеко перво слугите не-говии, а после да подаде на призованите человеци.

А другий философ рече:

— Не е тако тая работа зарад того человека, що учини тако, и не е себеп он, ами е себеп змията.

Отговори и другий философ и рече:

— И тая работа не е тако, чоти змията стегна лу-пос и утомен от нужда, и усилен силно и спроти тая теснота изблева си фармакю.

После отговори и другий философ и рече:

— Себеп е на тия человеци смертта лупос, почто он крепко уфати змията и задави я и у таковая нуж-да изблева си ядо змията.

Тогиз прииде и Синтипа и рече:

— Да буде знайно на твое державие, царю, почто от премудрите майстории не оставих нищо да не бих нау-чил сина твоего, хеми не е возможно да найдеш по-мудрейшаго или по-словеснейшаго от сина своего на вся царствие твое. — И пак рече: — Како е всяко жи-вотно от Бога создано и има животная сила и не яде друго нищо, но токмо това, що му е повелено от Бога, тако и лупос, та е животно от землята, та му е отделе-но от Бога да се храни. Затова е и то безгрешно зарад тоя смертния себеп.

Тогиз отговори и царский син и рече:

— О, владико царю, никак не имат за това грешка философите твое, анджа това, що пиха ония человеци то млеко и измряха, тако било хочело да се случи них-

ната смърт и от тяхната чест тако имали това да паят.

И цар тая реч на сина своего приемна я, како е много угодна и приятна, и зарадва са зарад многоучение негово. Тогива рече цар на Синтипа:

— Проси от царствие мое що хочеш да ти дам и ако има още нящо учение, да го научиш.

И Синтипа отговори и рече:

— Знай, о, царю, каквото ти и отнапред рекох и сказах това. Почто не оставих ни една мудрейшая или словеснейшая майстория, та да не покажа или да не научих сина твоего, каквото и вси философи, колкото има на царството твое, надея са да рекут.

И цар рече на сина своего:

— Наистина дума учител твой?

И философи отговориха зарад детето:

— О, царю, не е възможно да са найде да превзиде сина твоего на епистимическое (художническое) учение, нито на философия, нито на риторика.

Тогива рече царския син на царя:

— Владико царю, някой от човеците ако ми вземе разума и знанието, и учението, не ще хоче да подаде добрая добродетел на това учителство и потребно е оня человек да са назове крайно неучен и неизпеден человек и незнайник, и неразумен, а не доброразумен. Затова Синтипа, учител мой, като предстое зарад мене сас прилежение и сас тщание, като искусен человек сас голямая сила божия, на философия и на разум, и на учение мое, потребно е да са почте много и от царствие твое да приемне голямо почтенное дарование. Но молим державие твое да послушаш това мое показание, що хочу сеги да скажа.

ПОКАЗАНИЕ НА СИНА ЦАРЕВА

Имаше, царю, троица торговци, що имаха уртаклик един сас другий, и отидоха на някой град зарад торговщина своя. И като закоснях на пут, кондисаха на едно село у една баба и на утре са сговориха да идат на баня да са умият. И като хочеха да идат, тури си всякий человек жълтиците свои у кесията своя и запечатах

чатиha ги и дадоха ги на бабата да ги держи у себе, докле дойдат они от банята, и рекоха ѝ:

— Возми тия три кесии и варди ги у себе добре и да не даваши никому от тия три кесии от нас, докле не сме ний пак троица заедно вси.

И като ѝ поръчаха това, торгнаха да идат на банята. И като отхождаха на пут, прииде им на ум, како не си узеха гребените. И той час пратиха одного от них на бабата да вземе гребените им. Ала он не поиска гребените, ами рече на бабата:

— Пратиха мя ортаците мои да ми дадеш и трите кесии, каквито са запечатени.

А бабата рече:

— Не давам ги, докле не приидете и троица заедно.

А ония рече:

— Ето ортаците мои где мя чакат и они сами рекоха да ми дадеш кесии.

И като стояше вон, та думаше такива речи на бабата; обърна ся къмто ортаците си свои и рече им:

— Не дава ги бабата.

А они мнях, како гребените му не дава, и викнаха и двоицата и рекоха на бабата отдалечко:

— О, бабо, дай му ги.

И бабата като чу и като гледаше махането на двоицата торговци и мняше, почто е зарад жълтиците думата, и извади жълтиците и даде ги тому. И он, като ги взе, отиде на другая страна и побягна. И ортаците му като го чакаха много и он като не отиде при тях, а они викнаха сас голям глас и рекоха на бабата:

— Где нашия ортак, що го пратихме до тебе, не видя са да прииде при нас.

И бабата им рече:

— Он като взе кесии сас жълтиците от мене спроти вашия глас и спроти думата ваша, и излезе из дому навон, и вече го не видях, нито го знам камо отиде.

И ортаците му рекоха на бабата:

— Че ний го пратихме да вземе гребените наши, а не жълтиците наша.

А бабата рече:

— Он от мене не поиска гребени, ами поиска от мене кесии сас жълтиците. Зарад това и аз не верувах

того, ала ви като мя намахахтя и рекохте: дай му ги, и аз тако му ги дадох.

И торговците, като чуа такова ненадеждна дума от бабата, огорчиха са и оскорбиха са много и той час грабнаха бабата и заведоха я на суд при тамошняго князя и сказаха му тая работа сас голяма грижа, и князю рече на бабата:

— Дай, бабо, на тия чловеци жълтиците, що ти ги дадох.

А бабата рече:

— Господарю, аз им дадох жълтиците.

А чловеците думаха:

— Не, влади́ко, не е дала нам нищо.

И торговците сказаха на княза тая работа потенко. Тогава рече княза на бабата:

— О, жено, дай на чловеците жълтиците.

Тогава бабата сас плач и сас слези излезе из князюва дом, а торговците я не оставяха, ищаха си жълтиците от нея и думаха ѝ:

— Дай ни жълтиците.

А тия сас слези и сас плач викаше и думаше:

— Горко мене, злочестница, где да са обеса окаянная?

И като отхождаше у дом свой и плачаше, срещна я едно дете, що беше пят години, и като я гледаше детето, како плаче бабата жално много, пожали я от тоя плач и рече ѝ:

— О, бабо, защо плачеш тако жално и скорбно?

А тия му рече:

— Остави мя, чадое мое, и не питай мене злочестная, но да си плача окайная аз сиромашеството мое и пагубата моя.

А детето я не оставяше, ами я питаше мутлак да узнай за кой себеп скорби бабата толкоз. И детето като я не оставяше и питаше я непрестанно и хочеше да узнай потенко тая причина, и бабата му сказа вся тая работа, каквото би отпервен и докрай. И детето, като чу това и разумя работата, научи бабата и рече ѝ:

— Аз тебе да тя куртулисам от тая нужда, ала ако хочеш да тя куртулисам от тая пагуба, дай ми едно дукато да си купя орехи.

И бабата му рече:

— Ако мя куртулиса́ш от тоя ненадеждний кедер и зарар, аз да ти дам едно дукато.

И тогава рече детето на бабата:

— Върни ся назад при князя и речи му: Слушай, господарю, като ми дадох тия жълтици, они бяха тогава троица ортаци и поръчаха ми да не давам тия жълтици от них никому, докле са не соберат пак троицата и заедно да ги возмут от мене. А сеги, господарю, ищат ми тия жълтици токмо двоицата. Затова тя молим, господарю, да им повелиш да приидат и троицата заедно, а аз да им дам жълтиците, що ги оставиха мене.

Тогава бабата, като чу такива речи от едно пятгодишно дете, зарадва са, возвесели са много и той час са върна назад и отиде при князя и рече му тия речи, що я научи детето. И он помисли и видя, почто бабата путно и право дума, и разсерди ся на торговците и рече им:

— Аз сега разумях и познах правината и защо ви не дава тая жълтиците. Елате ви и троица, каквото думате и отперво, и коги дойдете и троица заедно, тогава ще да си возмете жълтиците.

И като би тоя правий суд от судника, бабата са куртулиса от тия двоицата торговци и вече ѝ не искаха нищо. Тогава судника позна, како бабата тия речи чу и научи я някой разумний человек, и попита я судника и рече ѝ:

— О, жено, кой тя настави и научи тя да речеш такива избрани и чуднии речи?

А бабата рече:

— Господарю, едно пятгодишно дете найде мя и видя мя, като плачах, и попита мя и аз му сказах себепу и то мя сказа такива речи да реку на господарство ваше.

И судника са почуди и удиви ся на това дете на разума му и на умная неговая острота.

ДРУГОЕ ПОКАЗАНИЕ СИНА ЦАРЕВА

— Слушай, о, царю, и другое показание: Имаше един торговец, що имаше обичай, та торгуваше мирзливи древа. Ала чу от одного человека, како на някой

град продава са миризливо древо много скупо. И ония торговец наскоро отиде и купи миризливи дрeва. И занесе ги на ония град и отиде тамо на едно място отвон градо и ствари тамо стоката своя, зарад да са научи цената ѝ. И случи ся, та мина оттамо една слугиня на одного болярина и попита го:

— Каков си ти человек? И що е твоя торговщина?

И он ѝ сказа и рече ѝ:

— Аз есм человек торговец и моя ѝ товар миризливи дрeва, и донесох ги тука да ги продам.

И тая слугиня отиде и все сказа на господаря своего. Ала он беше многознайц человек и той час собрал колко са найдоха у градо миризливи дрeва, и тури ги на огню. И като са запали огню, той час исполни са градо благоуханная миризма от ония дрeва. И торговцу, като беше тамо близо, насити ся от оная благоуханная миризма и рече на человеците, що стояха при него:

— Много миризма има у тоя град сеги благоуханна от миризливое древо и наситих ся от нея, молю ви, виждтя да не буде запалил някой человек моята стока и гори.

А они му рекоха:

— Не е запалил тамо огън никой.

И на утре отиде торговцу внутри калето и тамо го посрещна господаря на оная слугиня и попита го:

— Каква стока имаш?

И торговцу рече:

— Миризливое древо имам стока.

А ония тамошня человек рече на торговца того: — О, человек, кой тя накара да донесеш тука таково древо и оставил си другая стока, белким можеше от нея да придобиеш нящо? Почто ний тука тое древо имаме го за огън и сас него си палиме пещи и у доми наши горим го.

А торговцу рече:

— Како може да буде това, като чух аз таковое древо много са скупо продава тука от другите градове?

И он рече на торговцу:

— Той, що ти ѝ рекъл това, много тя излогал.

Това като чу торговцу, много са огорчи и оскорби, и он му рече:

— Любезний приятелю, гледам тя, като са много

огорчи ти. Та и аз са оскорбих зарад твоята скорб. Ала ако хочеш, ела ми продай все стока твоя и що хочеш и що аресаши, да ти дам от него една паница полна.

А торговца мисляше внутри на свой помисъл и думаше: „По-добре е да продам тому человеку вся моя стока и да узема една паница полна, що хочу, или злато, или маргарит, а не да остане тука непродадена стоката моя.“ И той час продаде все стока своя тому человеку и думаха да му даде една паница полна, штоо он хоче. И ония тамошня человек узе стоката и занесе я у дом свой. А другой някой человек не знаеше тая работа никой. И ония торговец влезе внутри в калето и отиде, та кондиса у някоя баба у дом ея, докле са наготви да си иде на свой велият. И торговцу попита бабата:

— Какво са продава тука миризливото древо?

А бабата рече:

— Продава са равно сас злато, ала ти думам и това, варди са добре от тия человеци, що са у калето граждани, почто са вси коварни и лестци и много джабазии на земание и на продавание и не е возможно, коги дойдат тука чуждии человеци, докле ги не излъжат и да им укидерят живението им.

Тогива торговцу излезе из дома бабина и отиде на пазар да види каква стока има у тоя град. И като отхождаше, гледа, троица человеци заедно седят на един дюкян. И он стояше и гледаше ги често, тако и они того гледаха. А един от троицата рече на торговцу:

— О, человек, ела ти и аз да сторим залог и от двоица ни кой надвий, да повелей на онаго, що му рече, да ги учини.

Ала торговцу, като беше человек прост и безлукавен, та рече тому:

— Да са обзаложим и аз любя, и да буде това, що повелейш.

И седнаха двоицата и обзаложиха са един другой, ала ония омиос (джудже), като беше человек коварен, надви торговца того и рече му:

— Ето аз тебе надвих сас монте думи и спроти каквото са согласихме и сговорихме, повелявам тя да изпиеш вся вода морская.

Тогива торговцу замая са и убоя са много, почто не

можаше ни един ответ да подаде на того мима — злаго човека. И не беше възможно и да побегне от пихната мрежа.

Още беше торговеца сас очи свои кривоглед, случи ся от ония мими един от тронцата и он кривоглед сас едното око и като видя торговца того такова, той час востана и фати торго̀вца того и держаше го крепко и думаше му:

— Защо ми открадна ти едното око, хайде да идем на судника да са судя сас тебе и що повелей судника, тако хочем да учиним. Защо да откраднеш ти мсето око?

Чу бабата това, що беше прияла торговца того у дом свой, како теглят мимите того на суд. И потече и посрещна ги и рече бабата на мимите:

— Молю ви, оставете днес того човека, а то аз утре пак да ви го дам.

И като са обеща бабата утре пак да им го даде, и мимос учини на бабата волята и остави того торговца. И като отидоха у дом, рече бабата на торго̀вцу:

— Нели тя поръчах аз първо още да са вардиш от тия чловеци, що са в калето, почто са они много зли и лукави и не са добри на чуждаго човека. Ами послушай мене сега, каквото хоча да тя науча: ето посега си сгрешил, ами разумей и знай това, що ти казвам, како тия мими имат едного лукаваго учителя, що превозходи вси мими на лукавство, и като е много лукав и коварен человек, та го имат мимите учител, и потребно е всякий вечер да идат при него и всякий да му скаже що е уработил и що е учинил днес. Ала вече остави ти това, що имаш сеги, и слушай монте речи и моя сговор полезен тебе и промени си образу и дрехите и учини себе, како да си и ти от тия мими. И течи и собери са скрито заедно сас тяхните дружина, и иди и ти заедно сас них при учителята им. Ала са варди да тя не познаят. И стой тамо и ти близо, като че си някой человек от тоя град, и слушай добре що кя хочет да думат ония мими на учителя своего и он каков ответ хоче да им подаде. И тия речи да впишеш добре на ум свой и да ги помниш, и да ги имаш навреме готови да ги отговориш на душманите твои, коги наченат да са борят сас тебе. И тогива сас голяма сила хочеш да надвиеш ти нихното лукавство и много ще кер-

досаш и ще придобиеш много имение сас тая скопост.

И ония торговец тако учини, каквото го научи бабата, промени си образу и дрехите и отиде и стояше близо при того учителя. И гледаше и видя, како прииде първо ония, що му продаде торго̀вцу миризливото древо, и все сказа на учителя своего.

— Аз — рече — срещнах днес едного торговца, що продаваше миризливи древа, и учиних пазар сас него за вся стока неговая да му дам една паница полна, що хоче да попроси някоя вещь, що са нахожда тука у нас.

А оний учител го попита:

— Каква вещь ще буде она, що са согласи сас него да му я дадеш, злато ли, сребро ли, маргари ли?

А он рече:

— Не, господине, токмо едно нящо без имя. Он що хоче да поище и да попроси, и от него една паница полна.

Рече му оня учител:

— Много си сгрешил ти сас тоя сговор. Ами ако хоче ония торговец да поище от тебе болхи тая паница полна, ала не токмо половината мужески и половината женский? И не токмо жълтикави и черникави, но и русобеличерночервеновидни. Ами възможно ли й да му дадеш таковое давание? Какво ще буде после тебе? Како ще можеш да са куртулисаш от сметение того човека?

А мимос рече:

— Господарю мой, не е таков толкоз мудростен той торговец и ум неговий толкоз не постигва, ами каквото са мни мене, он ще поище сребро, жълтици или маргаритария от мене, а не друго нищо.

После прииде и оний мимос, що надви торговца того сас обзалога, и сказа и той на онаго учителя и рече, како и аз надвих оного торговца сас обзалог, турихме обещание, който надвий сас дума, да стори надвития що му повелей он, що го е надвил. Ето аз того надвих на все обзалози и повелех му да изпий всея вода морская.

Тогива оний учител рече и тому:

— И ти нищо не си учинил. Ами ако ти рече он: иди първо ти и удержи и запри реките и изворите, що течат у морето, тогиз аз хочу да изпия морската вода.

Почто аз са обещах токмо морската вода да изпия, а не всите реки и изворите. Ами оний торговец ако ти отговори тако, имаш ти толкова сила да можеш да пресечеш всите реки и изворите да не течат в морето?

А мимос рече:

— Знай, господарю мой, почто не е толкоз силен на разум той торговец и не е возможен да подаде таковий ответ.

Ето прииде и третия мимос, що беше кривоглед сас едното око, и он сказа на того учителя и рече:

— Днес, господарю мой, видях на пазар едного торговца, що беше и сас двете очи кривоглед, и фатих го крепко много и рекох му: защо ми открадна ти едното око, аз тебе не имам никак да тя оставя, докле ти не извадя едното око, и макър да си разнесеш все имение твое, пак не е възможно тебе да са куртулисах и докле го изцелиш.

Тогива и тому рече оний учител:

— И то не си изправил нищо, почто, ами ако рече он: извади си ти перво твоео око, що го имаш, и аз да извадя мое едно око и да ги турим на везни да ги мериме и ако дойдат и двоите равно, тогива ще са покаже тая работа истина, то добро. Ами ако не дойдат равно, тогива зле ще патиш ти, що полагаш на того человека ложное укорение и да му извадиш окоето. Тогива он хоче да иска от тебе свое мучение и пагуба своя и хоче да тя влече по судници и по напастей. Ами ако отговори он тако, какво ще сториш ти тогиз? И това е пак по-зло. Ако стане тая работа тако верх тебе, и ти тогива совершенно сляп ще станеш, а он пак ще има едно око и пак ще има свят да гледа.

Тогива отговори кривогледия мимос, що беше сас едното око кривоглед, а сас другото слеп, на тия думи и рече:

— Господарю мой, ала той торговец не е толкоз лукав человек и не е сас толкоз разум да знай да отговори и да рече таковий ответ.

И торговцу, като стояше тамо и слушаше такива ответния речи от оногo лукаваго на мимовете учителя, и увзе вси тия речи и положи ги внутри в сердце свое. И на утре току като сомна, отиде торговцу перво на того человека, що купи от него миризливото древо, и рече му:

— Любезний мой приятелю, дай ми това, що са согласихме и сговорихме зарад стоката моя, що ти я продадох.

И мимо рече:

— Ищи що хочеш, аз есм готов и хочу да ти дам.

И торговцу рече:

— Искам от тебе да ми дадеш една паница, полна сас болхи, ала да са руси и черникави и не токмо да будут половината мужески и половината женский, ами да има внутри и беличерничервенovidни.

И понуди го и утесни го много. И голям сиклет му даде.

— Мутлак това искам.

И моли му са, и даде му два ката и три ката цена от това, що са стояше цена на миризливое древо.

Тогива отиде и найде ония и двоцата мимове: едну, що искаше да му извади окоето, и другий, що му повеляваше да изпий морето. И фати ги крепко и караше ги, и нудеше ги да учинят това, що чу он от нихнаго учителя и що са научи от него. И толкоз ги насили зле, повлече ги на суд и они му са моляха и докле не увзе от них, колкото он хочеше, не остави ги, що хочеха они да надвият того, и като узе, тогива ги остави и върна са торговцу у дом свой сас много имение и сас голямое придобитие.

Ето и сеги, владико царю, да знайш що ви аз сказах, каквото са мене мни, како мя посади и научи учител мой.

Тогива цар рече:

— Разумяваме вече, о, сине мой, тая работа, почто що са минаха ония три години, що седе ти на даскала да са учиш и не можеш да са научиш нищо, а сеги за шест месеци превзел си толкоз премудрост и приишел си у толкова словесност.

И младия отговори и рече:

— О, царю, да знайш, како бях тогива аз младец и чувство, и душа, и тялото моя не спомагаше ми, нито очи и язык мой, нито ум и сердце мое можаше да ми помогне на учението учителское. И не е възможно на малкое дете разума да научи лесно. Почто всякое дете умо му бива во игри и в радости и не има ум на учение. Тако и аз, царю, на такова скопост бях тогиз и на возраст, и на разум и не можах да оплодя нищо

и да науча нящо учение. А сеги учител мой Синтипа, като видя младая моя возраст, първо не начена да мя учи тежкое и нужное, нито тежкое учение начена да ми предава изпервен, почто да не отегчи младост моя и да ми дотегне, та да оставя учение мое, почто знай учител мой, ако мя тури изпервен у голямо учение, аз тогива хочу да са разгордя и хочу да побягна от него, ала най-вече като съм и царский син, ала мя фати първо от легкое и малое учение, а епистимическое учение после на своршение казува и учи. И аз като желаях да прииду на совершен разум, полагах на сердце мое това вся, що ми казуваше и учеше. Ала първо си собрах разнесений мой ум и отворих го на послушание и язык мой учиних удобообращателен на вся нужная учения. И руцете мои научих да работят на мисленний язык. Ето тако, чуднейший отче, за шест месеци сас голям кайрет вся, що ми казуваха учения, разумях го сас помощ божия и научих го.

И цар стояше и слушаше, и радваше са на такива речи, като ги думаше син му спроти неговото сердце. И сас благодарни думи и сас песни возсилаеше на Бога, и славяше и хваляше на сина своего разума и философията му много, и голямо благодарение чиняше на Синтипа философа, учителя на сина негового.

И ОЩЕ КАКО ПОВЕЛЕ ЦАР ДА ПРИВЕДУТ ОНАЯ ЛУКАВАЯ ЖЕНА ТАМО ПРИ ЦАРЯ

От това после повеле цар да приведут оная лукавая и злая жена. И той час я приведоха пред царя и рече ѝ цар:

— О, жено, за кой себеп борзаше ти толкоз и подканяше мя да убия сина моего?

А тия рече:

— Да знайш, о, державний царю, почто всякий человек, макар да има да е учинил и сто злини, ала пак са труди да уварди живението свое. Спроти това и аз узех сина твоего, мутлак да мога да го разумея от какков себеп не хоче да хорати. И аз като го питах и ласкаях го сас сладкии и кроткии речи и любезно му хоратих и омекчих негово твёрдое молчание и сас такива думи и аз още като го не докачих нищо, а той

са обърна и рече ми: „Знай, о, жено, сеги ответ ти не давам, докле са не минат седем дни, после ще ти дам ответ, каквото ти прилича.“ И аз, царю, тогива сметохся и убояхся много, почто син ти, коги начене да хорати, ще скаже това все на державии твое, и аз, като си зная кабахату и грешката моя изповедую, и една дума не имам да скрия или да са отреку не хочу. Ето, тако би, о, величайший царю, каквото ти казувам, и какво хочеш, повелей и учини сас мене, на твое благоутробие и на богопроизведенной державии твое виси живението мое сеги.

И спроти тия речи като чу цар от жената, погледна на генералите и на бинбашии свои и рече им:

— Каков совет давате ви мене зарад тая жена и спроти нейная лукавая работа, що учини, какво да ѝ сторя аз сеги?

И един от пашите рече на царя:

— О, царю, праведно е да ѝ са отрежат руцете и нозете и да са фърли вон.

А другий рече:

— Не е праведно да пати тако, ами да ѝ разрежат коремо жива и да ѝ извадят сердце вон.

А другий рече:

— Язык да ѝ отрежат.

И жената стояше и слушаше това изречения и тия тогива рече тая басен.

ПОКАЗАНИЕ И БАСЕН НА ЖЕНАТА

— О, царю, и ви, пашии и бинбашии, каквото гледам и чуем вашите думи, та приличат на едно показание лясическое. Една лясца имала обичай, та всякая нош влазяла у едно кале от едно прозорче, що било на одного табака на дома му близо, и колкото пути влазяла у дом табакерный, яла му кожата. У един ден оний табак тражаше и издири и найде оно прозорче, гдето влазяше она лясца и яде му кожата, и той час затвори и затули оно прозорче. И остана лясцата внутри в калето. И мисляше сас каква лукавщина и сас голямая скопост да учини, та да побегне. Ходяше и обикаляше отнутре калето всяка нош, дано найде някоя отворена порта да може да побегне от ка-

лето навон. И тако обикаля вся нощ и не можеш да наидеш ни една порта отворена да побегне. И като начена да са разсоне, думаше сас ум свой: „Ето, като сомне, наистина ще мя фатят псетата и ще мя удавят.“ И отиде на една порта на калето отвнотре и легна и стори са, како е умряла. И като сомна, отвориша портата на калето. И един человек я видя, като лежаще, и рече на портаря: „Воистина, на лесица опашката колко е много добра, зарад да смете человек на водяница брашното.“ И отрязаша ѝ опашката. И лесицата мужески претерпя на опашката болестта. А другий, като виде, и рече: „Кой има малко дете и плаче много, друго не има по-добро, като лесичи уши да не держат отгоре над детето. И той час лесичите уши отсечат плачу на детето.“ И отрязаша ѝ и ушите и тия претерпя и тая болест мужески. А другий рече: „Кого человека болят зубите, да тури лясичи зуби верх своите зуби и той час са куртулиса от тая болест.“ И узе клящи и вси зуби на лясичата извади ги и изтреби ги. Лясичата и тая болест мужески претерпя. А другий пак рече: „Аз есм чул, како всякая болест сцелява на лясича сердцето и голяма полза бива то на всякая немощ и всякая болест сцелява добре.“ И узе нож да разреже лясичата и да ѝ извади сердцето. И лясичата, като видя това, той час скочи и побягна из портата навон и куртулиса себе от умрение. Тако и аз, злочестная, сеги, о, царю, каквото советуват и думат твоите пашие и бинбашии, готова есм да претерпя другое мучение спроти грешката моя. Ала да мя вадят сердцето жива, не можем претерпя това никак.

Тогива отговори царския син и рече на отца своего и на другите архонти, що бяха тамо:

— Воистина дума жената, почто не е подобно на мудраго и на разумнаго человека да има женския кабахат себеп на голямо мучение и на голям казеп. Но токмо това е праведно да буде ней наказание: да ѝ остригат на главата космите и лицето ѝ да почернят сас катран и да я турят на едно магаре да седне и да обиколят вся град сас нея да я посрамят, и две тремпета да идат сас нея, един напред, другий узади, и да викат сас голям глас, като да чуят вси человеци: „Кой стори такова зло, тако хоче и да пати.“

И цар, като чу таквиз речи от сина своего, зарадва

са и вси архонти прияха тая дума, како е угодна. И цар му рече:

— Сине мой, добре си рекъл това и разумно си научил нас. И тако да буде, каквото изволи син мой, да посрамят тая злая и лукавая жена.

Тогива рече цар на Синтипа философа:

— О, философе, скажи ми истинное и явно, коги узвезе син мой таковий разум и философия, да не буде от рождение свое приял това словесное естество или са повече упремудри от твоего учение?

Отговори Синтипа философ и рече на царя:

— Премудрост и разума на твоего сина, владико, изпервен го от Бога има, ала и чест рождение негово много му помогна. Ала и моето учение, като са смеси сас тия двоите, та затова приемна таковий разум и премудрост любезний син твой, да превзиде вси человеци сас премудрост и сас разум. И спроти тая работа послушай, царю, едно показание.

Имаше един цар и много философи имаше при себе си, ала имаше един философ в тях, що беше найголям; и имаше и един звездословец. И у тия дни роди ся син на того первого философа и сказаху това на царя, како на первого философа роди ся днес син. И цар призова звездословца того. И звездословец беше по-отнапред чул, како са е родил син на первого философа, и гледал беше на звездите зарад честта му на детето. И сказа това на царя и рече му: „Владико царю, това дете, що са роди сеги, гледах зарад него на звездите зарад честта му и найдох и видях, како на хайдутина и на злаго человека чест има и много години ще живеи, и на тринадесет години ще учини голямо зло и голяма кражба.“ „И все наистина ли рече ти това на царя зарад рождението детинское?“ — рече отец детинский на звездословца того. И звездословец му рече: „Наистина рекох, о, философе, почто со тщанием (кайрет) гледах и испитах зарад честта му на тоя дете и найдох, како хоче да буде хайдутин, и первия хайдутин.“ И философ рече на царя: „Коги ѝ тако, о, царю, аз това мое дете ще го педепсам на таковий чин и деяние, како никоги да не учини такова безместная работа, ами ще го учиня да са уклонява и да бяга от такова злая работа.“

И като стори детето осем месеци, отсякоха го да

не бозай вече мляко от матер свою. И после го затвори отец его у една хижа и храняше го тамо, и учеше го вся наказания премудростная. И като го педепсваше отец му, тогива не пушаше ни одного человека да иде при него, нито того оставяше да излезе от хижата навон никоги. Тако като го храняше, стори петнадесат години. И един ден рече отец его на детето: „Сине мой, утре аз хочу да ида при царя, ами да знайш, какво хочу да уземя и тебе сас мене и по обичаю да са поклониш и да поздравиш царя.“

Тако ония философ сказа на детето. И то дете, като чу това, како на утре хоче да иде при царя, каквото му рече отец его, а он мисляше сас ум свой и думаше у себе си, почто царя никога не съм видял, а отец мой дума утре да мя заведе при царя да му са поклоня, каквото е подобно. Ала е потребно да ида и аз при царя сас някоя видная миризливина, ала мене ма срам сеги да поища това от отца моего. А ми е потребно да учиня това. И тая нощ скрито от отца своего излезе из дома и отиде внутре царските палати, що не знаяше никак кои са тия палати, и премина из портите молком, и не усети го никой, и влезе внутре при царския одър, гдето цар спяше, и цар са той час разбуди и като го видя, убоя са от него и замаяся и мисляше на ум свой: „Почто той, хайдутин, да не е много силен и крепок, он не би смеял, нито би дерзнул да прииде у палатите мои у той време нощем. Ами сега аз ако са въздигна, он хоче да мя убий.“ Спроти това цар молчаше и даде воля на того хайдутина и не рече му нищо, ами що хоче, нека уземя. Тогива оний философский син простря рука и узе едча царская одежда, що беше много скупа, и излезе вон из палатите царский. И на утре отиде и продаде тая одежда царская и купи видная миризливина. Ала цар не можи да познай того хайдутина кой и каков е. На утре узе философ сина своего сас себе си и отидоха при царя, и поклониша му са, и поздравиша го. И детето той час даде на царя това, що го беше купило дар. Тогива назначена философ, отец му, да хвали и да превозноси сина своего пред царя и думаше: „Царю, вовеки да живейш. Ето приведох сина моего пред царствие твое, що беше зарад него рекъл твоя звездословец, почто след тринадесат години ще начене да учини кражба и хай-

дутлук. Ето досега стори пятнадесат години и ни една кражба не е учинил. И спроти това твоя звездобройц ложлив е. От това са познава, почто, що прорече, вся й ложно и приказки.“ И цар са почуди на тая дума. И като гледаше детето и сапикаса го добре по образу и по возраст его и по лицето, и позна го, како е он, що влезе ноще в палатите и узе му одеждата царская. И отговори цар на философа и рече му: „Ето е той воистина хайдутин, що влезе тая нощ у палатите мои и открадна мя одеждата. И спроти тая работа верува са на звездобройците признанието и штоо рече, истина би.“

И от такование показание, да знайш, державнейший царю, почто всякое дете на рождението свое има някое совершенное дарование от Бога — или благополучие, или злополучие. Ала тие не са насилни, нито са принуждени от Бога, каквото би и на рождението сина твоего. И он не са научи от изпервний возраст свой, като беше дете, ами после са научи, като прииде на мужеский возраст. И това вече ведно приидоха, тая добрая вещь и похвална, и благополучна исполнена работа. Тако и на рождението на онова дете, що имаше цар, приидоха заедно сас честта му тая гнусная и неблагоприятная работа.

И Синтипа като стояше, та казуваше това на Кира царя, после рече цар на сина своего:

— Вожделенное мое чадо, какво ти казува тебе Синтипа философ тая философия?

И он рече на отца своего:

— О, царю, отче мой, като мя узе учитель мой от царствие твое, заведе мя у дом свой и борзо наскоро направи една хижа, и измаза я сас бял вар, и що хочеше да мя учи, все го историса и изписа по стените, и всякая история отдели сас писмо. И вся со тщанием собра, слънцето и луната и звездите изобрази. И изписа тамо вся главная премудрост и разум, и ведение, и учение.

Первое зарад неизпедепсенаго и хулнаго человека, почто таковий человек между братия и между дружина приноси и воздига любопрение.

Второе изписа зарад някого философа, що научи одного человека, ала тому человеку голяма полза учини друг неговий.

Трето зарад лестно разумнаго човека и лукаваго, почто таков человек никоги са не нуди прелест да покрий, но от зло на зло тече и като да го не познаят комшините му.

Четверто зарад човека крамолника и неподобнаго, како и от болест, и от немощ, и от соглашенное прокажение, и от другий-случение человеческое на самаго тела его приноси безобразие.

Пято, како не е потребно всякому суднику, и князю, и царю, без истинное испытание да не изречет суд на всякая работа.

Шестое, како не е потребно да са надейш на безумнаго и глупаваго человека.

Седмо поучава зарад човека завистнаго и ревностнообразнаго, що завидя на другите человеци, като проминуват добре и благополучно, почто имат нравие достопохвално, затова са и боляреят, почто са трудят да печелят и почто им е остало от отца и от материмение, и он като гледа, завиде, скорби, повенва, чоти не може да ги повреди нящо.

Осмое учи и дума, како е праведно и достойно всякаго человека да любиш и не воздавай никому зла за зло, почто не учиняш добре.

Деветое, потребно е, какво хочеш ти да чинят тебе человеците, и ти тям тако да учиняш.

Десятое, советуй и уразуми себе сас тая работа, що я нечестивите чинят деяние злое, що насилуват сиротинята, и сас них дружество не струвай, нито сас них равно да учиняш неправда, насилие и грабление да вручаваш. И радуйся.

ЕЗОВИ БАСНИ

ОРЕЛ И ЛЯСИЦА

Орел и лясца учиниха дружество и любов без изречение между них да си сторят гнездо един при другий близо и да живеят любезно, да им лесно да са хранят честичко; и спроти тая скопост наговориха са да си вардят дружеството вече твердо и крепко. И тако орелу вече направи си гнездото на едно високо древо, и лясцата си направи легалото тамо близо у една хрялупа, зам да будут близо един при другий. Прииде време да роди лясцата, и роди тамо на ляглото си. У един ден удали ся лясцата от гнездото си и отиде да пасе, сиреч да си тражи ядение, а орелу не имаше шо да яде, ами фрѣкна отгоре и слезе долу на гнездото лясчину и фати децата ѝ и вознесе ги на своето гнездо и изяде ги заедно сас своите пилета. И сирота лясца, като са върна от паша своя и узе хабер шо ѝ сторил орелу, оскорби ся много, ала не толкова зарад децата свои, като ги изял орелу, ами като гледа, како не е возможно да отмѣсти (интикам) против орелу, почто, като е землени тежок скот, та не може да отмѣсти на фрѣковата гадина. Затова учини това, каквото имат обичай да чинят немощните против силните, сиреч и като стояше отдалеч, прокля орела. И не са промина мало-много време, и орелу фрѣкна отгоре и слезе на землята, и узе месо сас огню заедно, шо го печаха тамо близо някои человеци на нивата едно яре, и занесе го на гнездото си и като веяше вятър, запалиха са воглищата и зафати са гнездото му. И като бяха пилетата още малки и не можах да фрѣкат, попадаха на землята и лясцата потече и узе ги и всите изяде пред очите ореловии.

ПРИМЕЧАНИЕ:

Тая басен казува зарад того, кой учини неправда на любезнаго приятеля своего и оний, против того като не е возможен да му отмъсти, добро е. Ала Бог не оставя оногo насилника без наказание и без мучение.

ЛЯСИЦА И КОЗЕЛ

Лясица и козел ожадняли за вода и слезле у един кладенец да пият вода. И като се напиха, козелу мисляше како ще да възлезе нагоре; а лясницата му рече:

— Радвам ся, почто найдох скопост да възлезем нагоре и двоица: ти да стоиш право сас рогата си и сас предните нозе да ся изправиш и да ги даядисаш на стената, и рогата си да изправиш горе и аз хочу да стъпя на плящите твои и оттамо на рогата твои, и оттамо ще изскоча вон и тогава и тебе ще изтегля нагоре, да излезеш и ти оттука. И козелу повярува лясницата и учини ѝ волята; и лясницата като излезе, радваше ся. И тогива са козелу оскорби много, като го не извади лясницата вон, каквото са и обеща. А лясницата му рече:

— О, окаяне, да имаше ти толкова мозък, колкото косми имаш на брaдний твой чукач, а ти не би слязъл, докле първо не видиш како оттамо ще да възлезеш.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто разумен человек потребно му е първо да мисли работата на кудо ще помери, и тако да я начене.

ОРЕЛ И КАНТАР

Като бягаше един заяк от едного орела, и прибягна до гнездото кантарову и моляше ся на кантара да го уварди и да го куртулиса от орела. И кантару учини голямоє моление на орела да не убива зайца того, и заклиняше го в бога Диа и думаше му да му не прескоча молението, макар да е и мала птичка, ами що му са моли, да го приемне и да стори това зарад Диа бога за любов. А орела сас голям гняв и сас голяма гордост удари сас крилата си кантара и грабна зайца того и изяде го. А кантаро фрѣкна заедно сас орелу на гнездото му и найде тамо яйцата на орелу, и строши ги, и фрѣли ги на землята. А орелу, като ги видя строшени, оскорби ся много и втория пут снесе

яйцата си на едно по-високо място. Ала кантаро и тамо ги найде и строши ги, а орела са замая и не знаеше вече що да учини и где да снесе яйцата си; намисли, отиде горе до небето и снесе яйцата си у полата на Диа бога, и моляше му са да ги варди. Ала кантаро, като видя това тако, собра една паница лайна и възлезе горе до небето, и изсипа ги у пазухата на Диа бога. Тогива Диа бог той час начена да си утерси лайната от пазухата си. И изпадаха яйцата от скуто му, и пак са строшиха и они, и усети Диа, како е това все от кантаро, зарад да отмъсти на орела. Почто орелу не токмо като що стори зулум на кантару, ами потече на Диа бога. И рече Диа на орелу какво би това, щото стана; ала ми са мни, како би това от кантаро по право. И не хочеше Диа да затрий орелския народ, ами са моли на кантаро да са умирят сас орелу и като хочеше кантаро да са умири, сториха оттогива за напред орелу да снося яйцата си пролят рано, докле са не е явил кантаро.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто не е потребно да небрежеш и да не сайдисваш някого человека, макар и малейший человек да буде. Почто не има никой, коги му учиниш зулум, да не хоче да може да отмъсти или сас една скопост, или сас друга.

ЛЯСИЦА И АСЛАН

Лясица не била видяла аслан никоги и случи ся, та го срещна негде на пут, и като го виде, прииде ѝ [ч]ерво от страх да умре. И вторий пут пак го видя и убоя са, ала не каквото изпервен. И третия пут пак го видя, и тогива толкова дерзновение приемна, почто отиде да хорати сас него.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто обичай учиня чудна работа и коги са види человек сас някого господаря много пути, тогива начене да го небрежи и да го не сайдисва.

ЛАСТОВИЦА И ДУГАН

Една ластовица седяла на едно древо и пояла, а един дуган (сокол), като я видя, уфати я да я изяде. А ластовицата думаше на дугану:

— Не изядай ме, почто съм весма малечка и не ще можеш да си наситиш чревето. Ами иди фати другая някоя птица по-голяма, та да си наситиш чревето. А дугана (сокол) рече:

— Аз не съм луд, що имам сеги готово ястие в устата моя, че да го оставя, а то да ида да тража друго, що го не видя.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто много чловеци има на свето, та са толкоз много луди, чоти надеят са да придобият по-много, а они затрият и това, що го имат в руцете свои.

ЗЛАТКА (САНСАР) И ПЕТЕЛ

Златка фатила един петел и хочела да го изяде сас праведная скопост. И наченала да му находит махана:

— Чоти разбуждаш ти чловеците нощем и не оставяш ги да си починат?

А петелу рече:

— Това учиням аз за нихная полза, разбуждам ги, заради да работят.

И пак го златката коряше, како е безчинник и кровосмесник, почто са смеси сас матер свою и сас сестри свои. А петел думаше:

— И това зарад полза чловеческая учиням, зарад да сносят яйца много.

А златката му рече:

— Макар да знайш ти много хорати, ала аз не хочу да остана без ядение.

И фати го и изяде го.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто зол человек, що са труди всякоги сас всякая скопост да учини зло, ако не найде някой себеп да стори зулум, он тогива учиня зло и без никаква махана.

О ЛЯСИЦАХ

Една лясница фатила са у капан и откина ѝ са опашката и побягнала; и от срам що да учини, но думала на другите лясници да си откинат и они опашките и тако да покрый срам свой. И собра всите лясници и при-

думваше ги, како и они да си откинат опашките и рече им:

— О, братие и сестри мои, това опашката нам не е токмо безобразно и грозно, ами держи нам и повише тегота.

А една от лясниците рече ѝ:

— Господарке ляснице, това, що думаш ти да го сториме, да не би било за твоя полза, ти не би придумвала нас да сториме това.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто лукавия чловеци не придумват другите чловеци зарад добро, щото они хочут, ами повише зарад своя полза.

ЛЯСИЦА И КЪПИНА

Една лясница възлязла на един плет и като са подхлоснала и хочела да падне долу, а тия са фатила от къпината, що имало на плето, и той час са убодет от тернието къпинскии и разкровавиха ѝ са нозете. И сас болест рече на къпината:

— О, къпина, аз са фатих от тебе, зарад да ми помогнеш, а ти ми вече зло учини.

А къпината ѝ рече:

— Ти си сама сгрешила да се фатиш от мене, що съм аз научена да фащам други.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто тако пащат някои чловеци, що ишат помощ от того човека, що чини зулум всякоги и поврежда други чловеци.

ПЕТЕЛ И ЯРБИЦА

Един человек имал петел и купил и една ярбица и тури я заедно при петлите. И ония я бияха и гоняха я. А ярбицата са грижаше много и думаше:

— Почто съм аз чуждинка и не приличам на тях, затова мя гонят.

После мал час гледа, како наченаха петлите между них си да са бият, и той час са ярбицата отгрижи и рече:

— Аз посега занаяпред не има да са грижа, почто

гледам и тях, како са и они помежду си крамолят и бият са.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто разумни чловеци лесно претерпяват псуванieto на чуждаго чловека, като го гледат како псува всякоги и своите.

ПТИЦОЛОВЕЦ И ЕХИДНА

Един птицоловец узел емила и тояга и отишел да лови птици и видя на едно древо една сойка и простре тоягата с емилата да я фати. И като имаше ум и очи свои кѣмто сойката, случи ся, та наступи на една ехидна, що спяше тамо на това място, где он стояше. И ехидната той час го ухапа и он сас болест думаше:

— Горко мене, аз са надеях лов да фатя, а аз са сам фатих от другиго. И ето са мѣча да умра.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто някой са накани да учиня кидер на други чловеци и сгреша са и укидере са сам он от други.

ЛЯСИЦА И КРОКОДИЛ

Лясица и крокодил имали прение помежду си кой от них благороднейший. Крокодила думаше зарад себе си и зарад многии сродници и чада своя и много са хваляше, како са мужествени и голямо юнашество имат. А лясицата му рече:

— О, добрешко ти, макар ти и да не думаш за това, доста ти кожата да покаже тия речи твои, како истина думаш.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто кои чловеци не думат истина, они са познават и от работата своя.

ЛЯСИЦА

Лясица влязла на един маскарыйски дукян, що правят смешнии образи и древени глави, и видя една глава направена красна и доброобразна, и рече:

— О, главо, колико си красна и доброобразна, ала мозък не има у тебе.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен проязва на чловеци, що имат лице и глед благообразно и красно, ала сас ум луди и прелестни.

О КАСТОРХИ (КОНДУС, ВИДРА)

Касторхи, та е един скот сас четири ноги и пасе покрай водето. Думат зарад него, како му са мадете изцелителни за много болести. Ала той скот, коги види ловците, че ще го фатят, и познай, почто го гонят и хочат да го фатят, а он са обѣрне и сас зуби свои и отхапе си мадете и фѣрля ги назад и сас тая скопост куртулиса са от смерт.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто разумни чловеци зарад спасение душевное и телесное не держат имението свое закличено, ами коги им прииде нужда и потребно е, тогива да го не жалят.

О ПОХВАЛНИЦЕХ

Един чловец отчуждил себе и отишел на далеко място и по някой време пак са вѣрнал на отечество свое и думал, почто на много места учинил голямо мужество, ала на Родос прескочил голямо едно прескочение, како не е возможен другий чловец толкова да прескочи. Имаше и мартори, що са наишле тогива и они тамо. А един отговори и рече му:

— О, добрешко чловеце, ако е истина това, штоо думаш ти, што ти трябват мартори? Ето Родос тука, ето и място за прескачание.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен дума, почто, кой не покаже това, што го дума, сас работа, колко думи да рече, вси напраздно са.

КЮМЮРДЖИЯ И ПЕРАЛНИК

Един кюмюрджия паднал на една хижа и молил ся да седи тамо заедно сас едного пералника, што пере дрехи на чловеците, а пералника му рече:

— Брате, аз не мога да седа сас тебе заедно, почто ме е страх и боя са да не някако, што го аз убелям, а ти да го очерниш.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто они чловеци, що не уйдис-
ват на обичай и на разум, не е возможно ним да седят
заедно и да будут любезнии приятели.

О ЕДИНОМ ЧЕЛОВЕЦЕ, ШО СА ОБЕЩАВАШЕ НА БОГА, ШО НЕ БЕШЕ ВОЗМОЖНО ДА ГО СТОРИ

Някой человек сирѣмъ разболя са и лежаше зле,
и отчая са от хекимите. И начена да са моли Богу да
го изцели, и обещаваше са на Бога, коги оздравей, да
му заколи сто юнци на жертва. Отговори жената му и
рече му:

— О, мужо мой, ами ако оздравейш ти, отгдека ще
найдеш сто юнци да заколиш и да учиниш на Бога
курбан?

А он ѝ рече:

— О, жено, аз коги востана от тая болест, да не
мниш, почто ще хоче Бог тая вещь да ище от нас.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто много са чловеци обе-
щават лесничко сас дума, ала сас работа не са воз-
можни да го учинят.

О ДВУХ ЖАБАХ

Две жаби живеяха у едно блато и у лятото изсох-
на водата на блатото и жабите го оставиха и отидоха
да тражат друго. И случи ся, та минаха покрай един
глубок кладенец и рече едната жаба на другата:

— Хочеш ли да влезем у тоя кладенец и да живеим
внутре?

А оная рече:

— Ами ако липса и изсохне на тоя кладенец водата,
како ще можем да возлезем нагоре?

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто не е потребно без сговор
и без мушафере ни една вещь да фащаме или да урабо-
тиме.

О РИБАРЕХ

Един риболовец отиде да лови риба и много са вре-
ме труди, ала не можи да фати ни една риба. И оскор-

би ся много, и хочеше да си иде у дом и той час фати
една голяма риба, що я гоняше друга, по-голяма, и
бягаше, и воскочи у мрежата внутре. И они, като ви-
дыха това, сас радост отидоха в дом свой.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен, казува, почто много пути са случава, ако
не помогне и не подаде нам занаята ни, а то го хариз-
ва нам и честта ни.

СТАРЕЦ И СМЕРТ

Един старец сечаше древа в гората и верза ги и
тури ги на плящите свои, ала като бяха дравата много
и пут далеко, дотегна му и доусилне му много и наче-
на да вика:

— О, смерте, где си? Прийди и возми ме.

И той час прииде смертта при него и рече му:

— Защо мя викаш, чловеце?

А старец ѝ рече:

— Викам тя да ми помогнеш да натваря дравата на
плящите мои.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како всякий человек любви мно-
гое живение, ала макар у нужда своя да привиква
смертта и показува са, како я ище и желая да умре, ала
не е това от сърдце свой, почто по-добре ѝ всякоги на
многое време живение, а не смерт.

БАБА И ДОКТОР

Една баба боляли я очите и призовала доктора, и
обеща му са, ако я изцели, да му даде толкова хак,
ако ли не може да я изцели, да му не дава нищо. И
начена доктора да приходи у дом ея, да я цели и на
всякий ден намазваше ѝ очите и верзяше ги, и що ви-
деше или що найдеше у дом ея, все го дигаше и узе-
маше го. И коги приидеше он и разверзяше ѝ очите,
бабата гледаше, како от ден на ден умаляваше ѝ сто-
ката. И сас тая скопост, докле да оздравей, не остана
нищо у дом ея. И доктора, уж я оздравил де, и иска-
ше си хаку от бабата, що бяха са согласили сас нея.
А бабата му рече:

— Ти думаш, како аз гледам сеги. Мене като мя

боляха очите, гледах и видех у дома моего тогива много стока, а ти ми думаш сеги, како оздравях и гледам, ала аз, що имах у дом мой, не мога да видя нищо от него.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто зли чловеци от злая работа своя, що я чинят, види са да грешат, ала сами тазир станват от своята работа.

ОРАЧ САС ДЕЦАТА СВОИ

Един орач, като начена да умира, намисли да учини децата свои добри орачи и призова ги и рече им: — Чада моя, ето аз умирам, ала имам на лозието скрита вещ, ами да го тражите и да го наидете.

И он като умре, на децата му ся мняше, како има отец их скрито имение у лозето. Заради това узеха мо-тици и тернокопи и изкопаха лозието глубоко всъде, и тражаха именнието и макар да не наидоха нищо, ала лозието от многое копанье принесе плод два ката.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како труд и работание, та е на чловеците болячество и сокровище.

ЧЕЛОВЕК И ПСЕТА

Един человек на зимное време седяше вон в гора-та на колиба. И фати ги тежка зима, а он перво из-де овцете свои, що ги имаше, и козите свои, докле да замине зимата. Най-после изяде и воловете, що ореше сас них, а псета, що ги вардыха, рекоха помежду се-бе си: „Защо седим ний тука, да побегнем оттука, поч-то господар наш, коги не пожали и не поболя зарад воловете, що го храняха, ами ги закла и изяде ги, ами нас ли ще да остави да са куртулисамя от смерт.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто от такиви чловеци по-ребно е да бягамя, щото повредят и своите любезнии приятели.

ЖЕНА ВДОВИЦА И КОКОШКА

Една жена вдовица имала една кокошка и на вся-кий ден носила по едно яйце. А жената намисли, поч-

то, коги ѝ даде много да яде ечемик, ще начене да сноси на ден два пути. И даде ѝ много ечемик, и пре-яде кокошката, и толкоз отолстя, почто не може вече да снесе ни един пут на ден.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, кой има мало придобитие и не аресва го, ами са труди и подканя повише да придо-бий, а он после затрива и малото, що го имаше.

ЧЕЛОВЕК ЗОЛ

Едного человека ухапало псе и тражаше цяр да са изцели. И другий някой чу, що тражил цяр, и рече му:

— Брате, ако хочеш да оздравейш, а ти возми ма-ло хляб и утрий сас него на раната кровта и дай той хляб на псето, що тя ухапа, да го изяде и да оздра-вейш.

А он са посмея и рече:

— Ако сторя аз това, що ми ти думаш, то ща ся научат и другите селските псета и хочут вси да приидут и да мя ухапят, зарад да им давам хляб.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто едного злаго человека ако го научиш на добро, он тя най-вече омразва и нена-видя тя.

ДВОИЦА МЛАДИИ И ПОВАРНИК (АХЧИЯ)

Двоица момци млади отишле при един ахчия и ах-чия имаше месо при него, зарад да го готви, а един от младите узе една мърфа месо и тури го на оно-го ва у пазухата. И като начена ахчия да тражи месото и скорбяше, тогива он, що узе месото, кленяше ся, ка-ко го не има у него, а ония, що го имаше, кленяше ся, како не го е узел он. И ахчия, като им разуме злина-та, рече им:

— Ето мене излъгахтя, ала Бога, що са кленете в него, не можете излъга.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како сас клятва можем да из-лъжем чловеците, ала Бога не е възможно да го из-лъжем.

О ВРАЗЕХ

Двоица човеци били карезлии един другиму. И плували и двоицата у една гемия и едино седал на задния нос, а ония на предния нос на гемията. И едно време излезе голяма бура на морето и начена гемията да са потопи, а он, що седяше на задния нос, попитал гемиджия того коя страна на гемията са потопява по-напред. А он му рече:

— Предния нос.

Тогива рече ония:

— Ето сеги вече са не грижа, нито скорбя, че ще умра, почто ще да видя душманина моего како ще са удави и ще умре преди мене.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како много човеци не са грижат зарад нихния кидер, коги видят душманина своего како са от них по-напред укидирил.

МИШКИ И КОТКА

У една хижа били много мишки и приишла тамо една котка и на всякий ден фащала мишки. И мишките, като видели, како от ден на ден умаляват, и рекоха помежду си: „Елате вече да не слазиме долу, почто ето са иззатрихме, тако и котката не може да возлезе тука при нас и хотим да са куртулисаме от нея.“

А котката, какво да учини да ги потъпче, намисли и обеси ся от едно древо и стори себе си, како е мъртва убиена. Ала мишките, като я гледаха, и думаха:

— О, господарке котко, ти макар да будеш мъртва, ала и като тумбан да са надуеш, пак те не веруваме да приидем при тебе близо.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како разумни човеци, коги видят и испитат някого човека, що ги излъже, като им работи, вече они не веруват го, макар да им показва друго и друго.

ЛЯСИЦА И МАЙМУН

Едно време били са собрали коне и други много скотове, та гледали маймуна, като играеше, и аресаха го всите скотове и нарекоха го себе царя. Ала лясница-

та му завидя и узе скрито една мърфа месо и турн го у един капан и рече на маймуна:

— Това месо найдох тука, ала без твое повеление не смейх да го уземя, перво докле го не покажа тебе, почто си цар, ами изволи, та го возми.

И маймуна потече да го уземя и той час са фати у капану. Тогива лясницата му са подсмиваше и думаше му:

— О, господарю маймуне, ти такова лудина имаш и како хочеш да будеш цар над всите скотове.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, какова вещь да буде, коги са начене да са фати без сговорка и без пригледание, тая пада у голямо злополучие.

ДЕЛФИНА И РИБА

Делфина гонила една риба и като бягаше рибата от делфината борзо, и излязоха и двете на един остров. И рибата са обърна и видя делфината, како са тепалка да умре, и рече:

— Не скорбя вече, като ще умра, почто гледам того, що е себеп на моето умрение, како умира и он пред мене.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто лесно терпят кидер человеките, като гледат того человека, що е бил себеп, како са е он укидирил, каквото и они.

ДОКТОР И БОЛНИИ

Доктор гледаше одного болнаго человека и целеше го, ала болния умре. Тогива начена доктора да дума:

— Тоя человек да не беше пил вино и да не беше учинил глистичария, не щеше да умре.

А един от ония му рече:

— О, добрешке человек, не е потребно сеги да думаш тия речи, що не има от них ни една полза на того человека. Ами е прилично тогива да ги си бил думал, когито е било возможно да буде помощ на того человека.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како е потребно пријатели да помогнат на свои пријатели тогиз, коги имат они нужда, а не коги познаят, почто вече не има скопост за поможење, тогива да наченат да броят и да думат друго и друго.

ПСЕ И ВОЛК

Едно псе спие у дома вон и најде го един волк и хочеше да го изведе. А псето му са моляше и думаше:

— Сега съм мършаво и постало, ала ако мя почакаш мало, почто са кани господар мой да стори сватба и аз тогива ще ям много и хочу да утолстея и да тя буда тогива сладковкусен.

И волко го поверува и отстави го. И като са мина мало време, прииде пак волко и најде псето, како лежаше горе на сайванто, и позова го да слезе долу и рече му:

— Помниш ли що са обеща ти мене?

А псето му рече:

— О, волке, ако мя видиш отсега занаяпред да спя долу, а ти не чакай вече сватбата на господаря моего, ами изяж ма.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува: разумен человек коги са куртулиса от една нужда, тогива са варди да не падне и в другая.

ПСЕ И ПЕТЕЛ

Псе сас одного петела учиниха пријателство да ходят всякоги ведно. И коги буде вечер, петелу возлязи на дрвото да ношува, а псето лежаше долу у корену на дрвото, що имаше куфина. У тая нош като начена да сомва и петелу по обичай свой начена да пой, зачу го една лясца неговий глас и борзо потече тамо и рече на петела:

— Молю ся тебе да слезеш долу, почто толкова ми ареса глас твой, като поеш, и возжелах да тя поцелуна.

Тогива му рече петелу:

— Ако хочеш да сляза долу при тебе, а ти разбуди портаря мой, що лежи при кореня на дрвото.

И лясцата като тражеше портаря, угади я и видя я псето, воскочи той час и излезе и изведе я (и удави я).

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто разумен человек, ако не е возможно сам да повреди душманина своего, излѣгва са и пада по на голям душманин.

АСЛАН И ЖАБА

Аслан чул една жаба у блатото, като викаше сас висок глас, върна са и отиде по гласо тамо. Надеяше ся, како е някой голям скот, що реве. Коги погледна, излезе една жаба из блатото и аслана от гняв отиде и стопка я.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како не е потребно да са боим от нящо токмо коги го чуем, перво докле го не видим.

ПОВАРНИК И ПСЕ

У една поварница влязло псе и ахчи разсякъл месо да готви ястие, а псето најде едно сердце от овца и грабна го и побягна. И ахчия, като видя псето, че побягна сас сердцето, и рече:

— О, добрешко ти, другий пут, коги тя видя, хочу да са вардя, почто не узе ми ти сердце, ами сердце ми подаде.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како патение бива на учение на человеците.

АСЛАН И МАГАРЕ И ЛЯСИЦА

Аслан и магаре и лясца учинили содружество и излезле по лов и много лов фатили. И рече аслана на магарето:

— Приими и раздели лова.

И он го раздели по право на три дяла и рече:

— Всякий да у земе, кое ареса.

Тогива аслана толкова са разгневи и скочи и уби магарето. И рече на лясцата:

— Раздели ти.

И лясцата всето един дял учини, а зарад себе си

весма мало нящо остави. Тогнва ѝ рече аслана:

— Господарке ляснице, кой тя научи да делиш толкоз добре?

А тия рече:

— Магареската смърт.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казуюва, како са человетецте тогиз вразумяват, коги им дружината зле изпадна.

АСЛАН И МЕДВЕД

Аслан и медвед наишли едно кошутче и свадиле са кой да го земе. И от многое борение утрудиле са и паднали на земята като мъртви. А една лясница случило са, та минала оттамо и погледнала ги, како от труд не могат да востанат нито аслана, нито медведю, а кошутчето лежи между них мъртво убиено, и она отиде и дигна го и побягна сас него. И ония гледаха, ала не бяха възможни да востанат да я гонят, но токмо рекоха помежду си: „О, злочестнии ний, защо са трудихмя толкова зарад лясницата?“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казуюва, како са много человетец трудят и зло пащат да соберат имение, а други го имат и радват му са.

О МАГЕСНИЦЕ

Един магесник седяше на пазар и замяташе магини тому и оному. И скоро борзо прииде един человек и рече му:

— Вратата и пенджерите на дома твоего отворени и що имаше внутре, все увзято.

И ония магесник той час воскочи, сас охтение тичаше къмто дома своего. И видя го един человек, като тичаше, и рече му:

— О, добрешко ти, че ти заради чуждая стока магини замяташ, ами зарад твоята стока како не заметна по-напред да познайш, како ти я взяли.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казуюва зарад тия человетец, що не гледат своята злая работа и свое злое живение, ами учат други и наказуват ги.

МРАВЯ И ГОЛУБ

Една мравя ожадняла и слезе на реката да пий вода и узе я борвила и занесе я да са удави. И видя я един голуб и фърли един клон от древо и мравката улови от него и излезе вон и куртулиса себе от смърт. И един ловец стояше сас емила намазана тояга, хощеше да фати голуба, а мравката ухапа ловца того за ногата и от болест фърли тоягата емилиная, и голуба, като видя, побягна оттамо.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казуюва, почто всякий человек должен е кой му стори добро, да му воздаде благодарение.

ДОКТОР И БОЛНИИ

Един са человек разболя и доктора го питаше како помина. И он му рече, почто са изпотил. И доктор рече: „Добре ѝ.“ И пак след някой ден попита: „Како си?“ А он му рече: „Обзя ме трепет много.“ А доктор рече: „И това е добро.“ И третий пут го попита: „Ами сеги како поминуваш?“ А он му рече: „Како упадох у красник.“ А доктор рече: „И това е добро.“ После го попита един неговий приятел: „Како си сеги, брат?“ А он отговори и рече: „От добро, каквото ми дума доктор, що имам, мъча са да са затрия.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казуюва, како е потребно да ненавиждаме они человетец, що думат нам всякоги каквото е нам драго.

БАХЧОВАНДЖИ И МАГАРЕ

Едно магаре работяше на одного бахчованджия и трудяше ся много, а мало ядыше. И моляше ся Богу да го куртулиса Бог от того бахчованджия и да го продаде на другий господаря. И чуя му Бог молбата и продаде го на одного керамедчия. И товарише го на всякий ден сас перст, и носяше керамиди. И пак са помоли Богу да промяни и того господаря. И продаде го и он и купи го един гьонджия, що аргасваше волски и биволски кожи. И като гледаше магарето како от зло по на зло отходи, думаше: „О, злочестное аз, добре ми беше да бях седял у первишняго господаря, поч-

то тоя господар мой най-после хоче да аргаса и моята кожа.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто слугите тогиз вече са вражият и помянуват първаго господаря своего, коги видят и изпитат втораго.

О ЛОВЕЦ ПТИЧИЙ

Един птичий ловец прострял клятка да лови птици, а едно птиче го попита:

— Що правиш тамо?

А он му рече, како кале градя.

И ловеца са отлучи оттамо и птичето отиде да види калето и фати ся у оная клятка. И като прииде ловцу тамо при него, рече му птичето:

— О, добрешко ти, че ти коги таквоз кале градиш, мало ще найдеш да приидут да седят и да живеят у него.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто тогива са най-више разсипва кале и дом, коги й дому господар мучител и отегчава други чловеци.

О ПУТНИЦЕ

Един путник человек, като отхождаше на пут, моляше са Богу, почто, що найде, половината да подаде зарад душата си. И случи ся, та найде един кош, полен сас фурми и сас мигдали. И на фурмите вонкашното изяде, а на мигдалите внутренето, а костилките и на двоите подаде на обещанието свое и рече: „Ето, што то найдох, дадох половината, сиреч и от вонкашное, и от внутренее.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува зарад тие чловеци, що са сребролюбци и скупы, почто на обещанието свое гледат и мислят, како е возможно да излъжат Бога.

ДЕТЕ И МАТЕР

Едно дете открадна една книга от сколиото и даде я на матер свою да я скрий. Ала тия го не понамъра,

нито го посопна, а детето начена да краде по-голяма вещь. Толкоз почто, като го фатиха, осудиха го да го набият на колец. И майка му стояше и плачаше. А он я позова да иде при него близо, почто има да й рече скрита дума. И тия отиде и тури си ухото на устата му да чуе що кя да й рече. А он й отхапа ухото сас зубите свои и що бяха тамо чловеци, наченаха да го псуват, како обезчести матер свою. А он им рече:

— Тая й себеп, що умирам аз сеги, почто отперво като откраднах книгата от сколиото и дадох й я, тогива да беше мя мъмрала и била, сеги аз не хочах да възляза на колец.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, кой не си педепса децата, докле са мали, а коги пораснут големи, тогива на колец възлазят.

ОВЧАР И МОРЕ

Един овчар пасяше овци и слазаше сас них покрай морето. Случи ся един ден, та беше морето тихо и мирно много, и оному овчарю поревни му са и възжеля да буде торговец. И продаде овците и купи смокини, и тури ги у гемия и он сам отиде да плува по морето. И случи са, та излезе бура голяма и силна по морето, толкоз, почто изфърлиха из гемията все, що имаше, и неговите смокини все фърлиха в морето. Едвам са куртулиса он сам и отиде пак да пасе овци. След мало дни свали овците пак покрай морето сас одного другаря своего и случи ся пак тишина голяма на морето, и чюдяха са много, а овчарю рече:

— Каквото са гледа, морето пак огладне и възжеля да яде смокини, затова са е толкова укротило.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто человек колкото пати, толкова са вся научава.

ПРАСКОВА И ЯБОЛКА

Праскова и яболка имали прение коя й по-красна наглед. И много думи като хоратили помежду си, а къпината се обадила от плето и рекла:

— Мирни да седим, братия мои, да са не крамолиме.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како у тое прение на голямите чловеци, коги ги видят малките, тогива са чаластисват и они да са покажат равни сас них.

ПАУН И НОЩНИЙ ВРАН

Фърковатите гадини сгворили са да учинят себе царя и рекли за пауна, како е достоен зарад красота своя. И тая реч на всите аресала, а нощния вран рече:

— Че ти ако будеш цар, орела ще да потече на нас да ни разсипе. Ами кой ще да уварди нас?

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто не е потребно да избираме началници да заповедат нам да са токмо добролични и красни, ами да имат и разум, и ум, и сила.

ГЛИГАН И ЛЯСИЦА

Един глиган стоял под едно древо и точил си зубите. А лясцата видяла и рекла му:

— Защо си точиш ти зубите сеги, като не имаш ни една нужда?

А глиганя ѝ рекъл:

— Аз това не учиням напраздно, почто, коги ми потребват у нужда, да не седимя тогива да ги точиме, ами да ги имам тогива готови.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како е потребно всякоги да сме готови за все, докле не е приишла някоя нужда да притисне нас.

КЪРТИЦА

Къртицата е един скот сляп и рече на матер свою:

— Мамо, гледам едно смокиняно древо.

И пак рече:

— Како ми мирише тимиян.

Пак третия пут рече:

— Како чуям, удар железний че ечи.

А матер му рече:

— О, чадо мое, какво тя гледам аз, ти не си токмо сляп, ами си и глух и безчувствен.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен показува зарад някои чловеци, що думат, како могат голяма работа да сторят, а тие са показват, како не са достойни ни за малая някоя работа.

КОШУТЧЕ И РОГАЧ

Едно кошутче рече на рогача:

— Отче, ти си голям и по-едър от псе и имаш рога голями, да са бориш сас них, ами от кой себеп, та си толкова страхлив и боиш са от псетата?

А рогача са засмея и рече:

— О, чадо мой, наистина думаш, ами зная, почто токмо да чуя, псе че лай, не знам како са той час убоявам и бягам.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто кому каквото му е естество то отделено, някоя утешителна наука не подава полза.

ЛАСТОВИЦА И СВРАКА

Ластовица и сврака имали помежду си прение коя ѝ от них повише добролична. А свраката рече:

— О, ластовице, твоято е доброличие токмо лятос, ала моята е най-више у зиме исполнена.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто е най-више на човека добро и красно знаяние и мудрост телесная от доброличие и от красота личная.

МАЛЕШКО ПТИЧЕ

Едно малешко птиче фатило са у клетка и наченало да плаче и думаше: „Горко мене, злочестное и смиреное птиче, почто не съм откраднало ни злато, ни сребро, ни другое нящо, нз токмо едно зерно житце учини мя то да умра сеги.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како някои чловеци зарад малое спечеляние проминуват голяма нужда на живението свое.

СТОРШЕЛ И ЯРБИЦА

Сторшел и ярбица ожаднели и поискали вода от едного орача и наместо тая вода обещаха му са ярбицата да му прекопай лозето, а сторшеля да ужила харсзите да му не крадут гроздето. А орачу им рече:

— Аз тука имам два вола и нищо да им не реку зарад това, совершават, щото ви думате.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува за зли чловеци, що са трудят да учинят добро на други, а тие и тям кидер сторят.

ЗАЙЦИ И ЖАБИ

На едно време собрали са зайците вси и плакали живението свое како е нужно и бедно, като стоят всякоги сас страх: и от чловеците, и от орелу, и от псестата, и от други много животни зверове боят ся. И рекоха между себе си: „По-добре да измреме отведнож, а не на вся живение нашей страх да имаме.“ И трогнаха всите заедно да идат у блатото да са издавят. И жабите, като бяха отвон покрай блатото, като угадиха и чуха на зайците тропота, той час наскочиха всите у блатото. И един от зайците, що беше у них най-мудрейший, рече им:

— Стойте, любезнии братие мои, не учиняйте зло себе. Ето видяхте, како и други гадии има на свето по-страхливи от нас.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува зарад тие чловеци, що теглят тука на свето злое живение, ала са утешават от други, като ги гледат, како они много по-зло теглят.

КОН И МАГАРЕ

Магарето хваляше и блажеше коня, како много ястие яде и всякоги тимар го чинят и чистят го, а оно и слама са барим не наядва до ситост, и того много карат да работи, да ся труди да носи вся потребное. После прииде време войска и бой, гледа тогиз магарето едного воина сас оружие, воседнал на него, и тече сас коня у дженку толкова, почто коня уранен лежи зле. И като виде магарето това, начена да укорява и да жал коня того много.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како не е потребно да са поревне нам на началниците и на болярите живението, ами да помислиме нихната нужда и колко ли завид имат и спроти това ний благодарни да будем сас нашето сиромашество.

КОСТЯНА ЖАБА И ОРЕЛ

Една костяна жаба молила са на орела да я научи да фърка и тия, а орелу и рекъл, како не има скопост, почто от това естество не има у тебе. Ала она като му са много моляше, и он я узе сас ноктете си, и вознесе я горе високо и пусти я да фърка, а тия, като идяше от горе на долу от толкова височина силно, и падна на един камен и расипа са до троха.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува зарад онии, що са препират и думат, како са от вси чловеци най-разумни, и най-послед себе си повреждат.

ЧЕЛОВЕК СРЕБРОЛЮБЕЦ

Един человек сребролюбец, що имаше, все го продаде и направи една мърфа злато, и закопа го в землята, и имаше го тамо, и на всякий ден ходяше и гледаше мястото. Видя го един от слугите му и сас изкусная скопост и отиде и разкопа го, и узе го. У един ден дойде оний сребролюбец и найде мястото изкопано и златото взето, и начена да плаче и да си клене род свой. А един человек, като го виде, че плаче, попита го себепу защо плаче. А он му каза все. И той му рече:

— Не скорби, брате, почто ти, като имаш това злато, не метохаше на него. Ами тури сеги един камен на това място, гдето имаше тамо златото, и да го мниш, како е това самсе то злато. И може то да ти ся удостои толкова, почто, като го имаше, не требуваше тя на никака потреба и не метохаше на него.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, ако имаме много именование, а не разносяме го на нужная потреба, толкова са нам удостоява, като че го не имаме никак.

ГУСКА И ГЕРАНИ

Гуска и герани (като риболовец е) пасяха ведно на едно място и видяха ловците отдалеко, а гераните, като са леки телом, лесно фръкнаха вси, а гуските, като са толсти и тяжки телом, не привтасаха да фръкнат, ами ги все изфатиха.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, коги са превземя някой село от душманите, тогиз, що са найдат тамо сиромаси человети и имат мало стока, они лесно побягват. А що са найдат боляри, сас силом са удержават и стоят и падат у душманските руце.

БОЛХА И ЧЕЛОВЕК

Една болха кацнала на едного человека на ногата, а он призовал Бога да му помогне, та да я фати, а болхата той час побягна оттамо, гдето седяше. Тогива той человек начена да охти и думаше: „О, боже мой, коги на това малое не хочеш да ми помогнеш, ами како ще ми помогнеш зарад другая, по-вишая работа?“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен хоче да рече, почто не е потребно да призоваваме Бога зарад малая вещь, ами у голямая нужда и у тяжелое време.

ЧЕЛОВЕК И РОГАЧ

Един рогач бил сляп сас едното око и отишел да пасе покрай морето и здравото око имал къмто землята, а сляпото око къмто морето, почто не бояше са откъмто морето никак. Ала са случи, та минуваха. някои человети оттамо сас каик и като видяха рогача, той час устрелиха го. И злочестния рогач, като умираше, плачаше и думаше: „Горко мене, злополучному, почто, отгдето са боях да патя зло, оттамо не патих, ами отгдето са не надеях, оттамо патих и ето и умирам.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто много пути, що са види нам повредно, то после полезно бива, а полезното повредно.

РОГАЧ И ЛОЗИ

Един рогач побягнал от ловците и скрил са у едно лозе. И като преминаха ловците и рогачу мисляше, како са куртулисал, и начена да яде на лозините листието, ала са върнаха ловците наскоро и видяха рогача и той час го устрелиха. И като умираше, плачеше и думаше: „Злополучний аз, по права патих това, почто не беше потребно да учиня неправда на това да ям от него, що мя то вардяше.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, кой онеправдува того, що му е добро учинил, бог того ще го педепса.

АСЛАН И РОГАЧ

Един рогач бягал от ловците и влязъл у една пещера. И случило са внутре пещерата един аслан и той час фати рогача того и разкъса го, и като умираше, думаше: „О, злополучний аз, бягах от человетецте, ала влетях у асланските ноктей.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како много человети има да бягат от малая нужда и падат по у голямая.

АСЛАН И МАГАРЕ И ПЕТЕЛ

Петел и магаре пасели заедно. Случи ся, та потече един аслан на магарето да го изяде. А петела викна да пой и аслана са върна. Думат някои, како са аслан много бои от петелова глас. И като побягна аслана, а магарето са устреми след него да го гони и като се отдалечи аслана и магарето и не чуяше се вече петелов глас, върна са аслана къмто магарето и умертви го. И като умираше, думаше: „О, злополучний и безумний аз, че моите сродници не бяха такиви дженкчий, ами аз по кой себеп да изляза да са боря, и то сас аслан.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како много человети подсмеха са на душманите свои сас смирение, ами коги ги докарат на скопост, тогива е возможно да са обърнат верхних и да ги разспият.

ГРАДИНАР И ПСЕ,

На едного градинаря псето упаднало у един глубок кладенец и градинар слязъл да го извади оттамо, а псето са убоя да не би бил слязъл градинаря, зарад да удави псето. И обърна са и ухапа градинаря и он от голяма болест възлезе нагоре и думаше: „Воистину ето праведно патих аз сега, що имах аз да помогна на таковий звяр, що он сам хоче смерт своя и добро не знай.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува зарад човеци, що са неблагодарни. Таковому человеку ако му сториш добро, а он учиня тебе зло.

СВИНЯ И КУЧКА

Свиня и кучка имали прение коя й от них на рождение по-добра, да ражда по-лесно. Рече кучката, како съм аз от вси четвероноги зверове най-леснородна. А свинята й рече:

— О, кучко, да знайш, почто от борзое и легкое рождение твое, затова ти ся кученцата все слепи раждат.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како не е подобно да хвалим някоя работа, што наскоро и борзо бива, ами коги буде-добра и совершенна.

АСЛАН И ВОЛК

Един аслан остарял и лежал болен у една пещера. И всите зверове отидоха при него да го посетят, токмо лясцата не отиде да го посети. А волко найде време, та навади лясцата на аслана и думаше му, како тия мало тя почита за царя, що си над всичките зверове цар, зарад това и не хоче да прииде да тя посети. И между това привтаса и лясцата и чу последните речи на волка. И асланът са разгневи на лясцата, а тя му отговори и рече:

— Кой от тия зверове, що тя посетиха, стори тебе добро, какво ти аз тебе сторих? Да ходя аз толкова да тража зарад тебе цар и наидох.

А аслана й повеле да покаже каков е той цар, що го дума. А она му рече:

— Да одереш един волк жив и да туриш кожата му

отгоре тебе, догде й жежка, тогива хочеш да оздравейш.

И аслана той час закла волка и одра му кожата. А лясцата сас време, като гледаше волка, че лежи одран мертв, смеяше му са и думаше:

— Не е подобно да навадяш и подканяш господаря и да го повдигаш на гняв и на казеп, ами на благопремение и на милост, и на човеколюбие.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува зарад того человека, който са труди и подканя са да тури другого человека на господарския силния руке, ала са тому лесно обръща то зло верх него.

ОПАК РАК И ЗМИЯ

Змия и opak рак учинили приятелство, ала разо, като е прост и незлобив, молил са на змията да буде и тия тако проста и незлобива. Ала змията като не изволяваше, но разо толкоз учини на змията, найде я, като спяше, и стисна я и удуши я, и като умря змията, тогива са простре и смири ся. А разо й думаше:

— Отнапред ти ся стояше да си проста и незлобива, и това, що пати сега, не хочеше да патиш.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, кой человек гледа да излъже приятеля своего сас лест и сас злина, ала он най-више себе поврежда.

ОВЧАР И ВОЛК

Овчар наишел малко волче и отхранил го заедно сас псетата свои. И като порасте, случеше ся другий волк да приидеше и грабяше някоя овца, и той го гоняше заедно сас псетата. И коги са върнях псетата, а той са връщаше пак назади и ядыше и он от лова. И много пути и он сам отдушаваше някоя овца и ядеше я скрито сас псетата, докле подугади овчарю и обеси го от едно древо и умре.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, кой има от естество свое да учиня зло, он никога не учиня добро.

ЛЕБЕД И ГУСКА

Един человек болярин хранил заедно лебед и гуска: лебеду да му пое, гуската да я изяде. У един вечер късничко хочел да заколи гуската, ала наместо гуската фатил лебедо да го заколи. Като хочеше да тури нож на шеята му, той час лебедо начена да пое и господаря тогива разумя, како е лебеда, а не гуската, и остави го жив. Сас такова скопост са куртулиса лебеду от смърт и от заколение.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто много пути, като казува человек правината своя, и куртулиса са от несправедная смърт.

ОПАК РАК И ЛЯСИЦА

Опакый рак излязъл из морето, та отишел по гората да пасе. А лясницата, като ходила да тражи ястие по гората, найде рака и фати го и като начена да го яде, а раку думаше: „Добре патих аз сеги, че като бях морская гадина, що не седях у морето, ами хочех да буда орач.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, кой остави чина своего и тражи другий по-голям чин, он по вся правина неблагополучен бива.

ЖЕНА И МУЖ

Една жена имала муж пиян и хочела да го вразуми да са не опива толкоз. Като го видя пиян, а она го дигна на рамо свое и отиде, та го тури у един гроб и заключи на гроба вратата. И като изтрязва он от виното и жената приникна от вратата гробния, и он попита:

— Кой си ти?

А жената рече:

— Како принесох ястие на мертвите.

А он ѝ рече:

— Не приносяй мене ти ястие да ям, ами мя принеси вино да пия, че коги мя принесеш ястие, скорбим, а коги мя принесеш вино, радвам ся.

А жената му рече:

— О, злочестная аз, почто напусто ся трудя, чоти

ти не токмо ще са вразумиш, ами повише на зло отходиш.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто не е потребно человек да стои много время у злая работа, чоти, коги са укорени у него то зло, после не е возможно да управи себе на добро.

О АРАПЕХ

Человек купил одного арапина черна и като го гледаше тако черен, мняше му са, почто е от неумовение тако черен, що го не умивал первия му господар, затова е черен. И начена он да го мий и да го трий на банята на всякий ден, зарад да побелей. Ала арапина не че си променил лицето, ами от много трияне разболя ся тежко.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто тако остава на человека естество му, каквото си ѝ бил и изпервен.

ЖЕНА МАГЕСНИЦА

Една жена магесница магия чиняше и замяташе, и думаше, како е возможна да умири и да утеши злое случение и гняв на вси человеци. И сас това собираще имение, а някои человеци навадиха я и предадоха я на тамошняго судника, како е нечестивая и мресная магесница. И судник повеле да я убият. И като я водяха на смърт, видя я един человек и рече:

— О ти, добрешке, че ти думаше, како можеш да утешиш гняв и злое случение, ами како не можеш сеги на судника гнево да [...] да тя не убива.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто много думат, како са возможны да учинят някоя голяма работа, а тие не могат ни малая да натъкмят и да уредят.

ВДОВИЦА ЖЕНА САС СЛУГИНИТЕ СВОИ

Една жена вдовица имаше слугини и на всякая нош разбуждаше ги, кога поят петлите, да востанат да ра-

* Текстът е изтрит.

ботят. А слугините са сговориха вече да убият петелу, що го имаше вдовицата господарката им, зарад он разбужда господарката им. Ала като убива они петелу, после по-зло патиха, почто господарката им не усещаше време и час, ами ги разбуждаше и дигаше ги по-рано, оше и петлите непояли.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто един сговор коги не е за добро, оний сговор себеп бива на зло.

ЩУРЕЦ

От една процепка обесил са щурец и поял нощем, а нощната мишка фърковатая питала го:

— От кой себеп, та денем молчиш, а нощем непрестанно поеш?

А он му рече:

— Аз това напраздно не чиня, почто някой време поях денем и фатиха мя, а оттогива са вразумих и на учих нощем да поя.

А мишката му рече:

— Ала сеги не е потребно да вардиш себе си, ами е било потребно отнапред да си бил вардил себе, докле не си бил фатен.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како последнее покаяние и разкаяние никоя полза не приноси.

САЛЯНГОЗИ, СИРЕЧ ПУЖОВЦИ

Едно орачко дете пекло саянгози на огню, а тие пиццали, а детето им рече:

— О, злая гадинке, хижите ви горят, а вий поете.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, каква работа да буде, коги не е навреме, она е все поношена и укорена.

КОТКА

Една котка влязла на демирджийский дюкян и нашла една пила и наченала да я ближе сас язык свой, и ура ни си языку, и начена да тече кров много, ала тия мняше, как мясо ближаше, докле си разсипа всяка язык.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува за тие человеци, що са препират зарад някоя реч и наддумват ся, а они сами себе повредват.

ОРАЧ

Един орач, като оряше и копаяше, случи са, та найде на едно място много злато и, на всякий ден ходяше на това място да го почиташе и покланяше ся като място, гдето найде златото. А честта му прииде и рече му:

— О, добрешко ти, чоти не почиташ мене, ами моята почест воздаваш другиму. Ала знай, почто аз тя убоярих. Ала ще прииде време, та това злато, що го ти найде, оно ще иде у другог человека. И зная аз, почто тогива мене, твоя чест, ще наченеш да хулиш и да псуваш.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто е потребно да познавамя ония человеци, що учинят нам добро, и тям да воздадем почест и да имаме и ний благодат.

МУХИ И МЕД

На един иподром пролиял са мед и мухите накацали отгоре да ядат мед и зафатиха са сас нозете си и не можеха вече никако да фъркнат. И като са удавяха, думаша: „О, злополучнии ми, како зарад мало ястие ето умирамя.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како много человеци зарад лакомство и зарад неситство разсипаха и затриха живението свое.

КОЗЕЛ И ВОЛК

Един козел останал от дружината свой сам на едно място. И един волк, като тражаше ястие, найде козелу и като приближи до него, рече козела на волко:

— О, волче, ето аз сеги хочу да буду тебе ястие, ами да не умра скорбен, попое мя мало да поиграя и тогива мя изяжд.

И волко начена да пое и козелу играяше толкова, докле чуха псетата гласо волчий и потекоха тамо верх

него, и он, като ги видя, побягна той час. И после са обърна къмто козелo и думаше:

— Праведно патих аз сеги, че като хочех аз да буда касапин и ахчия, що ми требуваше мене да станвам песнопоец.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, кой не си гледа занаяту и служението свое сам, ами го предава на други чловеци, що не са достойни за тая работа, он пада у злополучие.

ЧЛОВЕЦИ ДВА

Двоица чловеци отхождали у един пут и единого найдох, рече, една мотика. А ония му са моляше да не дума найдох, ами найдохме. И като походиша мало, затриха мотиката и он, що беше я наишел, начена да дума: „Затрихмь мотиката.“ И той му рече: „Не думай, брате, како затрихмь мотиката, ами думай затрих я, почто, като я найде, тогива не думаше „найдохме я“, ами „я найдох“.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како кой не приема на благополучие чловека, он ни у неполучие свое бива любезний приятел.

ЧЛОВЕК И ПСЕ

Един человек имаше две псета и научи едного псе да лови лов, а другото да варди дома. И ловчето псе коги принесеше лов, и онова домное псе уземаше дял и ядеше от него. Ала ловцу псе серляше ся и думаше:

— Чоти аз да са трудя и да тегля захмет, а то да седи у дом и да яде от моя труд и не учиня нищо.

А оно му отговори и рече:

— Не серди ся на мене, брате, ами ся серди на господаря, почто он не научи и мене на лов, ами да са храня от чуждий труд.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто и младите чловеци като не знаят някой занаят или някоя прокоп[с]ия книжная, потребно е да не нахождамь тям махана, ами токмо на отца и на матер их, почто не биха мукает да ги научат.

ПЕВЕЦ

Един певец художласен поял често у една хижа, що била направена нова все от камен и сас вар измазана кефгир, и като поял тамо, видел му са гласа много сладок и добролепен. Спроти това дерзну и отиде на театрата да пой тамо сас ония, що поят, и като го чуха тако грозно пояние, изпъдиха го вон из чловеците сас тояга и сас псувание.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто има някои чловеци, та коги хоратят сами, мни им са и види им са, како знаят да хоратят добре, а коги са случи да хоратят пред други чловеци, тогива са покаже неучението им и тако небряжут у них и не радят ги.

ГАРВАН

Един гарван огладнял и видял една змия, като са припековала на слънце и спала, и тоя грабна да я носи, а змията са обърна и ухапа гарвана, и като умираше, думаше: „О, злополучний аз, таковий лов найдох, почто ето от него умирам.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како някои чловеци тако им са случава на кяро им, почто от него им произходи и разсипвание.

СВРАКА

Една сврака фатил един человек и ворза ѝ ногата сас верв и даде я на децата си да играят сас нея. Ала свраката не би благодарна да седи тамо сас децата да я хранят, ами найде праздное време и побягна. И като бягаше из гората между древята, случи ся, та са зафати оная верв, що беше на нозете ѝ, от един клон на дрвото, и вече като са тепалкаше да умре, и думаше: О, злочестная аз! Почто да не потерпя да поработа на чловеците, ами са измамах и ето сеги затривам си живението.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто някои чловеци гледат и желаят да са куртулисат от малая нужда, ала сгрешават и падат по у голямая нужда.

САТИР (ДИВИЙ ЧЕЛОВЕК. ТОВА САТИР,
ТА Е ЧЕЛОВЕК, АЛА НА ОБРАЗ Е
КАТО МАЙМУН) И ЧЕЛОВЕК

Сатир и человек фатили приятелство и хляб заедно яли, ала било зимное время и человеку от студ тури си руцете на устата свои да ги погрей мало, а сатир го попита:

— Чоти си туряш руцете на устата и духаш на них?

И он му рече:

— Да си стопля руцете.

След мал час принесоха им ястие да ядат, ала беше ястието много жежко, а човека духаше на ястието да го изстуди. И сатиру пак го попита:

— Ами сеги защо духаш на ястието?

А он рече:

— Да го изстудя.

И сатиру рече:

— Да знайш ти, како отсега и занаяпред не мога аз сас тебе да буда приятел, почто от твоите уста излази и горящо, и студено.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како е потребно да бягаме от таковаго человека, що му не уйдисва работата му сас думите му.

ЗЕВС И ЕРМЕС ЕЛИНСКИ БОГОВЕ

Зевс пратил Ермеса по землята да подаде на всякаго занаятчия по един дял лъжа и всякий да брои и да хорати по един драм лъжа и раздаде я на вся занаятчим. Токмо папукчия не привтаса да уземе, почто после дойде. Ами що бе останала лъжа, Зевс я собра все и даде я на папукчия. Затова всите занаятчий лъжат, ала най-много папукчите.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува зарад человека злаго и лукаваго, що са труди сас лицемерие да излъже другите чело-вечи.

ПЕТЕЛ И ХАРСЪЗИ

Някои харсъзи отишле нощем у една хижа да откраднат нящо и като не найдоха друго освен петела, и

узеха го, и отидоха си, и надумаха са да го заколят. А петело им са моляше да го не заклават, но да го оставят жив, почто е хрисим зарад человетецте, потребен да ги разбужда да востанват да работят нощем. А харсъзите му рекоха:

— Ала най-вече затова са стои да тя заколим, защото разбуждаш ти человетецте да востанват и не оставят нас да крадеме.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто колкото има полза на добрите человетци, толкова има и пагуба (зарар) на злите.

О ЗАЯЦЕХ

Зайците някой време имали рат (дженк) сас орела и молили ся на лясцата да им помогне, а она им рече:

— Хочех аз да ви помогна, ала требваше да не зная кои сте ви и сас кого рат имате.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, кой са фати сас по-голямаго человека да са бори, он си не бреже живението.

О МРАВЕХ

Думат зарад мравите, како на ветхое време били человетци орачи, ала не са били благодарни на своя труд, ами скрито крали от комшиите свои нихния плод. Затова са Бог отегчил на тяхное лакомство и преобразил ги на таковии гадини. Променил им образу, ала умо им и обичай то им не променил. Почто и до днес ходят по чуждите ниви и собират плод себе.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, кой си има лукавое естество, макар много пути и да си промени образу, ала ум свой и скопост свой не е возможно да го промени.

СВРАКА И ГОЛУБ

Свраката фръкнала и отишла на едно голубово гнездо и видяла голубите, како са добре хранят. Затова и учинила себе бяла и пасела сас них заедно и голубите молчали, мняло им са, како е и она голубица. А у един ден пограчила като сврака. И голубите я разумяха, ка-

ко не е голубица, и биха я и разпъдиха я. А тая са обърна и отиде при други свраки. И ония пак като я видяха тако бяла, и тия разпъдиха я и толкоз са огорчи, почто желаяше да си промени живението, що ѝ са случи тая двоя пакост.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто това лакомство много пъти учиня нас, та затриваме и това, що го имаме в руге-те наши.

МАГАРЕ И ЛЯСИЦА

Едно магаре облякло са в асланска кожа и ходило, та плашило другите скотове. И хочело да уплаши и лясцата. А тия му рекла:

— Ала и аз хочех да са уплаша от тебе, да не бих чула, като ревяше.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто някои неизпедепсани у това, щото не знаят, хвалят ся, како знаят, ала от речите свои познават ся.

МАГАРЕ И ГАРВАН

Едно магаре било уранено на плящите и като пасяше, един гарван кацнал на него отгоре и ядеше му раните, а магарето пререва и прискача. А магаретаря го видя отдалеч и засмея ся. А един волк, като видя това, рече: „О, злочестний аз, мене току да мя видят, гонят мя, а магарето стои и радват му са.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто злии чловеци токмо да са видят, и познават ся.

МАГАРЕ ДИВОЕ

Едно диво магаре видя питомото на слънце, като пасяше, и прииде при него и начена да му хвали толстината и светлостта на космите му и како има много ястие да яде. Ала след мал час видя го натварено сас твар и магаретаря изозад сас кривак биеше го често, и рече:

— Посега вече аз тебе не хваля те, почто това доброе

ядение и добрая чест не имаш я без голямо зло и без тежка нужда.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто не е за желание, коги спечеля някой человек нящо сас нужда и сас страх.

КОКОШКА И ЛАСТОВИЦА

Една кокошка наишла змийски яйца и со тщанием лежаше на них да ги измъти. Ала я видя една ластовица и рече ѝ:

— О, замаянная и глупавая гадино, защо лежиш на тия яйца, че коги порастут, перво тебе ще хочет да тя повредят живението.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто зол и лукав человек не са укротява и колко добро да му учиниш, не знай го за добро.

ЗМИЯ

Едно време чловеците ходили по змиите и ступали на них, а они отишле, та са оплакали на Дна и на Зевс бога елинскаго, а тие им рекоха:

— Който ви перво наступи, ухаете го, и второй път другий не има да ви наступи.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, които стоят противно на първото, после биват чудни и страшни.

ГОЛУБ

Една голубица ожадняла и видяла на една стена изобразен сосуд водния и мняло ѝ са, како е наистина вода, и потече сас голяма борзост и от борзост многое силно удари себе от стената и строшиха са крилата ѝ, и падна долу и някои чловеци потекоха и фатиха я.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, кой фати някоя работа сас голяма борзост и не помисли, он себе си фърля у нужда и у погибел.

ГАРВАН

Един гарван са разболял и мама му плакала, а гарвана ѝ рече:

— О, мати моя, не плачи, ами са помоли Богу и на светите неговии дано оздравея.

А матер му рече:

— О, чадо мое, че кой от светите хоче да ти помогне, като не си оставил някого от них да им не откраднеш от месото.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен еказува, почто, кой има на свето много душмани, он у нужда своя не може да наиде ни едного приятеля.

МАГАРЕТА

На едно време на магаретата отегнало им живението от работа, от труд и от твар, що носят, и пратили едного ответника на Дна бога да му са моли да им промени това зло. А Зевс хочеше да им покаже, како това, що просят, не е възможно да буде, и рече им:

— Ето тогива ще са куртулисате ви от тая злая патос, коги учините да потече река от вашея пикоч.

Та оттогива и досега, коги видят они едно магаре, като пикай, и наченат всите да пикаят, дано направят река и да са куртулишат от тая нужда.

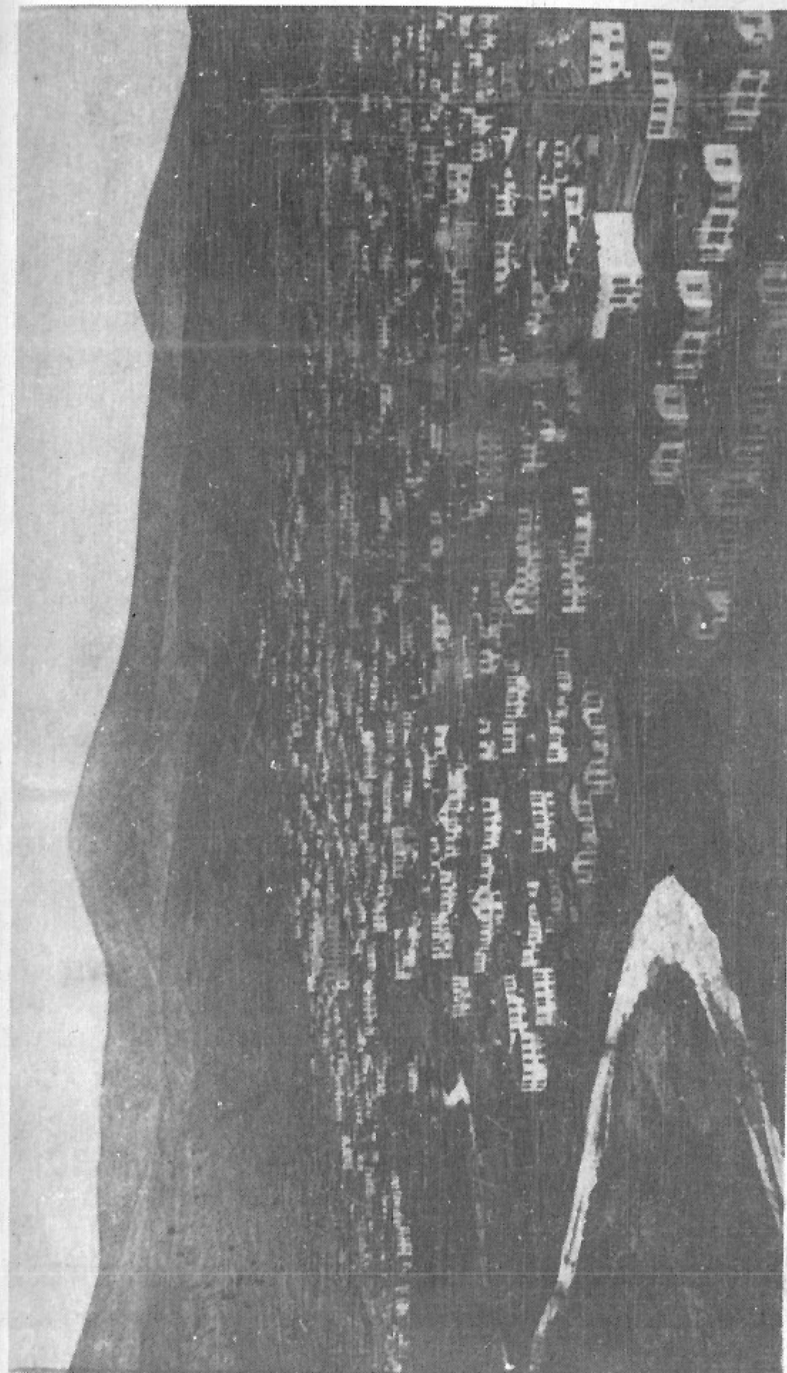
ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен еказува, почто вся, що има да прииде на човека, не има тамо ни един колай, нито някой изцеление.

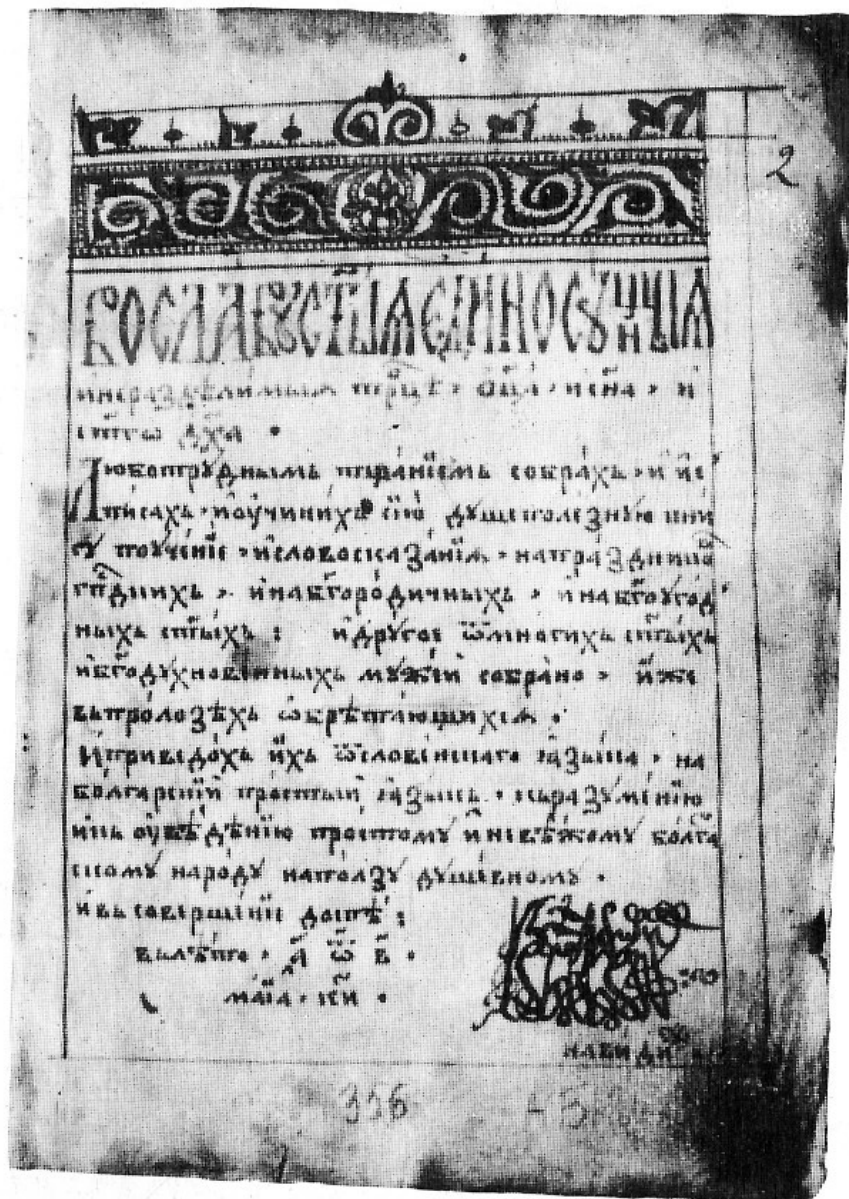
МАГАРЕ И ЖАБИ

Едно магаре, като носило древа, потънало у едно блато и паднало и не можеше да востане, ами охтеше и плачаше, а жабите, що бяха в блатото, чуха го и рекоха му:

— О, добрешко ти, ами да беше стоял ти всякоги тамо у водата, каквото ний седимя, какво щеше да учиниш, като у малое време що си паднал у водата, толкоз плачеш и дереш себе.



СТАРИЯТ КОТЕЛ



POCTARCTILACINHOCSHUA

[illegible]

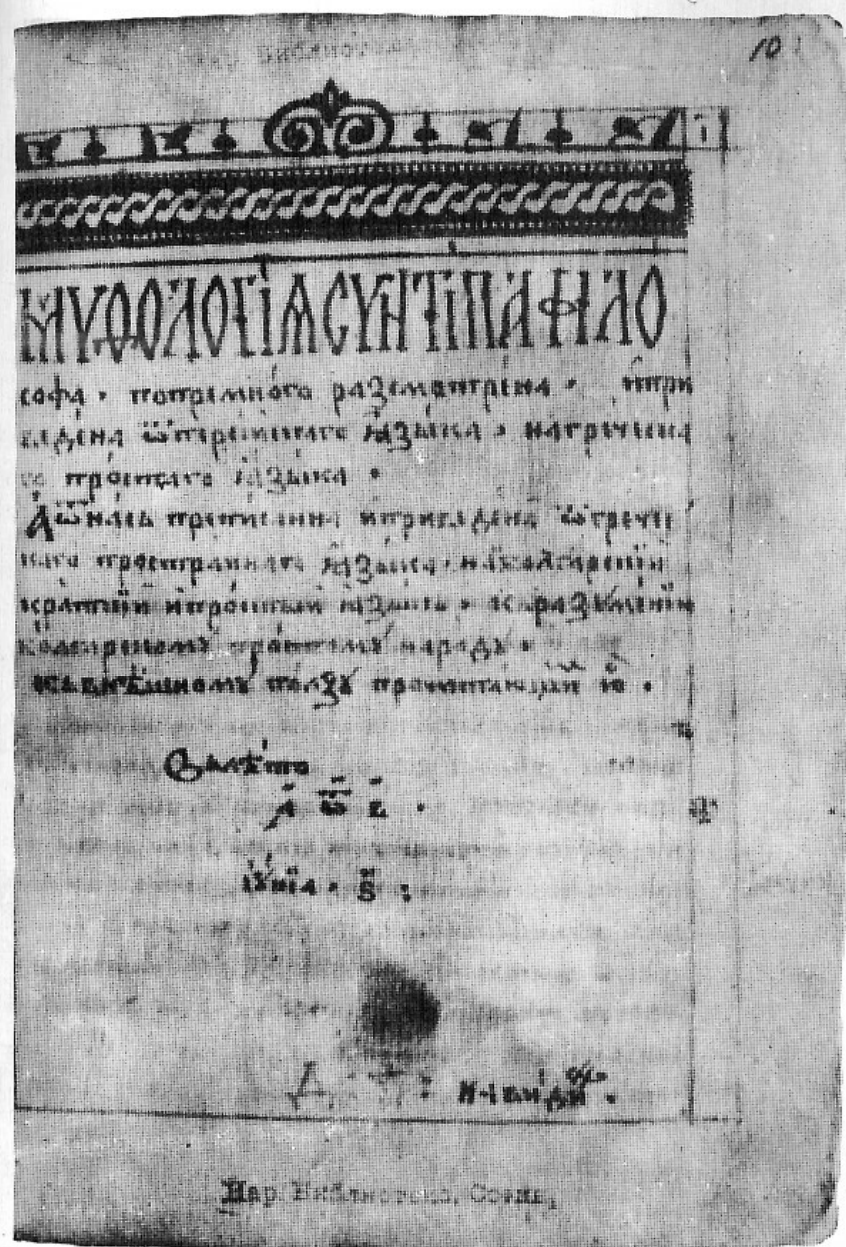
THE CARPENTERS' UNION

1944年12月14日

本報廣告部 電話：二二二

36

1990



МЫСЛЫ И ЧУВСТВА

[illegible]

Chattanooga

FILE

... 1940 ...

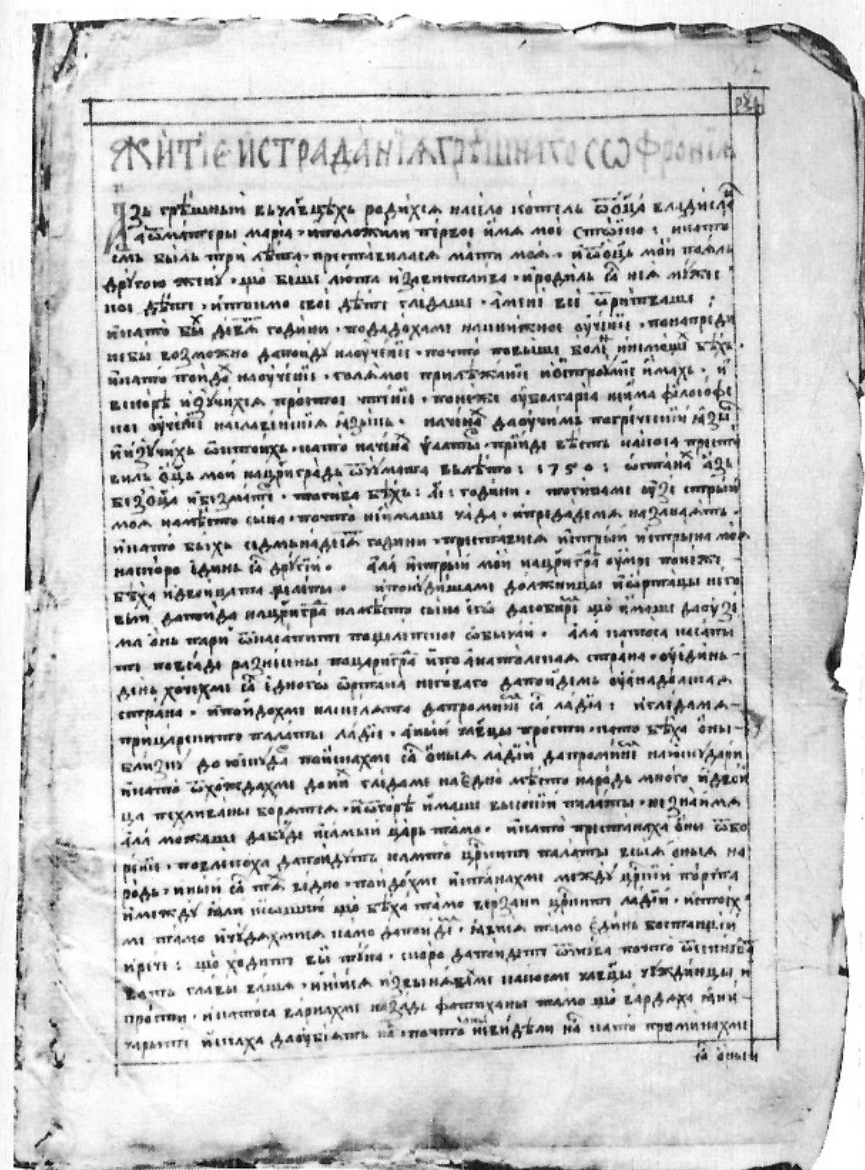
Δ 7: N-1241/96

Har. Ind. 100000, 100000, 100000,

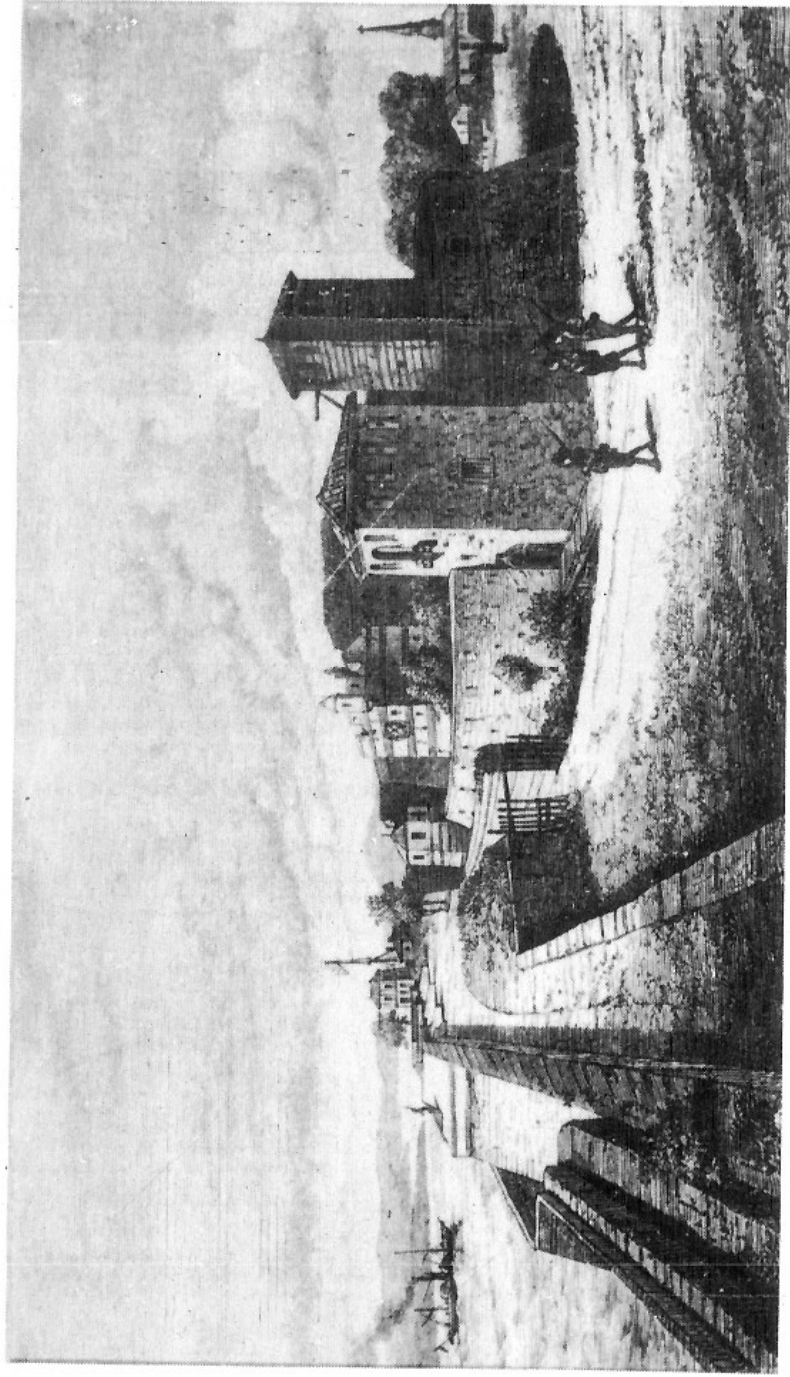
ЗАГЛАВНА СТРАНИЦА НА ПЪРВИЯ ВИДИНСКИ СБОРНИК



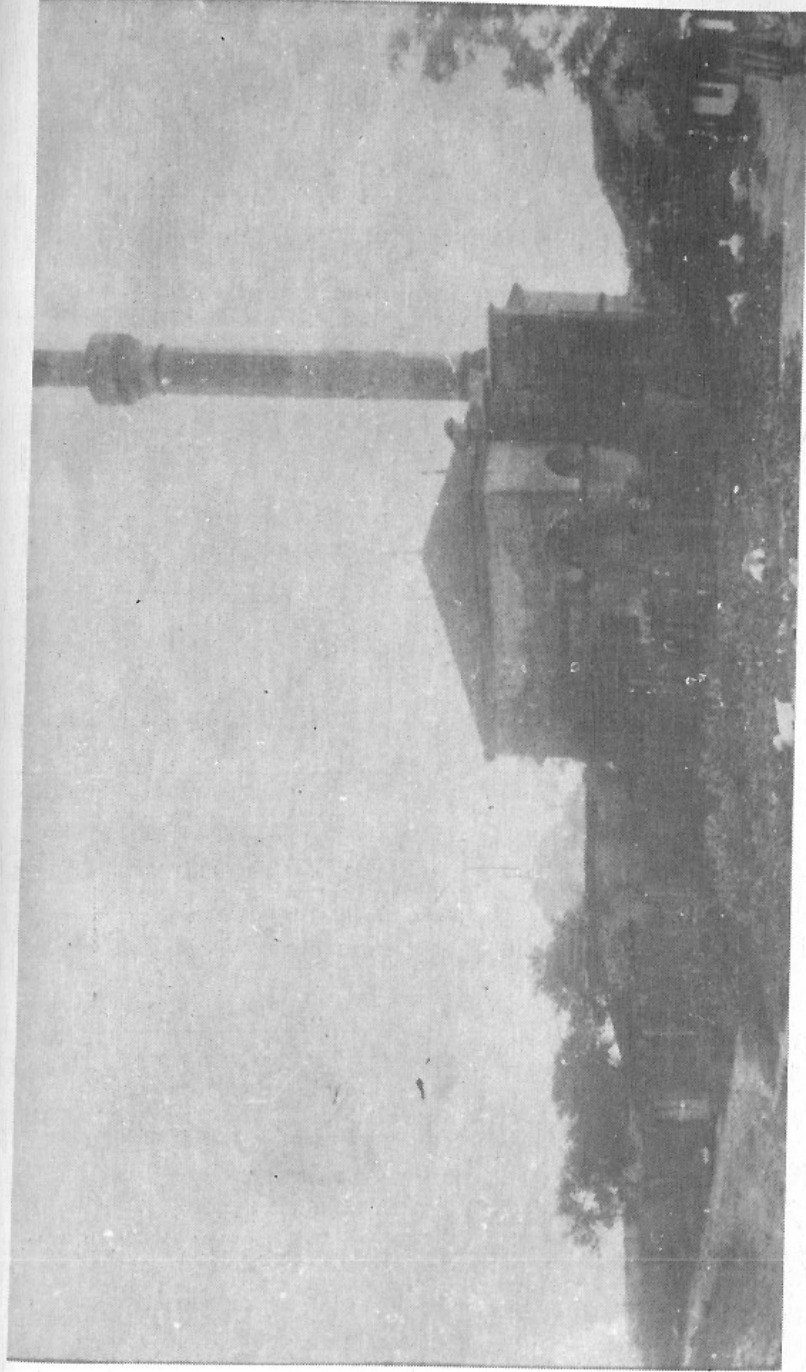
АВТОПОРТРЕТ — АКВАРЕЛ В РЪКОПИСНА КНИГА,
ОКОЛО 1804 (ЛЕНИНГРАД)



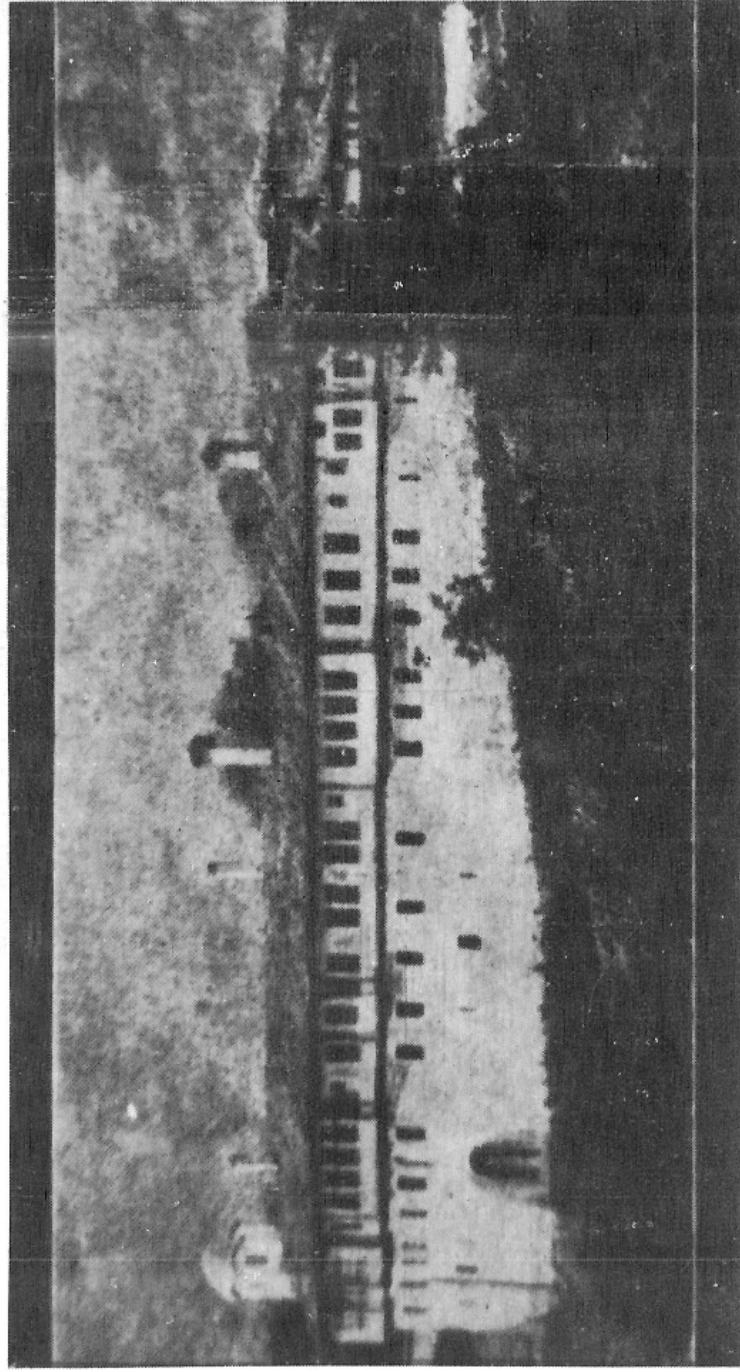
НАЧАЛНА СТРАНИЦА ОТ РЪКОПИСА
НА „ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНОГО СОФРОНИЯ“



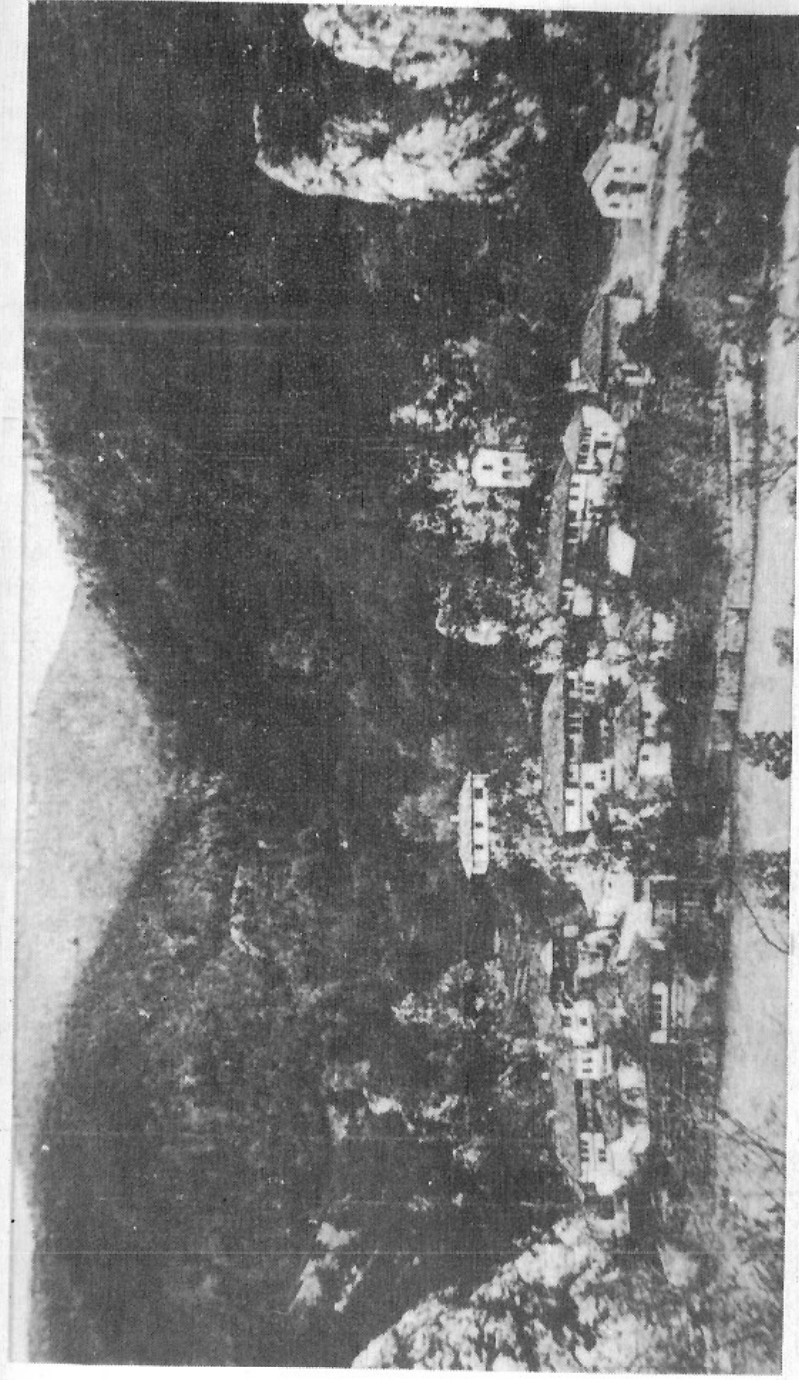
ВИДИНСКАТА КРЕПОСТ



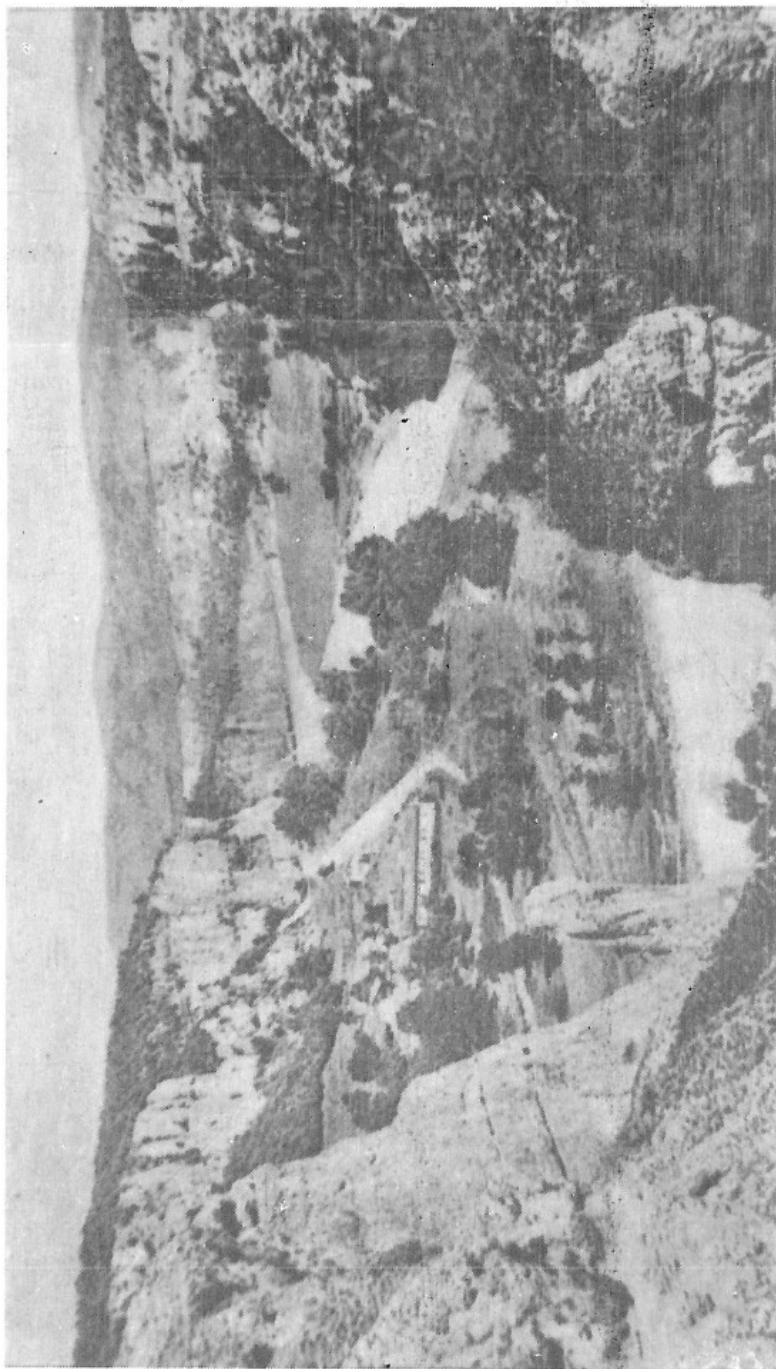
ВИДИН — ДЖАМИЯТА НА ПАЗВАНТОГЛУ



ИЗГЛЕД ОТ КАПИНОВСКИЯ МОНАСТИР



ИЗГЛЕД ОТ ЧЕРЕПИШКИЯ МОНАСТИР



ИЗГЛЕД ОТ КАРЛУКОВСКИЯ МОНАСТИР

[ПРИМЕЧАНИЕ]

Тая басен казува, како е возможно да я речем зарад нетерпеливаго човека, заради мало нящо болест коги му са случи, та не може да терпи, а у големий и многий труд не дума тогива нищо.

ПУТНИЦИ

Някои путници чловеци минували покрай морето и видели хврастие (шумак и вършинак), како идяше из морето, а они намислиха, како е това гемия голяма, и чакаха тамо, докле дойде, и като прииде близо, познаха и мняха хврастието, како е гемийское дете. И по мало вятър донесе хврастието на землята и рекоха помежду си, почто напусто чакахме това, що не има нищо.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто много чловеци, коги видим отдалеч, показва са, како са страшни и големи, ала коги ги приближиме, познайм ги, како не са нищо.

МАГАРЕ И ЛЯСИЦА

Магаре и лясца учинили дружество. И случи са, та найдоха едного аслана и лясцата, като видя нуждата, отиде при аслана и обеща са да му предаде магарето, ако са обещае и он ней, како не ще да я вреди. И аслана ѝ са обеща. И лясца учини дяволия, та са фати магарето у капана. И като видя аслана магарето фатено и вече не има да побегне, а он перво фати лясцата и изяде я и после потече и на магарето.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, кой учини навет и лукавство на дружината свой, много пути сгрешава и перво затрива себе си.

КАМИЛА

Чловеците, перво като видели камила, убояха са от нея и чюдяха са на многая големина нейная и бегяха от нея. Ала после я видяха, како е кротка, и толкоз дерзнуха и приближиха. И след това видяха, почто той скот не има желч, зарад това я и не тачеха толкоз, ами узе-ха воже и верзаха я и дадоха я на децата да я водят.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како много пути видим някоя страшная вещь, ала обичай то наши учиня нас, та я и никак не тачим.

ГОЛУБИЦА И СВРАКА

Една голубица како са хранеше на гнездото свое и хваляше са сас многородие свое, како много деца прави, и свраката я чу и рече ѝ:

— О, добрешке ти, молчи, не хвали ся, почто колко много голубенца раждаш, толико скорб и горчивина учиняш себе си.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен, та е кѣмто слугите и кѣмто робите, почто, колико много деца народят, толико они пак роби биват.

БОЛЯРИН ЧЕЛОВЕК

Человек болярин имал две дѣщери и едната умряла, а он призова чуждии жени и даде им заплата да я платат. А она му дѣщеря рече:

— О, злополучнии ми, че ний имаме толкова скорб, ала не знайме да плачем толкоз, колкото тия чуждии жени.

А матер ѝ рече:

— Не чуди ся, дѣще моя, почто заплатата ги учиня да плачат и толкоз да кѣсат себе си.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто има някои, що не са лентя, коги им платят хак, да плачат и да скорбят другим скорб и пагуба чуждая.

ПАСТИР

Един овчар замавил овците свои под едно древо да пасят. И он возлезе на дрвото и брусяше на оно древо плода, да пада да ядат овците, ала си остави дрехата долу, при коряна на дрвото. И овците, като ядыха от ония плод, сгрехиха и изядоха на овчарю дрехата. И овчарю, като видя това, рече на овците:

— О, злая гадинке, че ви давате на други чловеци волната ваша и облачат ся, а аз защото ви храня, изядохте и дрехата моя.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто много чловеци има безумнии, що учинят добро тям, где не е потребно никак, а своите сродници и своите комшии повреждават.

ОРЕЛ

Един орел седял на един камен, гледал за лов. А някое го устрелил и на стрелата железний шип влязъл у месото му у тялото. А перята стояле отвон пред очите му и злочестний орел обѣрна са и рече: „И това е мене една голяма жалба, почто от перата мои да са заколя и да умра.“

И ДРУГАЯ ПОДОБНА ЕИ

Някой человек отишел у гората сас наджак да сече дрва. И като сечеше он, а гората плачеше и думаше: „Не ми ѝ жал, като ме сече желазото, ами жал ми е, като гледам держалото на наджаку, като е от нас, а че то пак сече нас.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто е това двоекатное зло, коги теглим нужда и беда от нашей сродници и от нашей приятели.

РИБОЛОВЕЦ И СМАРИДА РИБА

Един риболовец фърлил мрежа на морето и фатил една смарида рибица, а тия са моляше на риболовца да я отпусти, почто е малешка, и думаше му:

— Остави мя и коги порастя да буда по-голяма, и тогива мя фати и хочеш вече да са наядеш от мене.

А риболовец ѝ рече:

— Аз не съм луд, що имам сеги лов в руцете мои, да го оставя, макар да буде и малечко, а да са надея на друго голямо, що го не видя.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како е луд той человек да остави това, що го има на руцете свои, макар и мало да буде, а ту да са надей повише да придобий.

АСЛАН И ЛЯСИЦА

Един аслан остарял и не можил вече да лови лов и мисляше какво да стори. Ами влезе у една пещера

и легна и думаше, како е болен. И отидоха всите скотове да го видят, а он ги фашаше, и изядаше ги. А господарка лясца измисли един совет. Отиде и тия, ала стояше отворн пещерата и питаше аслана:

— Како си? И какво проминуваш?

А он рече:

— Много съм зле болен, ами чоти не изволиш да влезеш внутре?

А лясцата рече:

— Не можем да влезем, почто гледам на мнозина патението, како много влязват внутре, а мало излязат навон.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто разумен человек познава от нишана своята беда и бяга оттамо.

ЧЕЛОВЕК И БОГ ДРЕВЯННИЙ

Един человек имал древяннаго бога у дом свой и молил му са много да го уболяри, ала оний бог като го не послушал, разгневи са человеку и фати того бога за ногата и удари го от землята и като са строши, просипа са злато от главата му и оний ги человек узе и думаше:

— Ето сеги познах аз, како си бил ти луд и безумен. Почто, като тя почитах, не хочеше да ми учиниш някой добро, ама като тя ударих и строших, тогива мя учини голямо добро.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто едного лукаваго и злаго человека да го почиташ, не учиняш му добро, ами да го псуваш и да го биеш, он вече тогива са ползува.

МАСЛИНА И ТРОСТ

Маслина и трост имали прение зарад сила и зарад тихост. Ала маслината поношаваше троста, како е безсилна и како от всякия вятър люлей ся и пада до землята. А троста молчаше, докле повея силен вятър. Почто тогива троста са приклоняваше от ветру и пак са лесно исправяше. Ала маслината, като не можеше да стои противо вятра толкова, ами са строши.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, що е по-голям человек от тебе, сас него да са не препираш и почто всякоги повредяш себе, ами да понесеш вся сас терпение, ако хочеш да са куртулисах от неговата напаст.

ВОЛК И ЛЕБЕД

На един волк закачил са кокал на горлото му и рекъл на лебедю:

— Ако ми извадиш тоя кокал от горлото ми, аз да ти дам заплата.

И лебедю си тури главата у горлото волчие и сас нос свой извади кокалу из волчето горло. После си поиска заплатата, що му са волко обеща, а волко са позасмея и рече му:

— Доста ти е тебе това за заплата, що си извади ти главата твоя здрава из волчите уста и не пати някой зло.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен, та е за човеците, що плащат сас доволное платение, токмо да избавят себе си от нужда и от беда.

ЧЕЛОВЕК И ПСЕ САС СВОИ ПРИЯТЕЛИ

Един человек наотвил трапеза, заради да призове своите приятели да ги угости. А псето негово, като видя, че готви господар му трапеза, отиде да позова другое псе и рече му:

— О, любезниче мой, изволи да прийди да са угостим заедно сас тебе.

А оное псе рече:

— О, колика ли радост и веселие прииде сега напразно на мене, и хоча толкоз да са наситя, почто утре не имам да огладнея никак.

Това рече оное псе и воздигна си опашката и отиде след него и надеяше са на приятеля своего. И като отиде у дом, що готвяха трапезата, и ахчия, като видя чуждо псе, и той час го фати за опашката и заверте го и фърли го силно из пенджарата навън. И то злочестное, като падна от толкова височина долу, строши са и скоро востана и сас голям глас квищеше и бягаше. А другите го псета питаха и думаха му:

— О, любезний приятелю наш, какво са угости?

А он им рече:

— Толкова ястие ядох и толкова много вино пих, и толкоз са опих, почто не видях отгде и како излязох от того дома.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како не е прилично никому да са надей на того человека, що са обещава сас чуждая стока да учини някому добро.

РИБОЛОВЕЦ

Един риболовец не знаяше толкоз да лови риба, ами узел сас себе кавал и мрежа и отишел накрай морето и стоял на един камен. И перво наченал да свире сас кавалу на рибата, мняше му са, почто зарад сладкий кавалний глас ще придут рибите сами вон при него. И много им свире, ала не дойде при него ни една риба. После, като видя, како от свирение не има никой плод, тури кавалу долу и фати мрежата и вѳдицата и като фърли сас мрежата у морето, улови много риба и като я извади вон на сухо, а рибата начена да скача горе, долу, а той им рече:

— О, злая гадинке, като ви свирях, а вий тогива не хочехте да играйте, а сеги, като не свиря, чоти играйте тако добре.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува зарад някоего человека, който без време и без дума учиня своята работа праздна.

ГОВЕДАР И АСЛАН

Говедар затрил един телец и тражеше го из гората и като не можеше да го наиде, моляше са Богу, ако му покаже Бог того крадника (волхва), да му стори курбан едно козле. И като ходяше из гората, видя на едно място един аслан, като ядеше телецу, и исполни го голям страх и той час си въздигна руцете към то небето и думаше:

— О, Боже мой! Аз са обещах да тя заколя курбан едно козле, ако найда харсъзина, а сеги, ако побягна да са куртулисам от асланските нокте, един юнец курбан да ти заколя, а не козле.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува за человеци, що са благополучни, почто, коги затрият нящо, молби и моление чинят дано найдат харсъзина того. А коги са случи да го найдут, тогива бягат от него.

ЛЯСИЦА И ЧЕРВЕЯ

Един червей излязъл из землята и думал на сковете, како е доктор и всите болести може да изцели. А лясцата му рече:

— Како можеш да думаш, че изцеляваш други, като си сам ти сгурчен и разслаблен и не можеш да изцелиш себе си.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува зарад тие человеци, како не гледат своята немощ и свое зло, що го имат у себе си и верх них, ами са обещава да изцелят други человеци.

ЧЕЛОВЕК И КОКОША

Един человек имал една кокошка, та спосила златия яйца. А то му са мняше, како внутре нея може да има много злато, и закла кокошката и распора я и найде и нея тако като и другите кокошки. И он окаяний мисляше, како ще хоче да найде многое болярство у нея, ала остана петимен и от оное малое.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува зарад тие человеци, които са неблагодарни на това, що са нахожда у них, ами тражат повише, ала са случавя много пути, та затриват и това малое, що го имат.

ЧИЧИКА И МРАВЯ

Во време зимное уквасило са житото на мравието и изсохнало. А чичику огладнял и поиска от мравите да му дадут мало жито да яде, а тие му рекоха:

— Ами где си бил лятос, та да си не собереш ястие за зимъс?

А чичика им рече:

— Аз лятос не имах волност, почто поях и веселях ся.

А мравието са засмеяха и рекоха му:

— Когн си ти лягос поял и веселил са, а сега зимъс востани и играй доволно.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто, кога има време, всякий должен да са труди и да работи, и да спечели нящо, почто приходи време, що не е възможно тогива да работи и не може да удостои да са покай или да са разкай тогива.

КОЗЕЛ И ВОЛК

Един козел стоял високо на един камен и волко минувал отдолу под каменю, а козелу наченал да го псува и да му са смей. И волко са обърнал и рекъл му:

— Ти мене не псуваш, ами мя псува мястото, гдето ти стоиш.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто много пути времето и мястото подава дерзновеиe и воля на малките да думат и да псуват, и да са смеят на голямите господари и на судниците.

ОРАЧ И ЗМИЯ

Един орач имаше на дворо си едно змийно гняздо и у един ден, като играеше по двору на орача детето, ухапа го змията и умре детето. И много са оскорбиha и отец, и матер за детето. И отец му узе наджак и чакаше змията да излезе да я утрепе — и като я видя, че излазаше, фърли сас наджаку да я утрепе, де й, ала не можи да улучи да удари змията, ами удари каменю. И след някой време намисли орачу да стори любов сас змията и узе хляб и сол и позова змията да излезе от гняздото ей навон да са умират. А змията му рече отвнотре:

— Отсега и занаяпред вече помежду нас любов не е възможно да буде, ни вяра. Като гледам аз каменю уранен и ти като гледаш гробу на детето, не бива вече ни любов, нито вяра между нас никоги.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто разумен человек потребно е всякоги да са варди от душманина своего, ала

най-више да помни, ако буде сторил някому явное зло, като да са гледа и да са види всякоги.

ВОЛК И БАБА

Един волк огладнял и ходил да тражи ястие. Случи ся на едно място, та чу, како плачаше едно мало дете, а една баба му думаше:

— Молчи, не плачи, че сега той час тя давам на волко да тя изяде.

А волко мняше, како бабата истина дума, и много часове седяше тамо и чакаше да му фърли бабата детето да го изяде. И като начена да буде вечер да са стемнява, пак чу от бабата дума, като милваше и ласкаваше детето и думаше:

— Чадо мой, ако дойде волко тука, да го фатиме и да го бийме много, докле умре.

Като чу това волко тая реч от бабата, побягна оттамо и думаше: „Тие комшии наши друго думат и друго чинят.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува за такива челоуеци, що друго думат, а друго чинят.

ТРЕМПЕТАДЖИИ, СИРЕЧ СВИРЕЦ

Един тремпетаджий, като биеше тремпета и собираще войската да са бият, фатиха го душманите. А он им са моляше и думаше:

— О, господари мои, не убивайте мя, почто аз не съм убил никого от вас, но токмо тая трумбета бия и глася. — А тие му рекоха:

— Затова е потребно да тя убиймя да умреш, почто ти не си възможен да са биеш, ала ти въздигаш войската сас трембетата и размутяш другите да са убиват един другий.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто повише сгрешават тие челоуеци, които повдигат и учинят другии да са крамолят и да са бият, и да са убиват, от ония, що чинят тая работа.

МУЛЕ, СИРЕЧ КАТЪР

Едно муле ядяше ечемик много и толкоз утолсте, почто начена да са превозноси и думаше, како не е отец мой магаре, ами ѝ конят, почто аз все на него приличам. Ала като прииде нужное време и потребно стана да тече мулето борзо и като не можаше да тече сас конете заедно, ами падна на путю, тогива са смисли и начена да дума, како е отец мой магаре.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, макар да принесе на човека времето слава и болярство, ала да не заборава отгде ѝ бил и отнапред каков е бил. Почто тоя свят не има ни едно постоянство известно и утверждено.

МАГАРЕ

Едно магаре облякло кожа асланская и плашило човеците и скотовете и бягаха они от него, почто им са мнеше, како е аслан. Ала като повея вятър и фърли кожата от него и откри го, тогива вси фатиха го и бияха сас криваци и сас древя.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, ако си сиромаш, не учиняй това, що го чинят болярите, почто да ся не излъжеш и да упаднеш у някоя голяма нужда.

ЖЕНА И МУЖ

На една жена умрял муж ей и тия на всякий ден ходяше на гроба му и плачаше. Ала един орач тамо близо ореше нивата своя и като гледаше жената, поревни му са и остави воловете на нивата сами и отиде близо при жената и начена и он да плаче. А жената, като го видя, попита го и рече му:

— Ами ти, брате, защо плачеш?

А он рече:

— Жената моя умре, та затова, кога плача, мало ся утешавам.

А тия рече:

— Ето и аз това патих.

А он ѝ рече:

— Коги ний и двоица паднахме у таковий хал, ами защо мя ти не возмеш като мужа твоего и аз тебе като жена моя и да са возлюбим заедно.

И ареса го жената и учиниха плотское смешение, и като са маяха они у тая работа, дойде един харсьзин на нивата и открадна воловете. И като са върна орача оттамо и не наиде воловете на нивата, начена да плаче, а жената, като го видя, и рече му:

— Че пак ли плачеш?

А он ѝ рече:

— Ето сега наистина плача, а почто отидоха воловете, а ту отнапред моя плач не беше наистина.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како има едни човеци, та преобразяват себе да излъжат някого и тогива доходи тям наистина скорб и скорбят наистина.

ЧЕЛОВЕК И ДЪЩЕРЯ МУ

Един человек возжелаял да са смеси сас дъщеря си и пратил жената си на нивата и начена да насиля девойката, а тия му думаше:

— О, отче мой, зло чиниш и безумство, почто аз бих благодарна други чуждии да ма насилят, а не ти, що си отец мой.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто е голямо зло, коги пати някой человек зло от своите сродници и да чини зум на своите приятели.

РОГАЧ И АСЛАН

Рогач видял одного аслана, като спяше, и рече: „О, злочестнии ний скотове, отгде са найдохме тако, ченний, коги спи аслано, та са вси боим от него, ами какво да сторим тогива, кога востане и да са разгневи.“

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, кой человек е на власт, не е потребно да буде гневлив.

АСЛАН И ГЛИГАН

Аслан и глиган боряха ся да са уморят един другий, а орлите стояха и гледаха кой ще от них да падне мертв. И като не можиха да са надвият, станаха любезни приятели, а орлите са оскорбиха много.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како не е потребно да са радваме, коги са крамолят други чловеци или коги са бият.

АСЛАН И МИШКА

Един аслан спяше, а мишка ходяше отгоре по него. И аслана като са разбуди, а лясца му са смеяше. Тогива рече аслану:

— Не е потребно да отфърляме и да не тачиме ни мишката.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како не е потребно да отфърляме и да не радиме и долните сиромаси чловеци, почто са вси наши братия.

ДЕТЕ И МАТЕР

Едно дете яде дроб (джигер) волский и като начена да го изблева, думаше:

— О, мати моя, изблевах си вся дроб мой.

А тия му рече:

— Чадо мое, не си изблевал твоя дроб, ами чуждия.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како е потребно да подадем, що сме должни, и да не мъриме.

ЛЯСИЦА И КЪПИНА

Една лясца возлязла на един плет и подхлъзнала са, хочела да падне и фатила са от къпината да ѝ помогне и уранила си нозете и разсерди са на къпината, а къпината ѝ рече:

— Не са серди на мене, ами са серди повече на себе си.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува за того чловека, кой укорява другите чловеци, а себе си не гледа.

ГАРВАН И ЛЯСИЦА

Един гарван носил мърфа во устата свои, а лясцата видяла и рече му:

— Отдавно съм возжелала да чуя твоя глас.

И гарвана си отвори устата и начена да граче, а сирянето падна долу и лясцата го узе и изяде го и рече му:

— Ето, ти си гарван красен наглед, ала разум не имаш.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен, та е за тия чловеци, що са радват на ласкателство.

РИБОЛОВЕЦ

Риболовец фърли мрежа у морето да фати риба. И като я тегляше навон, беше много тежка и он са радваше и надеяше са, како е фатил добър лов. И като извади мрежата вон, внутре риба весма мало имаше, но извлече един камен голям и оскорби са много, ала не че беше рибата мало, ами зашто да влече толикий камен. А един от них, що беше най-стар, рече им:

— О, братие мои, не скорбите, ами да знайте, почто е радостта, братия, сас скорб. И ний като са толкоз радвахме, потребно е мало и да посърбим.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто разумни чловеци не скорбят много у злополучии.

АЛКИОНИДА

Алкионида, та е една птица любопустинная и всякоги ходи покрай морето и храни са и тамо носи яйцата си покрай морето. И като снесла яйцата си, пошла да пасе, ала са случи вятър, та возлезе морето нагоре и повлече гняздото ѝ сас пилетата и удави ги. И като прииде птицата, видя, како не има ни гнездо, ни пилета, и рече: „О, злополучная аз, почто от землята побягох и прибягнах до морето, а оно ми стана по-више невярно.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како много чловеци има да са вардят от душманите свои, ала сгрешават, та падат по у лютии душмани.

РОГАЧ

Един рогач стоял отгоре едно блато и гледал си нозето и грижил са, како са много тенки. И той час са случи, та го погони един звяр и като бягаше леко, тогива си возлюби повише на нозете си тенкостта.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како много са пути уползуваме, сиреч добро видима, от това, що са гледа нам, како кидер имаме от него.

ЖАБИ ДВЕ

Две жаби бяха комшии. Едната беше у едно блато дълбоко от путь далечко, а другата беше у една мало вода близо при путь. Тая жаба, що стояше у блатото, думаше на оная жаба и советуваше я да побегне оттамо и да влезе у блатото, зарад да седи тамо без страх. Ала тия не хочеше да я послуша, ами й думаше, како не е възможно да остави онова място, що е навикнала тамо. Ала са случи тоя ден, та миша оттамо кола и смазаха я.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како много чловеци има, зарад да не послушат, що ги учи други и советуват ги на добро, ала после себе си кидер учинват.

ЧЕЛОВЕК И СКОРПИЯ

Един человек, като ловяше акриди, случи ся, та найде една скорпия. И скорпията му рече:

— Не вреди мя, почто ща тя сторя да оставиш и акридите, що ги си фатил.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како е потребно нам сас злаго человека да са не смесямя, ни да са собирамя сас него.

КАМИЛА

Една камила молила са Богу да й даде рога и като й не послуша Бог молбата, и ищеше вече сас кайрат толкоз, почто да не остане и без уши.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како сме должни да са молим и да просим от Бога що е нам нужно и потребно, а не повише.

ЗВЕЗДОБРОЙЦ

Един звездобройц ходяше сас небрежение и падна у един кладенец, а някой го путник видя и рече му:

— О, добрешко ти, като думаш, како небето преброяш, ами чоти не гледаш на землята, где ступляеш, ами падна у кладенецу.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како има някои чловеци, та са хвалят, како знаят що кя буде занаяпред на свето, а тие не знаят и сега що бива, а не занаяпред да знаят.

ВОЛОВЕ

Три волове пасли наедно и ни един звяр не можаше да ги повреди. А после са одушманиха един на другий и разделиха са и тогива кой ги звяр найде, изяде ги.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, почто кой са разлучи от дружината свои, праведно са затрива.

МАГАРЕ

Едно магаре било натварено сас морская сол и като минувал една река, препонал ся и паднал в реката и докле го воздигнат, стопи ся солта от водата и олекна му тежкия твар и излезе из водата и радваше са. След някой ден натвариха магарето пак сас сунгери и като минуваше реката, падна сас изкусност пак в реката, мнеше му са, како като напред сас солта ще му олекне твару, ала са сунгерите исполниха сас вода голкова, що не може да востане никак и тако са удази у водата.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како много пути са надейм и чакамя да придобнем нящо, а ний паднем у пагуба.

ПСЕ

Едно псе держало месо во устата свои и минувало по един мост и видяло у водата сянката своя и мняло му са, како е оно месо по-голямо, и остави това месо, що го имаше во устата свои, и затри и това, и другото.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, кой хоче да са лакоми за много, он затрива и това, що го има.

ЗМИЯ И ОРАЧ

Един орач хранил змия и когий беше голям студ, а тоя туряше у пазвата си, та я сгреяше. А змията го ухапа толкоз, що го принесе на смерт.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како сас таковая скопост чинят злите чловеци на того човека, кой му учини добро.

ЗМИЯ И ОПАК РАК

Змия и opak рак учинили приятелство и пасле заедно, ала като е раку нравом прост и незлобив, молил ся на змията тако да буде и тия проста и незлобива. А змията не хочеше да го послуша и нито хочеше да ся смири и раку у един ден найде змията, като спяше, и сас зубите си свои стисна я и умертви я. И като умре змията, тогива са простре и укроти са. А раку думаше и:

— Тако ти беше потребно отнапред да са простиш и да будеш незлобива и това, що пати, не щеше да прииде то на тебе.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, человек що от естество свое има да учиня зло, он никоги не е возможно да стори добро.

Конец баснем

ДРУГАЯ БАСЕН

ЗМИЯ И ЧЕЛОВЕК

Една змия припековала са сутрина на слънце, ала като било времето дождевно, та са откъсал един камен от една канара и притиснал змията и тия от тегота фучеше и ихтяше и смерт свою чакаше. Случи са, та минуваше един человек сам у тоя пут близо при змията. И тия, като видя, привика и приплака и рече на човека того:

— Молю те, прийди и куртулисай ме от тая нужная смерт, аз да тя подаря голямое дарование.

И ония человек пожали я и рече и:

— Аз есм должен да тя учиня добро и да тя избавя от тая нужная смерт, а ти какво ти й драго и какво хочеш, тако учини.

И узе каменю, що беше я притиснал, и куртулиса я от смерт. Ала слушайте що учини пасле тая лукавая змия на того человека: като я узе каменю от нея, и тия той час возлесе на човека того и обви му са около шията и рече му:

— Ето сеги аз ща тя изям.

А ония человек и рече:

— Защо тя учиних добро, да тя куртулисах от смерт, затова ли ще да мя изядеш?

А змията му рече:

— На това време, кой учини добро на човека, това му е воздаянието: за доброто — зло.

А човека и рече:

— Пойди да са судим сас тебе, ако е праведно, изяжд мя.

И като отхождаха, на пут найдоха един кон мършав, много постал и толкова рани много на него и от немощ люлей са на нозете си и гледа кой час да падне и да умре. И рече человеку на змията:

— Той кон много е пут ходил и много е работи видал, докле й дошел на тоя хал, ами да го попитаме праведно ли й да мя изядеш ти мене, като ти учиних аз такова добро и куртулисах тя от смерт.

И рече му:

— О, многотрудний коню, да са судиме на тебе сас тая лукавая змия, почто си ти много ходил и много знайш. Аз на тая змия учиних добро и куртулисах я

от смърт, а тия хоче да мя изяде, праведно ли й това?

А коню му рече:

— Нека тя изяде, почто на доброто на това време таковое зло въздаяние праведно ест.

И човеку рече:

— По коя причина праведно ест?

А коню му рече:

— Аз, като бях млад, седях у одного господаря много години и язди мя. Аз того много пути куртулисах от водопотопление и от студ, и от хайдути, и от смърт, и спроти мене толкова стока спечели и вижд от много яздение и от много ходяние колико е рани наложил на моето тяло, а сеги, като остарях, натири мя и изпъди мя от двора своего вон и вижд на каков хал ма е учинил, почто на всякий час чакам смърт моя да умра и да са куртулисам от тая нуждая болест и теснота. Ами где остана моето добро, що го учиних аз на господаря моего? Затова е праведно да тя изяде, почто на това време таковое въздаяние потребно станало — да са въздава зло за добро.

Тогиа рече змията на човека того:

— Чуя ли праведний суд, нели са стои да тя изям аз тебе?

А човеку й рече:

— Да са судиме още на два судника, да буде три суда, и тогиа, ако е праведно, изяжд мя.

И пойдоха пак на пут. И найдоха една волчица стара унемошяла и на тялото й косми не останали и ед-вам ходи и люлей са да падне и да умре. Рече човеку на змията:

— Тая волчица много е живеяла и много е пути ходила, и много е сиклет видяла. Да попитамя и нея, ако е праведно, изяжд ме.

И рече й човеку:

— О, старая волчице! Аз тая змия куртулисах от зла смърт, а тия хоче сеги да мя изяде. Праведно ли й? От тебе суд ищемя.

А волчицата рече:

— Нека тя изяде, праведно ест, почто на това време тако потребно е станало — да са въздава зло за добро.

А човеку й рече:

— По коя причина праведно ест да мя изяде?

А волчицата рече:

— Аз като бях млада, та родих дванадесет волчета и колко ли ся трудих, докле ги отхраня: на человека воловете разсипах и овцете им узех и принесох ги тям да ядат, мене на всякий ден и нощ гоняха мя псетата и обядоха мя, и овчарите на мене сас голям глас викаха, и гоняха мя да мя убият. Това аз все зарад них теглих да ги отхраня, а сеги порастоха и като дойдоха на совершен возраст, всякий от них узе по една страна и отиде по своя воля, а мене оставиха сама стара и немощна и не имам вече крепост, ни сила да ида да си фатя някоя овца или другое нящо за ядение, ами ето гледам кой ден и кой час да затрия от глад старостта и живението мое. Ами где остана моя захмет, що теглих сас них, и моето добро, що им аз учиних, и храних ги, зарад да хранят и они мене на старост моя. Затова е праведно да тя изяде, почто на доброто почест не има, а ако учиниш някому человеку добро, не знай го и не почита го.

Тогиа рече змията:

— Чуя ли, како е праведно да тя изям.

И човеку й рече:

— Да питаме още одного судника, ако посуди и он тако, праведно е да мя изядеш.

И като отхождаха у път, найдоха една лясца и човеку рече:

— Тая лясца, та е мудрий и разумний скот, да попитаме и нея, ако посуди и тая таковий суд, да буде воля твоя.

И рече й човеку:

— О, мудрая лясце, аз тая змия, та я куртулисах от смърт лютая, а она мене хоче да изяде. Праведно ли й, ти си мудра и разумна гадина, разсуди това праведно.

А лясцата рече:

— Аз не съм кон, нито съм волчица. Аз праведен суд судя: аз докле не видя това място, гдето е змията лежала, и тоя камен, що е бил над нея, каков е, голям ли й, мал ли й, аз неправедно не мога да судя.

И върнаха се от тоя пут и човеку сас змията, и лясцата заедно сас них. И отидоха на онова място, гдето змията лежаше под каменю. Тогиа рече лясцата на змията:

— Слезе ти сеги от човеку и легни тука пак на това място.

И она слезе от човека и слезе на това място и легна тамо. Тогива рече лясницата на човеку:

— Возми каменю и тури го верх змията, да видим како е лежала тогиз тая змия, като я си ти куртулисал.

И он превали каменю на нея, каквото и напред стояше. И лясницата му рече:

— Остави я, нека лежи сега под каменю, коги не знай доброто твое и не почита го.

И отидоха си и оставиха змията да умре тамо под каменю. После рече лясницата на човеку:

— Ето тя куртулисах сеги от смерт, ами що кя да мя подариш?

А човеку ѝ рече:

— Колкото кокошки имам, все да ти ги дам да ги изядеш.

Имаше той человек четиридесет кокошки. И на всякий ден прихождаше лясницата и даваше ѝ човеку по една кокошка. И у четиридесет дни свершиха са кокошките. И у четиридесет и първий ден пак идяше лясницата на того человека на дома му за кокошка, не знаеше, че са свершиха. Имаше човеку едно дете. Като видя лясницата, како идяше пак за кокошка, и рече:

— Тайко, лясницата пак иде, а кокошки не останаха, що да ѝ дадем?

А он рече:

— Че докоги тия кокошки? Боже мой, ето не остана ни една, дайте ми пушката скоро.

И фърли и уби я и продаде ѝ кожата за два гроша, та си узе цената за кокошките.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како е должен всякой человек да знай и да почита того человека, който му добро стори, тако и он, колкото е возможен спроти силата своя, должен е да са труди зарад неговото добро. Още е должен всякий человек да гледа и да почита отца и матер свою и да ги храни и до смерти их. Тако и ония человек, кога стори някому добро, да са не превозноси и да удолжи онаго человека крайно, като оная лясница, ами да стори човеку добро бадихава, без хак и без дар. Ала оний человек, ако не знай добро,

а он ще пати като оная змия, почто Бог светий не е непаметлив да заборава доброто наше, каквото е и речено: учини добро, а после го фърли в морето.

ЦАР И ТРИ ПАШИ НЕГОВИИ

Имаше един цар одного любезнаго слуга у своите палати и много му беше верен за вся работи неговии, затова го цар любеше много. Ала дявол, що всякоги завидя на человеческото добро, ували того слуга у злий помисъл зарад царската дъщеря, да я насиля зарад плотское смешение. И цар, като разбра това, сас голям гняв са исполни, почто го имаше вернаго слуга, а он да му учини таковий срам. И цар от голям гняв смущаваше ся и мисляше сас какова смерт да умучи и да убий того слуга, та да си уझे интикам от него и да си угаси гнево. Ала цар имаше при себе си три везири, един най-голям, другий средний, а другий малый. Това като беше у тия дни цар от гняв смущен, отидоха при него и троицата везири и цар им сказа зарад того слуга и попита ги, и рече им:

— О, везире мои, скажите ми сас какова смерт да убия аз того врага моего, що ми учини тоя срам, зарад да си учиня интикам от него, почто мало да ми премине и да са угаси гняв мой.

А първия везир му рече:

— Многолетний царю, мене са мни, да го разсечеш на части и да го накачиш на гвоздеи, и да го гледаш насреща си, хоче да ти са угаси гняв твой, що са е разпалил на сердцето твое.

И цар, като чу това от първаго везиря своего, мало помолче, после попита и средняго везиря и рече му:

— Ами ти, средний везирю мой, каков мя ответ даваш зарад тая вещь?

А он рече:

— Многолетний царю, а мене са мни да го разсечеш на мърфи и да го туриш у един казан да ври, и като ще го гледаш, хочеш тогива да угасиш гняв твой.

И цар, като чу това, попита и третияго и малаго и младаго везиря и рече му:

— Ами ти, о, младий везирю, каков ми совет подаваш? Какво да сторя аз сеги на того слуга и врага моего, та да угася гняв мой?

А ония рече:

— О многолетний царю, моя ум не сече тако, като тие двоицата везири твои, ами друго мисля да учиниш тако, о, царю, мни си ся, тогива ще са угаси гняв твой разпаленний на сердцето твое.

И цар рече:

— Какво да учиня?

А он му рече:

— Царю благоутробне, преобърни гневное сердце твое на благодать и изволи, та прости на того слуга грешката и учини го един везир и него като нас, и тогива хоче да угасне разпаленний гняв на сердцето твое. Почто, о, царю, огън не се угасява сас масло, ами сас вода. И разпаленний гняв у человека не са угасява сас убийство и сас кръвопроливание, ами ся повече разпала у человека и не угасява са во вся дни живота его и не е возможно да го заборава, но коги му дойде на ум, той час са пак разпала на сердцето му. А като му простиш грешката, о, царю, и да го поставиш на голямо слугувание твое, и он тогива спроти кабахату свое всякоги ще го е срам и много ще са бои от тебе, та ще слугува на царствие твое вярно сас голям кайрет. И ти, царю, като ще видиш неговое вярное слугувание, тогива ще да са влей на сердцето твое благодать и радост и ще забораваши ония неговий кабахат и твоя гняв ще угасне тогива и нече хочеш да го поменеш никак.

Като са сговаряше цар сас везири свои, имаше при него един философ и слушаше тия ответы везирский. И като си отидоха везири от царските палати, рече философ на царя:

— О, многолетний царю, аз на тия везирский ответы упаднах в размышление. Каква е тая реч, о, царю: да го разсечеш на части и да го накачиш на гвозден — каквото думаше первия твой везир. А втория рече да го насечеш на мърфи и да го туриш да ври у казан. Царю, молим те, повелей да испитай тия твои везири отгде са и от каков са род.

И цар повеле и испита ги и разуме ги добре. Како на первия везир бил баща му касалин и гледал баща си, като качил месо по гвозденто, затова му прииде то на ум и спроти това подаде таковий ответ на царя. А на втория везир бил баща му пачаджия, та видял баща си, като варил пачите у казан, затова му прииде то на ум и спроти това подаде таковий ответ на ца-

ря. А на третия малия и младия везир бил и предядо му, и дядо му, и баща му везири, от рода бил бисокаго и благороднаго и това бил видял от баща си, като учинял милость сас кабахатлиите человеци и како им прощал кабахатите и пушал ги и посаждал ги на по-високо слугувание. И затова подаде на царя таковий ответ.

Тогива цар, като разбра и разуме кой на каков ум слугува, тие двоицата везири изпъди и сюрдиса ги далеко. А того младого и малаго везира постави го да буде первий везир спроти ум неговий. И онаго кабахатлия слуга учини го и него везира и като му видя доброе и вярное слугувание, вдаде му дъщер свою в жену и учини го себе зят и тако цар ся радваше и веселяше и забораваши ония гняв и никак му на ум не дохождаше, и тако проминаха живението свое мирно и благополучно.

ПРИМЕЧАНИЕ

Тая басен казува, како е должен всякий человек да смирява и да угасява всякий гняв и всякая кавга и крамола и да не воздава зла за зло, но повише да прощава на брата своего грешките, що му е учинили он като человек. Почто тогива може и он прощение да получи от Бога зарад своите грехове, каквото и сам Христос рече: „Отпустите и отпустится вам. Простите и простится вам.“

МУЖ И ЖЕНА

У някой царский град имаше един человек. Та беше лют сердцем и гневлив и сердит и всякоги бияше жената своя без кабахат и никогий сладка дума и не даваше. А жената беше разумна и мисляше какова скопость да стори, да вразуми и да укроти мужа своего да са остави от тоя лютий и свирепий обичай. На всякий ден мисляше и тражеше време сас някою майстория да го смири.

У една нощ на ония град цар видя сон някой страшен и от страх той час го заборава. На утре призова философе мудрии и звездословци и сноразсудители и питае ги да му скажат тоя страшный сон, що го видя тая нощ. А они му рекоха:

— О, царю, ти скажи твоя сон и ний да го разсудим.

А цар рече:

— Аз тоя сон от страх забравих го, ами искам вий сас ваша звездословная майстория да го наидете и да ми го кажете.

Тако цар като насилиаше философите да му скажат сон неговий, тогива оная жена чаиде време удобное и отиде при царя и рече му:

— Многолетний царю, да знайш, како моя муж добре знай и разумява да наиде скритий сон и да го разсудя, ала докле са не бий и докле не яде бой, не казува, такову обичай има.

И цар го позова при себе си и рече му:

— О, человеце, аз разбрах зарад тебе, како си бил человек разумен и знайш да нахождаш скритий сон и да го разсуждаваш. И аз сега тая нощ видях един страшен сон и от страх забравих го, ами да ми наидеш тоя сон и да го разсудиш и аз ще ти подаря голямо дарование.

А он му рече:

— Многолетний царю, що ти думаш, аз не съм възможен ни твоя сон да найда, ни да го разсудя.

И той час повеле цар да го бият, докле каже, каквото беше жената му сказала на царя, и удариха му до триста тояги. А он злочестний шо да каже, като не знаеше нищо. И остави го от биение и повлекоха го оттамо и затвориша го у темницата и рекоха му:

— Вижд да наидеш тоя сон царский и да го скажеш до утре, почто, ако го не скажеш, цар утре пак ще те бий.

А он, злополучний, едно, от биението толкоз болест що имаше, а друго, като чу, како пак хочат да го бият, та плачаше желно и неутешимо. И като би вечер и стемни са и он като плачаше, тогива излезе из дуваро една змия и рече му:

— Що плачеш толкова жално, человеце?

И он ѝ каза все: защо го би цар и како хоче пак да го бий на утре, ако му не наиде соню. И змията му рече:

— Аз да тя скажа тоя сон и да го разсудя, а ти пойди утре и скажи на царя: ами шо ти подаде цар дарование, да ли щеш мене половината?

А он ѝ рече:

— О, змию, не половината да ти дам, но що ми по-

дари цар, все твой да буде, токмо мя скажи, да мя не бий цар пак утре, молим те.

И змията му рече:

— Цар шо видя сон, това е: видя како наместо дожд идяха и летяха змии от небето и исполниша всю землю. Тако да му скажеш и да му разсудиш: на змието това им е знамението: почто человеците тая година ща будут како змии, един другий ща ся ненавидят и един другий ще ся убиват. И хочет да си грабят имението и като лютии зверове хочат да са ядат един другий.

И ония человек на утре отиде при царя и каза му това вся, каквото му змията рече. И цар са зарадва и подаде му хиляда жълтица дар и отпусти го. И он добронезнайний человек, като узе жълтиците от царя, начена да мисли и да дума: „Защо да дам аз на змията половината от жълтиците, почто не уземя аз един камен и да позова змията, зарад да разделим жълтиците, и тия коги излезе, и аз да я ударя сас каменю и да я убия, а жълтиците да останат мене.“ И отиде тамо у темницата и позова змията, и она излезе мало из дуваро. А он рече:

— Излез вон и прийди близо при мене да разделим жълтиците сас тебе.

А тия рече:

— Изброй ги и остави ги тамо и иди си, аз ща ги после узе.

А он ѝ рече:

— Прийди близо и не бойся, почто аз, шо видях това добро от тебе, зло ли хочу да ти учиня?

И змията като поизлезе мало навон, а он фърли сас каменю на нея силно, зарад да я убий, ала не мож да я улучи да я удари, а змията побягна и скри ся. И ония человек узе жълтиците и отиде у дом свой и радваше ся.

На втората година пак таковий сон видя цар и заборава го и прати, та приведе пак того человека и рече му:

— Ето тая нощ аз пак таковий сон видях, скажи ми тоя сон и разсуди ми го.

А он рече:

— Не е възможно, царю, мене да узная твоя сон, а камо ли да го разсудя.

Тогива един философ, що беше при царя, рече му:

— О, царю, не помниш ли, като рече жената му, он докле не са бий, не казува.

И повеле цар пак да го бият, и удариха го пак триста тояги, и повлекоха го оттамо и затвориха го пак у тая темница и рекоха му:

— Ако не кажеш утре тоя сон на царя, два ката утре хоче цар да тя бий.

И он, злополучний, едно, от болест, друго, от страх плачаше и моляше ся на змията да излезе пак да му скаже: ала змията не хочеше да излезе. И он плака и моли ся от вечерта до полунощи. И коги би полунощ, излезе змията и рече му:

— Защо ме викаш и молиш сеги? Ти си человек, що добро не знайш, че аз тебе ти сказах ония сон, зарад да тя не бий царю пак, и цар тя почете и подари тя хиляда жълтици. А ти зарад това мое добро, що ти аз учиних, добронезнайниче, да вземеш камен и да мя убиеш.

А он ся моляше на змията сас плач и сас слези и обещавахе ся и кленеше ся вече да не учиня такова работа, токмо да му скаже и тоя сон. А змията му рече:

— Аз да ти скажа, ала що тя подари цар, хочеш ли да подадеш и мене половината?

А он ѝ рече:

— Не половината, добротворице моя, на вся дарование тебе да го дам, токмо ми скажи тоя сон, молю те, пожали мя да мя не бий цар, почто хочу да умра.

А змията рече:

— Не искам аз все мене да го дадеш, но половината.

И он са обеща сас клятва да ѝ даде половината. Тогива му рече змията:

— Това е царева сон: он видя, како идяха и летяха от небето наместо дожд лясници. Затова тая година ще бъдат човеците лживи и обманливи, и ласкателни, ще гледат един другий да са излъжат и да са измамят, и да са клеветят, и да са предават един другии на зло. Ето това е царева сон.

И он на утре отиде при царя и сказа му това вся и цар рече:

— Воистину това е моя сон.

И той час подари того человека още хиляда жълтици. И он, като излезе из царските палати, мисляше и думаше: „Защо да дам на змията половината от жълтиците? Аз напред не улучих да я убия сас камен, а сеги да узема древо и да го нося скрито и кога излезе, да я ударя сас дървото и да я убия, а то да останат мене жълтиците.“ И отиде тамо у темницата и позова змията, и тия са подаде от дуvara мало. И он ѝ рече:

— Прииди близо да разделим жълтиците.

И тия поизлезе мало навон и он като замахна сас дървото да я удари, ала пак не можи да я улучи да я удари. А змията побягна у дуваро. И он узе жълтиците и отиде си в дом свой и радваше ся.

И на третията година пак видя цар таковий сон и повеле, та приведоха пак оного человека и рече му цар:

— Ето аз пак сон видях, скажи ми и разсуди ми го.

А он рече:

— Царю, не знам, нито го мога да го разсудя.

Тогива беше везирию при царя и рече му:

— Многолетний царю, ти знайш неговото обичай, он докле не яде бой, не казува за що го питаш.

И цар повеле пак да го бият и пак му удариха триста тояги и рече му цар:

— Ако не кажеш до утре, да знайш, не имам вече да тя бия, ами на ченгел ща тя фърля, противний человек, ти от сладка реч не земаш, докле тя не бият, не казуваш.

И повлекоха го оттамо и затвориха го пак у тая темница. Плачаше ония злочестний человек горко и моляше са на змията да излезе да му скаже, ала змията не хочеше да излезе вече. Всяя нощ плачаше и моляше ся и мисляше какво да учини: ако не излезе змията да му скаже, утре лютая смърт ще приемне. И каляше ся защо учини тако на змията, чоти ѝ не даде половината от жълтиците, защо хочеше да я убий и разгневи я? Защо учини лакомство за златолюбие? Чоти я не держе сас добро? Чоти не почете нейното добро, що му тая учини? И тако всяя нощ плачаше и такива речи думаше. И като начена да са разсомва, излезе змията и рече му:

— Защо ме зовеш, неблагодарний человек? Ти добро не знайш, ами защо плачеш и молиш ся? Ти свое-

го благодетеля, наместо почест да му учиниш, а ти хочеш сас камение и сас древо да мя убиеш.

А он са покланяше и моляше са сас слези и душаме:

— Прости ми, согрешних.

Тогива рече змията:

— Коги са молиш толкоз от все сердце, аз тя пожа-
лих и да тя скажа — царева сон това е: он видя нѣ
сон свой, како идяха и летяха на землята наместо дожд
агънца и овни, и овци от небето и исполниха вся зем-
ля: да знай по сега мина божия гняв, що беше излиян
на землята верх человеците. Почто, като теглиха че-
ловеците някоя година това зло и малое наказание
прияха от Бога и покаяха са, и Бог са омиловити и
дигна то зло от свето и отсега человеците хочат да
будут любезни един сас другий и согласни и мирни,
не имат вече да держат на преднята злина и напаст.

Тогива отиде ония человек и сказа все това на ца-
ря и цар, като чу това, зарадва са много и благода-
ряше Бога. И даде на того человека дар още хиляда
жълтици и он ги узе и тури и ония на предните жъл-
тици, и занесе ги тамо при змията сам, и не имаше
сас себе вече ни камен, ни древо, и призова змията да
й даде сас своя воля половината от жълтиците.

И змията излезе сама при него без страх и он й
подаде половината от жълтиците, а тия му рече:

— Мене жълтици не требуют, ами ги возми ти вси
и иди ги яжд сас жената си и сас децата си. Почто аз
тия жълтици не исках ги от тебе да ги усвоя да са мои.
Защо ми са мене жълтици, ами изпитвах ум твой, ала
и ти спроти оное време беше луд и безумен, и зама-
ян. А сега са и ти умудри и вразуми сас божията ми-
лост.

ПРИМЕЧАНИЕ

Затова сме должни всякоги да са молим Богу и ако
согрешим нящо, да притечем на покаяние, та да го
омиловитим, да не спуща на нас казеп свой и да не
наказува нас сас свое гневное наказание. И да не пре-
дава нас у таковий краткий и неизкусний ум, да ходим
като замаянии и неразумнии скотове. Каквото Павел
светий апостол дума: „Някои человеци не радиха и
не хочеха да спечелят и да имат разум по Бога, зато-

ва им Бог предаде краткий и неизкусний ум, та да чи-
нят неприлични работи, и тако са исполнени со вся-
кия неправди и сас всякия грехове и обезчестяват се-
бе и душата и тялото свое, зарад спроти тях да са
открий гняв божий на всякое нечестие и на всякая
неправда, и на всякое беззакония человеческое.“

* * *

Семирамида царица молила мужа своего царя ва-
вилонскаго да й би дал власт на три дни да царува
и она самовластно на своя воля. И като го молила мно-
го дни, а цар като я много любяше, та да й не изле-
зе от думата навон и да й не развали хатиру, обезу-
мил са цар и дал ей власт и воля на три дни да ца-
рува самовластно. И она, като седна на престола цар-
ский и като узе скиптро царское в рука та своя, пра-
тила проповедник по вся град да вика и да сказува и
думаше: „Да знайте, како сеги до три дни царицата
самовластна и седи на царский престол, и кой има суд
или някое поречени, да прииде да са оправи.“ И още
царицата повеле да постави свои человеци по вратя-
та стражари и у палатите нейния слуги и седна на цар-
ския престол и начена да суди по царское обичай. То-
гива повеле, та приведе мужа своего царя и осуди го
и повеле, та му отсякоха главата той час тамо при пе-
говий престол. Тако чинят безумнии мужие, що слу-
шат жените свои.

На едно време, пак у Вавилон, собрали са до три
хиляди жени у едни палати и разговаряли са и ду-
мали: „Докоги да будем ний под мужието покорени?
И докоги да обладават и да метохат они над нас? Ами
нали сме и ний человеци като они? Нели имаме и ний
состав и тяло человеческое, каквото и они имат? И не
можем ли и ний да будем судници като они? Не можем
ли и ний да держим и да редим царство, да облада-
ваме и ний и да метохае над мужието, каквото они
на нас обладават? Ами да идем при царя да ищеме
суд от него праведно, та да са судиме сас мужието и
да ищеме и ний царство да царуваме и да господству-
ваме над тях, каквото они господствуют над нас.“ И
оттамо тоя ден отидоха при царя и рекъха му:

— Многолетний царю, от тебе праведний суд иска-

ме, да са судим сас вас, защо токмо ви да царувате на света? Защо токмо ви да бъдете судници? Защо да обладавате и да сме покорени всякоги ний вам? Ами нели сме и ний чловеци от Бога создадени? Нели имаме и ний состав чловеческий, каквото и ви? Ами защо да обладавате и да господствувате над нас? И защо да сме всякоги покорени вам?

И цар, като чу такива речи от жените, како искат праведний суд от него; почуди ся и замая са каков ответ да им подаде и оскорби ся много и толкова им токмо подаде ответ и рече им:

— Идите си ви сега и после три дни прийдите пак и аз тогива да ви подам ответ.

И размисляше цар и метяше ся сас ум каков ответ да им подаде, като искат праведний суд от него. И мисляше, и скорбен беше. И тогива отишел Бертодул философ при него, що е бил вторий Езоп. И като видя царя скорбен, попитал го и рекъл му:

— О, многолетний царю, защо си толкоз скорбен?

И он му сказа все: и како искат жените от него праведний суд, и како хочут и они да царуват и да обладават над мужнето свое за все. Тогива са подсмея Бертодул и рече:

— Техния й ответ лесен, царю. Возми ти едно сандъче и фати една птица и тури я и закличи я у сандъчето и возми ключу у тебе. И коги дойдат пак жените, подай им сандъчето сас птицата и речи им:

„Держтя това сандъче три дни да стои у вашите руце и след три дни пак ми го донесете тако, каквото ви го дадох, и тогива да ви отдам здравий ответ зарад вашето прошение.“

И тако учини цар, каквото му рече Бертодул: узе едно сандъче и закличи една птица у него и закличи го. И като дойдоха жените, даде им го и рече им:

— Това сандъче возмете да стои в руцете ваши три дни и след три дни да ми го принесете тако здраво, тогива хочем да ви подадем ответ зарад тая работа.

И жените узеха сандъчето и занесоха го у един дом и собраха от вся град жените и наченаха да са сердят и да са гневят на царя и думаха:

— Защо да подаде он нам това сандъче, що е у тое сандъче, он нас за укорение ли има нас?

И рекоха помежду си: „Да найдем ключ и да го

отворим да видим що е внутре и пак да го заключим.“

И отидоха и найдоха ключ и като отвориха сандъчето, той час изскочи птицата из сандъчето и побягна и они не можиха да го познаят и да видят каква е птица. И наченаха между себе си да са карат и да са крамолят, почто ти рече да отворихме тоя сандъче, а оная рече, ти бе себеп, та го отворихме, и като са караха они между себе си зарад сандъчето, прати цар зарад тях и приведе ги при себе и рече им:

— Камо е сандъчето, що ви го дадох аманет, дайте ми го.

И они го принесоха сас срам и дадоха го на царя и цар го отвори и като видя, като не има внутре птицата, и рече им:

— Защо отворихте сандъчето?

А они молчаха, а цар им рече:

— О, безумния и малодушния жени, че ви не могахте да терпите да держите здрав тоя аманет, що ви го дадох, три дни, ами го отворихте и толкоз крамола учинихте между себе си. Ви, безумнии, толкова нящо не бехте возможны да удержите и да потерпите до три дни да ми донесете сандъчето цяло и здраво, каквото ви го дадох, ами царство ли ще да держите и да редите, и да утъкмите, и суд да судите, и да господствувате на света над мужите. Изидите от палати моя скоро вон и идите у дома ваши и покоряйте ся мужем вашим като изпервен. Ви сас таковий ум не сте достойни да царувате и да господствувате над мужите ваши.

И изпъди ги вон из палатите свои сас праведний суд и всякая жена отиде у дом свой сас посрамление немалое.

ПРИМЕЧАНИЕ

Що не е предадено от Бога на човека спроти естеството му, не е възможно человек да го соверши сас своя власт и сас своя сила или сас свое знаяние. Почто е сам Христос рекъл: „Без мене не можете ничто да сотворите.“

О ИСТИНЕ

Някой философ казува, почто при господарските врата на праго стои и варди щатаф и ласкание, и лъжа. И не пушта истината не у палатите им да влезе внутре, ами ѝ не дават и на двора да приближи. Чоти кой дума истина на господарите, не е любезен.

Някой человек учен на име Аристид, като хоратил на атинейците право и истина, а онии безпутнии осудили того да го сюрдисат на някой кале. Ала тие атинейци имали обичай, коги осудят някого человека на смърт или на изгнание, та всякий тамошний человек да покаже свою мисъл, кому що е на ум, за того осужденаго человека. Ако е кабахатлия за умрение или за изгнание, а той да му напише името на черна книга, ако ли не е кабахатлия, а той да напише на того человека името на бяла хартия¹

Ала у тия дни пришел на Атина някой человек, мужик селянин, и разбрал тая причина, ала оний мужик не познавал бил Аристида никак и пред оное собрание оний мужик отишел при Аристида и молил го да му напише Аристидовото име на черна хартия, како е достоен за осуждение. Ала Аристид не си променил лицето никак, почто бил муж великодушен, ами попитал мужика того: „Какво ти е зло учинил тебе Аристид, человеце, та хочеш да му напишеш осуждение?“ А он отговорил и рекъл: „Аз ни Аристида познавам, нито му съм лицето видял, но токмо е мене нужно, като чуем, че го хвалят человеците, како е добър человек и праведен, затова е достоен за осуждение.“

Разумявате ли, братие мои, колко голяма завист и ненавист имат человеците на истината и на правината, почто правината заклава на человеците очите, а истината ражда завист и ненавист. Ами чоти ненавидят

човеците истината толкоз, аз да ви скажа. Слушайте една повест и да разумеете добре.

Една престаряла и сас лице свое сбърчена женщина минувала у някой пут и случило са, та видяла едно огледало, що било фърлено у един заход. И тая старая баба, като видяла оное огледало тамо, пожалила го и извадила го от захода, и узела го, и умила го, и думала у себе: „Я виждте, такова драго и любезно нящо на какво е гнусно и мресно място фърлено и валя са у тая мресотия.“ Но после, като го очистила, огледала са у него и като видяла свое престарелое и сбърченое лице, той час го фърлила пак у захода и сас голям гняв рекла: „Наистина прилича да тя мразят тебе человеците и да тя фърлят у таквоз гнусное и нечистое място да са валяш, почто ти показуваш на человеците лицето явно како е безобразно и некрасно, и грозно.“

Чухте ли, братие, тая женщина шо е думала заради огледалото, та от това да разумеете кой человек дума на свето и на господарите истина, он е тако ненавидим, като оное огледало, почто свето у злина лежи. [...]

Цар Крез някоги изпъдил Езопа сас голямо укорение из палатите свои, зашо му казувал Езоп здравий и правий закон, а не ласкателно. Тогива Езоп думал на Солона философа: „Потребно е на человека философа или при царя никак да не ходи, или, ако иде при него, а то да му казува и да му говори все, шо е тому драго и угодно.“ Ала Солон запретил на Езопа и рекъл му, како не дума тая реч по право. „Почто по мое мнение — рече — не е тако, но потребно е на философа или при царя никак да не ходи, ала, ако иде, да му говори здраво и истината по право без страх.“²

Ами не ли ѝ истина тая Соломоновата дума, почто коги идат и влязат у господарските дворове беднии сиромаси человеци, никой ги не пита шо им е нуждата. Това они и на мисъл свою не имат! Ала от шо е това? Все ѝ от господарските слуги, шо не казуват право на господаря своего шо чуят и шо видят, ами чинят ласкателство и лъжат господаря своего. Почто ласкателский язык повече кидер учиня на господарите и на человеците, а не убийска рука, чоти они на господарите грешките им хвалят, а доброто покриват от них.

Някой човек попитал Виона философа: „Що е най-люто и свирепо на свето от животните гадини и най-повредно?“ А он рекъл: „Ако питаш ти заради люто и свирепо, най-лют мучител — господар на свето; ако ли питаш за кротки, то е най-кроток ласкател на свето. Ала аз намирам, како е от вси животни и гадове най-лют и ядовит повредник ласкател.“ (Ласкател са зове, що са подмилкува и умлява човека на зло и хвали на човека кабахатите му и зумът му.) [...]

Антиох цар та бил някогн тако обиколен сас татива ласкатели, що го хвалели и возносили го, и думали му, како е он бог. Ала после ги разумял, почто някое време бил сас войска на баталия и люто уранен бил, и кров текло от раните му като река. А он тогива приишел в чувство и разумял себе, како е человек, а не бог. И думал на своите человеци, що били стояли пред него: „Ви мене зовете бога, а тая рана и тая кров, що тече сеги из мене, тия показуват и викат, како аз есм человек, а не бог.“ Затова е по-добро да има человек рана от тазир, а не сладка реч от ласкатели. Почто на ветхое време това много разсуждали и держали го.

Много са примери нахождат у историите, како много са царие теглили тука, на тоя свят, гняв и казеп Божие заради нихное несправедное деяние и злострувание. Перво два онии мучители царии на имя Адонивезек³ и Авимелех⁴. Како един от них фатил на дженк седемдесет царии и отсякъл им и руке, и нозете и заставил ги под стол свой да ползят като псета и да собират сас уста свои трошици за насыщение, що падали от трапезата царская. А другий на един камен избил седемдесет братии свои единокровнии, заради да буде он сам цар на евреите.

О, мучителство! О, лютооти повече от зверския! Правосудне Господи, терпиш ли ти таковое безчеловечие? Терпял Господ, братие мои, до някое време и на двоицата, ала най-после по свое правосудие не оставил ги без наказание, но и двоицата предал у достойний казеп. Ала я питайте после що им станало. На едного, ктому тако и руке, и нозе отсечени били, а на другия приишел тако у теснота голямая, почто са мо-

лил на своего слуга да би го по-скоро заклал. Ето таково отмъщение (интикам) прияли тука, на тоя свят, от Бога заради свое злодеяние. [...]

И още и Баязид, цар турецкий, като пролял много крови християнския и крайное безчеловечие учинил на раята своя, ала после запрял и затворен бил у една железная клятка на вечное негово укорение. И от тая клятка бѣхтал си главата и разбил я. И тако извергнул бедную душу свою.⁵

Ами още Валериан цар от своя гордост най-после не ли паднал под варварските нозе убиен?

Ами Валент цар, що беше злогонител християнския? Не ли изгорял у една селская плевница сас везирят си заедно и тако вси прияли казнь Божию?⁶

Но потребно е да знайте и това, почто Бог светий навремени не воздава казеп токмо на того человека, коги учини някой зло, но много пути тоя казеп разлива са и на децата му, и на внучетата му. За това е и думал Бог на едного пророка: „Аз есм Бог, що отдавам беззаконието отец на чада и до третияго, и до четвертаго рода.“⁷

Ала видим това, како са весма наистина сбило на Маврикия, царя греческаго, някое време. Он имал баталия сас персидскаго царя и персидския цар ухватил от неговата войска роби више от десят хиляди християни. После пратил человека своего при Маврикия царя и искал му за всякого християнина по една жълтица да му даде цар и он да отпусти вси християни да си отиде всякий у дом свой. Ала Маврикия цар пожалил жълтиците, а своите человеци не пожалил и не хотел да подаде заради них една пара да изкупи ония християни от робство и от лютая и горкая смерт. Тогива са разгневил персидския цар и повелял, та посекли и избии ония бедния пленения християни вси до единаго.

Ами правосудний Бог що учинил после на царя Маврикия? Воздигнал Бог на него пак неговий един войвода мучителя на имя Фока, та победил Маврикия царя и узел му царството, и повелял да отсекают на царя главата.⁸ Но да би било токмо това, то толкова не би било дивно и страшно, коги са би утешил гняв Божий токмо сас посечението царю Маврикиеву,

ами са разпрострял тоя гняв Божий и до жената му, и до децата му, и до вси сродници неговии.

О, колко ли ѝ жалостно и плачевно било да гледа човек на таковое позорище (сеир)? Ами колко ли ѝ повише горестно и плачевно било тогива оно само-му Маврикию царю, като гледал сам, като посекали пред очите неговии жената му и децата му, и сродниците му, а най-послед и него. Ами не ли би потребно било тогива тому злочестному отцу и царю той час от скорб да умре? И още, не ли би потребно било тому царю да окаменей тамо, на то място, от срам и от страх, като му струвал това хуление и смях един неговий слуга?

Вистину, братие, голямо и страшное това отмъщение било тогива от Бога на Маврикия царя, почто ами колико человеци били пропаднали посечени от неговото сребролюбие. И колико жени били тогива останали горкия вдовици. И колико деца били останали тогива сираци жалостни без отца своего. Затова било това наказание от Бога на Маврикия царя крайно праведно, каквото и сам он познал тогива. Почто, като хочела кормилицата да скрий едно самое дете негово, що бил у нея и още неотдоен младенец, та наместо него принесла кормилицата своето дете да го посекаат, а ту да остане у нея царското дете. А Маврикия цар сам рекъл: „О, жено, не учиняй тая неправда, но возми ти твоео дете и отдай мое грешное чадо да поиде заедно сас грешнаго отца своего!“ Видим, братие, пак повтарям, видим, како заради грях отца и матер отмъщение подава Бог, отмъщение и на децата нихнии. [...]

Ала тука е потребно да знаим и да разсудим заради какви грехове спуща Бог на човеците лютое отмъщение и казеп. Нахождаме у Светое писание, како три грехове приносят от Бога на човеците казеп.

Перво, коги са докачи някой человек до Божиата почест.

Второ, коги востане някой человек противно верх църквата Божия и верх служителите Божии.

Трето, коги учиня някой человек зулум и насилие на вдовиците и на сироти, и на сиромаси, що са они безгласни людие.

Ами да питаме, що е това да са докачи някой до

Божията почест. Това видим ний явно на Светое писание. Това е докачение до Божиата почест — кой си отвори устата свои да похули Бога, того человека всякоги скорая и лютая казеп постигва. Като Олоферна⁹ и Рабсак¹⁰ и още други много, що ги Писание казува. И како Валтасаря, царя вавилонского — он на пиянството свое похулил Бога живаго, а своите бездушни идоли похвалил и разголямил и тая нощ отделил го Бог и от душа, и от царство.¹¹

И още заради церковните служители, който востане противно верх тях, не са патили мало, каквото гледаме у Писание. И ви сами четете и знайте, като возложи Ирод цар руке да учини на някои църковници зло, како от червея жив изяден бил и издъше. И още, Иеровоам цар, като бил прострел рука на пророка Божия, како му изсохнала той час руката.¹² И още от собора еврейского някои били востанали на Мойсея и на Арона, како ги тоя час живи землята погълнала.¹³ И, още, някои деца малешки смеяли са на пророка Елисея и той час ги разкъсала медведицата.¹⁴ Аз много заради това да не говоря, токмо да поменем що е рекъл Бог на едноно пророка заради служителите Божии: „Кой са — рече — докачи до служителите църковнии, он като че са докача до кляпките на очите мои.“ Ами що треба повише да говорим, спроти това кой не би разумял колко са тежки Богу такива людие и Бог них без наказание не оставя.

А заради сегашните служители църковнии дума Златоуст светий: „Кой — рече — не почита свещеника нашего, що служи на нового завета, ами го укорява, той е человек беззаконник, он е на по-голям казеп достоен, а не колкото Датана и Авирона.“ То е правда, ами чоти попустил Бог Дойку сириянину, та у един ден заклал триста и петдесет свещеници?¹⁵ Тако и сеги Бог попуска да са обидени и похулени неговите служители от много человеци. Ала не е потребно да речем, почто Бог на таковия человеци не са е огледнул, ала ще прииде време, та крайно ще им воздаде Бог отмъщение за тая нихная работа, почто Писанието не лъже, като дума: „Како отмъщая отмъстит Бог кров рабов своих.“

Ами заради вдовиците и сироти, и други безгласни людие, що плачат, що казува Писанието? Другий

грях толкоз Богу не е тежок, като коги учиня някой там зулум. Той зулум не приноси казеп от Бога токмо на едного человека, ами и самия целия царства и господарства разсипва. Ви сами четете и виждя за ко-го дума пророка Михея: „Заради вас — рече — ще са изоре Сион като нива, а Йерусалим ще буде като градина разсипана и запустяла.“¹⁶ Ами разумявате ли за ко-го дума пророк тия речи? Почто тогива евреите желаяли, та уземали насила от сиромасите и от сиротинята, и от вдовиците чуждии лозие и чуждия ниви, и чуждии дворове и грабили и уземали от безгласните людие, що имали добро нящо, и разсипвали домове и наследие на комшините свои. Каквото много силнии чело-веци и господари от нас това чинят на сиротинята и до днес.

И още много пророци и учители марторисват зара-ди това, ала аз сеги тях да умолча. Та спроти това е потребно да са вардим от такива работи, да не прив-лечем на себе си гняв Божий. Почто коги умрем, сас нас си нищо не заносим, все тука остава за други чело-веци, навремени остава, та го удържава душмани-те наши, що ги никак ненавидаме.

Ето, колко са дни и години преминали от рожде-ние наше, ала можем ли ний от них да върнем един ден или един час назад? О, драгоценния дни и години наши, що сте ви през нас преминали! О, како не имаме вече сас вас да са видиме! О, прекрасния дни наши, не имаме ний вече да са насладим на вашата светлина ни во веки!

Аз това живение наше, братие, та го оприличавам на някое широко и долго поле, що всякоги течем по не-го ний, каквото някой време текли олимпийските конни-ци, тако и ний у това нашей живение течем и надборзя-ме са един другий и желаем и трудим ся дано постигнем нящо на свето. Сребролюбивите чело-веци борзо те-кут и трудят ся и желаят сас каков колай да найдат да биша захватили все световное болярство у своето сок-ровище да го имат. А любославните чело-веци трудят ся и желаят о како да биша превозишли вси чело-веци, що са на свето, сас слава и сас господарство, и сас достоинство. А други чело-веци желаят зем-ленная мнимая премудрост, а други — другая различная световния и плотския вещи желаят и тру-

дят ся и потят ся да спечелят много болярство и колко дни и нощи заради него без сон проваждат.

Ала и да соберем много болярство, а наситя ли са нашето желание? Никак! Изполнят ли ся нашите очи? Не! И не че са изпълнят нашите очи, но и нам са мни, како начало още не сме учинили и безчетно още же-лаем, а не колкото имаме. Ала аз зная каква е тая причина. Едно е, почто болярство, та е от естество свое солено, та затова, колко много яде от него человек, толкова по-много пали человека на жадност. А друго е человеческое сердце, та е направено сас три рога. До-лу е тесное, а горе е широко, та затова из себе нагоре не е възможно да изпусти нищо да излезе, а отгоре надолу що спустят, все го приема и погълта го, и не са затворя никоги. Затова и человек от желание не престанва никоги.

Ами, о, чело-вече, я помисли и сам разсуди! Напред тебе кой метохал на това имение, що ти сеги на него обладаваш? Кой яздил отнапред на тия колесници, що ти сеги на тях яздиш? Ами кой живеял напред у тоя дом, що ти сеги у него живееш? Ами не ли бяха и они като тебе чело-веци? Ами защо да оставят они това все тука на тоя свят, що го они тука сас голям труд спечелили, ала го все оставили? И да не са хочели, почто да го не оставят, не било им възможно. Ами чоти я, почто ний на тоя свят голи дойдохме и пак го-ли изходим из него. Ах, голи! Простите ви, наши ал-мазния и многоценния такъми и урёди! Простите ви, златия и украшения, и накъшлии стени! Простите ви, наши красния и високия палати и скупия драгии по-стели, и богатия трапези! И още вси наши любезния одежди, простите! Почто аз от вас не уземам нищо сас себе си, нито заносям, а ви останете тука за други чело-веци, че аз у земята гол отхождам. Аз и да не хоча, ала мя сас нужда силом теглят да ида тамо, що другий пут тамо не съм ходил, и не дават мя да узе-ма нищо от вас сас себе си. Ето, таквиз жални и пла-чевни думи ще наченеш на тоя последния час да го-вориш, о, чело-вече, ала коя полза тебе ще буде от так-виз праздния речи. [...]

Отци и братия мои, хочел бих да чуя някого от вас да рече: „Анджип ний тука истина прише ли сме на свето? Ами тая наша почест някоги не хоче ли да

отступи от нас? Ами тая слава наша никоги не хоче ли да липса от нас? Ами всякоги до века ще хочем ли ний да са назоваваме от човеците богове и господари? Всякоги ли ще са боят от името наше по-долните човеци? Ами дали не ще прииде време, та тия наша укази и нашей писание да са отнемат от нас и наша вся височина, и наша гордост да са обърне и да буде ни за що?

Ще буде воистину, известно ще да буде, почто всякая плот — като трева и всякая слава человеческая — като цвят травний.¹⁷ Изгише трева и цвят ея отпаде. Затова са посмевявал Давид пророк на наша гордост и думал: „Видях някои човеци, като са превозно-сяха и превозвишаваха са като кедри ливанстей, ала мало после поидох и не бяха тамо, поисках ги и не са найде мястото им.“¹⁸ Воистина, на всех нас тако крайно ще да буде, коги идем ний от тоя свят и коги изнесут нас из прекрасних и из светлих палатии наших. Ала и да не щем ний, ще закличат нас у темний и мрачный гроб, у темная земленная пазуха. И тогива ония червия не ще са срамят, нито ще са боят от господството наше, ами широко ще ся проходят по красное лице наше.

Ах, окаянии човеци ний! Какво ли да са предадем ний на таковий гнусний смрад? Какво ли да поидем ний при таковия пустошний и нам нелюбимия вещи? Пропаднали сме ний воистину и дните наши пропадват, що ги сме ний похарчили на таковия пустошний работи и още ги похарчаме, ала не са стои да проминуваме дните наши напусто, почто са нам дадени от Бога тия дни и това време наше, заради да разширяваме у них славата Божия и да сторим на комшиите наши някой добро, та и ний спроти тая работа да спечелим живот вечний. Почто человек не са е родил на свето да угождава всякоги токмо на своята плот и на себе си, но да угождава на Бога и спроти Бога и на комшиите свои.

Ами това ли й нашей служение на Бога нашего? У който е ден мене прилично и приляга ми да сторя някой добро на отечеството мое или на църквата Божия да изправя някоя работа, или на комшиите мой да учиня някой добро, а аз тогива да спя до обед. И още, това ли й служение наше на Бога нашего, ка-

то са стои мене вечер да прочета нящо закон Божий или моление да сторя на Бога, чоти днес не ми й прилегнало, а аз седна вечер и до полунощи пия вино! И още, това ли й служение на Бога нашего, като съм должен аз нощем да са помоля Богу зарад моите грехове и да повозишам и да поплача заради них или другое някой духовное разсуждение да соверша, а аз тая вся нощ на хартии да играя или приказки да приказвам!

Ви сами знайте или сте чуяли — Титу, цар римский, коги бил проминал един ден да не сторил, някой добро у тоя ден, а он вечер воздишал и болезновал, и думал: „Ах, погубихме тоя ден напусто!“¹⁹ Тогива они били елини, та пак имали таковий добрий обичай и каяли са, како са погубили без плод тоя един ден. Ами ний, христиани, колко ли са дни наши проминали и пропаднали напусто без никаксий плод, та пак са заради тях никак не сожалеваме, нито поболезнуваме. Но да помните това, братие мои, що ви аз вам сеги думам — коги са ний сеги не посъжалим и не повозишаме заради тия дни наши, що ги сме напусто изпратили, ала ще да прииде време, та ще да обземне нас една горкая жалост, що не ще да буде дадено нам ни един ден или един час да са покаем или да са сожалим.

На всякому человеку живението, та е повече, но спроти неговая работа. Хочеш ли много добре и благополучно да живееш на тоя свят, а ти проминувай дните свои богоугодно и добродетелно.

Някой человек попитал одного греческаго философа на име Талес и рекъл му: „О, философе, на тоя свят що си най-малко и рядко видял?“ А он му отговорил и рекъл: „Мучители и зулумкяри на свето стари малко и рядко гледам, почто едвам от них някой да живеи до бялая старост. И рядко са случва тям да постигнат совершени години, почто грях и зулум на человека живението скоро му престригва концу като сас острии ножици.“²⁰ [...]

Аз зная довольно, како много човеци има на тоя свят, та коги им помянеш смерт или умирание, или суд Божий, или вечная мука, та им много дотегва и такива речи не хочет, нито желаят да ги слушат, ни да ги чуят, ни да са помянуват пред тях. Но хочет и

желаят, и драго им да са помянува и да са казува пред тях весели и радостни, и шеготни речи и световния смешния приказки. Ала они, що са, таки чловеци, да послушат мало мене, що имам аз да им скажа сеги. Някой звездоброец человек поишел у пут свой и по свой обичай гледал на небето и приметял сас кайрат атектите и звездното хождение. И он у това като си бил весма углубил своя мисъл, та са не подзрял, нито видял, како имало пред него една яма глубока, ами упаднал у нея. А една го жена видяла, като паднал у ямата, и засмеяла са, и рекла му: „О, философе, не ли беше било тебе по-добро, коги ходиш у пут, та да гледаш пред себе си и да видиш где ступают нозе твои, а не звездите да броиш и да упаднеш у ямата?“²¹

Ето тако сме прилични и ний на оного философа и прилични сме на таковое достойное посмеяние, като са нахождаме и ний на това живение наше, като сме исполнени сас многобедственный и безчетно кидерлийний пут и заради други много световнии и пустошнии работи разсуждаваме и мислиме, а заради смертний час тогива у каковий пут ходиме и камо ходиме или на тоя пут що кя са приключи нам. И спроти тая скопост наскоро са бихме увалили и ний у някоя яма погибелная, почто е речено: „Помни последняя твоя.“

Ала е перво потребно да знайме за каква последняя дума нам тука. Помните ли ви, като изгонил Бог из рая праотца нашего Адама, какво му е думал? „Ти, коги не си умеял да имаш милост моя сас себе си, а ти иди са труди и яжд хляб твой от пота лице твое, ала и това тебе не има да буде довека, почто си ти от земля и пак у землю ще поидеш.“²² Ето това е последняя всякому человеку, сиреч смертта, а след това суд Божий, а след суд — или блаженство вечное, или мука вечная — кой на какво буде достоен.

Да оставим ний сеги това сас другите на вратата и да помислим. Да би приишел сеги при нас някой пророк или ангел и да би рекъл тука нам: „Да знайте ви, чловеци, що сте тука днес собрани, како от вас един сеги той час ще умре.“ Ами не ли бихме ний вси скочили на нозе и той час бихме обърнали очи наши и сас голямое сметение и сас треперание начали бихме да го питамя, каквото някой време апостолите пита-

ли Христа: „Дали аз, дали аз, Господи.“²³ То право, ала спроти това могъл ли би някой от нас да не верува това, ами да лъсти себе, како е возможно другий да умре, а, не он. Ами коги е должен человек непременно веднож да умре и коги не е назначен сас иметоя ден или тоя час, коги ще умрем. Или у кой ден ще са исполни на нас тоя приговор. Ами какво е возможно нам да заборавам тая реч, сиреч: „Помни последняя твоя!“, както е повелено нам на всякий час и на всякая минута да чакаме смертта. „Будни — рече — будете, почто не знаете у кой час Господ ваш ще прииде за душиите ваши.“ И Еклезиаист дума: „Человек, коги не разумява времето на своето посещение, он са фаща като риба у мрежа и като птица у клетка.“²⁴ [...]

Ний, коги имаме всякоги на ум смертта пред очите наши, тогива можем сас нея тако да привикнем и да са обикнем и коги дойде за нас, та она нам тогива не ще да буде нам толкова страшна, но повече нам сладка ще, буде като сон. И не ще да буде нам друго нищо, токмо като една прилика смертная, и толкова не ще са вардим от нея, почто сме привикнали и като познаваме са сас нея и като че са видим на всякий ден сас нея.

Анаксагор, ветхий он философ, макар и да бил елинин, ала всякоги держал на память свою смертта своя и всякоги са готвил, како безпременно по естество свое тоя долг ще го заплати. Ала по някое навадение призовали го на суд и осудили го да го убият. И още като бил на суднишкия двор, донесли му хабер, како умира детето му. И у такову нужное и тясное време, що гледаше кой час ща го убият, и пак он това тако великодушно понесъл и терпял, и лицето свое не си изменил никак, но токмо това рекъл: „Аз зная, како съм смертний деца родил, и още и това зная, почто е това давное и земное естество, чоти каквото сеги мене на смерт осудили, тако заутра и них равно сас мене ща осудят.“²⁵

Почто един книжник какво ли красно сравнява смертта сас василиска змия²⁶, каквото казуват: „Тая василиска змия толкоз зле поврежда человека, коги перво она погледне и види человека, а коги перво погледне человек на нея и види я перво он, тогива она никой вред не наводи на человека, но и още тия сама умира

от човеческия поглед.“ Затова на такива човечеци, кой държи на памет отнапред смъртта своя и гледа я пред очите свои, тая тям толкоз не е страшна, нито губителна. Ами на кого находит тия много люта и страшна? — кой човек не помишлява никак заради нея, того много повредва, каквото и написанието дума: „О, смърте, колко ли си ти гърчива и страшна на мужа зефкия, що не помишлява на живението свое заради тебе.“

Ами защо са трудим толкоз да соберем много болярство, коги са готвим всякски да умрем? Че като дойдохме на тоя свят, нищо не сме донесли сас себе си и като отхождаме, нищо пак не заносяме. Каквото думал Исав брату своему Якову: „Защо ми е первенство, ето аз отхождам да умра.“²⁷ Тако е потребно и нам да речем: „Защо е нам много злато, защо е нам голяма слава, коги умираме, коги са като вода разливамя.“ Затова дума оний син Сирахов: „Помни последния твоя и вовеки не согресиш.“ Тако и Златоуст светий дума: „Черв са — рече — ражда от древо и пак то древо точи и яде го, макар да са е от него созел.“ Тако и смърт от грях са е родила и тоя грях пак го смъртта изтребва, коги всякоги человек мисли заради нея.

Ами я да погледнем ний това совершенно сас разумните очи ваши на ветхите оний човечеци и да видиме що са учинили они заради да не излази смъртта от паметта им. Едни от них на всякий ден ходели на гробищата и прибартали тамо сухите кости човеческия, и гледали ги, и думали на себе си: „Гледайте, очи наши, тия сухия кости и помнете, како и вий утре такови ще да будете.“ А други повелели, та изкопали себе гроб и заповядали да го не свершат совсям, но рекли на майсторите често да прихоят при него и да му думат: „Господине, гроба твой не е свершен, ами повели да го свершим.“²⁸ [...]

Прехвалний историк Родотис казува на историята своя каков обичай имали египтяните. Коги имали голям знафет, а они полагали на трапезата една мъртва суха глава и като наченвали да пият вино, тогива един человек поставяли да вика сас голям глас и да дума: „О, човечеци, гледайте тая глава мъртва и суха и мислете, и помнете, почто най-послед и ви такови хо-

чете да будете!“²⁹ Това учиняли заради умерено да ядат и умерено да пият и да не забораваат смърт свой.

Затова дума Еклезиаст: „На премудраго и разумнаго человека потребно е очите му на главата му да бъдат.“³⁰ Сиреч — на небето къмто Бога, и кой человек има очи у главата своя, он всякоги сас чист ум гледа на небето, сиреч къмто Бога, почто е глава верх на все тяло човеческое. Тако и премудрий Соломон дума: „Който е человек разумен, он всякоги има очите свои на небето къмто Бога.“ [...]

Таковий е памет похвален на вси човечеци на свето — и на господари, и на по-долните човечеци, а не е похвален оний Митридат цар, що обладал двадесят и две язици народи имал на землята своя и на вси народи язиците знаял и разговарял са, и хоратил сас всите народове без драгомана, и на всякого ответ подавал, що просили от него.³¹ И още не е похвален Киро, цар перский, що привиквал и назовавал всякого воина сас име, що имал толкова безчет войска. И още не е похвален Темистоклес, що помнил на ум свой и това, що он не хотел, ала и да хочеше да го заборава, не било му възможно.³² И още не е похвален толкоз Сенека философ,³³ що са чудяше всякий человек сас него, кой го чуяше, како две хиляди човечеци всякого человека сас име викаше и назоваваше, като що ги има някой утре да ги преброи. Ами е похвален и запомняни таковий человек, кой себе си никоги не заборава и всякоги кой человек помни и мисли смърт свою. Като того царя, що не забораваше себе си, но имаше очи свои всякоги вписани на делфийскаго бога, каквото дума: „Познай себе, човече, и помни, и помисли, како си человек смертен и како хочеш да умреш!“³⁴

Затова е потребно нам тия четири речи да ги вкореним на сердцето наше, сиреч: „Зная, како возлизам, заради да сляза; како цветя, заради да изсохна; како младея, заради да остарея; како живея, заради да умра. Спроти това дума на паремията — человек, та е като бомбулка, каквото са правят бомбули у вода, коги иде дожд, на едно окомигвание раждат са и погинват.“³⁵ Каквото Яков светий дума: „Човек вмаля является и вскоре погибает, почто освен човеческое живение на тоя свят не има друго по-пустошно.“³⁶ Как-

вот и пророк Исаия дума: „Всякая плот — като трева и всяка слава человеческа — като цвят травний, почто трева перво цвети и после изсохне и изгний. Тако и человек от младост цвети, а на старост изсохва, а по смерт изгний.“³⁷ Затова са нарича человек дива трева, а не градинска. Ами чоти тако? Почто е градинский цвят е крин, трандафил и още други на них подобни, они пак са держат някой ден, коги процветнат. Ала дивата трева, коги порасте, она е потребна заради много и различния нужди. Чловеци я топчат, косят я, торгят я и скот и добиток я яде. Затова е приличен человек на нея. Затова дума и праведний Йов: „Человек като цвят процветва и упадва и като сянка преминува и липсва.“³⁸

Потребно е сеги да речем: „О, боже мой! Каква е тая твоя чудная работа, какво е това твое определение, какво е това нашей окаянство? Почто между нас от толкоз хиляди чловеци на това време едвам някой человек да постигне до сто години или до осемдесят, или рядко някой и до шестдесят, и то сас голямая радост са радва че привтасал до шестдесят години.“³⁹

И още, не е мало и тая чудесна работа, каквото учини великий Саладин, цар египетский. Он като покори и победи вся Анадолія и Азия, тогива са убоя и уплаши от него вся Западна страна и смете ся вся свят от неговото оружие. Ала най-после, като видя он самаго себе, како приближи при него страшний час смертний и како ще да умре, тогива повеле и заповяда на слугите свои и на домашните свои кой час издохне, той час, докле не са го погребли, да му возмут погребателната риза и да я обесят на един миждрак, и да я принесут из вся град по улице и по чаршиите и един телалин да ходи напред ризата и сас голям глас да вика и да дума: „Ето Саладин цар, що победи Анадолія и Азия облада, и вся свят возмути, и вси душмани свои надви, а най-после сеги сам ся на смерт предаде, ала сас себе си нищо не заноси, нито узема нящо от своето царское сокровище, но токмо тая риза една, що хоче да си покрий тялото свое сас нея, почто е смерт и на цари, и на господари, и на малии, и на велики равна е.“ [...]

Доволно е, що сказахме от мирските истории, а се-

ги й потребно да скажем и от църковната история, що е повише известно слово.⁴⁰

Перво да скажем заради небоявленного Василия Великого. Той светий имал обичай на големии праздничния дни, коги ходил на църква, та ходил сас голямое дерзновение и сас почестное великолепие, сас архiereйское достоинство. Ала като са бояше да не упадне никак у някоя гордостная соблазен, затова заповядал на едного от слугите свои у това време да му дума у църквата на ухото: „Мисли и не заборавай смерт свою, отче!“ И заповядал, та му изкопали гроб, да му стои готов на погребение. [...]

Затова свещенний Августин, като хочел да покаже на господарите да помнят и да мислят да не заборавай смерт свой, та тако дума: „О, чловеци, погледнете у гроб и виждят человеческите гнили и сухи кости, и помислете — можете ли да познайте и да отделите царя от овчаря, силнаго от немощнаго, доброобразнаго от грознаго, благороднаго от худороднаго, боярина от сиромаша — и тогива поменете и разумеете естественное вашей состояние и не превозносите ся. И още, коги видите гроб, чоти са не вразумите, като гледате внутре тая гниlost и тая мресота, и чоти не помислите, почто тая темная и мрачная хижца заключи всякого человека — и царя, и господаря, и боярина, и сиромаша, и младаго, и стараго. Коя полза тамо от царство, коя полза тамо от господарство, коя полза тамо от много боярство, коя полза тамо от многогодишное живение, коги след смерт нашу друго не станваме, токмо перст и гной.“ Затова, кой помни и мисли всякоги смерт свой, оний человек много полза има за душевное свое спасение.

ЦАРСТВО СА ВАРДИ И УПРАВЯ СА ПОВИШЕ САС
МУДРОСТ И САС
РАЗУМ, И САС ЛЮБОВ К ВОИНОМ И К ПОДАНИМ,
А НЕ САС ОРУЖИЕ
И САС СТРАХ ДА УПЛАШИ РАЯТА⁴¹

Любов-людский и воинский варди и пази царство и град, и земля, а не боярство и страх, и оружие, и стрели. Затова дума Гайя кесар: „Хочеш ли да держиш царство и земля, а ти хвали, люби, почит показвай на воини-

те, на людието, на раята.“ Август кесар, като разумял това, и думал: „Как от друго не са боя повише, токмо са вардя да са не случи да уплаши и да не подаде страх на людието и на раята своя, почто е зол вардител на всякий град страх, а любов е всякоги добър и верен вардител и на градове, и на страни.“ Не има друга по-силна победа като любов людский, коги имат людието любов къмто господаря. Ония любов господарский увардя и упазя царство и градове цели и неповредени от душманите. И не има друга вещь на свето по-добра и по-крепка, освен коги люби и почита господар людието свои и да ги не устрашава.

Красна и достохвална реч отговорил великий цар Александро, като му принесли одного пленника при него, що бил стар человек и от благороднаго рода. И като го видя Александро цар такова благоразумнаго человека, понитал го и рекъл му: „Сас каква скопост е възможно на одного царя да царува много време крепко и мирно, и безмолвно?“ А ония старец отговори и рече му: „О, царю, ако са не показваш страшен и горделив на людието свое, тогива много ще царуваши мирно и безбедно.“ Като чу това от того старца, цар Александро похвали и ареса разума на тогова мужа и подари го, и отпусти го слободен да буде. [...]

Тако казува и Сенека философ заради Нерона, царя римскаго. Перво, като станал цар, у един ден принесли му перо и дивит да са подпише заради одного человека, що го осудил суд на смърт, да го убият. А цар пожалил того человека и воздохнал от сердце, и рекъл: „По-добро би било да не съм знаял да пиша писмо.“⁴² [...]

Тако и Адриан, цар римский, още докле не беше станал цар, имал одного человека душманина, що всякоги хотел да го убий. Ала като стана цар, у един ден да срещне того человека на пут и ония человека, като видя царя, от страх потрепера и отчая ся живението свое. Ала цар не да му отмъсти, да го убий, ами му сас кротост рече: „Ето си имал чест (срека), та станах цар, та са куртулиса и ти от смърт.“

Тако е прилично на господарите, коги приемнат власт, тогива е потребно ним да учинят добро, а не да повредят людието. Тако пише тям един добродетелний монах: „О, господари, ви, що сте на власт на земля-

та, потребно е вам да будете на людието като отец, а не като обладател. И научете са повише да любите и да милвате людисто, а не да ги устрашавате!“

О МНОГОГЛАГОЛАНИИ И О ВОЗДЕРЖАНИИ⁴³

[...] Попитали някои человеци Сократа: „Какъв може человек да ареса на человеците?“ А он отговори: „Който чини добро и кой мало дума.“ Каквото Зенон философ рече: „Потребно е на человека да има един язык, а уши две, почто много да слуша, а мало да хорати.“⁴⁴ Кикер философ дума: „На человека е изредно и похвално да хорати дума, а после да не скорби и да не станва пишман заради нея.“

Авва Памфо, като бил безкнижен, та отишел при одного даскала, та да го научи и да му изтолкува тоя псалом: „Рях, сохраних пут мой, еже не согрешати устом моим.“ И като каза даскало веднож, вече не отиде при даскало, но думаше у себе: „Доста е мене тоя стих, ако мога да увардя аз устата моя, възможно е сас това да са спася.“ И даскал го попита: „Чоти не приходиш да научиш и още някой псалом?“ А он му рече: „Как да приида, като не мога още да науча сния стих?“ И като са минаха много години, попита го някой человек и рече му: „Отче, научи ли ония стих?“ А он воздохна и рече: „Научих го, чадо мое, ала сас голяма нужда, едвам за четиридесет години изпълних и соверших тая наука.“

Затова Теофраст философ видя одного человека на някоя трапеза, седяше и молчаше, нищо не думаше. А философ му рече: „Брате мой, ако си безумен и не учен, това като молчиш, разумно чиниш; ако ли си разумен и учен, това като молчиш, голямо е безумство.“⁴⁵ Почто е потребно на человека спроти времето и спроти мястото, и спроти неговий разум или да хорати, или да молчи. Да хорати, ала да мисли какви хорати дума. И тако да хорати, да не произведе сас своите хорати някой зло или някой кидер на человеците.

За това дума Плиниос философ: „На человека языку има две жили, една жила возлази человека на главата, а другата е приклонена человеку къмто сердце, заради да покаже, како не е потребно человеку да

хорати много — токмо освен що произходи из сърдцето на човека, и то сас разум и сас мисъл да хорати.“

И още, голямо е зло на човека, коги си не воздържава плотта своя от всея возжеления плотская. То невоздержание много повреди римското царство, почто обядение го изяде, а сребролюбие го уструпи, а плотское вож[дел]ение го унемоши и курварство и гордост го затри. Затова са на човека нуждни и благоугодни три вещи: воздержание языка, умереное ядение и обуздание плотския сладости.

Това е голямо господарство на човека, коги обладава человек на себе си и коги си воздържава плотското щение. Затова дума Сирах: „Три работи ненави душата моя: сиромаша фудулина и болярина лъжа, и старого курварина.“⁴⁶ Почто коя прилика има на сиромаша човека да са фудулей, а болярин да лъже, а стар человек да си затрий умо у курварство. Ах, сас това курварство затри Самсон храбрый силата своя и Давид, цар и пророк, що беше като някой аслан похвален сас мужество свое, ала са надви от една жена Вирсавия и согреси сас нея. Тако и премудрий Соломон спроти жена погуби премудрост свою. Воистину, три работи потемняват на човека умо и изваждат му разума от правия пут Божий — тщеславие и сребролюбие, и курварство. Ала най-много това курварское конское возжеление, каквото дума праведний Пов: „Каквото излази из огъня дим, ослепява на човека очите, тако и курварский грех потемнява на човека разума.“

Александро цар, като победи Дария, царя перскаго, сас все войска Дариева, тогива узе Александро цар на Дария царя жената и матер его, и още много други дами и девойки сас них, ала царицата Дариева толкова беше красна и добролична, що са не нахождаше такова друга красна и добролична жена у все Азия. Александро цар тогива беше до двадесят и шест и седем години, человек млад като цвят, цар самодержавен, слободен и нѣкому не покорен, и от никого са не бояше. Ала толкова стояше воздержателен и чист, целомудрен, почто го много пути молиха болярите му да изволи токмо да види царицата и матер цареву, и ония дами и девойки. Ала не хочеше никак да ги види, но

рече: „Не е потребно, нито е похвално, нито е прилично, като победих аз того царя и узех му жената, и у тая скорб и нужда, що има и тая за него, и он за нея, а аз да ида да му посрамя лицето и да надвия себе си от една жена. Ами камо остана моето царство и моето юнашеское имя, или да ги видя, да се фатя от нейната красота. Но по-добре ъ мене да гледам аз моята красная и страшная войска, а не красная жена.“ Тогива отишла на царя Дария матер му при царя Александра и он ъ рекъл: „Слушай, матер моя, ти си мене матер, а царицата е сестра моя, а девойките са дъщери мои, седете мирно, без страх до време, докле изволи Бог, никой не е возможен да ви докачи.“⁴⁷

Камвис, цар перский, като чул заради везиря своего, како заради дар оправдава кабахатлиите, а правите кабахатлиин струва, и повеле цар жив да одерат на везиря кожата и да я обесят тамо, гдето он седяше на суднишкия трон. И той час постави цар неговаго сина судник. И седна син му на ония башин си трон, та да приема юрнек, като гледа башината си кожа на троня обесена, и тако праведно да суди. И положи цар на троня таковое писание: „Гледай, како стои светилник пред тебе башината ти кожа, и варди ся опасно рукато твоя от дар.“⁴⁸ [...]

Инокентия, папа римский, сказува заради едного философа, како поишел сам на един двор принципский сас сиромашка смирена одежда и стоял на вратата принципский и ударял на голям час, ала никой не хочел ни да го попита каков си человек ти иди що ходиш и що тражиш, нито да го пустят да влезе у дом принципский. И он, като виде това, върна са назад и отиде да са облече у светли и у красния одежди. И пак отиде тамо на принципския двор и тогива, като го видяха тако у светли одежди, и не токмо да му отворят вратата, ами го посрещнаха сас почест и сас целование. И заведоха го до принципа, и он го приемна почестно и седна при него. Тогива ония философ начена да прегърта одеждата своя сас евлавия и да я целува почестно. А принципа, като го гледаше, чудяше са сас него чоти си целува той человек одеждата и попита го, и рече му: „О, философе, зашто си толкоз гладиш одеждата и целуваши я?“ А философа рече: „Почитам того, почто он почете мене. Тая одежда моя, що узе почест,

не би възможно да я вземе ни философията моя, ни добродетел моя.“

Ами защо произходи от господарите такова злая скопост — от сребролюбие, почто на това време господарите гледат токмо да спечелят много болярство, а не гледат праведний суд. Затова дума Инокентия папа: „Злии господари и лакоми судници не гледат да судят по право, ами гледат и трудят са да соберат много имение; не гледат кабахат или некабахат, но гледат да соберат болярство; не гледат закон, но гледат дар.“

Ала слушайте що учини Селевкия, прехваленый локронский цар. Он много избрани закони написал, ала между них и тоя изредний закон предал, сиреч — кой человек учини прелюбодейство, сас мартория да му извадят и двете очи. Ала са случи първо, та преступи тоя царский заповед первородний син неговий и не уварди тоя от царя запрещений грех, ами го учини. И като разбра цар заради сина своего, како е преступил оный закон, той час повеле, та го оковаха у железо и затвориша го у темницата. И спроти ония заповед повеле цар да му извадят и двете очи. Като разбраха боярите царскии, той час потекоха при царя и моляха му са да пожали сина своего единороднаго, тако и людието, почто е он токмо сам наследник и приемник на царството негово. Ала цар не хочеше да им послуша молението никак, но стояше на тоя разум и не хочеше да остави без наказание, който учини тоя грех. Ала боярите и людието моляха са на царя непрестанно, ами цар са чудяше и мисляше какво да учини — едно, зарад да утеши людието, друго, зарад да уварди тоя закон праведно, та учини един суд сас чудна икономия. И повеле да извадят на сина му едното око, и тому самому царю едното око, та спроти това да покаже пред народа себе, како е на сина своего отец благоутробний, ала и закона праведно держи и варди го, що го е он сам поставил.

Траян, цар римский, постави едного везир на царството свое и даде му в руцете една сабя, и рече му: „Возми тая сабя, що я сеги предавам тебе зарад душманите мои. И още и аз сам ако не учиня праведно, сас тая сабя и мене да учиниш отмъщение (интикам)!“

Великий цар Александро, като въздигна войска връх

Дария царя и победи го, и взе му много земля и много градове, тогива Дария цар отписа на Александра царя молебное писмо, тако пишеше: „О, Александре, брате, молю те, що ми си узел земля и градове, твои да будут, а що е остало от това, остави мало и за мене, да обладавам и аз и мало да си почина.“ А цар Александро таков му ответ отдаде: „Да знаеш, Дария, како на небето два слънца не биват, тако и Азия два царя не може да понесе. Но докле не буде вся Азия и ти сам под моя власт да будеш, аз тебе не оставям да си починеш, почто, коги са на небето два слънца, потребно е да изгори всяка свят; тако и на Азия, коги будут два царя, нужда бива на людское разсипание.“⁴⁹

Всякое царство и всякое господство бива благополучно и мирно, коги й властитель премудрий и ученый философ, тогива то царство, то не са повредя ни от кого, нито са потъпка, коги го управя философ цар. Тогива е прилично то господство, като да има две очи някой человек, едно око отпред, а друго — отзади; и ония господар тогива два ката гледа, а не като другите человеци. Каквото дума Платон философ: „Блажен е и преблажен ония град и оная земля, коги има царя или господаря мудраго философа.“⁵⁰ Затова нарича Савская царица блажена, като живеяла под власт Соломона царя премудраго.

А Аристотел философ тако разнo разделява ученаго человека от некнижнаго, като живаго человека от мертваго.⁵¹ Некнижен и неучен человек друго не е нищо, токмо що има един образ (като на градина путник) и прилика человеческая, а не е человек совершен. Человек безкнижен — та е като някой плет без подпорка — от всякий вятър пада, сиреч у всякий неподобнии работи са увалаява.

Някой философ видял едного безкнижнаго, че седеше на един камен, и рекъл: „Гледайте како седи камен на камен!“ Тако е безкнижен господар, он не има светлина на очите свои, почто е сляп. Ами сляп сляпаго коги води, не ли и двоицата падат в ямата? Некнижен господар не токмо що учиня кидер на людието, но и он сам у голямое небрежение живеи. На господар учението — та е повише от оружие. Един человек сас своя рука сто человеци сас сабя за един час не е възможно да изсече, ала сас мудрост за един час десят хиляди

человеци разваля и разсипва. Человек на тоя свят ко- ги живеј, да не живеј като несмислений скот, ами да приемне от малии години учение и наказание книж- ное, като да узнај што е человек на тоя свят и што е Бог, и какво е человек создаден от Бога, и защо е до- ишел на свето заради да живеј добре и богоугод- но. [...] ⁵²

Тако и сам цар Филип беше писал такoви речи на Аристотеля философа: „Чуям, како думат някои фи- лософи, почто Атинаея не са е родила от матер, но ток- мо от отца.“ ⁵³ Показуват, како учен человек таковий ест, като че не са е родил от плотское возжеленное смещение, ами са е родил сас голям труд на свето, поч- то всякая работа мудростна колкото е трудна и тежка, толкова е славна и похвална. Ала това учение книж- ное, та е най-потребно и прилично на господарите, що са нахождат у високо е достоинство, почто на всякое зелие травное или древное, ако му е кофеню горчив и преплетен сас терние, тому е плода славен и сладок.

Каквото превозходи человек скотове сас дума и сас разум, тако и учен человек философ превозходи неу- чените человеци. Каквото и премудрий Соломон дума: „Чада, спечелете учение и наказание книжное, а не сере- ро и злато, почто е учение повише и от серебро, и от злато, и от камене многоценное.“ Учен человек весе- ли отца своего и похвала е голяма на сродниците свои, а неуучен и ненаказан всякоги са смей на матер свою, почто не има мудър разум у себе. По-добре ѝ учен человек и от болярина, и от крепкаго. Потребно и при- лично е всякий человек да хвали себе сас своя труд, а не сас чуждий, каквото и слънцето свети сас своя си светлина, а не сас чуждая. Не е голяма и чудна работа, коги са роди цар, ами е голяма и славна вещь, коги стане някой сас работата и сас учението свое достоен и при- личен сам на царство.

Воистину, чудно е и известно е предание това, що- то учини Амасия, цар египетский. Он беше роден от долнии и от сиромаси человеци и от безчестное място, ала сас своята философия и сас своя добродетел удо- стои ся, та стана високий и великий цар. Но болярите и другите славнии господари не аресваха и не приема- ха го, и не хочаха да му са покоряват като на царя. И цар са чудяше какво да учини сас них и намисли ед-

на икономия — позова едного искуснаго златаря и даде му един златий леген, що си мяше цар нозете у него, и повеле му от тоя леген да направи образа на Диа, бога елинского, що го на онова време елините мно- го почитаха. И ония златар слия ония леген и направи образа на Диа бога сас голяма майстория, и прине- се го на царя. И като прииде време, каквото имаха елините обичай, да са поклонят на идолите и да им учинят курбан, тогива са случи тамо и цар. И повеле, та поставиха того образа на Диа бога у капището идол- ское, що беше го излиял ония златар от легеню цар- ский. И като го видяха болярите и господарите, той час преклониха колене на землята и наченаха да му са покланят сас голяма евлавиа на того образа Диева.

Тогива рече цар на вси боляри и господари свои: „О, человеци, знайте ли ви кому са покланяте сеги? Че това беше мой леген, що си аз вчера нозете мях у него, а вие му са сеги покланяте като на бога.“ А они вси отговориха и рекоха: „Ний не гледаме това, що е бил вчера, ами гледаме сеги що с.“ Тогива цър найде време и рече на вси: „Коги ѝ тако, не ли ѝ по- требно и мене да не гледате що бях вчера, ами да гледате днес що съм. Макр да са родих аз от непочестнии ро- дители на безчестное място, ала бог благоизволи и воз- несе мя на престол царский. Затова не е потребно да гледате род и благородност, но да гледате на челове- ка прокопсията и учение, и добродетел му.“ ⁵⁴

И още е должен господар наскоро да не верува вся- киму человеку думата и показанието, но да мисли и да изпитва добре, да са не случи да настupi някой на ушите му. Почто има у някои человеци уста ласка- телни, та коги дума, речите му като мед сладки биват, ала после станват горчиви като пелин.

Тако дума Такит философ: „Человек человеком бог ест, ала после станва человек человеком волк.“ ⁵⁵ А на това време сеги станал человек человеком рибная въ- дица сас чрево облечена. Воистину волк и див, и хищ- ний звяр, и много кръвопиец, ала коги види человека, отдалеч бяга той час; ако ли прииде близо, человек го убива или сас стрела, или сас копие. Ала рибната въдица, коги ѝ сас чрево облечена, може ли рибата да я познай, како е желязо, и да побегне от нея. Тако, който е разумен человек, потребно е всякоги да са вар-

ди от лестнаго и от лукаваго человека, като го гледа, како е преплетен сас ласкателни сладкии речи. Каквото е речено: „Крий са волк в агнешка кожа.“ Каквото и Давид пророк дума: „Изостриша язык свой яко змиин.“⁵⁶ Таковии человеци возможно е да ги разумеиш на ядение и от работа, и от язык. На змията що е ястието — перст, тако ѝ на таковии человеци що им е работата — да озлобават и да навадят комшините свои, и да гледат да им уземнат стоката и доброто.

Някое време поишел великий цар Александро при Диогена философа да го походи, почто философ много сказувал на Александра царя различнии работи. И като поишел при него цар, наишел философа, како седял у една фучия. И цар седна при него, и хоратеше сас философа. Тогива рече му цар: „О, философе, проси от мене шото хочеш аз да ти дам, почто какова вещь да пожелаиш, не е возможно да ти ся не подаде от мене.“ А философ му рече: „О, царю, не хочу друго нищо от тебе, токмо ти да ми не уземеш това нящо, що не си возможен пак да ми го подадеш.“ Тогива цар разуме тая дума и мало са почуди, и мисляше на философа свободная скопост и обърна са, и рече на философа: „Чудя са сас тебе, о, философе. Защо ти токмо не са боиш от моята сила?“ А философ отговори: „Затова са не боя аз от твоята сила, о, царю, спроти тая причина, почто тоя свят има и настоящая, и будущая, сиреч — и живение, и смерт. Когѝ тако, не са боя, почто живение преминува, ала макар да има и другий свят, ала е сумнителен и невидим. И още, и тоя свят не броя, почто у малое време преминува и липсува, почто това земленое царство и тая сфера не стои на един карар и не почива, но променува са из рука на рука и отходи на то-го, що играй.“⁵⁷

Сас такова е скопост световното царство — никоги никому не е твердо и не стои у еднии руке. Почто това земленое царство перво беше верховно и чутно, и славно у халдеите, после у них умале и воздигна са у мидскаго царя, и у них умале; после са воздигна у перское царство, и у них умале; след него са воздигна елинское царство, и у них умале; след него са воздигна греческое царство, и у них весма не остана; след него са воздигна римское и турецкое царство, ала и то не е твердо, почто сферата го приноси от рука на рука и никоги

не стои у една рука. Почто чест (сряка) и благополучност — та са промянува като луна и ни една благополучност не е возможна на свето да стои на многое време тверда и постоянна, никоги никому человеку[. . .]⁵⁸

Колко ли труд и грижа има у господарское живение, що са всякоги обиколени сас грижа како да управляют людieto. Това изпитно предстоял и разумял цар Дионисия мучител. Затова Дамоклис философ, като чул заради Дионисия царя, како е славен и хвали ся сас многое боярство свое и превознесъл ся до небо, како живеи сас царская благолепная слава и красота и сас независтная многая благая и чест, и ония философ, като гледаше таковое почивное царское наслаждение световное, та го хвалеше и проповядаше го повсьде и думаше, како не има другий на свето блажен человек освен царя Дионисия. И цар, като чу това, како го много хвали Дамоклис философ, учини цар една скопост сас философа — един ден го позова и рече му: „Хочу да изволиш и да приидеш у палатите мои, и да видиш, и да изкусиш блаженството мое, и да укусаиш и ти от моята благая, що ми я хариза моята благополучност.“ И он отговори: „Да буде, царю, многолетний царю, по думата твоя, почто и аз желая да видя славата твоя.“

И той час повеле цар, та го узеха у царските палати и положиа го на един одър златий. И вси палати украсиха сас среброзлатнии порфирнии постели и съдини все златни, и трапеза безценная положиа. И повеле цар да предстоят около трапезата млади и прекрасни момци от дворянните царскии, що научени токмо от поглед да уземат знаяние и сас голям уред да служат на трапезата царская. И още цар повеле да принесат всякий вид аромати — тимиа и смирна, и други благоуханныи вещи и одежди царския избранныи и изрядни.

И Дамоклис философ, като гледаше тая красота и тая царская слава, и тая големина, и не са сместяше тамо от драгост, но забораваше себе от премногия радости, и много благополучен назоваваше себе, като са случило, та видял тая царская слава. Ала между толкова красота и между толкова много ценни ястия повеле цар, та спустиа отгоре от тавана над Дамоклисовата глава една остра сабя, повешена на един косъм конский. И видяше ся, и показуваше кой час ще са откъсне отгоре да упадне на Дамоклисовата глава. А ония

окаяний философ, като гледаше сабята, како виси над главата му, от страх треперяше неблагополучний. И промяни му са лицето, и от тоя страх не можи да види ни одежди и постели царскии, ни златосребренни съдини, ни да укуса от ония пресладкия ястия, нито можи да види ония многоценниа красоти, ни ония младии и прекрасниа слуги, нито рука простре на трапезата да укуси от ония пресладкия ястия, нито угади ония благоуханниа сладкомиризливии аромати, що бяха изпълнили вси царскиа палати. Но плачаше и сас топлии слези моляше царя да му подаде изволение да си иде у дом свой, почто не хочеше повише да седи тамо и да буде блажен, но хочеше по-боле да си живеи у свой дом, сас свое благополучие мирно и тихо, колкото го имаше. Повише беше благодарен на то свое живение, а не да седи у царските красни палати и да гледа царската слава сас страх и сас треперание. Що е царская големина размесена сас злъч и сас горест, а не сас мед. Воистину, чудна е тая история и истинное исполнение.⁵⁹ [...]

Такиви златия речи думал и Иерон цар, мучител сикелийский,⁶⁰ како цар никоги рахат не има. Почто перво са варди от ястие, варди са навон коги спи като от някой наветници; бои са от многое собрание человеческое, бои са, гдето не има человеци, бои са сам да спи; бои са и от своите пазачи, почто не хоче без орудие да стоят пред него, ала и сас орудие не хоче да ги гледа пред себе си; бои са и усумнява са и от общия народ, и всякоги са варди да го не познаят и сас голяма скопост изпитва и ходи, и тако всякоги на страх держи себе, и всякоги сас страх живеи на свето.[...]

Тако и македонския цар Антигон⁶¹. Някоги пришло реч заради царская слава и големина, он са тогива обърнал къмто сина своего и рекъл му: „Не знайш, чадое, почто нашея царская власт и слава не е друго, токмо е една светлина и едно явное робство. Коги са трудиме сас изкуство по должности нашей, почто каквото слугуват людие на господаря, тако и господар слугува на людие по различниа потреби.“ Почто господар ним слугува сас голямо подобие, а людие слугуват тому сас благоизволение. Ала на царя другото му достоинство все й тому слугувание. Защо са на царя стои да не ише своето предобитие, но да буде мукает заради людската полза.[...]

Ами това що е друго, не ли й голямо подобное слугувание на людие и едно пречудное покорение? Затова, коги стане някой цар, преверзват му главата сас тюлбен, зарад да са покаже, како е роб и слуга, верзан на вси градове и на вси села. Спроти таковое несполучное слугувание господарское някоги Платон философ шегувал са сас царя Дионисия, като го видял, како много въоружени воини стояли около него, и он хочел да учини царя да са засмей, та рекъл на царя: „О, царю, какво си зло ти учинил, да тя вардят толкова въоружени воини да не побегнеш?“ [...]

Зарад това ветхите философи били изобразили на правдата икона такава, като едни кола, натоварени сас правина, и тая кола теглят ги две жени. Едната жена держи в рука своя една сабя строшена, а другата жена подпирала са сас една късичка сабя. Ами да пита ме сеги — тая строшеная сабя що е знаменовала, почто нито лесно сече, нито скоро. Ами оная жена, що са подпирала сас кратката сабя, що е знаменовала, като ходила напред, ала много полека и кратко престъпала? Това е известно, како не показува то друго нищо, токмо освен утерпение и закоснение за всякая работа. Затова е потребно на господаря да не е борзлив, нито на гняв свой да е покорен наскоро, и що чуе, наскоро да не вярва. [...]

Зарад това дума Сенека философ: „На пчелите царя не имат жило у себе си, тако е потребно на господарите да не имат гняв у себе си.“ А светий Василия дава жило на праведните господари, ала му заповяда да го не вручава сас гняв и сас отмъщение, почто е первая и изредная работа на господаря всякоги да има милост и да учиня добро, а не сас гняв и сас злина да держи поданиците свои. Почто е прилично на господарите да бъдат като пчели, а не като оси и да са уподобяват на пчелотворний чин, а не на осийский. Що оса вручава жилото свое токмо на човека кидер да учини.

Спроти тая причина ни един господар не е възможно да управи и себе, и людие, докле не има у себе божественная добродетел. Тако дума светий Амвросия: „Потребно е на господаря да има у себе и между людие обверзана добродетел сас правина и никога да са не отлучават тия двоите добрини от него и от людие.“ Почто тия две добрини, коги не са обверзани

у чловеците една сас друга, ония чловеку не е возможно да буде совершен, каквото дума и свещенный Августин: „Почто, кой чловеку има добродетел, он има и правина, а кой не има едно, он всите затрива.“ Коги имаме ний добродетел у-душата наша, тогива и правина-та не са разлучава от нас, почто добродетел много имена има. На това прилича, като коги подаде чловеку пари на някого гемиджия да му отплати, що са зове на-илъм; или като коги подаде пари да купи стока, тогива са нарича цена; или като коги подаде пари на аргатина своего, тогива са нарича хак. Спроти ползата на чловеку бива, та навремени са нарича правина, а наврсмени са нарича мудрост. Ала коги разумяваме, що е подобно да буде и що не е подобно, тогива са нарича мудрост, а коги си удержи чловеку желанието и щението плотское, тогива са нарича целомудрие; а коги претерпи изкушение и укорение, тогива са нарича мужество; а коги варди себе от чуждий хак и каквото е мило тому своята стока, тако да му е мила и чуждата стока, тогива са нарича правина. [. .]

О МОЛЧАНИЕ⁶²

И още, тука показуваме една работа, що воистину златая и достойна е всякий чловеку да я запише на своите врата сас златии слова. Тая работа — та е обща, що е потребна на много чловеци да я има всякий у себе, сиреч кой чловеку, що има някоя работа да учини, сам да я знай, другиму да не казува своята работа и ако е потребно, да я изяви, ала весма на мало чловеци, и они ако ги знай, како са мудри и незлобливи чловеци, почто никоя друга вещь толкова не е трудна и нужна, като коги покрива някой чловеку сас молчание своята скритая работа. Ала никой чловеку, коги си не удержи свой естественний язык, он всякоги разваля и разсипва себе си. Каквото дума и Еклезиаст: „Вес труд чловекуский во уста его.“

Това като четал Филипис Окомодос, тако отговорил на Лизимаха царя, като го нудеше цар и искаше от него някоя добрая наука, а он му рече: „О, царю, не хочу да имаш друго нящо у тебе освен токмо едно великодушное начинание — зарад да не казуваш никоги твоя скритый совет никому чловеку.“ Зарад това, кой има

на сердце свое скритая работа, не е потребно да я казува навсѣде всякому чловеку. Почти едно древо, коги му е корену гол и гледат го вси чловеци, то древо скоро изсохнува. Тако и кой чловеку открива на вси сердце свое, он чловеку не знай да живеи рахат, нито себе си може да уварди. Затова е молчание разумное властителство и изряден канон. А то молчание кой го остави, он чловеку станва смущен като някой гемиджия, коги си затрий дюмену, тогива он бива игра на ветру и на талазите морский. У таковое состояние приходи таковий чловеку, кой си не держи своята скритая работа на сердце свое. И таковий чловеку сас таковая скопост лесничко паща зло и у голямое посрамление упадва. Воистину не е возможно на господаря да обладава земля своя, ако не знай да покрива своята работа. Гречите сас колко образци показували на все, како има голяма полза на себе си, кой не казува скритый совет гражданский, и заради тая вещь толкова закон сас учение тщательно утвердиха. Кой дерзне да объяви господарский или старческий совет, близо е на того чловеку да затрий главата своя.

Това гледаме и у персите, колико била тая работа у них похвална и славна, кой си бил вардил устата да не излази от него между другите чловеци скритая нхняя работа. Александро, великий цар, като бил у Персия сас войска, колико персяни фатил и сас голямое тщание ги изпитвал да узнай на коя са епархия нахожда Дария цар, ала не можни ни от одного да уземе един отговор. Почто това обичай имали отдавна персяните — зарад да покриват сас чудная вярност царските скрити работи. [. .]

И още, казуват, како при Египет близо има един идол Арпократис — от камен изсечен чловекуский образ и перст свой держи на устата си. Товае знамение показува, како всякий чловеку да варди своите уста сас вярност. Ала и между философите на ветхое време това молчание имали на голямое почитание. Затова, като попитали някои Симонида философа и он искал да покаже, како е между чловеците по-добро молчание, а не безчинное хоратение, та отговорил и рекъл: „Аз коги молчах, никоги са не разкаях (пишман), ала коги хоратах, много са пути разкаях зарад хоратите мои.“ [. .]

И при Изократа философа поишел един многотумлив момък да са учи от него философия. И он му ре-

къл: „Аз тебе сас радост да тя приемна и да тя уча, ала два ката как хоча да земна от тебе, почто, едно, ща тя науча да хоратиш, а друго — ща тя науча да молчиш.“ Хочеше философа да му покаже, како е по-право голяма мудрост на човека да знай коги да хорати и коги да молчи. [...]

О БЛУДОДЕЯНИЕ

Не е възможно таковое царство да буде тихо и неметежно, коги царува на него курварин господар. От това мерсно курварство много са повреди римското царство. Когито царувал Нерон⁶³, цар на Рим, тогива обядение и пиянство изяло вси римляни, а сребролюбие ги острупило, а плотское желание ги онемощило, а курварство и гордост ги затрило.

Това нихните работи мудростно ги разуме Окатон философ и прегледа ги, почто, като седяше он при старейшините римски, и всякоги им думаше таковин всезлатии речи: „О, господари славнии, не помислите ли како преотците наши сас оружие и сас голям дженк учиниха това господарство, нам чудно и славно и от мало — голямо. Та спроти них сте и ви сеги краснейшии и много похвални и имаме и ний таковое сружие и орудие, и кони много сеги, повише от них. Ала они имаха другий обичай, що им са слави и сеги чистината и голямината, що той обичай не има у нас сеги. Они от внутре сердце свои имаха любоволение, а отвон имаха закон и свобода, та учаха человеците на добро и на чистое живение, зарад да са вардят от вси грешки, ала най-много от курварство да вардят себе си.“

Спроти това Анахарс философ, макар да бил рожден между варвари, та пак разумял колко е голямо зло на човека курварството и думал: „Человек, ако хоче да живеи богоугодно, три вещи са тому потребни: перво — удержание языка; второ — умерено ядение и питание; трето — да са варди от курварство.“⁶⁴

Ето, това е на човека голямое господарское началство, коги обладава человек себе си. Това е на господарите истинное и славное победительное торжество, коги надвий сам себе плотския похот. Кой человек това не чини и не тачи, от показува себе храбрый ерой душею и телом. Знаеше това сас много разум преславний цар и пророк Давид, що он победил бил Голната

гиганта и одного аслана уморил, и всяя войска сас юнашество свое превзиде, и повсѣде му просветна името сас победительное торжество. Ала най-после он са надви от една жена и учини сас нея мрсно и нечистое курварство. Но после, коги му приидеше на ум тоя грях, колко ли са червеше сас лице свое от срам и колко ли воздишаше скробно из глубини сердца и думаше: „Вскую бою ся в ден лютий беззаконие пята моя обидет мя.“ Това беззаконие пята, що дума он, друго нищо не е, токмо оний неговий плотский грях, що го учини он сас Вирсавия. Почто сказуват докторите, како человек на пята свою има една жила, що са от нея повдига на человека плотское возжеление.

Някое време отишле при Александра царя великаго четворица философи и цар ги попитал що е най-голяма вещь на свето. Первия философ рекъл: „Олимпийската гора е най-голяма, почто она превозходи на височина всите гори световния.“ Втория рекъл: „Най-голямо е вода на свето, почто е возможна да угаси вся сила огненная.“ А третия рекъл: „Най-голямо е слънце-то на свето, почто сас своята зара просветява всяя свят.“ Ала четвъртия философ най-разумно и истинно отговори и рече: „Най-голяма е работа на свето, кой человек не бреже и не тачи световната слава и да воздержи себе от плотский похот.“ Ето това е на човека голямое и славное господарство. [...]

Попитали някого философа що е жена на свето, ала най-вече която е нечиста. А он отговорил: „Потопление мужу, талази на хижата, на рахата му повреждение, на живота му пленение, любов ненавистная, ад неситий, крамола и дженк непочивен.“ Почто е жена от мед по-сладка, ала е толкова повредителна на человека, колкото е явлена. Она, коги начене да маже и да гладн мужа, тогива си играй сас него, а коги приближи при него, черня го като смола; а коги са смей, прелестя го като змия. Нито е девойка, нито е вдовица, нито е мужная жена — вси са като смрадная яматина, що изядат на мужа силата, стопяват му тялото, одухват му стоката, разсипват му живението. Затова дума Павел апостол: „Кой скурви сас своето тяло, согрешава.“⁶⁵ Почто курварство на човека приноси главоболеение: на очите му гледо покваря, жилите му унемошява, стомаха му разваля и изсушава му тялото, и весма го все изтливя и разсипва. Воистину, три вещи има на свето, що по-

темняват на човека умо и изваждат го от найин и разумний пут: едно — тщеславие, второ — сребролюбство, трето — курварство. Ала пак двете не са толкова зверский обичай, каквото това курварское, плотское, конское смешение. Заради това по правая скопост някои нарекли тоя плотский грех огън, почто запал и разгорява на човека все тяло и вси стави неговни. Но каквото излази от огъня дим и ослепява на човека очите, тако и от тоя грех — мресная и зверская темнина, що не оставя човека да разумеи и да познай своята люта беда. [...]

Сказува и още Плутарху философ заради Александра цар. Като пришел цар Александро на возраст мужский, поискал една жена да му приведат да учини сас нея плотское смешение. И принесоха му воините нощем късно една жена красная лицом, ала тая жена имала била изпервен обичай на тая мресная работа. И като довтасаха воините сас нея нощем, та било около полунощи тогива са разбуди и Александро цар и попитал жената защо са е забавила толкова време. А тия отговори и рече: „О, царю, чаках да заспи дълбоко муж мой и да начене да хахри, та да мя не угади, коги востана от одра.“ Това като чу цар, той час позова ония воини, що бяха привели оная жена, и рече им: „Ви зарад мене какво мислите? Ви хочете да мя учините прелюбодейник, та да любя чуждое легало! Да ме не подаде бог таковая вещь да учиня аз, що това от всите други работи най-мрази сердцето мое.“⁶⁶ Молим ви, господари мои, чуйте и научете ся от того царя елинского и чисто вардете вашей господарское живение всякоги. [...]

Ами още и това не ли й достопоменуто, що сказува Иероним философ заради Кира, царя перскаго, како и неговите воини попленили на дженк и фатили царицата Пантеанская⁶⁷, що била и тялом, и лицом красна. Ала и он не изволил да я приведат пред него, нито хотел да я види. Зарад това тоя грех другий цар и ляк не има освен бяганье — да не гледаш жена и да не хоратиш нечисти думи сас нея. Каквото и апостол Павел дума: „Бягайте от курварство, и то той час!“

Сас таковий царский пут проминали Христовите свети и преподобнии воини. Иероним светий, коги му принесеше дявол на мисъл за плотский похот, а он си бияше гордите и главата от камението, докле потечеше кров от главата му.

А Авва Макария веднож му пришло плотское возжеление, а он окаянный какво да учини, ами са соблякъл гол и валял са по тернието и по копривата и тако угасил ония плотский огън.

А преподобний Герасим, заради да угаси тоя плотский огън на тялото свое, фърлил себе си гол у ледний мраз.

А преподобний Мартикийан на огън гол седнал и изгори отдолу все стави свои, зарад да угаси свой плотский огън сас оний вещественый огън. [...]

Ала и това, що сказува Никифор историк, не е малая и преславная работа. На время Декия, царя мучителя, като гонил и мучил христианин и не веднож, но хиляди пути бил нечестивый мучитель. И като желаяше да мучи на христианин тялото, докле си затрияха совсем и душата своя. Но един ден фатиха одного младаго возраста момка христианина, що беше на една вдовица син, на имя Никита и приведоха го при царя Декия. И цар много му дума и лъсти го, и много му дар обещаваше, токмо да са отрече от Христа бога и да са поклонни на идолите, ако ли го не послуша — устрашаваше сас лютии муки. Ала он не хочеше никак да послуша царевите речи, нито хочеше да знай, ни да са убои от ония муки. И цар, като видя, како ни сас устрашавание, ни сас муки не е возможно да го обърне къмто себе си и да го надвий, и той час повеле да постелят у една красная и мирзливая градина един одър сас злато порфирния постели. И тамо, на тоя одър, гол да прострат вознак того мученика Христова Никита и да му верзат руцете и нозете крепко, като да не може да са поклати никъде, и да го оставят тамо сам, и да пратят една жена при него. Ала тая жена колкото е била красна, толкова била ласкателна и ядоязычна. И она, като отиде при него, начена да му дума курварский речи, а най-послед възлезе на него и пофашаше го по ставите срамни, зарад да ги въздигне на плотское смешение и сама тая отгоре на него да соверши тоя грех.

Ами тогива какво да учини он бедний воин Христов или камо да са дене, като му не е возможно ни да са поклати никак или да я отгони от себе си ни сас ръце, ни сас нозе, като е крепко верзан. И гледаше явно своята плотская немощ и своята нужда, и мислеше каков

скопост да учини сас тая мресная жена, та да я разпъди от себе си. Моляше ся Богу да му подари помощ от свише. Ала Бог го не остави и не презре му молението, но просвети са свише сас Божия благодат и прииде му на ум той час, и начена да си хапе языку крепко сас зубите свои. И плъоше много кров верх оная мресная жена на лицето ѝ, като хочеше она сас нечистии уста свои да го целуне. И оная жена като стана, лицето ѝ и дрехите ѝ все кров, и той час побягна от него посрамена.

Ето, сас тая кров угаси нейний черномерсний плотский разгорений пламен и сас тая болест надви курварската нуждая сила. Воистину, това е тясное борение, ала е и славная победа, почто не сас оружие, ами сас своя язичная болест спечели тая благодат и не омерси себе сас тая курва. [. .]

Сказува Амвросия светий заради едного младога момка, како любил една жена нечистая и учинял сас нея немалое време беззаконное смешение, ала са после уразумил и познал свое безчиние. И намислил да побегне нанякъде от тоя злий и беззаконний обичай свой, почто другий приляг не можаше да найде освен бягание. И най-после побягна от нея, и покая са от ония грях. И като са мина някое время, върна са ония момък и прииде си на отечество у дом свой, ала седяше разумно и почестно сас Божия страх, а не като отнапред. Случи ся у един ден, та го срещна оная мресная жена у пут и потече къмто него сас голяма радост, и рече му: „Не ли мя познаваш, како съм аз твоята любезница?“ А он христоролюбивий момък отговори и рече ѝ: „Ако си тая ти, ала аз не съм оний.“ И она, като чу таковий отговор от него, той час остави го и побягна.

За това сказува и Сократ философ и учи, како похот плотский и разгорение сластное другий приляг не има освен бягание. И не друго, токмо потребно е оний человек да са уподоби на Одисея, що си замаза ушите сас воськъ твердо и тако промина морето сас гемия.⁶⁸ На това подобие потребно е и нам на такива плотнемощнии работи да не стоим насреща, да не показуваме на това мужество, почто е человеческая плот слаба и немощна и на тая вещь весма е преклонена. И не е возможно да стоим на таковое борение, заради това другий приляг не има да са куртулисаме от тоя мресний грях освен бягание. Почто от создание световное и до сегашное время

наши вси человеци това желаят и знаят го на ум свой. Како това вся почест и почетение, и лице на вси родове, и на вси благороднии и достойнопочтении господари стои и виси, и обесено е на женская почест и на нияная чистина, и на нияното лице. Почто и сами ний да помислим и разсудим колко ли срам и зло, и укорение произходи от това мресное курварство между человеците.

Почто никой человек ако потече верх някое девическое лице да я посрами, ами ви сами знайте и разумявате, колко ли кидер останва тамо, на много человеци срам, укорение, крамола, ненавист, глупа омраза. Перво, оная девица, що е разтленна девством, колко ли срам и страх бива на нея. Едно, от мужа своего омражена и ненавидима бива, почто начене он да я скинджува и да я бий немилостивно, и дума ѝ: „Скажи, от кого си разтленна?“ А она бедная, ако не скаже, бий я по-много, ако ли скаже — зло, почто наченат да карат онаго човека, що я е разтлил, на суд, и отца, и матер ея. И останват вси посрамлени и укорени от человеците, и расипят стоката своя. Най-после ония муж, и ако не я разпъди, ами возможно е вече да живеят дружески, любезно и до смерти.

Ако ли иде някой на мужатая жена, и то голямо зло, почто, ако го свари тамо муж нейний, или го он убий, или той него; или ако са не убият между себе, ами не ли го той час покара на суд и углоби го, и един другий каразлини станват, и троицата укорени, посрамени от человеците. И ония муж, ако и не разпъди оная жена, ами возможно ли ѝ вече да имат онии первия любовь между себе? Не ли си проминат живението свое все сас омраза, все сас ненавист и до смерт своя?

Ако ли иде някой на вдовица и она стане непраздная, и после начене да мисли какво да учини това дете, що са е фатило у чрево ея, не ли начене да мисли, ако го роди здраво, колико е срам и глубение, ако ли го убий — голям грях, — сама убийца бива. Воистину, тоя грях на вси кидер, на вси срам, на вси укорение, на вси омраза и ненавист и на вси посмеяние и хуление, и на все ненавидим и от Бога, и от человеците.

Ами малко ли си человеци заклаха и убиха немилостивно любезните дъщери своя зарад тоя мресния грях? И малко ли мужие изклаха и убиха уневестника

младин невести своя и побягнаха на свето? Или колко ли поданници рая станаха зорби зарад целомудрие женское насилие и стремително потекоха верх господарите свои? И колико е убийство и кровопроливание бивало от това курварство! Това курварство и сребролюбство, та е една тлетворная болест и кой не знай колико са преславнии царства от них затриха и погинаха.

Почто не ли като узеха троадская Елена насила, колко ли на Трояда разсип стана заради тая жена. И колико безчет хиляди человеци помряха, и колико злополучие би на вси они людие?

Ами и още Лукрекийское женское насилие, не ли са затри и весма погина Таркунийский народ и царското им изпъдиха от Рим?⁶⁹

Ами заради Дина, Якова патриарха старого дъщеря, като я разтли и посрами Евхем Еморов, колико смущение би тамо и колко человеци погинаха от меч, и на колико зло то себеп стана?⁷⁰ Затова е много потребно на вси человеци всякий да са варди и да са пазят от това мресное и най-голямо зло, що е себеп това беззаконное и нечистое курварство. Ала най-више господарите, ако хочат да си удържат господарството свое крепко и твердо, тако и людieto да живеят мирно и благополучно на тоя свят и вси тамо да наследят живот вечный.

О СОВЕТНИКАХ (МУШАФЕРЕ)⁷¹

На всякиго господаря совет, та е като някоя крепка тояга, коги са подпира някой старец сас нея. И без него не е возможно на всякое господарство на много време долго да пребивает, по мое разумление, каквото аз разумно и мудростно сказувам вам, како не е возможно, макар он господар да знай вси световния вещи, пак е тому потребно много советници да има при себе си, зарад много да са научи от други. Защо, колко има человеци на свето, не е возможно да са найде някой, та да знай вси мудрости световния и вси световния работи.

Колко да буде мудър и учен оный человек, и макар всяка свят да буде обишел, и пак не е возможно тому да му не потребва от мудраго человека совет. Заради това, колко да буде високостоеен господар и колко да буде мудър, не е возможно тому все да прегледа и да

издири, и да узнай. А най-вече, който е тщеславен като Кесаря или пиян като Александра царя, или гневлив — като Пира царя, или немилосерд много като Анива царя, или нерадив и зефкия — като Фавия царя⁷¹. Они, като бяха на тая скопост, та пак имаха потреба за много советници, зарад да кивернисат царството свое сас мудрост и правина.

Ала е най-перво потребно на ония советници да бъдат любезнии приятели на господаря, да советуваат вярно и нелестно, да управят и да совершат, що са е нящо господаря недоумял. И още, каквото изпитал Зефекс⁷³, верховнаго иконописателя, като хочел да изпише Елениная красота, що била от вси девойки красна лицом. И като я пишеше, и мисляше — дали е возможно да има тая девойка на себе все благодат на красота своя. Тако е и господар, що има нужда всякоги за много советници, почто е един от них украсен сас правина, а другий — сас мужество, а другий — сас разум, а другий — сас мудрост, почто не е возможно у одного человека да има у него вси дарове добродетелнии и да буде на все совершен и нито е било това досега, нито са находит и сеги. [...]

Затова изкусно пише премудрейший Алкиад философ притча образ за тая работа, сиреч: приноси слепий хромаго на рамена своя, а хромий сляпаго наставя сас гледание свое, почто, що е петимен едина, он го изпълня — един сас ноги, вторий сас очи. „Найдоха са — рече Алкиад философ — двоица человеци на една река, единею бил сляп, а другию — хромец, и желаяха и двоицата да преминат реката. Ала от двоицата единею сам не бил возможен да премине реката, почто слепия очи не има, а хромия ноги не има. Ала са сговориха помежду си да си помогнат. И воздигна слепия хромцатаго на рамената своя, и носяше го, а хромия, като имаше очи, та управяше путю на сляпаго. И тако си помогнаха един другиму, и преминаха оная река, и отидоха си по свое намерение.“ И спроти това прилично показува Писание то защо е сотворил Бог на человека по две члени: две очи и две уши, и две руке, и две нозе — да си помагат едно на другое, коги им буде потребно.

Таковае помощ гледаме и у скотове, каквото у щерковете, каквото у рогачите, каквото и у другите гадии. Сказуват зарад рогачите, коги минуват някоя река, а тие са закачат един другий за рогата и тако премину-

ват оная река. Тако сказуват и зарад шерковете, коги преминуват морето, та си помагат един на другий. Оний шерк, що им е вожд, напред той като ги води, и коги са утруди, а он са върне назади и кацне на того шерка, што то най-после иде и поноси го он мало, докле си почиңе, а напoкон пак иде напред и буде им пак вожд. Ала макар да не имат они дума и разум, ала пак имат вожд и управител на своето естество, от Бога подарено, каквото е създадено. И колко чуднои и дивнои художество имат сокровено. Гледаме лястовиците сас какова майстория направят гнездата свои или паязите — паучината своя, или мравите — мравиняка свой, или пчелите како собираат таковий сладкий мед и восък. Показува са нихная мудрост известно. Тако дума един философ: „Естественная работа, та е работа разумная.“

Затова е должен всякий господар да има при себе си мудрии советници и отдясно, и отляво. Почто е и он человек, много пути и си грешка учиня и много пути са замаява и не знай какво да учини. Та спроти това да има при себе си мудрии и прокопсани, и искуснии советници и тогива е тому возможно да управя себе си на всякое доброе и полезное. Каквото Соломон дума: „Слушай мудраго человека, та и ти мудростен да будеш!“

Юлия Кесар не хочеше да послуша мудрии советници свои, ала си повреди живението. Он са надеяше на силата своя и не радеше советници и приятелите свои, що му думаха они — да варди и да пази себе от душманское оружие, ала он друго мисляше, изволяваше да умре, а не да бяга. [.]⁷⁴

Ами великий цар Александро зашто и откудо узе толика чудная и похвалная победа? Не ли като имаше при себе мудрии советници и разумнии философи, та го управяха и кивернисваха го всякоги, докле ги слушаше? Каквото сказува историята заради него. Когито начал да собира войска, ала не хочел да узема всякиго человека за воина, но токмо уземал, кой бил муж крепок и мужествен, ала най-много уземал ветхий и стари воины, що били на време отца и стрика неговога сас них по дженкови. И коги хочеше да постави генерали или начальници и вожди воинския, ако не имаше някой от них шестдесят години, не поставяше го на войската начальник, нито вожд, ни путипоказатели. И още,

не уземаше воины такива, що са много борзоходци, но повише уземаше, що са человеци косноходци, и всякоги надежда имаше на них, почто они на дженк скоро и лесно не бягат, но гледат да са бият, да победят душманите свои. Ала Дария цар не имаше таковая войска, заради това стана Александро победител, а Дария победен. [.]

Красно пише Августин заради Темистиклиса философа, що го попитал един прост человек и рекъл му: „Философе, знайш ли да свириш сас свирка?“ А философ рекъл: „Не зная.“ А он му пак рекъл: „Ами що знайш?“ А оний мудрий муж отговорил: „Аз — рече — зная сас мудрост и сас разумний совет мой някое господарство, ако е мало, да го учиня да стане голямо и славно, а сас свирка не знам да свиря.“ [.]

По право разумял и знаял това Филип, цар македонский, почто едно царство, коги не има мудрии философе на отечеството свое, то наскоро отслабнява и лесно са надвива. Някое време, като са биял сас атинейскаго царя,⁷⁵ и они видели, како ще ги надвий, и пратили да искат от него мир. А он, като мисляше и трудяше са, како би возможно тому да им уземе отвнугре мудрите и философите человеци, почто, коги липсат они отвнугре, лесничко може да победи ония град. Та спроти тая неговая скопост прати им назад хабер: „Ако ми дадете да си отбера от вас дванадесет человеци, що са мудрии и учени ритори и философи, да будут мои человеци, тако да учиня мир сас вас и вашия град да оставя свободен.“ И като чува това цар и гражданите, сговориха са и изволиха да му дадут дванадесет философи отвнугре, които он хоче, токмо да са куртулисат и градо, и другите граждани свободни.

Довтаса тоя сговор на ушите Демостена философа и той час востана и борзо потече при царя и при вси граждани, и сас голям глас привика на них и рече: „Мужие атинейский, що чините ви и що са сговаряте да подадете ви вашиите мудреци на вашего душманина? Я постоите мало и слушайте аз да ви прикажа една притча, како имали някое време овчарите и волко прение между себе. И думали между себе: „Нашата крамола и нашей и вашей непочивание не ли са все псетата себеп на това? Ами дайте нам псетата да ги издавим ний, тогива вече ще си починете и вий, и ний.“ И овчарите повяру-

ваха тая реч и дадоха им псетата, штоо вардяха овцете. И като липсаха псетата от овцете, и той час волците разграбиха овцете и затриха ги. О, атинейци, ви ако дадете на того волка философите ваши, тако ще патите и ви сами. Почто е цар Филип волк грабител, а вие сте овци, а философите и риторите, та са ваши псета и всякоги вардят вас отвъсде и от все!“

Затова е потребно на советниците всякоги мир да советуват на господарите, а не крамола и дженк. Да са уподобяват на чуднаго советника Бога, що он всякоги мир и любов желай от нас и всякоги добро мисли зарад нас. Каквото Иеремия пророк дума: „Бог всякоги зарад човеците мисли добро и мир, а не зло.“

Питаха едного философа: „От какова са вещь погреша человек, кой хорати свободно сас господаря?“ А он рекъл: „Кой брои себе си много разумен.“ Пак го попитали: „Ами кой человек на свето има най-лютая нужда?“ А он рече: „Кой на царя советник.“ Почто много пути гледаме — коги са случи царската работа на зло, тогива е советнику кабахатлия, он бива безчестен и поношен. Почто тако имат господарите обичай — коги му са случи нящо противно, а он тоя зло возлага на човеците; ако ли му са случи добро, а он го возлага на свое благополучие. [...]

Някое време Аталос цар позовал Лакида, киринейскаго философа, сас многое обещание дар, зарад да го има при себе си близо приятел и советник на царските маслахати. А он отговорил: „Аз — рече — много есм благодарен на царя, що ми й учинил таковая почест, та ме позовал да му буда приятел и советник на царството му, ала не е возможно мене да му исполня повеление. Почто е всякоги потребно на философа да гледа царя отдалеко, като някое живописание, а не близо да седи при него.“⁷⁶

Так о дума и другий философ. „При царя — рече — да приближаваш като при огън, ала не много близо, да не изгориш; нито и много далеко, да не озебнеш.“⁷⁷ И тако, сас таковая скопост да приходиш при него, ала да [се] не прекланяш на лявое мресное ласкателство, нито на дясное безмерное изволение. И тако е возможно тебе сас Божия помощ да избегнеш и да са избавиш от немалая лютая нужда. Почто имаш пред очите твои показание, како си много повредиха живението сас това неразумное и неопасное хоратение. [...]

Третия, Прексапис философ, що беше при царя перскаго Камвиса и думаше на царя, и учеше го да не пий много вино на трапезата и да са не упива сас мресное пиянство, почто е то на царя неприлично и непристойно, ала цар не да го послуша, ами са по-много гняваше на него. И един ден позова цар философа при себе си, като са беше упил, и рече му: „Ти, философе, мене запрещаваши да не пия много вино, ала аз есм сеги пиян и цял ум не има у мене. Затова са обърни назад да тя скажа пияните человеци какво чинят и да тя питам пиян человек що учиня, не ли зло учиня?“ И он рече: „Так о, царю.“ И като са обърна, той час го устреми и падна философа мъртв, и умре.⁷⁸ Затова дума Соломон: „Не обличай (тазир) зли, да тя не возненавидят. Почто обличение злomu рани тому бивает, но обличай премудраго и возлюбит тя.“ [...]

Ала ако хоче някой да говори и да наказува таковии беззаконнии и неправеднии господари, а он да прочете историята на пророка Натана и от него да са научи и да разумей, когито согрешил Давид цар, сас какова му скопост думал он. Отишел Натан пророк при Давида царя и рекъл му: „Державний царю, имало двоица мужие у един град, що били близо комшии. Ала единос бил много болярин и имал стадо овци и говеда много, и другая стока много, а ония бил сиромаш и не имал друго нищо, токмо освен една малая агница, що я хранеше сас хляб у дом свой сас децата си ведно, и радваха й ся вси домашнии его, и держаше я всякий у пазухата своя. И по някой случение прииде ония болярин у дом онаго чуждаго и беднаго сиромаша, що беше му комшия, и хочеше да са угости, ала не узе от свойто стадо да заколи някое агне да яде, ами грабна насила оная сиромашкая агница. И децата му толкова като плачаха зарад нея, а он я той час закла и наготви я ястие, и яде у дом того беднаго сиромаша. Ами да тя питам аз, царю, ония болярин, що учини на онаго сиромаша тая неправда и таковое немилосердие, що разплака на онаго сиромаша вся дом, зарад това негово неправедное грабителство какво е воздаяние потребно тому немилостивому человеку?“

Това неправедное насилие като чу цар Давид от пророка Натана, много са разгневи на человека того и рече: „Жив Господ, како е он человек за смерт дос-

тоен, що е учинил тая неправда на онаго сиромаша.“ И Натан пророк, като чу от царя таковое праведное изречение, и хочеше сас самая неговая дума да го учини тазир, и той час рече Натан на царя: „Ето, ти си, царю, тоя болярин муж, що си ти учинил тая неправда, почто ти толкова жени имаш и не би доволен сас них, ами си дерзнул, та си узел на Урия, твоего слуга, жената Вирсавия и согрешил си сас нея.“ Като видя Давид, како са сам фати у мрежата и сам суд изрече верх себе си, и той час востана и въздигна очите свои на небето, и преклони колената свои на землята, и сас плач, сас слези въздохна, и рече: „Согреших, Господи!“⁷⁹

Ето како са ползува человек сас истинная дума, коги я рече сас скопост на приличное время. Ала е потребно и на господарите да имат благое терпение (охотие), ако желаят да им са продолжи господарство на много години и да са простре, и да са исполни изобилно сас благодат и сас истина праведно повсъде. Почто е това на царството му вардание и утверждение, и спасение. Каквото дума някой стихотворец:

Силен е господар на войска,
има оружие и воины, и болярство,
ала не е без погрешка на престола свой,
докле не има у себе атинейское дарование.

ГОСПОДАР КАТО ОТЕЦ КОГИ НАГЛЕДВА ПОДАННИЦИТЕ СВОИ, ТОГИВА БИВА МИР У МЯСТО НЕГОВО

Много е потребно на господаря да мисли сас ум свой, како е сас изволение вишняго Бога возишел на таковое превисочайшии державие токмо зарад да буде като отец на людieto свое и на общия народ. Та затова има он должност да любии поданниците свои като същий отец синове свои и да ги нагледва, и да ги варди от всей приключений. Почто е он иконом на людското имене. Затова е потребно тому да им го варди, а не да го усвои и да го привали у своето сокровище, почто е он определен да са погрижи всякоги зарад доброто людское. И должен ест повече да остави своето почивание заради нихная полза и да премери, како е граж-

данский любов по-добро на господарството му и поизрядно освен много сила воинская. Почто е добро и благодеяние на вси граждани и на воины, и на людие повише приятно и изволно, а не страх и принуждение; добра и сладка реч повише учиня человеците да будут покорени и повинени на господаря, а не глад и теснота, и насилие. Тако говори и премудрый Соломон: „Царский престол кротост го содержава.“ Каквото Ксенофонт философ рече на Кира, царя перскаго: „Скиптро царское не е возможно да го уварди злато и серебро, но множество приятели, що ги спечеля добротворение господарское.“

Алфонс, цар сикелийский, имал обичай, та всякоги подавал и харизвал дар по своите воины и по начальниците свои, и на людieto свое. А после го попитали домашните негови и рекли му: „Ти, царю, като толкова имене раздаваш и харизваш по своите воины и на твоите поданници, ами тебе що остана?“ А он им отговори и рече: „Мене токмо това остана, що харизвам.“ Всистина, тая дума достойна и юнашеска е, спроти тая реч показува он, како е това тому болярство и хазна, що го дава и харизва на своите добрии и вернии человеци. Почто е това тому держава и утверждение на царството му, и това е гражданское общее сокровище. Спроти това да са не убои господар, коги дава и харизва, да не засиромашей и да са не сверши общее сокровище, почто он, що харизва, не погинва, но и още повише предобива. [...]

Красно и на това прилича, що казува пророк Исая зарад едного человека, що го молили людieto вси да им буде цар, да изволи на тая власт. Ала он, като знаял свое сиромашество, и тако им рекъл: „Не е возможно мене да буду аз вам старейшина на толкова людие, почто хляб не имам у дома моего, нито дрехи имам.“ И хочеше да им покаже сас тоя ответ, како не хоче да приеме царское скиптро, почто не е возможен и небрежи да нагледва и да храни людieto, и да са погрижи за них.

Вонистину, на добраго и на милостиваго господаря колико ли покорение и почитание имат человеците, и много са чудят какво да го назоват — господин го наричат зарад неговая самая власт, отец го наричат зарад неговая любов. Почто людieto са тому вси братия и чада, а не роби. [...]

Спроти това у Етесиян цар имаше знамение изобразено, како на една котва гемиджийская две делфини закачени висяха, зарад да покаже, како има должност на себе все и за вся да са погрижи — и зарад гражданиите, и зарад поданниците. Почто и гемиджиите, коги видят, како ще са воздигне на морето някоя голямая буря, тогива тоя час фърлят котва и делфините, като видят котвата, че пада на дъното, обичай имат да са накачат по котвата зарад по-скоро да седне долу и да задержи гемията крепко от талазите. [...]

Много господари и властители има на тоя свят, що имат желание да господствуват и да обладават на людската стока, да я уземат сас неправда, и жадност имат, и трудят ся сас различни фентови, како все боярство и стока людская да биха собрали у сокровища своя, и ония бедния людие да биха могли совершенно да ги затрият.

Затова са Бог жалеял някой време на такива господар и думал, спроти пророка Йезекиила: „Оле, пастири израилскии! Возможно ли е да са пасят пастирите сами? Ами не ли пастирите пасут овците? Ето млекото на овците ядите, ето сас нихната са волна облачат, ето толстите овци заклавате и ядите. Ала овците мои не пасохте, изнемоглите не подкрепихте, болните не изцелихте и строшените не обверзахте, уранените не очистихте, изгубените не поискахте, а крепките сас труд предобихте. Ето, спроти тоя ваша зулум и нерадение и спроти вашей више на людието отегчение господарский поданок, затова много пути са повдигат и востанват зорби верх господарите. Това многое и тяжелое людское давание и насилное грабление, та бива у людието един глас потаен и утеснен, и прискорбен на ушите людскии. И тоя глас приноси на людието между господаря ненавист злая и голямое омражение, и несогласное состояние.“⁸⁰

Спроти това имаме известный образец от Священно писание. Почто, като умре цар Соломон, приемна царское скиптро Ровоам, що беше син и наследник на того великаго премудраго царя. И у един ден отидоха при него старците израилеви да му са поклонят и да му поздравят неговоe новое царствование. И после паднаха вси пред него, и помолиха му са, и рекоха: „Много-летний царю, молим те и ний, и вси народ да облекчиш

мало от тяжелый данок, що беше го наложил отец твой на людието. Он имаше тогива много разход за многия вещи, а сеги, слава Богу, отвсѣде почитание имаме. Затова да им мало пооблекчиш, почто не са возможны людието вече да понесут тая тегота и той ярем, що го наложи отец твой на них. Спроти това и ний, и людието твои хочут тогива да ти ся покоряваме и да тя служим в преподобии и правде.“ Като чу това ония младий и новий цар от старците, попроси от них три дни да му подадут срок (мюхает), заради да помисли и да са сговори сас своите советници, и след три дни да им подаде отговорка.

Ала той новий и младий цар не позова някои премудрии старци да са сговори заради тая работа сас них, но позова свои млади сверстници, що беше сас них в сладости прихранил у царските палати. И попита ги: „За тоя пореч каков ответ да подам на старците израилеви?“ А они му рекоха: „Ти, царю, тако да им речеш — отец мой наложил на вас тяжелое бремя данок и отегчил вас тяжелым ярем, ала аз повише тегота хочу да наложу на вас. И още, отец мой наказувахе и бияше вас сас бич, ала аз хочу да наказувам вас сас скорпией.“

И след три дни приидоха пак старците за ответ при царя, и он им тако сказа, каквото би научен от своите млади сверстници. И тоя тесний и неудобноносний ответ като чуха ония старци, тоя час востанаха гневни и оскорблени, и излязоха от царските палати навод, и рекоха на людието: „О, израилю, всякий да иде кому где очите гледат, почто вече не имаме ний дял, ни достояние от дому Давидова!“ И той час востанаха вси народ и людието зорби верх Ровоама царя. И он, като разбра, той час побягна из палатите и от градо навод. А они той час избраху и поставиху Иеровоама, роба Соломонова, цар да царува на Иерусалим. А Ровоам цар поиде на Самария да царува тамо. И раздели са еврейското царство на два дяла, докле най-после весма и погина, и до днес.⁸¹

Затова е на пастир тая работа полезна и похвална, и тверда — да стриже овците и да им узема волната, ала кожата им да остави, да не одере и неа от них. И още, да ги дои, ала докле пушат млеко, а не да ги дои, докле наченат от бозките им да пуца кров.

Великий цар Александр много му думали някои неговии чловеци: „О, царю, ти си цар силен и много земля властвуваши. Потребно е тебе да наложиши по-много данок над поданниците твои, та да са находи болярство много у твоего сокровище, почто е потребно за войската твоя.“ Ала он разумно отговорил и рекъл: „Мене не е възможно да учиня тоя зулум на людието, почто аз, коги видя някого градинаря като пляви тревата и изторгва я из корен, та и того ненавидам.“ Сиреч — не е потребно на гадините крилата да ги отсече человек до дъното, като веке никак да не прорастут, почто кой дои овцете много, наместо млеко кров начене да изважда. Праведно е да содержи някой землемерие, а не безчетно. И спроти това и още не е праведно над поданниците, кой има више имение, да поплаща и он равно сас ония сиромаси, що не имат. Каквото и сам Христос дума: „Ему же много дано, будет много взищется от него, а ему же мало дано, будет мало взищется от него.“⁸² [...]

Ами како да не буде славна и похвална тая работа, коги учиня господар добро благодееие на добрите и хрисимите чловеци. Почто он сас това ги фаща и улавя ги. Каквото рибар фаща рибата сас удица, тако и господар фаща людието сас своето благодееие. И спроти това благодееие негово и поданниците биват тогива тому покорени и повинени, и служат му сас радост и сас любов, и дават си даноку по обичаю сас добра воля покорно, и помагат на господаря своего на все нужди.

Затова и Господ дума на Евангелието: „Воздадите кесарева кесареви, а Божия — Богови!“⁸³ И не рече — дайте, но въздадите. Почто е въздавание работа праведна, а не насилна. Воздавание бива от своя воля и от свое произволение, що е то без долг давание наше. Почто коги си плащаме ний нашея долг, тогива ний не въздаваме, но отдаваме, що бяхме узели, да не сме должни. Затова рече Господ, сиреч — „воздадите“ — почто сме ний всякоги должни на Бога, като приемаме от него всякоги различная дарования.

Тако сме должни и на царя да му подадем данок, почто и от него приемаме много временная благая, сиреч он всякоги грижа и попечение има заради нас и бори са сас душманите, заради ний да проминуваме

живение наше тихо и мирно. Затова имаме ний тому долг да му подадем данок, зам да не буде он оскуден, но да бъде за все вещи доволен. Почто тому много е потребно да храни войска, да стои насрещу душманите и да варди нас от все повреждение, та да имаме ний рахат и почивание. Това е все праведно тому, коги узема от нас данок по обичай и по закон царский. Тако и ний, като вернии и покореннии поданници, должни сме да му изплатим все сас усердное произволение. Тако дума и Павел, светий апостол: „Братие, всякоя душа да бъде покорена влаstem.“⁸⁴ Тако и Петър, светий апостол, дума: „Братие, Бога бойте ся и царя почитайте, и другите, що са на власт, на всех да са покорявате, почто они не са препоясали меч без причина, почто са и они Божии слуги, добрите чловеци да почитат, а злите да мучат!“⁸⁵ [...]

Изредно дума и Августин: „Ако ти повелей господар да учиниш някоя работа, потребно е да го послушаме и тая работа известно да я совершим, зарад да исполним господарското повеление. Ами ако ти друго повелей господар, Бог друго заповядува, после какво да учиним? Должност имаме по на голямого царя да преклоним колена, почто цар има затворка, ала Бог има геена огън неугасимий.“ Спроти това и Христос явно учи нас и дума: „Не убийте са от них, що убиват тялото ваше и освен това що могат вече да ви сторят. Но аз казувам вам от кого да са убийте — от того да са убийте, почто, коги убий тялото ваше, тогива власт има и душата сас тялото ведно да ги фърли в геену огненую.“⁸⁶

Това евангелское разсуждение изредно го держаха и увардиха го первий цар християнский Константин и много други царии християнскии. Спроти това рече цар Константин на собора на епископите⁸⁷: „И аз есм епископ общий, що съм от Бога поставен; ви есте от-внутре на църковните вещи епископи, ала аз есм от-вон епископ, и от вишняго Бога поставен.“ И колко са ползуваме от господаря, ала са от Бога повише ползуваме. Аз не изпитвам, нито осуждавам господарите, коги уземат от поданниците свои урок и данок, що е законно и обично. Но що товарят повише и що е и днес от господарите на поданниците толковий безмерний данок, почто таковий тежкий данок много е пути понуждал людието, та са насила въздигали главу и востанвали на

нозе. Има ветхая притча, известна по човеците, обичай да думат — една вещь да не буде превозвишена. Почто от превозвишение потребно е всякий господар да са варди и да го възбранява да не буде то, почто, колко излезе навон по човеците, тогива бива гнусно и повредно. [...]

Затова Аристотел философ оприличава господарските сокровища на стомах человеческий. Почто каквото стомах человеческий, коги са насити от ястие, тихост и рахат са разлей по всите стави на человека, тако и имение людское, що са собере у господарское сокровище, коги са случи потребност, стои са да са раздели зарад потреба и заради помощ людская. Почто приходя някой време, та са случва глад и нящо голяма нужда, и тогива са човеците биват огорчени и оскорблени или отегчени от тежкий данок. И на таковое време от голямая теснота возможно е да востанат вси людие на нозе, и тогива бива последная беда — горшая первих. [...]

Каквото пише някой стихотворец:

Дой млеко, ала кров не изваждай!
Остави кожата, доста ти волната!

И тако да содержиш людие то не сас многое доене, сас мярка все приемли, ако хочеш да имаш себе мир и почивание.

КОГИ ПОДАДЕ ГОСПОДАР НЯКОЙ ЗАКОН,
ПОТРЕБНО Е САМ ДА ГО ВАРДИ
И ВСЯКОГИ НАЙДЕТ БЛАГОДАТ
ПРЕД ОЧИТЕ СВОИ

„Кой господар хоче да са нарече достоен, перво е потребно он да са покорява на закона, що го е сам положил на людие!“ — тако е писано у Пандекта философа. Това е глас достоен на господарское величество — да са повинува перво он на самый подлежащий закон. Каквото и сам Христос дума: „Не придох разорити закона, но исполнити.“⁸⁸ И още Диодор философ сказувал на царя египетского: „Тогива са — рече — брой угодний управител, коги слуша закона, що го е сам предал. И тогива са повише преклоняват людие на покорение и на добро освен на крепост законная.“ [...]

Попитали някоги одного воина: „Кой цар на свету най-голям от всите цари е?“ А он рекъл: „Он е цар най-голям на свету, кой сас радост властвува над себе си освен над други чловеци.“ Почто като е он законоположник, та е должен перво он да ходи у правия пут, тако и другиите людие, коги видят того, и онии той час ша пойдут по него. Почто начальник коги он перво начене някоя трудная и тежкая работа, тогива тая работа много са лека види на другиите людие. Тако и господар, коги живеи он по закон праведно, тогива е известно, како и гражданите угодно и праведно живеят. [...]

Но да послуша, що казува Потагор философ, почто таковии били някой време персийските судници. Като питали Камвия царя има ли някой закон да подава изволение да уземе человек самая същая сестра своя за жена, а он рекъл: „Таковии закони у нас не са нахождат, анджа имаме ний другий закон у нас, како перский цар има изволение какво хоче и какво аресва, тако да учиня все. И още имаме някои перский законници, що думат — господар що ареса, сила има на закона.“⁸⁹ Ала това не е закон, но голямое беззаконство и неправда, каквото казуват премудрите философи и думат — господар е должен от таковая работа да бяга като от лице змиевое. И тоя глас никак да не слуша, почто тая работа потресва и смущава вся царствия земленная. И ето това е на господаря совершенное смертоносие. [...]⁹⁰

И още и това е чудно, що казува Парадин историк, како Васан, цар сикамвронский, имал на фламбура изображена една гола сабя и накрая имал едно колело сас писмо обиколено, и тако думал: „О, обидници, правда са научете!“ Това учини он зарад да положи страх на судниците и на господарите сас тоя совет и да са покаже, како варди правината крепко, що я сам известява, не токмо сас дума, но и сас работа, почто и сам сас rukata своя отсече главата на Седана, като преступи закона, толкова беше законовардител.

Тако е и на Манлия, царя таркуатского, работа неговая достойна за казувание. Он беше пратил старците римски и ипата на Тоскулана сас войска да са бият тамо. И повеле ипат, и заповяда на войската: „Коги привтасамя на Тоскулан, да не има воля никой от

начелниците или от воините да дерзнут да са бият сас душманите, докле си не учиним совет и сговор между нас. Почто кой не послуша тоя заповед, ща го педепсам сас смертно посечение.“ Ала у един ден найде са ипат на двор зарад някой подлог (маслахат), а син неговий беше останал при войската. И оная войска беше близо, а он без разсудност воскочи на тризнице и сас гордост рече на едного воина от душманите им: „Ако си юнак, прийди да са бийм двоица сас тебе!“ За това он воскочи да покаже себе си, како е юнак и превозходи римските и латинските воини на юнашество. Тогива оний ипатския син воскочи скоро и потече верх онаго воина, като беше и млад и имаше желание сас жежко сердце да са бий. И като беше мужествен, той час уби онаго воина и узе му оружието, и сас радост го занесе на отца своего, и рече: „Ето, отче, принесох тя оружието, що убих едного от душманите наши.“

И отец неговий виде му юнашеството, ала що му рече: „О, чадо мое, ти не са убоя ни от ипата властителя, та да стоиш на неговото запрещение, нито са от отеческое достоинство усрами. Но противно, без наше повеление, поишел си да са бийш сас душманите, що бехме ний сас запрещение голямо запретили — без изволение наше никой да не има воля да иде да са бий. А ти не послуша нашей повеление, ами си принесъл на мене, отца твоего, голям срам и голяма нужда, като да заборава и гражданство, и мене си, и моето име. Затова е по-добро да приемем ний наказание, а не зарад грешката наша да отплати гражданството сас толкова зарар на правост.“ И той час повеле на воините, и отсякоха му главата. Почто разсуди он праведно — по-добре ѝ да остане без сина, а не без воинское произведенное самодержавство.⁹¹ [..]

Изкусно пише някой историк на име Аназария зарад неаполскаго царя, како заповядал и повелял един закон — никой да не носи на себе си оружие внутре у градо. Това още не беше всъде проповядал, на утрешния ден сам цар излезе да ходи по градо без никакво оружие, зарад да приемнат людието от самаго царя образец (юрнек). Знаяше цар колко е славно и похвално на господаря перво он да держи тоя заповед, що го е сам предал.

Ний това знайме от царските закони и не сме ос-

кудни и от други матории, що сказуват известно, како цар не е подлежащий под закона. Ала гледаме Давида царя, како си приклонил лицето до землята пред Бога и рекъл: „Тебе единому согреших.“ Та спроти това тия речи, мислим, внимательно и научава нас Писанието, що дума, како на царя не е возможно никой да му суди работата. Двое раз человеци нахождаме на Писание, що са свободни от законное поработание — един цар и един праведен человек. Почто и Павел светий дума заради праведните, како на праведнаго человека закон не належит.⁹² А заради царя рекохмe отнапред реченная — „Тебе единому согреших“. Ала това не възбраня токмо да не будут вси подлежащи на закона, почто не е това, како праведните и господарие то не подлежит на закона. Ала зашто дума Павел светий: „Всякая душа должност има да са повинува и да са покорява на властителите.“

Ала праведен человек не има нужда да варди закон, почто он сам сас свой произволение повише держи и учиня все по закону, а не по колкото е заповядано. Почто праведен человек не варди закона от суднишкий страх или от человеческий срам, но держи закон от Божий страх и от свой любов, и от свой добродетел. Затова известува сас премудрое показание премудрий Соломон, како е праведник свободен от закона царскаго ярема. А за това е потребно вси человеци да са преклоняват на таковое произволение, почто всякий человек може да рече — и аз есм праведен и други речи на тия подобни, и спроти това хоче да буде у всякий град голямо смущение, и никой человек не ще хоче да варди закона. И пак ще речем заради господаря, како известно не са покорява на закона, що са понуждени от силата законная, почто не има, нито е возможно другий някой проестос да го понуди, нито сам себе понудява.

Ала закона два ката сила има — една са сила назовава богословская, що управа, а другата сила понуждава. Первата показува на человеците, що е потребно да учинят и от що е потребно да са вардят; а втората заповяда никой человек да не приступи закону. И ако преступи и согреша, а он да приемне по закону от судника подобное наказание. Затова от тия и от двоите цар е свободен, ала това не е праведно и благо-

словно. Почто думат законниците, макар да не принуждава закон господаря, ала това не произходи, почто санки господар не има должност на закона, ала защо закона по естество не може да работи. Ами како може да накаже и да педепса, коги преступи някой человек закона? Та зарад това дума светий цар Давид: „Тебе единому согреших.“ Почто е всякий господар без изволение подлежит на закона свдего, за това показува на светое Евангелие сам Христос: „Возлагате бремe тежкое на рамената человеческая, а ви сас перст свои не хотите да го повдигнете.“ Второ — сас свидетелство Каноновое дума — како е повеление обещание другим, почто сам господар да буде покорен на закона. Третье — каквото казува на гражданската история у Пандека, како е глас достоен на господарское величество, почто е сам он верзан на законное повеление. [...]»⁹³

От начало света, перво като са умножили били человеките, тогива они закон не имали, но без закон управяха градовете и себе си и нихное управление беше добро и угодно. Тогива са они трудяха и понуждаваха са един из другий кой по-добре добро да учини другому, и кайратяха са да пишат закони, и понуждаваха са кой перво да покаже себе избран и изреден на господарство свое.

Пише апостол, како господар не подлежит на закона, почто меч носи, ала е и он человек от перст и от кал создаден, та и он са много смущава и помрачава себе от световния страсти, и лесно са отврѣща от правия пут. Затова зарад испитание потребно е да речем — возможно ли е да найдем едного человека на свето да буде благ и добродетелен совершенно и цяло, да буде више без сравнение от другите человеци и да управя гражданството полезно и праведно крайно. Ала това е неудобно и невозможно, почто е человеческое естество непостоянно и немощно. Затова е потребно и полезно да са управя гражданство сас законное написание и на тоя закон всякий господар и вся народ должност има вярно и усердно да са повинуват. Почто просветнува на мудрите марторията и приема все, што дума: „Понеси тоя закон, ти, господарю, що го си сам положил, и тогива людиеото спроти тебе возможно е сас радост повише да са покоряват на того закона.“ Каквото дума някой стихотворец:

Тоя закон, що го си сам учинил, ти, господарю,
да го вардиш.

Тогива и на Бога, и на человеките всякоги любезен
хочеш да будеш.

ГРАЖДАНСКАЯ ПРАВОСТ И БОЖЕСТВЕННИЯ ЗАКОНИ КОГИ СА ПОКОРЯВА НА НИХ ГОСПОДАР, ТОГИВА ПРИЕМА БЛАГОСЛОВЕНИЕ ОТ ГОСПОДА

О, достопаечное световное состояние! Коги са много и повише вменява о господарите человеческая и гражданская правост и варди са повише освен Божия закон. Почто, коги са случи някоя несостояние на гражданская правост, тогива той час господарите без дума и без разсуждение потѣпкват повелението Божие, не радят законоположенная, разрешават заповяданная, не брежат и вярата, и все, сас една дума потѣпкват и обезчестяват и Божия, и человеческая предания. Не са разярява и наостря толкова тигър звяр, коги му грабнат щенците (децата) от легалото му, каквото са ожесточават и разлютяват господарите, коги имат някоя ипопси (шупе) от някого, како хочут други неговая власт или да я смалят, или да я разделят. Каквото изкусно дума някой стихотворец:

Господарите не имат вярност, ни приятност во общение,

нито господар хоче никоги да има общник другого на
держава своя. [...]»⁹⁴

Тако и лидския цар Крез, като хочеше да учини царство свое общо сас брата своего, тогива, що беше первый от боярите, рече на царя: „Державний царю, слънцето е всякоги на землята себеп за благост, ала коги са два слънца, тогива хоче да буде голяма нужда на землята, почто са запаля от них вся земля и изгорява. Тако и Лидия благодарна е сас едного царя, почто два царя не е возможно да ги понесе. Не знайш ли, како и Рим два брата царя не можило да понесе, нито два Лизандра и Спарти.“⁹⁵ Каквото и Авраамовата хижа (дом), заради да удържи Исаака, не ли разпѣдила Исмаила? Ами и утробата Ревекина, като са раждали из нея два близняци, не ли учиниха внутре дженк между себе си, кой по-напред да излезе?⁹⁶ Затова дума

Овид философ: „Афродит (ебание) и престол царский не любят общство.“ Нито люби причастие (ортаклик) ни престол царский, ни невестник брачный.

О, господарская и властительская несправедливость! На какво ли беззаконство не понуждава человека? Или на колко ли зло не приклонява сърдцето на человека? Омерсява кров нихня, род сас род, брат на брата свое-го противно повдига и един сас другий душмани стан-ват, стрика са огорчава сас своите братовии чеда, син верх отца своего востанва и матер верх своего сина на убийство, и жена — верх любезнаго мужа своего. И спроти тая причина най-после и кѣмто самага Бога востанват и борят са сас него. Ала това, воистинно, е страшная вещь и приводит человека повише в неверие. Ала е потребно да скажем това, що е някое време би-вало то все, и от това хочете да разумеете, како е истина.

Фредегунда, келтогалатийская царица, заради како-вий себеп изби все синове и внучета, и все род, и все семе царское, и не са остави токмо дотамо, но возмути и синовете на Клотария царя, ами не ли зарад тая пус-тошная слава?⁹⁷ [...]

Ами и още заради това неситное самоначалие два братия на име Етиоклис и Полеиникиос толкова завист и ненавист, що возрасте на сърдцето нихное един на другий, почто не токмо що са воздигнаха сас войска и биха са един сас другий, това между них не би им довольно, ами най-после по тоя ненавист излязоха и двои-цата сас оружие в руцете им да са бият един другий. И като са на мног час бориха сас оружие сами двои-цата — оле, безчеловечная наглост! — паднаха напраз-но и двоицата мертви. Ами после какво би? О, предив-ное состояние! Той час по тамошное обичай фърлиха и двоицата на огън да им изгорят тялото. И като горяха на двоицата брата телата на огън, тогива наченаха людието един другий да са бият и да са убиват, и сас голям глас викаха: „Живей още, живей, братская не-навист!“⁹⁸ [...]

Но да оставим сега тая братская ненавист и само-начальная возжеленост, що са крамолят заради нея един сас другий, ами да поидем на тая чудная вещь, що я учини Астиагия, цар мидийский. Он имал една дъщеря единокровна. И бояше ся да я ожени, никак да са не

случи да роди деца и коги порастут, да му не уземат царството. Ами я даде за жена на едного простаго и долняго человека, що беше от языка рода перскаго, що беше му името Камвис. Ала тоя страх прорасти на цар-ското сердце, почто беше видял някой сон зарад дъще-ря си, како напразно израсте из дъщерината му утроба една лоза и на лозата ветвите (клоните) покриха вся азийская земля. Това са показуваше, како от нея хоче да процветне един великий цар. Затова, като чу цар, како е родила дъщеря му мужеское дете, той час по-веле да го занесут далеко у гората и тамо да го фър-лят, да го изядат зверове.

Ала имаше цар един овчар на овцете царский. Он го узе и прегледа го, и отхрани го, и назова му името Киро. И като порасте, даде го овчаря на учение книж-ное. После у един ден по обичаю детинское играяха деца-та сас своите сверстници и нарекоха Кира того во иг-рах своих царя. И они по детинское обычное играение фатиха едно боярское дете, како е хайдутин. И он повеле, та го биха много. И оное дете отиде сас плач при отца своего и сказа му, како го бил Киро, овчар-ский син. И ония боярин, като беше ближний при ца-ря, у тоя ден отиде и сказа на царя. Ала царя зная-ше оного овчаря, како не има дете, и позова го, и пита го. А он му сказа, како е наишел това дете, що било фърлено в гората, и отгледал го, и порасте. Тогива цар разуме, како е оное дете от неговата дъщеря, и тра-жеше време да го убий. Ала ония овчар скри го и прати го на другое място, докле порасте на голямая возраст. После го разбраха человеците, како е от цар-ское семе, и собра са много войска при него, и вос-тана верх дядя своего Астиагия царя сас голямая вой-ска. И надви го, и поплени вся земля мидская, и узе му царството, и назова са Киро цар перский.⁹⁹ [...]

Ами да послушате и другая вещь, що е тая безсрав-нено повише люта и жестока. Птоломей, цар египетский, хочеше да уземе за жена братовица си — Арсенова сестра — и обеща ѝ ся сас страшная клятва, како я не узема за жена сас лест, но сас чистая вярност, и обеща ѝ ся да я венчай за царица. И не да я не ради, та да земе или да има и още и другая супружница, нито да помисли нящо зло, или лест да учини на де-цата ѝ, що ги имаше она от другий, первия мужа

своего. И това като чу и разбра Арсеной, исполни са сас благая надежда и зарадва са, како са куртулиса от страх, почто поверува клятвата братская, и благодарен би много, като ще приемне спроти невестата близност. И сас тая надежда сас голямо готвение и сас обща радост совершиха сватбата. И тогива Птоломей цар собра вси начальници воинский и пред всите положи диадема и венец царский на главата сестра его, и сас голям глас проведя я по градо царица. И от тая попремногая радост повдигна са Арсеной и волно позова мужей града того. И той час даде повеление цар на людието да украсят градо, заради да приемнат великолепная Птоломейова.

Ала имаше тая жена два синове на имя Лизимах и Филип, що бяха на возраст млади и красни, един на шеснадесят години, а другий на тринадесят. И он, още като са венчаваше, прати по чину царскому да ги посрещнат. И прия ги цар сас радост. Ала зарад да си покаже повише любовь свой на них, посрещна ги и любезно ги прегърташе и непрестанно ги целуваше. Ала като привтасаха до градските врата, тогива цар показа свой лукавий совет, що го имал отдавна на сердце свое. Почто повеле на воините той час да фатят градските врата и ония свои млади братовчедя свои без милост да ги убият. Ала онии беднии, като видяха и разумяха смерть свою, той час бързо потекоха при матер свою, що я сам венча цар за царица, заради да найдат от нея помощ. Ала воините потекоха след них и тамо, пред матерния свои очи, сас голямая наглост убиха и двоцата. И мати их, като видя таковое нечестивое безчеловечие царской, той час предаде себе си да убият ея наместо децата ѝ. Ала нито са она уползи, нито них ползова. Ала като прегърташе чада своя, заради да ги уварди, та и она сама немалое ураниха тялото убийците. И още не да са удостои барем да ги погребе, ами той час повеле цар, тако сас плачевнии очи и сас уранено тяло, немилостивно, та я сюрдюч учиниха на Самоотрак остров сас две жени при нея, що ѝ отнапред слугуваха. И толкова са жалаяше и плачаше преокаянная, како са не сподоби да умре тамо ведно сас децата свои.

Ала тая лукавая злоба, що я учини на братовица си и на братовчедя своя цар Птоломей, и он зарад тая

лест не остана далеко без наказание, почто след малое време петимен остана и без царство, и без живот. Почто прииде верх него келтогалатийский цар сас войска тежкая и узема все держава царская, и того самага уфати жив. И повеле ония цар, та отсякоха главата на Птоломей царя, и погина сас таковая злая смерть.¹⁰⁰ [...]

Ала хощем да ви скажем другое, по-голямо чело-веческая ненавист зарад това пустошное самоначание. Юстин историк тако пише, како са и Александър цар сговорял сас Павсания, зарад да убий Филипа, отца своего, почто са бояше да не остави царството македонское отец его на Александра и на Атала, що беше Атал приведен син на Филипа царя.¹⁰¹

Ами и още кой да не омрази тая злая работа, що я учини на тулиинского царя дъщерята. Тая нечестивая жена, заради да учини мужа своего цар на гордая Туркиния и зарад да царува и она сас него заедно, повеле да убият отца ея Вира царя. И още, като самая гледаше, како като верзаха отца ея от хинтовское колело, та и самите коне не стояха мирни, но противочиняха и не покоряваха са на таковая неправедная работа, ала тия аспиды не аджидиса отца своего. Наверзаха го от колелото нахинтова и удариха конето, и без милост му строшиха все тяло, и умори отца своего. Та от това разумяваме колко е непозната и непостоянная тая световная тщеславная верность, почто ни родство гледа, ни того милва, що е неговая самая кров. Воистино е това, що са думали някои философы — господарская пустошная возжеленост не познава ни благочестие, ни законное заповедание, ни страх Божий. [...]

Някои чело-вечи попитали Солон и рекли му: „О, философы, защо не учиниш някой закон, противен на тая злая работа, та да не дерзнут синове и дъщери да убиват родителей свои?“ А он отговори: „Не учиних това, почто не мислях и не са надеях никак да са найде на свето таковий беззаконный человек, да дерзне да учини таковая богоненавистная работа.“ Ала що да речем — от тая неситая возжеленост господарская, та учиня самии матери, та станат немилостиви и немилосерди на самии чада свои.

На това имаме мартория историята, що сказува заради Ирина, царица константинопольская, що е учинила тия на свето много ужасная и нечутная жестокост. Ка-

то имаше неситное желание за тая пустошная световная слава, що хочела она токмо сама да царува, и наполни воините сас толкова многое дарование, и предаде им самага сина своего в руке нихнии. И извадиша му и двете очи сас голямая лютост, и фърлиха го у темницата. И он бедний от голямая лютая болест и от много скорб разсипа себе си и след малое дни сверши живение свое и тамо в темницата и умре. [...] ¹⁰²

Тако учинила и Агрипина царица, матер Нерона, царя римскаго. Она, като беше толкова возпалена от тщеславная жадност, та попитала някои магесници и рекла: „Дали ще буде цар син мой?“ А они ѝ рекоха, како хоче син твой да приемне царство и да буде цар, ала перво хоче да убий матер свою и после ще он сам да царува. А она, като имаше толкова возжеленост заради царская диадема, и тако рече: „Да царува и да мя убий, защо ми ѝ вече да живея у таковое показание!“

Ала послушайте да чуйте и да видите от това още по-голямое безумство, що возрасте от тая царская непостоянная возжеленност, и какво учини Уалис, цар константинопольский, заради да са назове самий цар и токмо сам он цар да буде на свето — и на живот свой, и после смерт своя. Оний на царство и на слава ненаситний муж у един ден позовал на палатите при себе си някои звездобройци, заради да гледат на звезды и да видят, и да му кажат след него кой хоче да буде цар. А они му сказаха, како хоче да буде след него цар, що му е името сас четири слова: Т Е О Д. Като чу от них таковия реч цар, той час побесне и полуде като някой лютий тигър и начена да размисля безразумно и безсовестно, и думаше дали хоче тая вещь да буде тако. И повеле — що са нахождат человеци на това имя по неговото царство, все да ги избият до едного. Сиреч — Теодор, Теодосия, Теодот, Теодул — на них он безумний умисъл имаше, како они след него хочет да царуват.

Имаше един благороден и добър христианин на име Теодосиол от рода патрикийскаго, що беше тогива сас жена и сас чада своя на Спания. А он прати заради него и преведе го оттамо при себе си. И като прииде, той час повеле без кабахат, без суд, та му отсече главата, почто имаше безумний на него умисъл, како хоче он след него да царува. Спроти тая злая и завистливая ра-

бота царская на това време много си человеци промениха имената, що бяха им наречени на своето крещение, когито излезе тая дяволская злоба от тая неситая адская яма.

Ала светий Йоан Богослов каквото сказува на Апокалипсис, почто заради тая нечистая возжеленост и слава господарская не токмо що е умерсила вся земля, ами и на небето било дженк между ангелите сас Денница. „Змията — рече — дженк (баталия) учини сас ангелите.“ ¹⁰³ Ала зная како священнии богослови многое желание имат да узнаят и да разумеят кой грех би себеп на Денницата, та падна от небето. Ала гледаме, како заради тая причина много различно говорят. Едни думат, како тоя грех би у него от някоя блудная возжеленост, ала не от плотская возжеленост, ами от една безчинная ревност, що я он сам любяше. А светий Атанасия дума, како той Денница от гордост изпадна. Тако дума и Амвросия светий, и Августин, и светий Григория Назианзийский, и светий Златоуст. А светий Григория Богослов дума, како от завид изпадна. А светий Александър дума, како от тщеславие изпадна. А Севир, агавский философ, дума, почто Денница разуме, како хоче да са роди Христос от чистая девица сас плот, а он завидя защо да приемне Христос плот от человеческое естество, а не от ангелское естество. И спроти тая завид, най-после заради распятие Христово, той Денница подкладваше и разпалаше невидимо евреите заради поскоро да го разпнут и да го уморят.

Ала аз, ако имам прощение и изволение, та хочу между толкова прехвалнии учителей да принесу и аз на сред разум мой. И хочу да реку, како первия грех бил на того дядола себеп крайная возжеленост господарская началност, що са от гражданиите нарича правост царствия, правост гражданская. Почто он рече на сердцето свое: „Взиду на небо и више звезд положу престол мой, и буду подобен вишнему Богу!“ И това не говоря аз от моя ум, но пророк Исая пророкувал и думал това. И още и други премудрии учителя разумели — Августин и светий Григория Богослов, и други светии сказуват, како и перво дявол возжелел господарское началство и хотел да буде от другите ангели по-голям и по-више да предстои, и никому да не буде покорен. Ала воистину, чудно е тая вещь, почто,

коги са случи това да бъде някоя реч заради гражданское слугувание, той час някои чловеци, що имат зарад това възжеленост, без разсудност 'са гневят, полудяват, огорчават са и разядяват са като люта ехидна, и настръхват като някои неукротими зверове. И толкова са грижат и скорбят някако да си не изтерват господарството и да не останат петимни от него. Каква е това, чудна и дивная вещь! Колко ли страх имат или колко ли са безчинно боят и мучат са и сас ум, и сас сердце не имат почивание. О, чудо! Колико ли са кров пролива по свето за това маловременное господарство и зарад тая непостоянная слава, и зарад тая нечистая тщеславия, каквото учини Ирод и други много такива безумнии.

Ала, о, господарю! О, властителю! Хочеш ли да бъде господарството твое крепко, твердо и многолетно, а ти са потруди и покори ум твой и сердце твои перво на закон Божий и буди правосудий, и милостив буди на поданниците твои. А не да затриши себе заради една праздная слава, почто е тия една тояга гнила, що са подпираш на нея, и като една трост, що са от ветра вей и люлей са. Но ако положиш ти вся воля твоя и все совет твой, и все искусство свое на Бога и да приклониш господарството твое на неговата правина, и да ходиш по стопам его, тогива хочеш да са уподобиш на ония двадесят и четири старци, що ги видя и сказува ги възлюбленный ученик Христов на Апокалипсиса, како са поклонили живущому Богу во век века и положили венци на них пред престола Божий, като да рекут сас устата пророк и цар Давидови: „Не оружием моим наследовах землю, ни же мышца моя спаси мене, но десница Господняя сотвори силу, десница Господняя вознесе мя на царство.“

Затова вижд, о, господарю, та са варди от другонравная работа и от злая неприличная скопост, зам да не прииде и на тебе това страшное прещение като на царя Иезекиила, каквото му рече Бог: „Се дни грядут и взята будут вся, яже в дому твоём, и вся, яже собраща отци твои до сего дне.“¹⁰⁴ Това е потребно да разумеят и царието, и властители, и господарите, и вси начальники людскии, почто това пред Бога нито е совет, нито е сила. Каквото пише някой историк: „Да са вардиш от това, що покваря царская держава, и на Бога

благочестие и страх от него да имаш, почто без Божия помощ падаш!“ Ако желаеш да бъде царство твое крепко, возверзи на Бога все надежда твоя твердо.

НА ГОСПОДАРЯ СЛАВА ЕСТ ДА ВАРДИ ВЯРНОСТ, АКО НЕ ДЕРЖИ — ГОЛЯМО Е ТОМУ БЕЗЧЕСТИЕ

Мресно е и гнусно е беззаконство на благочестиваго господаря и весма е недостойно, коги не стои на думата своя вярно и коги не держи здраво обещание свое. Возможно е да са утврди от цар Александровата светлая мартория. Някой време неговия военачальник Пармения, като са трудяше и редеше войската му, хочел он да учини една работа от вярност и от обещание нихное навон и неприлично. И прилегнало на Пармения, та рекъл на царя Александра: „О, царю, аз да бих бил цар Александро, та бих учинил бил тая работа.“ А цар му рече: „Тако и аз да бих бил Пармения, та и аз бих учинил бил тая вещь.“¹⁰⁵ Почто знаеше цар, како е подобно на царието и на господарите да учинят някоя работа светла, що е достойна и прилична на нихната голямина.

Тако е близо изредна и римската история, що сказува зарад Атилиа Рагула. Оного били узели кархидоните на дженка и фатили го за роб. После того пратили илчия до Рим, зарад да са сговори сас сенаторите и сас царя да си откупят робито, що са фатени на дженку. И он са обещал, како да иде на Рим и пак наскоро да са върне и да иде при них да им донесе ответ, какво хоче да посуди сенаторския собор. Ала като беше он на отечеството свое верен, тако и на воинское слугувание, и зарад полза да учини на отечеството свое, сговори са сас сенаторите да не променуват робито, нито да ги откупуват, почто они сами хочет да ги пратят. Ала като са сговори сас противниците, како пак да иде при них да им занесе ответ, каквото са беше обещал вярно, макар да знаеше, како они хочет да му учинят зло, макар като му беше возможно и да побегне от тая люта смърт, що го после они нужно мучиха, и сверши си живението, ала токмо да са не отметне от тая вярност, що са беше обещал на душмани-те свои, и тако сас тая вярност после толкова са прослави името му, като някой храбрый цар, коги превземе сас голям дженк някой град.¹⁰⁶

Колко е безчестно и грозно, коги отступи някой човек или някой господар от вярност своя, та да не изпълни своето обещание и да не стои на думата своя, що са е фтаксал. [...]

Почто тако разсмотрял Саул цар, като са обеща на Давида, ако убий Голиата, да му даде дъщерята своя и да го стори царский зят, и тако обещанието свое вярно да держи, ако покаже Давид по право светло мужество свое. Историята казува, како Давид като бил още млад и пасъл в гората овцете на отца своего, тогива са борил сас един медвед и убил едного аслана, и сас руце свои удавил един волк, и сас други голямии и страшнии зверове борил са и убил ги. Ала макар да би това било тому голямо и изредное мужество и храброст; ала от това не беше похвален ни от кого, нито славен, нито спечели от това някоя похвала. Ала после, като победи и уби Голиата сас праща и потече, та му отсече главата сас неговата сабя, тогива светло похвален би от вси человеци. И тогиз зарад труд свой узе дар царевата дъщеря, и тогива стана славен царский зят. Това би токмо за тоя единый себеп: почто са Саул цар сам обещаваше сас клятва — кой убий того Голиата, да му даде дъщеря си и да го удостои на царское сродство. И тако крепко и твердо, и вярно стое на обещание и на думата своя непоколебимо, и даде дъщеря си на Давида, и учини го зят царский по достоинство негово. [...]

Прилично е тука да скажем на Сенека философа изкуството, що го сказа на царя римскаго Нерона у някоя разговорная хората. Перво цар рече: „О, философе, мни ми са, како на болярите друго дохак не доходи, токмо меч.“ А философа отговори и рече му: „Не тако, царю, но добра е вярност, коги сам ти вярно на обещание твое и на думата твоя, що речеш, да я исполниш, тогива и они посрамяват ся от твоята вярност и от твоята правина и тогива сами они себе смиряват и покоряват са тебе.“¹⁰⁷

На ветхое време тако живеяли царнето и властители сас вярност и сас правда, и сас мудрост. Затова беше им царството светло и славно, и похвално в роде родов. Затова спечелиха таковая славная победа и високое торжество и превзеха земли и царства други преобладаха, и победиха душманите свои.

Ала не сас лест и не сас лукавство, и не да потъпчат вярност и согласие, що са били сговоряли, но сас разум и сас тенкая хитростная мудрост, и сас праведний дженк, и сас острое оружие.

Таковая вярност учинил Ликурго, избранный законоположител. Като умрял брат му, що беше цар лакедемонийский, тогива граждани спартианский, що бяха, и що бяха у тоя град управители и наставници, изволиха и посудиха благословно да вручат скиптро то царское и вся власт царская на руцете Ликурговни, брата царскаго. Това като разбра царицата, що беше жена на умрялаго царя, много са оскорби и побоя са, почто беше от царя непраздна в чреве и бояше ся никак да не прииде на новаго царя зол помисъл да ѝ учини зарад детето някой зло или да я убий. Сиреч да не начене цар да мисли: ако са роди от нея никак мужское дете, возможно е сас време, като е царский син, да изпъди мене от престола и да наследи он царството на отца своего. И отиде тия сама при того новаго царя, и сказа му, како е истина непраздна в чреве, и рече му: „О, царю, возможно е, ако изволиш, да пия някое биле или другий някой яд, та да уморя детето, що е у мене, зам да буде царството твое крепко и свободно, без размишление от противности.“ Това му рече и гледаше го окаянная каков ответ хоче да приемне от неговите уста. А цар отговори на братовица си и рече: „Варди са от тая работа да не дерзнеш да я учиниш сеги, никак да не повредиш и своето здравии от това биле! Но потерпи до време да са роди детето и тогива е возможно сас някоя скопост без никой кидер и без смущение да извадим тоя умисъл измежду нас.“ И тия речи цареви повярува оная царица, како не ще пати никое зло. И като са исполни време рождения ея, породил мужское дете. И цар това чу, не да са оскорби, ами са зарадва.

И като са мина мало време, повеле цар Ликурго, та принесоха братовото му дете пред сенаторския собор. И узе го сам цар, и постави го посреде собора, и рече: „О, сенатори и вси боляри, да знайте, како е това дете цар ваш близкий и законний, а не аз!“ И той час извади вся царское украшение и положи го верх детето, и нарече го цар лакедемонский, що беше му името Харилай. Спроти тая работа подаде цар Ликурго

себеп да разумеят вси, како повише вмени и почете вярност своя, а не началство и слава, и голямина.¹⁰⁸

Тако учини и прехвалний ипат римский Камило, почто не хочеше да учини дженк сас лест, що не е прилично и да го речем. Он, храбрый и мужествений ипат, като са бияше сас фалийского царя, и узе му Камило градо на майсере, и обиколиха го воините наоколо, и вардяха го. А някой даскал, що учеше деца, да узе ме някои болярски деца и назова са, како хоче да иде сас них да са проходи. И сас тая скопост извади ги из градо навон и заведе ги право при войската римская, и предаде ги на руцете Камило ипата, и рече: „О, ипате! Ето тебе победа без проливание крови, почто тия деца са вси болярски, що ги аз приведох при тебе. Ти коги удержиш них, тогива граждани-те сами волно хочут да ся предадут и без дженк хочут да са покорят под твоя власт.“ Ала ипат, като беше юнак муж и ненавидяше таковая лест, и не хочеше, и не любяше таковая обмана, и не токмо да приемне тоя предателний дар, но той час обърна очи свои къмто онаго злобнаго и безумнаго предателя даскала сас ненавист и повеле на воините скоро да верзут на того предателя руцете назад, и предаде го верзан на ония деца. И заповяда им да го заведут верзан у град и да го бият до градските врата. И тогива всякое дете да си иде при своите родители.

Това като видяха гражданите фалискиански, и почудиха са сас негово мужествено великодушие, и повише побеждени останаха от тая неговая благородная благоугодная добродетел, що я он учини. И той час без оружие и без чет сами волно отвориша вратата на градо и приеха ипата сас вся войска у градо радостно, и назоваха го победител. И сас таковая вярност спечели Камило ипат тая праведная победа, като не хочеше да учини и да приемне таковая ненавистная лест.¹⁰⁹ [...]

Тако беше твердый и вярности вардител и Систо, помпийский военачалник. Като учиниха мир и любов Марко Антонин цар и Октавия Кесар помежду си, тоя Систо ги пренесе сас гемията своя. И возможно му беше и двоицата царя да убий, ала не хочеше да подаде таковое повеление, зам да не покаже себе, како е узел царство сас отметная вярност. Воистину беше достойний и храбрый муж той Систо, помпийский военачал-

ник, почто повише почете вярност от самодержавие и по-добре хочеше да остане без царство, а не да наступи вярност своя, що са е обещал.

Тогива сас него беше и верний его приятел Минодор, що живеяха сас него многое время заедно и знаяше неговая благополучност, и гледаше, како е приличное время, и рече му: „О, Систе, повели сеги да отсечем вожеето на котвите и тогива после не да тя учиня токмо сикелийский цар или сардонский властитель, ами и римский кесар да будеш.“ И Систо спроти тая реч мало помисли и тако рече: „О, Минодоре, потребно беше ти сам от себе си да си бил учинил това, да мя не питаеш. А сеги, като мя питаеш, не е возможно да буде и не хочу, почто това на нашей лице не е почестно да преступим клятвата, що сме обещали.“¹¹⁰

Ето и другой ответ достойний и храбрый на Пригипа. Макар гражданите на това време не радят за тая вещь, но присмиват ся повече и повише вменяват лест от вярност, и повише почитат лицемерие от мужеская храброст. Ала да знайте, како не има друга никакая вещь да почернява и да снижава толкова господарската слава, каквото преступления заповяданое и неудержание вярности.

Затова дума Амвросия светий: „Праведний дженк и обичний, що бива между противниците, та е угодно. Ала коги престанут от дженк, тогива е потребно и прилично е на господарите да вардят думата своя и да держат обещание свое вярно.“

На таковий разум бил и свещенный Августин, що писал на Бонифатия: „Да знайш, коги са обещаеш нящо, потребно е да стоиш на това обещание вярно и думата твоя да держиш здраво. И не токмо на твоите приятели, ами и на душманите твои. Почто можеш да са научиш от Систа, понтионского военачалника, како беше му возможно и прилегнало му беше ония двоица великии цари душмани свои сас лест да ги затрий, ала хочеше и думаше — по-добре ѝ да си держи и да си варди думата своя вярна и здрава, що са бил сговорил сас них, а не сас лест да ги убий и да ги победи, и да торжествува без честная победа.“ Почто е гнусно и мресно таковое торжество, кога е сас лестная победа.

Славна е таковая победа сас мужество и сас храброст, и сас оружие. И още и това е славно, коги учи-

ни някой военачалник някоя люботрудная майстория и сас тенкая премудрая хитрост да развали душманин своего и да го уплаши да побегнет сами, а не сас лъжа и сас прелест, и да си не стои на думата, що са е обещал. Доста е, коги може да го прелести сас мудрост, ала е потребно да си не изяви своя разум на него и своята скопост, почто на дженк лѣст не е похвално, но воинская тенкая хитрост и добър чин.

Тако и Киро, цар перский, някой време учинил таковое хитростное испытание, като са бил на дженк сас Томира царица. Като са готвяха и от двете страни войската да са ударят на бой, а Киро цар найде едно приличное място и посади тамо чадърите свои, и показа себе, како са е убоял от оная войска. И остави под чадърите много ястие и вино много, и побягна от тамо сас войската своя, и отидоха близо тамо у някоя гора, и скриха са.

Като узе тоя хабер Томира царица, той час прати сина своего сас третия дял войска, зарад да иде да гони Кира царя, като бяга. Ала син ей, като беше още млад и не беше научен на воинските хитрости и като довта-саха до оное място, що бяха чадърите посадени, и найдоха тамо ястие и питие готово, що бяха го оставили душманите нхнии, и седна сам он и вся войска негова и предадоха себе на ястие и на пьянство. А Киро цар имаше ооглядатели, що вардяха наоколо, и сториха му хабер. И он са върна тая ноц и найде ги вси, като бяха отегчени от сон и от пьянство, и удари ги юнашески, и изби вся войска оная, и царичина сина посече.

Ала Томира царица, като чу и разбра тая погибел воинская и како убили сина ей, не са оскорби, нито са смути, почто беше и она великодушна жена. Ала спроти това после учини и тия една хитрост, зарад да отмѣстѣ кров на сина своего и на войската своя, що я разтле и изби Киро цар. Привлече Кира царя сас войската на някое тясное място помежду две гори, що беше отнапред наотвила царицата тамо много войска и много воинская зарад дженк оружии уреди. И като влезе Киро цар сас войската си на това тясное място, тогива начена царицата сас войската мужески да ги бият и избиха двеста и хиляди персияни, и самаго Кира царя фатиха и отсякоха му главата. И повеле царица да наполнят един мях сас человеческая кров и прати

го на Персия заради помен. И писа им: „Ви за кров бяхте ожаднели, ето кров, пиете!“¹¹¹ И тако толкова человеческая пагуба стана, що не остана от них ни един жив. Ала това не са зове сас лѣст дженк или со невярност, но хитростная мудрост, почто сас майстория прелести майсторията. [...]

Воистину на смях и на укор достойни са таковии господари и таковии судници, и много другии простиин человеци, коги са случи някоя вещь безчестная и повредительная на много человеци, а они са обещают или у пьянство, или у несмысленная напразность без ответственность тая злая и повредная работа да я учинят. И произволяют сас свое безумство по-добре зарад това да умрут, но токмо да са не отметнат от неразумное обещание и дума своя. Тако някои господари и много другии простиин человеци, коги са повърнат от своя злая реч или от своя злая и повредная работа, та имат това на себе за голямое безчестие и за голямое укорение, и станват като победени.

Спроти това смотрявам и гледам колико ли е било на ветхое време германское безумство, като играли някои человеци от них на хартии и сас толкова са кайрат трудили или да спечелят, или да затрият. И не токмо како доволни били да затрият стоката своя, ами най-после играли и на свободность телесная. Сиреч — кой са надвияше, волно ставаше роб на онаго человека, що го е надвил. Ала макар да са случеше надвятия някой человек млад и крепок, пак са предаваше волно да го верзат и да го продадут като плененаго роба. И това от безумство свое имаха го и назоваваха го, како тоя человек има вярность и здраво стои на думата своя. Ала това безумное и неразумное обещание не е вярность, ами е голямое, безумное, дерзостное обаяние и прелест. Почто не е безчестие, нито е срамное непостоянство да са остави някой или да са отметне, що са е напразно обещал, или сас неразумность, или сас някоя причина за някоя, що е злая и повредительная вещь. По-добре е и богоугодно е да са остави и да са върне, макар и от половина пут, а не да те-чеш на зло сас голямое безчестие [...]

Зная аз, како са нахожда у гражданиите един зол обичай и една злая гнусная скопост, що она учи господарите да не имат вярность и да не имат милость, и

да не имат богопочитание. Имат си дума, како богопочитание друго не е, токмо е една простая почест человеческая. И спроти човеците подобно е на господаря да покаже токмо себе на видност, како и он чете и почита Бога и како ходи и он по вярата, каквото и людие ходят, и он тако, като человек. Ала повече да речем, како е нечестивий безбожник, почто таковий един звяр не е подобно да са назове человек. Тако го учи господарството му — да са покаже токмо благочестив и на добродетелство угодник. Ала е потребно да не буде таковий и сас работа, ако хоче да держи твердо и крепко господарството и державата своя. Ала он повече хоче, почто таковий мисъл (завет) и ниет да има на сердцето свое, како откуду вей ветру и откуду му приходи благополучност, тамо и он да са обърне и да буде навремени насилен като аслан, а навремени лестив като лясница.

Каквото известно казува Кикерон, премудрий философ: „Сас две скопости бива зулум от господарите — или сас сила, или сас лест.“ Ала е лест на самая лясница, а зулум — на аслан, а на человека — и това, и онова, и други такива неправеднии, та са чуждии и неподобни. Ала от тия двете работи, та е лест повише ненавистное достоинство.

Ако хочеш да наступиш, подобно е зарад царство да го наступиш, ала не просто, но сас някоя подложност. Почто — о, горе на безумнаго господаря, коги са не бои от Бога и коги са от човеците не посрамява, он са приложавя на прост человек и на всякий ден бива законоотметник. Затова да са молим Богу и да молим того православнаго господаря да са приклонява на послушание, на премудростно богочеловечное слово, а не на премудрост дявольская, що тая обеща человека на адовата яма. Почто силните на силний огън хочут да будут мучени.

Анджа, о, господарю, ако желаш да са научиш и да испиташ реченное, первешное, разумей и помисли, како имаше някои господари, що показували себе си пред човеците и аслани, и лясници. Като аслани грабили и насилвали поданниците свои, а като лясници лестили човеците и сас ласкателство уземали им стоката. Ала они проминали живението свое повече сас нужда, преплетена сас скроб, а след смерт своя

били исполнени сас страх и сас треперание. Прочети историята еврейская и хочеш тамо да видиш израилския народ како погинал от глад. Ала защо? Зарад Саула царя, като са отметна от вярност и от думата своя, що я предаде Исус, син Навина, на гаваоните. А прочети и още ветхите истории и тамо все хочеш да разумейш, како много господари сас добрая вярност станали богати и разшириха свое началство на многни страни по свето. Но хочу и още едно да тя скажа — и това зарад много да го имаш и да видиш колико благополучност процветва на господарите от здравая и нелестная вярност. [...]

От това да приемнат образ господарите, от това да са научат смирение царевое и вярност архиерейская! И тако и они да будут смирени и верни на думата своя и утверждени на доброе обещание свое, а не на злое. И сас любов и сас страх Божий да держат сас правост поданниците свои, а не сас лукавство и сас прелест, или сас зулум. Но да положат на Бога вся упование и надежда своя, каквото е и писано: „Аще Господ не сохранити град, всеу бдит стратегия.“ О, колко ли слава предобиват властителите, коги держат сас вярност клятвата своя! Ала ако наступят сас лест обещанието свое, голямое безчестие и гажение имат!

ГОСПОДАР КОГИ ИМА САС НАУКА КНИЖНАЯ
СЪДРУЖЕНО ДЕРЖАВНАЯ СВОЯ ВЛАСТ,
ТОГИВА НЕГОВОТО ИМЯ БИВА СЛАВНО

Пресветлое и похвалное украшение има на себе господар и други много человеци, коги имат у себе си знаяние книжная и художная (философская) наука, почто това философская премудрост коги знай един господар, безкрайна полза приноси на гражданиите и угодное управление и устроение на господарството свое. Тако бяха первешните цари и властители изрядни и прехвални мудрии философи, що управяха державата своя сас мудрост и сас разум, и сас правосудие. Спроти това и до днес хвално и незабавана памет имат в роди родов. Почто философия и мудрост епистимическая много помощ и полза приноси на властителите, на царство — удержание, на совет —

светлина, на правината — сила, на общо — спасение, и на войска — увардение. И царството негово всякоги благополучно и мирно проминува, почто коги й властител мудрий философ, не е възможно никой да го повреди, нито да го прелести. Почто е он доволен сас премудрост своя да са размисли, от самосебе си ответ да подаде и все да управи, и угодно да настави. Почто учен человек има очи и отпреди, и отзади. Он от другите неучени человеци два ката повише гледа. [...]

Затова Филип, цар македонский, настояваше зарад Александра, сина своего, всякоги да буде непрестатен на учение философское. Ала Александр, като беше още младо дете, та не хочеше да приема от все сердце учение от Аристотела философа, а после много са пишменияше и думаше: „Ах, що учиних аз?“ Почто позна после ония изрядний и храбрий муж, како безкнижен властител не е възможно да управя мудростно царството свое. Макар да беше и учен, ала пак са не срамяше да рече, како е много сгрешил и много неразумност учинил, како от младая возраст не бил мукает да са научи философская и епистимическая мудрост. [...]

Великий Карл цар толкова по-премного любеше учение, почто он надстое, та основа и съгради Парис град и на папа направи прехвалная академия, що са прославя и стои и до днес. Он обогати державата своя сас премудрии философи даскали, що ги приведе от чуждин земли сас свой царский изход. [...]

Спроти това дума Сенека философ зарад господарите, како е потребно на господаря да буде научен и да знай землемерение — колко е ширина, колко е дългота, почто и он има мало власт у земленния дял и назовава себе си, како има благополучност и господствува. Ала са он лъжно назовава господар, почто никому не е възможно да са назове някой господар у малая вещь. Человек, та е малейшая и немощная вещь, ала са лести и бори са, и приписва на себе си епархии, да обладава земля и царство. Но тая земля, та е колкото една минута, ала толкова смущение чини на человеческия род, почто я делят язиците и верите между себе си сас огън и сас лютое оружие. Ах, колко ли й человеческая смешная и лудая возжеленност!

Близко при Египет по градовете на толкова почест имаха учените и книжните человеци, а неучените и не-

книжните не имаха ги за друго ни за що и не имаха никаква почест от никого, но токмо ги имаха като жени и между себе назоваваха ги жени, а не мужи. Почто е на мужа подобно он сам себе си да знай, како е муж, и да господствува себе си, а не на жените. Затова е на господаря потребно да буде мудър и учен — почто неучен властител он не има очная светлина. Ами сляп сляпаго коги води, не ли и двоцата падат у ямата? Како он, коги е неучен и некнижен, не токмо че производи пагуба на людieto, но и на самое свое господство немалая повред и кидер приноси сас своята глупавина. [...]

Затова, о, господарю, да ти ся не види книгата тежка и нужна, коги четеш, но всякоги прочитай и сговори са сас нея деятелно, да ти буде готова на сердцето и на ум твой, та коги тя потребва, да я имаш у себе заради добре разумно и благополучно да управяш державата твоя. [...]

Траян цар имаше при себе Плутарха философа, що го тшательно учеше како да управя царство свое и поданиците свои. Каквото марторисва Плутарховото послание, що го беше писал сам он на царя Траяна. Тако дума:

„Плутарху Траяну. Радуй ся!

Разумях явно, како сас умерений разум никак не желаеш да управяш державная власт твоя, що си от мене, твоя светлост, сас труд научил тая светлая мудрост, заради да знайш и да умейш за все да покажеш себе достоен и похвален на царството твое. Ала колко далеко бягаш от гордост и от тщеславие, толкова много ще са назовеш изкусен на царское достоинство. И аз, коги чуя вече, хоча да са срадвам зарад ваша добродетел и зарад моя получност. Ако ли не управяш ти това праведно, каквото си приял от мене доброе и здоровое учение, да знайш, како нито ти че хочеш да убегнеш от нужда, нито аз хочу да са куртулисам от осуждение и от поношение. Радуй ся!“

Почто не има на свето по-голямо злочестие, коги да управя някой град или някой господарство некнижен и неучен человек. Тежко и горко тому граду и то господарство, коги обладава над него глупавий и неучений, и некнижний человек. На одного человека, коги му липсат от тялото му руцете и нозете, и очите,

возможно ли й оний человек да живеи на свето без кидер или без препона? Не. Ако ли му са строши и главата, понуждава са и да умре. Тако и град, и господарство, коги обладават над него неизпедепсани чело-вечи и злонравнии, известно е, како тамо бедност и до-стоплачевная и горестная скорб не е возможно да не буде на ония чело-вечи.

Угодно дума Хаврия, военачалник атинейский, како е по-добро да буде една войска рогачия, а да има военачалника едного аслана, освен една войска аслани, а военачалника да буде един рогач. У голяма са нуж-да нахожда ся град и то господарство, коги не има у него мудрии философи да го управяг. Ала най-вече коги й наставника и управителя един рогач таковий — неблаг, неучен и неизпедепсан повише от другите мно-жество чело-вечи, ами са управя от аслана. Зарад та-кива мудрии господари прилично дума премудрий Со-ломон: „Аще бо наслаждаете ся престолы и скиптра, почтитя премудрост, да царствуете вовеки.“ Сиреч как-вото превозходи господар сас достоинството свое дру-гите прости чело-вечи, тако е прилично и потребно то-му и сас учение, и сас добродетел да ги превозходи. [...]

Тако учини и Филип, цар македонский, като му са роди син великий Александрo. Не са зарадва толкова, като му са роди син и наследник на царството му, ами са повише зарадва, като са е родил на Аристотеля фи-лософа на времето и на дните неговии, како хоче син неговий от него да са просвети и да почерпне мудрое учение. Тако беше и писал Филип цар на Аристотеля философа:

„Филип Аристотелю. Радуй ся!

Да знайш, како ми ся роди син. И много благодарих бога, ала не токмо толкова зарад рождение неговое, но повише са зарадва, како са е родил на премудрост твоя на времето. Почто е возможно тому да са изпе-депса от тебе на добродетел и надея са, коги почерп-не от твоя сладкий кладенец мудростная вода, и тоги-ва е возможно тому да буде достойний наследник на отеческое свое царство. Радуй ся!“¹²

Почто учение, та е всекому чело-веку нужна потре-ба, ала е най-више потребно и прилично на госпо-даря да знай учение и мудрост философская, почто сас таковое свое учение много може да уползи своите поданници.

Воистину, това книжное учение, та е изпервен мно-го нуждний и стропотний пут, що приводи чело-века да спечели и да придобий това мудростное епистими-ское учение. Явно е грудно и бедно ест това учение, а после е похвално и славно, и пресветло. Почто ка-кова вещь да буде на свето, що са назовава голяма и славна, она е все сас скорб преплетена. И никоя душе-полезная работа не е возможно, докле не буде на тя-лото чело-веческое горчива и трудна, почто едно древо колко му е кореня горчив, толкова сладок и вкусен плод подава. Не е голяма работа да ходи человек по морето, кога е тишина, ами е голямая вещь да проми-не морето, коги е бурно и талазливо. Коя похвала има воин, коги са бий сас древеннии душмани, он сас ору-жие железной, а тие сас тояга. На лениваго чело-века всякоги е тому лесно да падне на землята, почто ка-мила не пий вода, докле я не размути сас ногата си. Тако е известно кой са учи на академия, може да пред-ложи таковое подписание на себе си. Полезно е на че-ловека сас труд да си купи слава. Дете, що са учи на сходя, голям труд и болезни има на себе си, ала от тоя труд после произходи неизчетная радост и веселие, и слава, и похвала, и почивание.

Затова никой да са не бои от тая трудная вещь, но юнашески да терпи и да са подканя сас труд, и да про-чаква да са не отсеке от свои намерение и от своя пут, що е трогнал да отходи по него. Почто, кой человек хоче да извади огън от кремичний камен, он не е дово-лен от ведношное ударение да извади огън, но много пути ударя сас огни-вото, докле извади искри, та да си запали огън. Тако и кой са труди на учение, ако не може наскоро да провтаса на глубината епистими-ческая мудрост и да разумеи безвестная и тайная, да са не оставя заради това нескорое приемание, ами по-више дерзост и тщание да произведе от себе. [...]

Затова някой стихотворец сас угодний разум дума, како са е Атина родила от отца без матере. Спроти това показуваг, како учение не са ражда от плотский сластей или от мекое ястие, ами са ражда от големий труд, що си положат тялото свое на подвиг (на кай-рат). Почто всякая работа колко е нужна, толкова е пресветла и похвална. Ала най-више на господарите, що са нахождат у достойная власт и у превозходная високост. Почто, кое древо има корен горчив и сас

терния преплетен, негова плод сладок бива. Каквото и обща паремия марторисва, како е на добродетеля плода слава и похвала. Каквото някой стихотворец дума: „Атинейская наука скиптро утвърдява, похвала и светлое имя произнося.“ Благополучен е господар, ако са соедини сас таковое поучение — благост и разум, и держава, и премудрост довольно.

СВЕЩЕННОЕ ПИСАНИЕ ТЩАТЕЛНО КОГИ ПРОЧИТА ГОСПОДАР, ТОГИВА СЯ УПРАВЯ МИРНО ЦАРСТВО НЕГОВОЕ¹¹³

Со вниманием прочитай богописании книги, о, господарю, и от них возможно е тебе да източииш като от някой кладенец потребний и полезний разум и правий богопроизведения премудрост, и гражданское угодное управление. И перво у то писание хочеш да найдеш поклонение единобожития троиче тайнство¹¹⁴. Сиреч во едином Божестве, во неизменных лицах. Това е самое познание, що са нахожда у Бога существо (битност), та е лице и свойство, и существо едино и неразделно. Почто е существо едино и неразделно — нито ражда, нито раждава, нито са разделя, нито разделява. Лица са три — отец, син и светий дух. Ала е отец токмо безвиновен (без себеп), нерожден. А син от отца рожден, токмо й виновен (себеплия). И дух светий виновен и от отца изходящ токмо.

Ала е свойство нихное пак три. На отца свойство — нерождение, а на сина — рождение, а на светаго духа — произхождение. Това священните богослови думат познание свое: како е отец нерожден, а син — рожден, а дух светий — изходящ. Ала не три боги, но токмо Бог един. И не имат различност ни по естество, нито у воля, но токмо в нерождение и в рождение, и у произхождение.

Каквото и един человек има у себе си три сили, а душата му има едно битие. Человек има ум и дума, и память, ала е человек един. И каквото има человек сили, сиреч три свойства, и трите са едно от друго разделени. Почто каквото са ражда от человеческого ум, память и дума произходи. Тако са е родил син от отца, каквото са ражда думата от человеческого ум. И дух светий произходи, каквото произходи от человеческого

ум память. А отец нито е рожден, нито са ражда, нито произходи, но он себеп на синовное рождение и на духа светаго произхождение. Тако действува и на человека душевната сила. Едно от друго произходи. На человека е начало ум и от ума произходи дума и память. Каквото и пророк Давид дума: „Словом господним небеса утвердиша ся и дух уст его вся сила их.“

Почто са три лица — отец и син, и дух светий — един Бог, а не три боги. Но токмо имат всякий особност (башклик) свой. Почто е отец невиновен, нерожден и не создан, а син — виновен и рожден от отца, като от ума слово; тако и дух светий — виновен и произходещ. И общо им ест Божество и царство: едино естество, едино существо, едино начертание, единая воля, единая премудрост и единая сила. [...]

Тако е отец себеп и за сина, и зарад светаго духа, каквото и слънцето има три сили, ала е слънце едно. Перво има кругло тяло, ала то тяло има у себе две сили: има светлина, има и горячност, а слънце едино. Тако ест и Бог во трех лицах един образ. Ала да не речем три существа или три естества, или три боги, каквото триклятии ариани¹¹⁵ сказуват, но един Бог и едино существо, и едино естество во триех лицах — неразделен, неслиянен, непривратен. И тако изповядуем, и тако вярुем — три лица в едином образе и во едином божестве — и молим, и почитаем. Тако бо пророци проповядаша и апостоли научиша, и мученици изповядаша. И спроти това имя мучиша ся и пролияша кров свой и преславная чудеса показаша пред царие и пред мучители.

Ион Пикон попитал Мирандула господаря, като бил он избран философ, и рекъл му: „Защо, за кой себеп направи Бог человека най-после от все создание?“ „Бог направи небето — рече — и тамо положи множество ангели. И още направи землята и исполни я со все множество звери и гади, и скоти. И направи воздух, и предаде го на пернатите птицы. Направи морето, водното и подари я на рибата. И като исполни все място со все животно, тогива создаде Бог человека по образу своему и по подобию своему.“ „Ами като исполни Бог все място сас животно, ами человеците где да живеят? Где има другое готовое място за того господаря?“ „Великий бог — рече — направи человека и

проразсуди художний той муж, като видя вся изпълнена, и зарад да разумеим, како на землята не има почивание на человека и человеческия край, не е подобно на человека да буде у таковое привременное здание, но токмо у Бога, каквото дума и Августин светий: „Господи, ти си нас зарад тебе создал, затова не почива сърдцето мое, докле не найда у тебе почивание мое.“

На това са прилични и на Анаксагора философа думите. Он беше елинин и Бога истиннаго не знаеше. От тоя разум беше непричастен, ала гледаме, като някои по някой несправедлив суд искали насилно да му уземат все, що имал имение и стока. А он разсудил, како е по-добре да затрий все имение свое, ала токмо да гледа правина по суд. Много му думаха и рушаха го за това, како е небрежлив и нетщателен, зарад това ги оставя да му уземат вся благая без реч и без суд. А он им показуваше сас перст свой небето и думаше: „Ето, това е отечество мое и това е наследие мое, и тамо е желание мое, а не що е това тука на землята.“¹¹⁶ Сиреч потребно е да смислим и да желаем, що е вечно и безсмертно зарад безсмертная душа наша, а не да желаем тая привременная и тленная вещь.

О, светлий и достохвалний разум на того елинина мужа! Он като проходил много земли и епархии и гледал земленните дарове, и попитал го някоги человек: „Камо отходиш?“ А он показал небето и рече: „На отечество мое отхождам.“ Като че беше са научил от Павла апостола, що дума: „Не имаме zde пребивающаго града, но грядущаго взыскуем.“¹¹⁷ [...]

Почто на ветхое време философите, макар да бяха непричастни от разумение християнское, ала пак имаха добри и угодни работи. Затова дума Платон философ, како е человек между другите животни като едно древо на опачина насаждено, що му са клоните надолу, а коряно му нагоре. И това защо тако? Заради да покаже, како е на человека потребно от небето да ище и да проси вся благая, а не от землята. Каквото и пророк Давид дума: „Возведох очи в гори, отнюду же придет помощь моя.“¹¹⁸ Това казува и Филон, някой еврейский мудрец, и марторисва, и дума, како е Бог токмо человека направил небесное древо на землята. Почто другите древа и садове, та са сас глава и сас корен

надолу у землята, а на человека подаде Бог да има главата си горе, зарад да ище от небето, сиреч — от Бога, себе всякая благая — и небесная, и земленная. Затова е человек создан от Бога — не да си пригвозди очите на землята, ами да ги воздигне горе и да гледа небето, почто е и за това создан от Бога. И още, да мисли и да знай, како е человеческое сердце отгоре широко, а отдолу тясно. Затова е тако напraveno, зарад да буде всякоги къмто земленните вещи закличено, а къмто небето всякоги да са нахожда отворено, почто оттамо приходи на человека всякая благая.

Това знаел Тертулиан философ и думал: „Бог узел перст от землята и создал человека.“ Това подава причина — заради да са научи человек да не знай другияго господаря повише освен токмо единого Бога. И всякоги на него да има очите свои пригвоздени, почто е человек создан по образу Божию и по подобию. И каквото господ Бог обладава на всех создание свое, тако и человек на все земленния скоти и зверове, и на все создание Божии, що е Бог вся покорил под нозе его. Почто каквото е у Бога все исполнено и виновен (себеп) на все, тако е и человек сас все исполнен и причастен е у все. Человек ест причастен от каменое существо и има общество сас насаждение животное, има общество и сас скотское чувство, и има язык словесный, та говори и дума, и спроти това има сас Бога подобност. И каквото е единосущный Бог у три лица, тако и душата человеческая има три сили, а едино существо. Затова дума светий Кирил: „О, человек, коги имаш Бога у себе си и носиш Божий образ, затова каквото е Бог благ и прав, тако и ти буди благ и праведен. А не буди за световните маловременния вещи толкова желателен и ненаситен!“ [...]

Таковое явное безумство било и на Пира, царя ипиротонского. Он, като имаше дженк сас римляните, тогива го попитал Киней философ и рече му: „О, царю! Ами ако покориш сеги римляните, ами после що мислиш да учиниш?“ А он рече: „После хочу да узема вся Италия.“ Рече му философ: „Ами коги покориш под твоя рука вся Италия, после що хочеш да учиниш?“ „Хочу да обладая — рече — и Сикелия, почто е близо. А след Сикелия останва Ливия и Кар-

хидона, коги покоря под моя власт и они, тогива лесно хочу да обладая и Елада.“ Тогива му рече философ: „Ами коги свершиш това все пожелание твое, ами най-после що мислиш да учиниш?“ Рече цар: „Тогива хочу да са радвам с почивание мое и мирно с тишина, и сас зефк хочу да са веселя сас приятелите мои.“ А философ му рече: „О, царю! Ами сеги що имаш кидер или препицание да не имаш то почивание и да не приемнеш на себе то веселие сас твоите любезнии приятели? Ала зная, како тя не оставя рахат тая сляпая тщеславия да живеиш на свето мирно, тихо и почивно.“¹¹⁹ [...]

Тука хотим да извадим на това развержение похвалное искание, що било някоги на Атина било питано и взискано. Сиреч коя е вещь на свето голяма и коя мала. Философите това питание и това взискание думат, како е нужно. И спроти това като е нужно, та са разгласили сас свои различнии разумение. Та едни думат, како е голямое и малое това у человека чувственное видение, що са заклича у человека внутре малая клепка очная слънцецо и луната, и звездное множество. И в мале превозходи по вся земля и море. А другии сказуют, како е това мало и голямо, та е на человека самий ум, що не има хесап, почто узема у себе в мале на всяя свят ширината и долготата, и на едно окомигвание провтасва до небето, и сас тая тенкая борзост слази во глубината земленная и даже до ада. А другии говорят на истинная скопост и думат, како е голямо и мало человеческое сердце, почто, ако гледаме слаганието, като е най-малая става человеческото сердце, ала ако разсмотрим ширината му, толкова голямо и широко хотим да го найдем, почто гледа всяя свят и все световное имение да го вмести и да го собере у себе си. И сас никоя скопост не е возможно да му са угаси жадование. Почто спроти Александровата жадност добре рекъл един стихотворец: „Скорби и грижи са Александро болезнено, како е свето тесен за него.“

Воистину голямое жадование има всякий человек, що му не е доволен на сердцето всяя свят. Ала това не е много чудно, почто е водата всяя свят исполнила, ала са не наситят, почто е солена, че като да угаси жадование на человека, а тия му приноси повише жадование. Почто питие угасява жадование, а ястие из-

целява глад, а дрехи покриват тялото. Ала сердцето на человека не е возможно да го удоволи ни едно наслаждение. Ето, това е, що е рекъл някой зарад еднаго неученаго доктора: „Твоя лък повише болест приноси на болнаго человека, а не изцеление.“

Някое време Илиогавал, цар римский, хотел да разсмотри и да изпита зарад человеческое неситное наслаждение, та повеле да вика телал из всея Рим — кой хоче от людиецо да прииде у еди-кой ден свободно на царските палати да яде хляб на царската трапеза. Като чуха тоя глас, вси мали и велики пожелаха да идат и да са удостоят на царската трапеза да ядят тамо хляб. И на тоя уреченний ден потекоха вси — мали и велики — безчет человеци на палатите царский. И като беше все готово, вси места украшени и вси палати царский упещрени сас певги и сас другии миризливии цветя, и трапезата царская постлана красно сас все золата порфира; и още столове красни наредени около трапезата и вси положени по царскому чину. И приканиха ги, та насядаха вси человеци, що бяха приишли. Тогива слугите, като наченаха да приносят трапезнии уреди царский сас ястие, а людиецо вси, като гледаха, радваха са и голямое желание имаха, како хочут да укусят и да ядат царское ястие. И слугите царский принесоха много тепсии золатии и сребрениии на трапезата, ала у тепсиите не имаше ястие никакво, токмо беше изписани и изобразени у тепсиите различнии ястия. Като видяха това людиецо, що бяха призовани, почудиха са и останаха подсмеяни. И не да са наситят, ами востанаха от трапезата повече гладни.¹²⁰ Тако са световните трапези все повише сас лъжа исполнени и сас лъжное ястие, и сас таклит, и сас лестное блазнение. Затова не е потребно да са чуди человек, като человеките нито са наситят, нито им са жадността угасява, нито рахат имат от това неситное желание. [...]

Свещенните учителие питат църквата заради кой себеп умре Христос, Спас наш, на кръста жаден. Каквото казува Евангелието — като приближило на Христа да предаде дух, рече „Жажду!“¹²¹ Блаженный Кирил казува, како Христос по человеческое естество рече „Жажду“, зарад да покаже, како не е возможно и не има ни една вещь световная да угаси нашея жадност. Почто человек живениецо свое совершава, ала желание и жад-

ност никоги не може да угаси. Свещенний Августин разумява, како Спас наш Христос ожаднял духовно — „Жажду, рече, заради душите ваши и жажду да пролею кров мою заради вас, жажду да обогатя вас сас благодат моя.“

Сказува Плутарху философ зарад Тита, царя римскаго, како рекъл една достохвалная и пречудная дума. У един ден, като са надвечерило и мръкнало, рекъл на едного своего слуга: „Приятелю, затрихме днешния ден, почто днес не са случи да учиним никому человеку ни едно добро.“ Почто един человек, като е гнусний черв на земята и толкова са труди и желай да учини добро, колко е чудно, ами коги небесний цар, що неизчетная благодат дума, на времето, що заради нас са мучи, жажду да подам, жажду да разделя благодат моя. Каквото дума някой стихотворец: „Огън и жад зарад тялото приносиш и глад вода за него без жад, и како не хочеш зарад душата да са мучиш, що превозходи почест телесная.“

Зарад аслана, що е на зверовете цар, прочитам, како оставя себе си и чака като някои агне да го верзат сас едно тенко воже и да го води едно дете малое. Каквото сказува Нунексос философ, како видял два аслана впрегнати у единия кола и едно дете вооружено седяло на колата и карало ги куде хочело. Ала са случило, та минували през една река. И они аслани, като видяха образ свой у водата и познаха, како имат на себе царский образ, и той час са разгневаха и разторгнаха верзанието свое от себе си, и фърлиха детето на земята, и страшно пореваха, и потекоха, и побягнаха по гората.

Ами ти, человек, като си ти создание на царя небеснаго и носиш на себе си царский образ Бога небеснаго, како са не убойш и да потрепериш? И како са не зачерви от срам лицето твое? Защо не развержеш вожеето от шията твоя? Защо не викнеш и ти заедно сас Итика философа и да речеш: „Аз са зарад небесная голямая слава родих, а не зарад земленное мало-временное слугувание!“

Юлия, дъщеря на Августа, царя римскаго, като ходяше като царская дъщеря сас многоценнии и светли одежди и сас многое блескание и соблазност, у един ден я отец ея понамомрал и рекъл ѝ: „Защо да ходиш

тако гордостю сас тщеславие? Остави тия одежди многоценни и облечи са сас почестни и сас прилични красния одежди!“ А тия му рече: „О, отче мой любезний, мене са види, како си ти заборавил, почто си кесар римский. Ала аз не заборавам, како съм царская дъщеря и первая от другите девойки царский. Затова е прилично и потребно да са покажа и отвои на человете да мя познаят коя съм аз дъщеря.“

А ти, человек, като си син на царя небеснаго, и ти си същий наследник на царството негово, и тебе е Бог поставил господар и властител над все создание свое. Тако ли наскоро забораваши ти твоео достоинство и не имаш срам, ами толкова поработяваш и предаваш себе си на такива непотребнии соблазни световнии и трудиши са зарад да сравниши душата твоя сас смърт, като е существом безсмертна? Ами като си роден на свето зарад безсмертная и вечная слава, защо хочеш и желайши таковая привременная и лестная слава? Ами я помисли, на коя си глава уд, сиреч — става, и на кой си цар образ? Ах! На тое наше немощное тяло ако преброим колико скорб и колико бедност има, та крайно хотим да будем много смиренни и всякоги посернали. Каквото паун, коги простре своите златии перя и наче не да са превозноси сас своята красота, ала после, като си погледне черните и безобразните нозе, той час посерне и от скорб повене. Таковая человеческая превелебност добре познал Кикерон философ и рекъл: „Кой чете себе си, он разумява, како има някой божественное нящо на себе си.“

Каквото сказува Плиния философ зарад Деметрия царя. Он като отишел сас войска да бий Родос град, що бил тоя град крепок много и богат, и като го держе много време на удержание от всяка страни заличен и не можаше да го уземе, рекоха му някои воини: „Царю, тоя град не е возможно сас другая скопост да ся уземе, докле са не фърли внутре огън и перво да са изгори ония храм идольский, що са нарича Зограф.“ Почто того храма най вардяха и най-више беше он похвален и благоволителен. Ала цар, като чу това, много мисляше и не хочеше да разсипе на того идола образу, но повеле да отступи войската от градо и да го оставят свободен. Смотряваше цар и повише вменяваше погублението и разсипванието идола освен победителное торжество.¹²²

Виждта разум царский! Че коги Дементрия цар толкова достойно почете на едного бездушнаго идола образа и не разсипа го, и зарад той идольский образ остави градо свободен, ами ти, о, человеце, колко ли си должен да почиташ триипостасний и богоначалний, и пречудний образ, що го ти сам носиш вообразен у душата твоя. Воистину, голямо е твое безумие! Ти зарад тая световная сянка и зарад лестний соблазън световний и маловременний, що та е прелестил, да не брежеш и да не радиш со тщанием оная истинная и вечная благая. Много има такива безумнии человеци и право умязват на Тикова философа, на басня неговая, що казува:

Едно псе минувало по някой мост, що бил над някая долбока река, и носил една мърфа месо во устата свои. Ала като си видяло сянката у водата, и видяло му са оное месо по-голямо от това, що го носило. И оно псе той час пусти от устата свои истинное оное месо и фърли себе си у реката, та да уземе оное месо, що го видя, а водата занесе месото. Тогива оное псе остана петимено и от двете.

Сказува Плутархо философ зарад Периклия царя. Той кесар видял някого чуждозичнаго илчия, като ходил из Рим град и держал в руце свои едно малешко псе, и милвал го, и галил го, и играл сас него, каквото имат някои человеци таковое обичай и до днес. И цар попитал илчия того, и рекъл му: „Аджип по ваша вилият жените ваши раждат ли деца или не?“ Укоряваше го цар и смеяше му са, како подават толкова любов и почест на едно мресное псе, каквото на сами любезнии чада свои. Затова дума пророк Давид: „Человек, що не разумява почест своя, приложав са на скот несмысленний и уподобява са ним.“ Почто скот другая вещь нито желай, нито любя, нито сам хоче, но токмо що предложат пред него, това яде. А другая благая возжеленост не има и не сместя са у него. [...]

Затова пише Тертулиан философ: Сармашик трева, та е един сад, що са держи вся на едно. Ала макар да са и потъпкава от человеците и от добиток, а она пак всякоги нагоре влече и расте. Гледайте, человеци, таковий сад, почто нито го някой наставя, нито го някой наредява, но оно само все нагоре влече и расте, и от-

ходи вече да са фати и да са преплете горе на някая стена. И никоги не хоче да са разстели долу по землята и да са потъпче от душманите свои. Ами ти, человеце, като си рожден на тоя свят зарад небесната слава, ала пак ти ся види красно и сладко да са разстелеш по землята и на нейная сладост да укорениш и да держиш и ум твой, и сердце твое. Ала отвори очите твои и добре гледай небо, почто не создаде тебе Бог зарад това земленное гледание, но зарад небесное. Каквото дума някой стихотворец:

О, господарю, имаш високо видение,
имай ум твой високо горе превозвишен,
каквото си роден зарад горняя слава,
тая проси, а не тая должная.

Возможно ли й Божий образ да буде сас скотовете?

Уподобите ся и сотворите добрая!

Землята сас земля да живеи

и звездата да гледа тщательно духа.

**ВЕРЕН ПРИЯТЕЛ В НУЖДА ЕСТ ИЗПИТАН.
ГОСПОДАР ТАКОВАГО ДА НЕ ОТДЕЛЯВА ОТ СЕБЕ,
НО САС ЛЮБОВ ДА ГО ПОЧИТА
И ТОГИВА ГОСПОДАРСТВОТО МУ ТВЕРДО БИВА**¹²³

Много разумно и красно, и сас хитрое смотрение изписали образа на вернаго и на добрознайнаго приятеля (дост) ветхите мудреци и философи. Изобразили го един малий и красный человеческий образ видение. Сас глава непокрыта и сас космати одежди облячен, и на одеждните му поли било написано „живот и смерт“. А на челото му било написано „лято и зима“, а ребрата му били отворени до сердцето и тамо такивими словами било назнаменано — „близо и далеко.“ И всякоги тоя образ имаха го юрнек, и подаваха го, и гледаха го зарад учение и зарад достойно знаяние. И перво беше изписан тоя образ на младий возрастний цвят, сиреч — сас светлое блескательное тяло. И на главата му гладкий и светливи косми, сас смешное сладкое лице, сас чистое гледание, сас сиятельный ум, сас почестное слушание, сас правое ступание и сас тихий взор.

Това показуваше и знаменувахе, како верний и ис-

тинний приятел всякоги свети и цвети, и не са отвърща от свои любов никоги. И не токмо на доброе време, но и на лютое и нужное време. Второ, що беше сас космата одежда облячен, то знаменува, како е потребно на вярнаго приятеля да буде готов всякоги да понесе зарад приятеля своего вся злонуждая тегота. А що беше му главата непокрита, то знаменува, како е потребно на любезнаго приятеля никога да са не отрече от вярност своя.

Каквото угодно сказувал зарад една работа Митридат, цар понтийский. Он имал едного приятеля на име Леоник. И като отхождал по някое слугување царское по водата сас гемия, пленили го и узели го роб. А цар того, като му беше приятел и любяше го, и толкова множество роби, що беше ги узел цар от ония язык, все ги даде назад измяна, заради да откупи того любезнаго приятеля своего.

А що бяха ребрата на ония образ отворени до сердцето, то знаменува, како сме должни не токмо от уста нашен да любим приятеля нашего, ами и сас работа от самое сердце наше, зарад да са познай, како имат и двоицата истинная любов и вярност помежду себе.

На ветхое време елините имаха обичай на Атина да си образават на себе си Ермия, бога идолскаго, и бога Ираклия, що беше единия зарад благоязичие, а другия за крепост и за мужество. Ами защо чиняха това? Зарад да приемне всякий от них совет и наука, како е потребно истинний любов да буде темеллия — не токмо сас дума, ами сас работа и сас вярност, и сас управност.

За това дума възлюбленный ученик Христов Йоан: „Чада, да не любим токмо сас язык и сас дума приятелите наши, но сас работа и сас истинная вярност.“¹²⁴ Тако дума и великий Григория: „Любезное приятелство, та е показание сас работа.“ Каквото молнений огън, коги ѝ заличен внутре облака, не са угасява, докле не излезе силно сас гром навон, тако е и приятелский любезний огън, кога е заличен на сердцето приятелское. Потребно е у нужда да просветне и да излезе навон сас работа. Почто любов, ако не работи, то не е любов, но е като един на стената изписан и изображен огън, како он нито гори, нито грей. Или като някой на аслана образ, що е направен от камен — нито реве, нито са гнява. [...]

Спроти това умязва угодное показание на Теофраста философа. Он у един ден видел двоица человеци, като са проходили по Сириан. Ала единого от них имал имение и стока безчетно, а другия бил последний сиромых. И философ попитал учениците свои: „Какви са тия двоицата человеци?“ А они му рекоха: „Тия человеци не имат помежду си нящо сродство, ами имат двоицата помежду си крайное приятелство.“ А философ рече: „Како е возможно тия человеци да будут приятели, като е единого болярин, а другия — сиромых? Това са не брой приятелство, коги не е любов нихний сас общее благополучие. Приятелство е потребно всеобщо да буде и един другий да си помагат и да са нагледват у всякая скорбная нужда.“

Това беше праведное и благословное похвалност на великаго царя Александра. Он у един ден седял заедно сас любезнаго приятеля своего Фестиона, що били облечени и цар, и Фестион, и двоицата сас царская украшенная одежда. Случи са тоя час тогива, та прииде при них на Дария царя матер му, що беше поробена от царя Александра, зарад да му са поклони. А она, като видя и двоицата у царския одежди облячени, а Фестион като беше сас тяло на возраст от Александра по-голям и по-едър, и оная жена мнеше, како е он Александро цар, и потече, и падна на нозете му да му са поклони. Ала като я видяха воините, що стояха пред царя, помахваха ѝ и показяха ѝ, како не е он цар Александро. И она са возмути, и после сас срам потече и падна на нозете Александрови, и сас второй поклон оправил своята грешка. А цар Александро той час востана на нозе свои и воздигна я сам от землята, и рече ѝ: „О, мати моя, не смущайся зарад тая грешка, почто е и он Александро, почто ми ѝ он верен приятел, та е и он като и аз.“

Спроти това приемна начало на Питагора философа думата, що рече: „Приятелство, та е равност на вся.“ Тако дума и Аристотел философ, како е приятелство една душа, а тела две.

Затова приятел, коги помогне у сиромашество нящо да подаде на приятеля своего, то не са брой подавание, ами е воздаяние, сиреч — що му е спроти любов должен, та си отплаща долг свой. Ако ли му не подаде помощ на нужное време, коги му е потребно,

тогива са познава, како и он держи чуждоязычная работа и обичай и токмо сас уста го има приятел, а не от сердце. Почто между любезнии и разумнии приятели подобно е да им буде все общо дружескии.

И още, що беше написано тамо на ония образ на челото му тия две слова „зима и лято“. То показуваше, како любезнии и вернии приятели каквото у благополучное время, тако и у злополучное потребно е сас неразверзаное воже да вардят и да держат любов и вярност своя. Ала повише у злое и лютое време, почто са тогива познава истинная и изрядная любов у нужное время и тогива е вече хвално и почетенно и на благополучное время. [...]

Ала на това време много человеци хотим да найдем, що держат приятелство свое токмо от устата своя сас лест. И весма мало человеци има да вардят истинний и верний любов приятельский и да стоят на думата своя на противний вятър и буря морская. Каквото рекъл някой стихотворец: „На доброе время много приятели са броят, а коги са затрий благополучност, тогива някой приятел не останва.“ Затова красно дума премудрий Сирах и Соломон — приятел лестный, та бива на свое време, ала не стои при тебе на скорбное время твое. Ала на приятеля потребно е на всякое время приятел да буде. Тако и брат на нужное время са познава, како е брат. Каквото дума Овид стихотворец: „Каквото са познава злато у пещ огненная, тако са познава верний приятел в нуждах.“ За това дума Помпий философ: „Таковии повише са покланят на слънцето, коги изтича, а не коги заходи.“ Това е прилично на Пифагора философа на ластовицата му. Почто на лятное время направля гнездото свое внутри у хижата му, а на зимное время бяга оттамо и оставя го. Той философ, като хочеше да стои на думата си и да соверши постоянство свое, та рече: „Аз у дом мой не имам ластовица.“

И още, на ония образ имаше на сердцето му написани две слова сас златии писмо изображено — „близо и далеко“. То показуваше, како приятел и коги ѝ близо, и коги ѝ далеч, пак имат любов едина сас другий. Почто ни едно място не е возможно да раздели нихния любов и нихното приятелство. Ако отдели тялото и сердцето, ала душата не е возможно да я отдели.

А на одеждните му поли, що беше написано на ония образ „живот и смерть“, то показуваше, почто кой има истинний любов сас приятеля своего, он е должен да го варди и да го держи и до смерти.

Това марторисва и Корифей философ: „Не е прилично, нито е угодно, и не са броят ония вернии приятели, ако не имат любов вовеки.“ Това дума и Еврипид философ: „Не е приятелство това, кой пресече от приятеля любов и вярност свою скоро, а не варди го до смерти.“ Тако дума и Ливия историк: „Приятельская любов потребно е да буде безсмертна, а на душмани-те дневная.“

Тука е прилично да речем академическое знамение: едно древо сас маслинное древо преплетено, що е советник на приятелството, сас таковое подписание — како приятелство наше да буде до гроб наш. За таковое вярное приятелство пише някой стихотворец: „Возможно е на слънцето да промяни път свой и землята да подаде на орача лживий плод, ала аз любов мой и вярност моя не промянувам сас приятеля моего. Почто сме приятели на живот, приятели и до гроб.“

Таковий любов и вярност приятельская имали между себе си някои два приятели на име Дамо и Фития. Они двоицата толкова любов и вярност имали между себе си, почто са наготвили един за другий да са предадут на смерть. Но слушайте после що са случи на тия двоицата любезнии приятели.

Дионисия мучител, цар сикелийский, заради някой умисъл свой прати, та приведе Дамия на палатите свои и повеле да го затворят у темницата. И намисли, и хочеше без изречение да му отсеке главата. А он бедний, като гледаше и видяше, како вече не има надежда за спасение свое, прати моление на царя да учини цар милост сас него да го отпусти от темницата някой ден свободен, зарад да поиде да си настане стоката на децата си и да учини васиет свой, и тогива пак да прииде да го посече цар. И цар изволи да го отступи, ала да прати воини сас него да го вардят да не побегне негде. Това като чу неговий приятел Фития, той час самовольно потече и отиде при царя, и помоли са, и обеща са да остане он наместо него затворен у темницата, а онога да отпусти без воини. И да седи той тамо, док-

ле си сверши оний завещанието, и после пак да прииде. И цар изволи да го отпусти, ала сас таковое согласение приемна му обещанието — ако не прииде оний на уречное време пак у темницата, той да приемне неговото наказание. Сиреч — тому хоче цар да му отсече главата. И сас таковое обещание заклчиха Фития у темницата, а Дамия отпустиха и отиде си у дом свой.

И като приближи то уречное време, Дамия не дождаше. Тогива наченаха много человеци да му думат: „Сас каков ум ти да влезеш тука, та да предадеш свой сладкий живот на смерт зарад някого чуждаго человека?“ Ала он беше без страх, почто знаяше оная совершенная приятелская вярность, що я имаха они двоцата между себе си, и думаше им дерзновенно, како без никое усумнение зная, почто хоче Дамия да прииде пак тука у темницата, каквото и прииде.

Като прииде тоя уречений час, цар повеле да отсека главата на оногo кефилника Фития. И той час довтаса неговия верний приятел Дамия и дерзновенно предста пред царя да куртулиса приятеля своего от тая люта и непременно смерт. Това цар като видя, много са почуди сас нихная голямая приятелская вярность. И тогива, спроти това, не че хариза живението на того кабахатлия Дамия, но помоли им са от все сердце свое да приемнат и него да им буде и он третий приятел верен, каквото са и они двоцата между себе си вернии и любезнии приятели. Тако и станаха, почто на господаря другая някоя по-голяма вещь не е толкова потребна и полезна да желай, каквото да спечели и да има вернии приятели при себе си — да го покриват и да го вардят, и да му гледат господарската работа.¹²⁵ [...]

Таковое истинное утверждение бива на господарство твое, о, господарю, коги имаш вернии приятели. Ала не е возможно тебе да ги придобийш нито сас оружие, нито сас сила, нито сас многое золото. Почто таковии вернии человеци не любят господаря того заради имение или заради благополучието му, ами го любят заради добрия му разум.

Тако е това, каквото някой Апатеон держал в руке свои една птица, що са зове папегал, и сас другиин много человеци излязъл при Августа кесара да го поздрави и да му са срадва и он, като е приял цар по-

беда верх Марка царя Антонина. Ала той человек бил научил папегала птица да говори человеческия глас, та да рече на кесара: „Радуй ся, победителю, Августе кесарю!“ И повеле цар да принесе тамо при него того папегала. И като го принесе при царя, и тогива папегало, като да рече: „Радуй ся, победителю Августе кесарю!“, а он рече: „Радуй ся, победителю, царю Антоние!“ И от това познаха, како прозре папегало, како е тако било, а не да му хорати на лице, ами каквото е било кесаровото получение. Вещ много достойна на гнусность и на укорение.

Почто са на това време господарските дворецове исполнени сас человеци, ала откъмто вернии приятели отвъде е пустыня. Затова, коги найде господар някого вярнаго приятеля, що е сас многое вярное слугувание испытан, да знай, како е наишел едно сокровище. Почто без това не е возможно нито царството му да буде крепко, нито може да процветне и да са разпростре по свету.

Сас таковое разумное испытание учинил някое Дария, цар перский. Он у един ден разрезал един нар и почудил са, како има у него толкова множество семья. И попытаха го боярите му и рекоха: „О, царю, от коя вещь любиш да имаш толкова, колкото семето нарровое?“ А он рече: „Токмо толкова Зопирове да имам!“ Той Зопир беше добър и изряден человек и на избрания вещи управител, на царское слугувание много верен, каквото го беше цар испытал у много нуждния и у голямии работи царския. Воистина е разумний тоя ответ на того разумнейшаго царя, почто не желаяше ни победное торжество, ни многое боярство, но токмо желаяше да има при себе си человеци приятели — здрави на думата своя и на своята работа. [...]

Затова почитай приятелите твои, о, господарю, сас дарование всякогo. И верните слуги твои благодетельствуй и люби, почто боляшая вярность повише сас дар бива. И тогива са умножава любовное приятелство. И люднето, като гледат, више любят, како има воздаяние за любовная вярность.

О БЛАГОПОЛУЧНОЕ ВРЕМЯ ВИСОКО
ДА НЕ МУДРСТВУВА ГОСПОДАР. АКО ХОЧЕ ДА МУ
СА НЕ ПОКОЛЕБАВА ЦАРСТВОТО

Господар, коги има временная помощ и всякоги, коги плува на тоя мутний свят, у благоприятний и изкусний вятър и у благополучний пут да ходи. И все по желание сердца его коги му буде состоянието, тогива не е потребно тому много да са радва, нито нависоко да са въздига, нито другое достохвално нящо да мисли, ами е потребно тому да размотри разумно и да знай, како тая слава и тая благополучия наскоро е промененна и како токмо у непостояние показува твердост непреклонена.

Каквото угодно дума някой стихотворец: „Благополучието непостоянно ходи и тука, и тамо и на едина твердост не стои никоги, лесно са обръща и върти са като колело.“ И то получие (чест) много пути свалява царя от престола и сас видетелний свой занаят скопост свой променува, и токмо е постоянно у непостояннии умове. [...]

Затова ветхите философи и изографи, зарад да покажат, како е получието человеческое скорообратно, та го били изобразили, како седи на едно скорообращателно колело. Каквото са и случавя много пути и на многая времена многократно и многообразно.

Спроти това гледаме Помпия, царя римского, како отнапред толкова време беше сенатор римский и после взиде на царство римское, и толкова царства победи, и толкова земли превзе. И спроти негово светлое и голямо управление назова са и проповяда са повсьде великий цар. Ала после послуша евнухова ум, та отиде на Египет и тамо окаянного убиха го и отсякоха го главата. Що беше пред мало дни чуден и дивен, и страшен на вси язици, ала са предаде на душманите свои като някой многоценний дар.

Затова пречудний философ Сенека назова получието стекло — каквото стекло много свети и бляска са, ала са лесно строшава, каквото слънцето у зимное време — колко повише грей, прознаменува дожд или сняг, тако и получие — колко са умножи много, наскоро приноси пагуба и голямая погибел. [...]

Тако и премудрий Соломон учи господарите и ду-

ма: „Не гледай — рече — виното, като е червено и като си бляска у стекляната чаша лицето свое, почто той час ухапва человека като змия и като от керастаса излива яд от него, а ти като че спиш.“ Прилично уподобява тука премудрий цар Соломон человеческата слава и благополучието сас виното, почто, каквото коги и пий человек безмерно вино без вода, упоява го и покваря го, тако и благополучие, коги тече безмерно, наскоро приноси пагуба и погубление. [...]

О, колко ли красно сам Александро цар уподобява това лъжовное световное царство сас една круглая облая сфера (вещ), що са назовава латинский палан, що е една вещь като яболка обло, що е исполнено сас вятър и не си почива, но приходи един у другий наследник и от рука на рука у них, що играят сас него. На такова е скопост и световното царство — никоги не стои на едно място твердо и постоянно, но проминува от руце на руце. [...]

Пророк Варух, като разсмотряваше человеческото наскорое предложение и световната пустошная слава, та викаше и думаше: „О, князи и господари язический, где ест слава ваша? Где ест злато и серебро ваше, що го насилно собирахте? Они, що са на него надеяха, погинаха и на ада слязоха, а другии востанаха на njihное място!“¹²⁶

Оле, голямо е несостояние на тоя голямий свят! Что хочеш да речеш сеги, о, господарю? Преклони себе на тия думи, що ги четеш! Ала тия речи, ако имат таковая сила да тя преклонят, а ти са преклони от гледание и от испытание, що е то всякоги известное показание.

Прочети ветхите истории и размотри! Начени перво от перское царство — и мидское, и елинское, и римское, и греческое! И тогива, коги разумеиш, хочеш да речеш: „Ах, камо са дянаха ония храбрии человеци? Колко ли са разсипаха таковии големии и славнии царства? Како са строши тая державная сила? И како са затриха и погинаха таковии силнии страшнии царе и великии властителие?“

И като гледаш и видиш njihное предложение, почуди са и устраши ся! И помисли: како са тако лесничко предложи великое ассирийское державное царство на мидское и како от мидское премина на перское, а от перское — на еладское, а от еладское — на римское,

а от римское — на германское, и на турецкое, и на росийское! Тако са лесничко и различно преложава това получие световное! [...]

Перво, да идем на Рим и да видим тамо това получие най-после како почете онаго чуднаго и преславнаго державнаго царя Юлия кесаря, що беше он учинил петдесет победи сас различния царие, и освен другое — негово изрядное и храброе мужество, що го совершаваше на всякия дженкове? Най-после, като седяше сас голяма слава между сенаторите, той час напразно востанаха верх него Вруто, Касия и другици още наветници. И наложиха на него двадесет и три рани и сас мука сам погина окаянный!

Думай сеги, о, державнейший кесаре, где са сеги ония твои речи, що ги думаше на алкезаните и що са сговаряше сас них у гемията? И като стана бура ветреная голяма на морето, не ли ти сам думаше на боязливаго наиклира (риизин): О, наиклире, кесарова получиия имаш у гемията твоя, ами зашто са боиш от талазите морскии?¹²⁷ Ами сеги, о, кесаре, где то твои получие? Дали не е преминало? И тая любочестная полуност дали не е като някоя световная игра, що има после скорбный и плачевный край?

Ала от Рим да преминем сеги на Анадолия и да видим тамо великаго Александра царя. И да видим негово страшное и крепкое воинство. И да видим неговая славная и державная световная победа. И да видим негово неситное сердце — како му не би доволен вся свят, що го покори и победи, ами плачаше и желаяше и другици светове — що ги чуяше от философите, и них хочеше да покори под своя власт!

Ами, о, Александре, храбрый царю, коя дѣсност узети от това твои получие? Не ли тя изперво мало показало, како ти беше все на помощ — като беше сас голямая леснина ти посеял по всей земли победителния форми, що беше наложил по вся свят много различния победи! Ами зашто са обърна то непостоянное получие лицецо на другая страна? И като беше ти на твой младий цветний возраст — тридесет и четири години, — та са умертви насред путя от Касандра, сина Антипатрова, сас лютий яд!¹²⁸ [...]

Ах, свете лукавий и завидливый! Изкусно прилича тая дума, що я рече Овиди стихотворец: „На человека

получието, та е на един косям обесено!“ И на силнаго господаря затрива са державата на едно окомигвание: Крез цар беше много богат и велик, ала приимна пленение дар живения свое; Дионисия цар беше сикелийский, ала после сас занаят свой хранеше са и живеяше; ами от Помпия царя кой беше по-голям — ала скрито побягна и покровительство ищеше! Макар да имаха они вся свят поданници себе, ала най-после станаха последнии сиромаси на свете! [...]

И още, казува Зонар историк во дни Василия, царя греческаго: Лудовик, цар италийский, имал дженк сас одного султана турецкаго от Анадолия и надвил го. И узел султана того роб и занесъл го на Италия, на свое царство — и седял тамо роб цели две години. И у тия две години никоги не можеш да го види някой человек веднож да са засмеет за нящо. И цар италийский сам са чудяше сас него — какво ли у толкова време да са не засмеет он никоги у толкова време?

Цар са обещавахе голям дар да подаде, кой му скаже, како са е засмеял веднож. А най-после у един ден, като минувал цар сас колесница да иде някъде, а султано видял колесницата царская и засмеял са. Като разбра цар, како са е султано засмеял, той час го позова при себе си и попита го: „Скажи ми по коя са причина засмея ти сега, като толкова време беше лицецо твои все усернало и скорбно, ами сеги зашто да са засмеиш?“

А оный варвар без страх му отговори и рече: „О, царю, аз да тя скажа зашто са засмеях. Като видях на колесницата твоя колелото како са наскоро обърташе, гледах едино край, що беше на землята, и наскоро бързо възлязаше отгоре, а горния край тако наскоро бързо слязаше надолу, на землята. И като гледах това, помислих — како е на тая скопост и световната слава! Затова са и засмеях. И още, помислих и рекох на себе си: аджип аз сеги като упаднах от високо на землята долу — като на оное колело горния край, — ами дали хоча да възляза пак и да са возвиша горе на первое мое достоинство и состояние — като на оное колело долния край?“ [...]

Воистину, това получие — та е вече толкова скорообратное колело и толкова е безсилно, почто не може да седи у человека многое време без подвизание и

без предложение. Затова е прилично на господаря всякоги сас цял разум и сас мудрост да управа и себе си, и державата своя — да са не лени сас нерадение, нито много да ходи сас зулум верх поданниците свои или сас неправда, но да мисли и да помни всякоги оная паремия, що дума, како всякий косьм своята сянка има.

Почто ехинида риба — та е колко две пяди на долж, ала коги са фати на дюменя гемийский и прилепне от него, укьенява на гемията путя и не оставя я скоро да иде на пут свой!

Тако и фил — толкова е голям скот, що потъпква толкова много вооружена войска, ала коги чуе свинский глас, толкова трепери от страх, що са той час връща назад и бяга, що не е вече возможно никак да са върне къмто войската.

Ами от комар коя гадина има друга по-малешка гадина и непотребная, ала навремени толкова голяма теснота приноси на аслана, що начене да бяга от него!

И още, бял петел какова сила има, що не токмо от гласо му, що са сметява аслану, ами го понудява и бързо да бяга!

Сас таковая скопост много малии и немощнии человети победиха и разсипаха голямии и храбрии мужие, що са били отнапред на войска славнии и страшнии. Каквото дума някой стихотворец: „Освен камен не има другая вещь повише жестока и тверда и освен вода не има другая вещь повише мека, ала водата омекчава на каменя твердостта.“ [...]

ГОСПОДАР, КОГИ И МИЛОСТИВ НА СИРОМАСИТЕ В НУЖДАХ, ТОГИВА МУ СА ПОВИШЕ УМНОЖАВА ИМЕНИЕТО¹²⁹

Това е, що рече на ветхое време премудрий Соломон заради премудрое рождение на всех добродетелей. Това е возможно благословно да речем на всякаго господаря зарад царское на сиромасите добротрувание — приидоша мя вся благая, ала токмо спроти них!

Ами коя благая возможно да пожелаи някой господар, освен милостинята да не приемне от Бога богатство. Или кое друго, молю те, да возжелайш да положиш наместо твердое сокровище твое, що е всякоги безвредно и безнасилно. „Раздроби на гладните хляб твой — дума пророк Исаия, — почто хляб, що го поло-

жиш на трапезата зарад сиротинята, не затриваш го, но повише го придобиваш. И не погубваш го, но повише го вручаваш ним да го вардят всебитно.“¹³⁰

[...] Затова е потребно всякому человеку, що е приял благая от Бога, да я не разхарчи, ни да я разнесе по воли плоти своея, но разумно да я раздели на потребная помощ. Почто, що са подаде на петимнии и на немощнии людие, това са не разнося напусто, нито са затрива, но держи са и варди са вовеки. Каквото дума някой стихотворец: „Скритое болярство хайдути го открадват, отческий дом огън изгорява, должник от долг са отметва и землята нихная семе не дава, строителя (иконома) оголя курва, а торговца осиромашават талази. Тому токмо не обладава получието, кой юнашески на сиромасите подава, колко болярство просят — харизва, а най-после хоче он да има сас себе вечная радость!“

Тако и Марко Антонин, римский ипат, вся имение свое разнесе по свои сиромаси роднини и по сиромаси и сироти комшии свои. И най-после, като осиромаше и сам, тогива начена по обичаю своему разумно да хорати: „Аз — рече, — що подадох на сиротиня, това токмо имам, а що разнесох по световная потреба, то не е мое!“

Угодно прилича на него и това, що са случило у ветхое време на Рим. Тамо отворили един многовременний ветхий гроб и наишле внутре един камен. И на него било изображено писмо сас таковия слова: „Разхарчих, харизах и удержах; имам, имам, затрих!“

Като прочели това на оное време даскалите, и изтолкували това сас таковая скопост: що разхарчих — имам го, що харизах — имам го, що удержах у себе — затрих го. Да речем, като че дума ония мертвец: Токмо добро, що учиних, това найдох като предположено в руцете божии! Воистину дума Йоан, светий богослов: „Неговата работа отиде сас него!“

Угодно пише Волтеран историк заради Амедеея господаря, що после стана римский папа. Като го попитал някой другоязичний илчия: „Имаш ли зайци у двор твой, почто любя да ги видя?“, а он рече: „За утра да приидеш и да ги видиш.“ И на утре, като прииде он, показа му господар множество сиромаси, що седяха тамо на палатите у един рог и чакаха да им изва-

дят трапеза, да ядат. И рече му: „Ето, това са моите зайци, що ги храня на всякий ден! И спроти них надея са да получа небесная слава.“ [...]

Четем на театрая история, како някой игумен у един манастир бил много странолюбезен человек и към-то сиромасите милостив. И колко даваше хляб и милостиня, толкова му Бог повише проваждаше благословение — и на него, и на манастиря.

Ала като умре он, стана другий игумен. Ала той не беше като онаго милостив, но отфърли това странолюбие и отсече тая помощ, що са обично подаваше по сиромасите. Ала тогива начена да умалява на манастиря дохода. И за малое время у толкова сиромашество упадна, почто сас голямая нужда наченаха калугерите тамо да си печелят насущний хляб.

И по случение у един ден поишел един человек на тоя манастир като на архиерейское подобие — таковий почетен муж! И перво приишел при портаря и молил са да му подаде конак, почто не знаеше при кого другиго да иде. И портаря го приемна любезно, ала скришом и почете го, колко беше возможен. И като поядоха мало хляб, рече му портар: „О, добрий человек, да са не почудиш и да са не оскорбиш, като не бихме возможны да тя почетем, каквото е подобно. Почто е това нашея оскудност, та е от много сиромашество манастирское. Другий пут, отнапред, той манастир беше благополучен и богат сас все потребное. Тогива да приидеше и епископ со все клирици свои, можеше почестно да го приемне и довольно да го угости, ала сеги не сме довольни и не можем най-долния сиромашество да го угостим.“

А ония старец рече: „Аз да тя скажа защо упаднахте ви у таковая скудост — почто двоица братия разпъдихте ви от тоя манастир, сиреч на едного брата името — дайте, а на другиго — въздадите. Тия двоицата братия ако ги ви пак не възвърнете у манастир, не можете ви да бъдете добри и благополучнии у состоянии манастирское!“ Това той старец като рече, и тоя час липса от очите портарскии. Тогива портар той час напразно востана и отиде на игумену и сказа му все, що му рече ония старец. И фатиха пак первое оноо странолюбие, и начена ония манастир да цвести пак, каквото и изпервен. И пак приемна благословение божие! [...]

Ами¹³¹ за това какво хочеш да речеш ти, о, господарю — умножава ли са на человека имението сас милостиня, или са умалява? Ала не милостиня по зефчините и по ленивите калугере, що ядат и пият, и спят денем и ношем, ами е милостиня богоугодна и благоприятна по оскудная и по скорбная сиротиня и сиромаси, що са гладни и голи, и петимни за вся световния потреби, а не са возможны от немощ да работят. Ала най-перво да помогнем на немощните роднини и комшии наши, а после на чуждите сиромаси.

И не можихме да найдем нигде — ни у ветхий закон, ни у пророцех, ни у новий евангелский закон — да заповядува нам и да запрещава да поидем по горнето и по планинието да тражим манастири и калугере сас страх и сас пьянство голямое и да им носим милостиня да им даваме. Онии да ядат тамо и да пият у кале без страх заклечени и да спят довольно, а нашите роднини и нашите братия, и нашите комшии, гладни, голи, затворени у вериги, мерзнут, треперат от студ, и от глад помират девойки — остарели, посернали, скорбни, — и кленят той ден, що са родили, като не са возможны от оскудност да идат на законний брак!

Оле, неразумност болгарская и голямая глупавина! Потемнели и померкнали от пьянство и не хочут да са мукают и да са потрудят да приведут едного мудраго даскала и учителя, да научат чадата своя на мудрое книжное учение, да са вразумят и да са просветят, и да са научат, и да разумеят що е Бог и що е человек и защо Бог создал человека, и що е той свят, и що е милостиня, и кому да подадем милостиня, ами ходят като слепии у темнина!

О, глупавий и неразумний человек! Защо си разносиш стоката твоя, гдето не е потребно? Не имаш ли ти церква божия и дом божий у град твой или у село твое? Не ли са приноси и тамо святая жертва, сиреч литургия? Не ли са тамо чете все последование церковное, каквото и у манастир?

Ала са види, како не верувате и не имате толкоз евлавия, види са, како са гнусите от мирските свещеници! А не прочетете правило законное, що пише, како у мир между жени и между деца мирский свещеник да буде. И он сас жена и сас деца, та да не буде соблазън у человеците, а калугер у манастир не да

лежи, ами да работи и да си спечели хляб да яде! И не да носи многоценни дрехи повише от мирските чело­веци, почто са е отрекъл от все световния вещи.

За това отворете очите и ум ваш, о, болгаре, чада моя любезная, и разумеете и разгледайте разумно, и помислете сас ум ваш, и виждте що чините! Тако ли чинят другите язици, що са християни — учении и мудрии философи? Я погледнете и питайте що чинят они! Я виждте камо разносят они своята стока! Не ли я разносят по школи и по академии, по учение граматическое и философское? И станали мудрии философи и хитрии епис­тимии! И славят са, и цветят сас учение като пролет­ни цветове, а не са потемнени и помрачени роби и под­ложени под тежкий ярем като нас — неучени, некниж­ни, невежи, безгласни и безответни като самни единни скотове!

Ах, нашей неразумное небрежение и нашея нераз­судная глупавина болгарская! Кой да поплаче нас и кой да възридай заради нас, като не знаем, нито ра­зумяваме кое й добро, това да учиним!

Безумне болгаре, имаш да занесеш по горнето, по­монастирите толкова имение, а не имаш и не хочеш да подадеш това имение да си научиш детето свое на книж­ное мудрое учение — да спечели безценен разум! И ко­ги са научи и да са вразуми сас златое и мудрое оное учение, тогива сас колика ли радост хочеш да гледаш сина твоего — научен сас мудрост, украшен сас разум! И коги начене да хорати пред тебе философския муд­рии и разумнии хорати, коги наченат да изходят от устата му като от някой сладкоточни извор, колко ли хоче да са възвесели сердцето твое и колико ли хоче да са услади — повише от меда и от сахара!

Я разгледайте, о, роде болгарский, кой другий язык тако глупав и неучен? И под иго покорен толкова, и на много язици поработен? Ами защо? Не ли от неучение! Не ли от нерадение книжное и от мудростное невни­мание!

Я виждте греците, виждте армените, виждте и ев­реите! И виждте и европийните! И они вси не ли са чело­веци като нас? Ала сас това учение станали гос­подари, станали властители! И сас учителное бли­стание светят на свето, а не са като нас померкна­ли, потемнели, помрачени — и сас ум, и сас тяло!

Ах, нашей нерадение и нашей неразумие, и нашей

небрежение! Ето милостиня! Ето монастир! Ето добро на свето! Това е милостиня, чело­вече, тебе:

Перво, да учиниш милост сас сина твоего, сас ча­да твои — да подадеш и да ги научиш закон божий и мудростное учение! И като си християнин, да знайш и ти, и он и да разумеете — що е Бог и що е вяра хри­стианская, що това перво должност имаш! Ето мило­стиня!

Второ, ако имаш някои твои братовчета или род­нини, или комшии — да предстоиш и заради них, да са научат сас твой себеп и они и да познаят закон бо­жий! О, сас колика ли радост хочут они да са из­пълнят! Ето милостиня!

Трето, коги имаш някоя роднина или комшия и видиш го сам, како е изпаднал или от богатство, или от някое случение световное — помогни му по сила твоя и подай му рука, и повоздигни го да востане ма­ло! Ето милостиня!

Четверто, коги видиш някой чело­век, що бил из­первен добър чело­век, ала изпаднал должен или упад­нал у някое навадение, или някой сиромаш не може да си отплати харачу или вергията — работи и труди са, ала не може да удоволи, ами го затворили и толкова дни седи у затворка, — а ти, коги идеш да го отпустиш, я по тебе си помисли колика ли радост приемне оний си­ромах, като са куртулисал от оная темная затворка! Ето милостиня!

Пятое, коги имаш роднина или комшийка, вдо­вица останала сас малии деца, и не е возможна да ги нахрани и да ги облече, ами ходят гладни, голи, озеб­нали — а ти ги по сила твоя нахрани, облячи и погле­дай ги като отец! Ето милостиня!

Шестое, коги видиш или знайш у роднините твои или у комшиите твои някоя девойка приишла на воз­раст телесний, та да поиде и она по обичаю естество­человеческое на законний брак, а она не има потреб­ная вещь брачная — а ти по сила твоя да й подадеш ру­ку помощи! Колика ли радост бива тогива у дом оний, що си отходи и оная като другите девойки сас чисто лице и сас честен брак! Ето милостиня!

Седмoe, да погледаш церквата твоя, що си у нея крещен и венчан и всякоги тамо прие­маш святое при­чащение, и тамо всякоги просиш от Бога вся благая

твоя, и временная, и вечная, и по сила твоя да са погрижиш да купиш кандило, да свети тамо, и другое някое украшение церковное или священническое украшение!

И още, священника, служителя божия, да ги нагледвате да не са оскудни ни за що, почто са они молят зарад вас Богу и зарад душиите ваши, та да служат сас радост, а не да воздишат, почто не е то полезно вам, по апостолу!

Ето, това е и по ветхий, и по новий закон заповядано нам неотметно да го учиниме перво!

Аз, християне братия, не осуждам вас, нито углаголуем вас, като ходите по ония святия места, но по природе моем, како сте-неучени, некнижни и не станвате мукает за учение мудростное, и милвате си парите за това, що е най-полезно на свето на человеците и най-потребно, та мя яде ревност и скорблю о вас и о чаде вашем!

И като не сте учени и наказани от писание, та не знайте кому е перво потребно да учините милостиня и що са зове милостиня, спроти това сме ний должни всякоги тая милостиня да я не оставяме, почто пшеница, коги стои у житницата, то са не умножава, защото са само размила са от червие, яде са от мишки и покваря са от влажност, и изгнива от местоположение! Ала коги са фърли у земята, доволний плод подава! Спроти тая скопост тако е и на человека имението — коги са крий у сандик, много са пути повредва или са открадне, или огън го изгори, ала коги са вручава по немощните человеци, тогива са приплодява сто ката — и на тоя свят, и на ония, заедно сас живот вечний! Тогива оний человек праведно може и умилно да рече сас пророка: „Приидоша мя вся благая заедно сас них!“

Ами и още що желаш? Да измениш себе от всякая теснота и да са куртулиш от всякия нужда, и да са избавиш от някой зло! Слушай що дума премудрий Сирах: „Закличи милостинята у дом свой и тая хоче да тя отнеме от всякое озлобление, почто е потверда от щит и по-тежка от копие, насрещу душмани-те твои тая хоче да побори по тебе!“ [...] ¹³²

Ала я скажи ми, христороубче господарю, от какоя нужда, та си ти толкова утеснил сердцето твое?

Що е това, що рскорбява тебе, та смущаваш епархията твоя и противни учиняш людieto твое, и приходиш у злополучие? Ала я прости твоя благодатная рука към-то сиротинята, та да видиш тогива колико тишина хочеш да имаш и колико почивание, и колико мир хоче да буде у господарство твое!

Това казува Лудовик, цар келтогалатийский: Он, като имал толкова баталия сас други царие многое време, и било царството му у голямо неостояние, и вси народ били смущени и оскорблени. Ала он сас голямая скопост и сас голям разум управял царството свое и било тишина. Ала сас какво предприятие? Всякая нощ он сам ходяше по градо непознаваем и сас самая рука своя подаваше милостиня и дарование по сиромашките домове и по сиротинските. И думаше на слугата своя, що ходяше сас него ведно: „Ето, това е утверждение на градо! Ето, това е мужественное и храброе воинство, що обладава и варди царството мое сас мир и сас тишина, затова и аз подавам должност моя, сиреч сас това благотворение приидоша ми вся благая, все заедно сас них.“

[...] Пропаднали ¹³³ сме ний, братие, наистина пропаднали, що си похарчае дните и годините, и парите наши сас пустошни работи — по ястие и по питие, и по зефкове, и по други непотребни и бесполезни работи, а не са потрудим да са научим и да познаем що е Бог и що е закон божий, и що е вяра христианская, и какво сме должни да почитаме Бога.

Слишатели мои, тия моя речи да не преогорчат някого от вас, аз марторисвам вам сас самага Бога, що е нас создал. Един человек, коги Бога знай и любимо, тому не треба много ходение по горieto. А кой Бога не знай, макар да обиколи вся свят, он нищо не е, почто и скот ходи и обиколява много места, ала е пак скот.

Павел светий някоги, като прохождал свето, поишел на Атина град, що са били на оное време славили за первейшии мудреци во вся поднебесная и имали мукаетлик всякоги да хоратят или да чуют новое нящо. Като поишел Павел светий на той преславний град, и видял тамо на едно идолское капище, що били написани сас слова незнайному Богу.

Ето, братия моя, какови мудреци били у тоя град.

Все ходили и друго знаяли и видяли, а Бога не знаяли — и що е Бог, и кой ги ѝ создал, не знаяли!

Ами да ви питам аз сеги: Такива мудреци како хотите да ги назовете? Не ли са они явно сами луди? Ала они атинейци били у таковое глубокое богонезнание, ала пак сас някоя прилика почитали били Бога мало и били учени, книжни на елинская мудрост, ами да би някако приишел Павел мудрый сеги при нас и да би видял нас, како ходиме като слепи, неучени, безкнижни, невежи, безгласни, безответни!

Знайме Йерусалим, знайме Светая гора, знайме други монастыри по горието и по планинието, а що е Бог и що е закон божий, и що е вяра, и коя полза принесло нам воплощение Сина божия, не знайме никак! Ами аджип дали би похвалил он нас сас това ходение? Аз кажа, воистину, никак не би похвалил нас!

О, глупавина наша, че они били елини, та пак били мудрии книжовници и знаяли си боговете, а ний са назоваваме христиани, нам е подадено да знайм книжная мудрост и да разумеим тайни царствия небеснаго.

Но, о, Павле прелюбезнейший, Павле священнейший, зашто проповыдаш ти на тия человеци? Зашто да са чете пред них твое апостолское послание, като са они глухий и немий и не разумяват? Зашто ги учиш да познаят Бога? Та они знаят светий Йерусалим, знаят Света гора, знаят монастырите по горието и по планинието. Коги знаят них, зашто им е да знаят Бога, зашто им е да знаят закон и учение книжное! Они имат при них калугери, духовници и учат ги, и водят ги на пут по горието и по планинието! Ами зашто им е да знаят камо ги водят — сляп сляпа коги води, и двоичата упадат в ямата!

[...] Спроти тия речи да ви не дотегне и да са не преогорчите на мене, братия, молю ви. Аз не досаждам вам, зарад що ходите по ония светия места, но досаждам вам, како не хотите да будете мукает да приведете даскал, да разнесете пари за учение книжное; перво да научите чадата ваши на мудростное книжное учение, та да познаят они и Бога, и себе си, тогива камо им воля да идат и да знаят зашто са ходили и што са видели, да разумеят.

Похвални са тия науки, сличатели мои, и избрано похвални и полезни на человека — и на душата, и на

тялото. И ви сами знайте и видите, и разумявате, почто всякая блага и всякая добродетел спроти тия науки книжния на человека приходи. Затова ви, господари, у таковая добродетел да потечете и у таковая да ходите, и под таковая сянка да препочивате, почто е това врата на спасение, що са у тая врата нахожда всякая благая.

И кой има тая добродетел у себе си, тогива е возможно да рече: „Приидоша ме вся благая, ала токмо сас това!“ Каквото дума някой стихотворец: „О, господарию, да не будеш непотребен, научи ся милост да подадеш на простите, сас богатство твое придобий слава, чест и держава, почто сас тая милостиня спечелят болярство себе!“

О, ГОСПОДАРИЮ, ВСЯКОГИ ДА МИСЛИШ,
ПОЧТО НАСКОРО ХОЧЕ ДА СА РАЗСИПЕ ЖИВОТ
ТВОЙ И ТОГИВА ХОЧЕТ ДА ПОГИНУТ ВСЕ
ГОРДОСТНИИ ТАЛАЗИ ТВОИ

Цар царей и Господ, що е световний создатель на свое пречудное торжественное преображение свое божественное, когито просветна и облиста като слънце сас сила и слава голямая, и обиколена беше сас лики архангелский, ала са явиха и приидоха при него Мойсей и Илия и имаше ведно при себе си и избрании апостоли — Петра, Якова и Йоанна, що са и они той час внезапно найдоха у тая неслышанная от высоты голямая и страшная сияния и светлост.

Ами да ви попитам аз сеги — зарад какво предложение они мисляха тогиз или що хоратяха? Дали зарад победительное торжество, или зарад високая слава световная? Или зарад господарская гордостная власть? От тия вещи за коя се наговаряха? Ни за коя! Не ли хоратяха токмо зарад неговая смерть? Каквото священний евангелист Лука марторисва. „Хоратяха — рече — зарад изход неговий що ке хоче да го исполни на Йерусалим.“¹³⁴

Спроти това да са научат вси человеци и вси изряднии господари, и вси, що держат царское скипетро, како между человеческия радости наскоро и скорб приходи и след скорб — и смерть! Затова е потребно всякий человек да мисли и да помни на всякий час и да има пред очите свои смерть.

Сказува Йероним светий, како на ветхое време на Рим имали обичай, някой цар коги дойдеше близо до Рим сас победителное торжество, предходяше пред него един от сенаторите и викаше сас голям глас и думаше: „О, царю, разсмотри и помни у царство твое, почто си и ти человек и хочеш да умреш!“

Ами защо учиняха они това? Зарад да напоят и да почерпят сас яд человеческата похвала — да са не превознося цар сас своето благополучие, като има толкова своя преимущественна голямина, и да не буде горд и тщеславен. [...]

Сказува Иродот, прехвалний историк, како имали на Египет гражданите таковий обичай: коги са били собирали на голямая трапеза много человеци, тогива полагали били на трапезата една гола мертва глава человеческая и между питието викал бил един сас висок глас и думал: „Мислете, человеци, и помните, и виждя тая глава, почто най-после таковии хотим да будем!“ Това учиняха, зарад да са наслаждават умерено и сас ястие, и сас питье, и да помнят последнее свое несостояние.¹³⁵ [...]

Потребно е на господаря и на всякого человека тие четири речи да ги има укоренени на сердцето свое: „Зная, како возлазям, зарад да сляза; како младея, зарад да остарея; како цветя, зарад да повяна; и како живея, зарад да умра!“

На това прилича и паремията, шото дума: „Человек е като бомбулка у дождовное время, що са напраща от дождевните капли у водата и за едно окомигвание пак погинва — така е и человек!“ Каквото Яков, светий апостол, дума: „Человек е пара — в мале являет ся и в скоре погибает.“ Тако дума Исаия, пророк светий: „Человек е трава и всяка плот — трава, и всякая слава человеческая — като цвят, що е на нива. Почто трава перво цвят подаде и изсохне, и най-после изгний. Тако и человек — перво на младост свою цвети, а на старост повяне, а по смерти изгний.“ Затова са назовава цвят нивний, а не градиняний. Ами зашто тако? Почто градиняний цвят, сиреч крин или трандафил и акинт, и други на них подобни пак стоят някой ден процветнали, ала цвят, що цвети по нивите и по ливадите, он е потребен и приклонен на различния нужди, почто человеци, като минуват, погъпкват го и сас коса го посячат и скот го яде.

Това са случава и на человека! Затова дума праведний Йов: „Като цвете процветна и падна, и побягна, и като сянка не постое!“¹³⁶ Известно е, како вси цветя, що са по градините и по нивите, и по горите, не има ни едно от них да понесе две слани или две пути снежная студеност. Видите у лятное време, како са вси смеят сас воздуха — простират си листие, то, показуват си красотата, наполнят все сас духновение — миризливое благоухание свое. Возвеселяват все сас различния и красния образи свои. Ала токмо току да привтаса зимний воздух и да падне верх них слана, той час приклоняват шията своя и затриват красний свой образ, и погубяват красота своя — и по мало, по мало погинат и умрут, и изгнийт.

Това е подобно да речем и заради человека! Защо? Ами колко има человеци на тоя свят — помежду хиляда человеци един от них да живеи и да привтаса до двеста години или до сто, или до осемдесет. Много редкии человеци сас сила — едвам някой да привтаса сега на това време до шестдесет години, и то зарад голямая радост!

Угодно е, спроти това, що дума Одипу философ: „Какво е то животное, що са назовава четвероного, и троеного, и двоеного?“¹³⁷ Ето, това е человек! Человек, коги й малое дете, тогива ходи на четири ноги — влече са по землята и сас руце, и сас нозе, а коги му са укрепят костите, тогива начене да ходи сас две нозе, коги постигне на старост, тогива начене да ходи сас три нозе, сиреч две нозе и тоягата — третья нога. Почто окаянный человек има нозе от перст, затова, кой си час удари ногата от камен, строшава му са образу телесний и изменява са, и станва перст.

Человек е между живение и между смерт — и разделение има колко едно окомигвание! Ето, кратко е живение человеческое, що стои и виси токмо на едно окомигвание!

О, бедний и окаянный человек! Он и да хоче, ала жребieto го вече обладава и насила го понуждава да си изплати тоя смертний долг. Смерт равно вменява и тернокопа, и скиптро! Каквото стихотворец дума: „Потъпка смерт без страх вси равно — и сиромашски колиби, и царский кули, и палати!“

Кой би на свето толкова благополучен като Алек-

сандра царя, како спроти негово светлое царское управление, та са назова великий цар, ала смертта и того грабна и предаде го на червието да го учинят себе ястие. И заради неговая изрядная и прехвалная храброст, що беше са прочул славен по вси страни земли и по вси градове и села, и като са разбра повсѣде, како е умрял силний цар Александро, потекоха отвсѣде господари и философи человеци да го видят каков е той человек, що покори вся свят под своя власт. И като приидоха при него, видяха го, како лежи и он гол и безобразен, молчалив и безгласен като някой последний сиромаш — никой са не бои вече от него и никой не хоче да го знай за царя Александра!

Тогива един от философите рече: „О, царю Александре, ти вчера беше возможен много человеци да куртулисаш от смерт, ала днес ти сам не би тя возможно да побегнеш от тая смертная стрела!“

Втория философ рече: „О, царю Александре, ти вчера много са високо воздигаше зарад многая и голямая твоя держава. И вся свят, и вси язици бояхся и треперяха от тебе! Ала днес са без страх широко проходят червие по благородное лице твое.“

И третия философ рече: „О, царю Александре, тебе вчера не беше ти доволен вся свят, почто ти, като чуаше от Анаксагора философа, како освен тоя свят има и другий свят, ами ти тогива колко ли воздишаше от сердце и думаше сас слези: „Ах, горко мене, злополучному, како не би возможно мене да придобия и да уземя някой велият и от него!“ Ала гледам сеги, како един мал камен твое благороднейший тяло покрил!“

Това като смотраваше Итик философ и гледаше, тогива проговори тия златия речи: „Свето гледаше Александра, како е много голям, ала Александро гледаше свето, како е малечък заради него!“ Каквото дума някой стихотворец: „О, господари, скорбите тука, како е вам свето тесен, ала у гроб доволни хочете да бъдете!“ Смерт токмо прознаменува (показува) колко е мало человеческое тяло!...

И още, Филип, цар македонский, като са връщаше победител от елинската баталия, случи ся, та минуваше през едно песечивое място. И падна у песоку, и пак той час востана. И обърна са назади, и видя своя возраст, като беше ся изобразил у песоку, како мало

местечко фатило тялото му. И рече: „Ето, колко място орисва всякий человек на землята и все естество человеческое, а ний са грижим и трудим ся да придобием вся свят!“ Угодни думи на того разумнаго царя, що са прилични да ги изобразят господарите на сердце свое, що са не наситят сас все световное болярство!...

Ето доволно сказахме от мирските истории. А сега е потребно нам да принесем някоя хорати и от церковната история!...

Таковая священная история от все сердце утверди Пион папа пятый, достохвалний йерарх римский. Он, като беше от монашеский доминиканский и возиде на чин архиерейский и като беше жив още, повеле да му направят гроб. И тако да напишат на гробния камен: „Папа Пион пятый, като има пред очите свои последний час смертний, затова согради тоя гроб — да са положи внутри смиренное его тяло, коги хоче божия благодат да го избави от тоя пустошния свят!“...

Тако и Августин, като хочеше да принесе на господарите на ум да помнят всякоги смерт свою, и тако разумно дума: „Пойдите на гроб и виждтя — возможно ли й да познайте и да разделите царя от овчаря, мужа от жена, краснаго от безобразнаго, благороднаго от худороднаго!“ И тогива да познайш и да разумеиш естество твое несостоянное и да са не превозносиш сас гордост. Сиреч, коги видиш гроб, защо са не вразумиш и да са изпедепсаш сас тая гнилость чредная. Защо не разсмотриш и да видиш, како са заклика всякий человек у таковая малая и тясная, и темная хижица. Ами коги й тако, коя полза на человека от многое болярство? Коя полза от стогодишное живение, коги след смерт нашу друго не е возможно да будеме, токмо перст и гной!...

Затова премудрий Симонид философ, като го моляше Павзания, цар лакедемонский, да му подаде някое достойное поучение, зарад да управя праведно царството свое, такова му наука подаде и рече му: „Помяни, како си человек!“ И показа му сас това, почто зарад царское управление другая вещь не има повече угодна освен това — коги мисли властител, како хоче да умре!...

Изрядно е и това, що казува историята Александ-

рова зарад врахманите, що ги наишел у някоя много далечная страна Александро цар. Они били чудний народ много у една страна земленая, що били голи, без одежди, и без оране, и без копание. Они живеали били на свето сас жени и сас деца, ала са били хранили и живеали от древесния плодове, що са били находило по оная страна. И на годината били четиридесат дни живеали заедно сас жените свои и смешали ся сас них чадородия ради, а на другое все годишное време разделено живеали.

И като ги наишел цар Александро и хоратил сас них довольно, и рече им: „Просите от мене, що хочете!“ А они попросили от царя Александра да ги подари безсмертност — да не умираат никоги! А великий Александро отговори и рече им: „О, чада, голяма вещь просите, що не съм возможен никак да учиня аз вам това, почто съм и аз смертен человек.“ И они спроти тая реч той час му подадоха тоя ответ и рекоха: „О, царю, ами коги си и ти смертен человек, зашто толкова желаеш да обладаеш всяя свят под твоя власт? Като че не имаш ти да изплатиш тоя смертний долг!“ И цар, като чу това, вече не има хората сас них, но остави ги и отиде си в пут свой.¹³⁸

Затова е потребно на господаря всякоги да има на ум свой ония многоразличния образ, що го видя Навуходоносор цар: що беше му главата от чисто злато и руце, и перс[т]и, и мишци — сребрени, чрева и стѣгни — медени, а колени — железни, а нозете му — перстени.¹³⁹

Тако и господар — бляска са и явлен е, и прозрян на вси человеци зарад великолепии царское и зарад благодородное богатство свое, и зарад голямая сила своя, и зарад светлии и многоценния камене! Ала има нозе скуделни, сиреч перстянии, и хоче да умре, и хоче да остави славата своя и голямината своя. И сас плач, и сас ридание хоче да рече: „Како ми остана токмо един гроб!“

Тако и пророк Давид дума: „Ви яко человеци умираете и яко един от князей падаете!“¹⁴⁰

Ами какво мислите ви, о, господари, како ви хочете да будете вечнии на свето? И како хочете вовеки да живеите, като держите злато скиптро в руцете ваши? Воистину, прелщавате ся, почто вся человеце-

ство к смерти лежит! Не знайте ли, како смерт сравнява скиптро царское сас тернокоп сиромашеский!

Молю тя сеги, скажи ми: где ония Юлия кесар победител, що водил и имал сас себе четиридесат филове вооружени сас войската своя? Где ония Марко цар Антония, що намясто коне аслани впрягал у колесницата своя? Где сеги Аврелиан цар, що восядал на аслан и бил направил трон на фил и седял на него? Где Соломон цар, що седяше на висок престол, що бил снаправен все от зуби и от костей филиюнии? Не ли над всите торжествова смертта сас победительное торжество? Не ли всякий от них рече: „Како ми остана токмо един гроб!“

Затова зографите изобразили смертное естество, како смерт стои пред человека гола и без тѣло — токмо сухии кости и без очи, и без уши, и в рука та своя держи коса.

Защо е гола? Зарад да покаже, како вси человеци голи са родили на свето и пак голи хочут да са разлучат от тоя свят. Каквото дума и праведний Йов: „Гол изидох от чрева матери моея и гол отхождам в землята!“¹⁴¹

Ами зашто е сляпа? Някой стихотворец сказува три вещи заради тая слепота — рачение и правда, и смерт. Рачение — това е, почто без никое лицегледание вси человеци устрелява, како изважда рачение от ум нихний, сиреч представя ги слепи, каквото всякоги много изпитаха и изкусиха. Праведна — почто вси человеци сас равная мярка суди смерт, почто, кого срещне, вси у землята ги фърля.

Ами зашто е без уши? Почто са не приклонява на глас и на вик, на слези не са умилиствива и не подава послушание на человеческое моление, затова я назовава Периклея философ немилостива и немилосърда!

Ами зашто да има коса в руце свои? Почто смерт и голямий, и малий равно ги пожънва!

Ами где сеги толкова златии скиптра царский? Где сеги толкова златопорфирния диадеми кесарский? Где сеги толкова митри и тронюве архиерейский? Где гордост младостная? Ето, смерт ги вси крайно разсипа и у землята изгниха, и гной, и смрад станеха! Каквото пише някой стихотворец: „Умрение — та е общо на

рова зарад врахманите, що ги наишел у някоя много далечная страна Александро цар. Они били чудний народ много у една страна земленная, що били голи, без одежди, и без оране, и без копание. Они живеали били на свето сас жени и сас деца, ала са били хранили и живеали от древесния плодове, що са били находило по оная страна. И на годината били четиридесат дни живеали заедно сас жените свои и смешали ся сас них чадородия ради, а на другое все годишное време разделено живеали.

И като ги наишел цар Александро и хоратил сас них довольно, и рече им: „Просите от мене, що хочете!“ А они попросили от царя Александра да ги подари безсмертност — да не умираат никоги! А великий Александро отговори и рече им: „О, чада, голяма вещь просите, що не съм возможен никак да учиня аз вам това, почто съм и аз смертен человек.“ И они спроти тая реч той час му подадоха тоя ответ и рекоха: „О, царю, ами коги си и ти смертен человек, зашто толкова желаеш да обладаеш всяка свят под твоя власт? Като че не имаш ти да изплатиш тоя смертний долг!“ И цар, като чу това, вече не има хората сас них, но остави ги и отиде си в пут свой.¹³⁸

Затова е потребно на господаря всякоги да има на ум свой ония многоразличния образ, що го видя Навуходоносор цар: що беше му главата от чисто злато и руце, и перс[т]и, и мишци — сребрени, чрева и стѣгни — медени, а колени — железни, а нозете му — перстени.¹³⁹

Тако и господар — бляска са и явлен е, и прозрян на вси человеци зарад великолепии царское и зарад благодное богатство свое, и зарад голямая сила своя, и зарад светлии и многоценния камене! Ала има нозе скуделни, сиреч перстянии, и хоче да умре, и хоче да остави славата своя и голямината своя. И сас плач, и сас ридание хоче да рече: „Како ми остана токмо един гроб!“

Тако и пророк Давид дума: „Ви яко человеци умираете и яко един от князей падаете!“¹⁴⁰

Ами какво мислите ви, о, господари, како ви хочете да будете вечнии на свето? И како хочете вовеки да живеите, като держите злато скиптро в руцете ваши? Воистину, прелщавате ся, почто вся человеце-

ство к смерти лежит! Не знайте ли, како смерт сравнява скиптро царское сас тернокоп сиромашеский!

Молю тя сеги, скажи ми: где ония Юлия кесар победител, що водил и имал сас себе четиридесат филове вооружени сас войската своя? Где ония Марко цар Антония, що наместо коне аслани впрягал у колесницата своя? Где сеги Аврелиан цар, що восядал на аслан и бил направил трон на фил и седял на него? Где Соломон цар, що седяше на висок престол, що бил снаправен все от зуби и от костей филунии? Не ли над всите торжествова смертта сас победительное торжество? Не ли всякий от них рече: „Како ми остана токмо един гроб!“

Затова зографите изобразили смертное естество, како смерт стои пред человека гола и без тѣло — токмо сухии кости и без очи, и без уши, и в рука своя держи коса.

Защо е гола? Зарад да покаже, како вси человеци голи са родили на свето и пак голи хочут да са разлучат от тоя свят. Каквото дума и праведний Йов: „Гол изидох от чрева матери моея и гол отхождам в землята!“¹⁴¹

Ами зашто е сляпа? Някой стихотворец сказува три вещи заради тая слепота — рачение и правда, и смерт. Рачение — това е, почто без никое лицегледание вси человеци устрелява, како изважда рачение от ум njihov, сиреч представя ги слепи, каквото всякоги много изпитаха и изкусиха. Праведна — почто вси человеци сас равная мярка суди смерт, почто, кого срещне, вси у землята ги фърля.

Ами зашто е без уши? Почто са не приклонява на глас и на вик, на слези не са умилюива и не подава послушание на человеческое моление, затова я назовава Периклея философ немилостива и немилосърда!

Ами зашто да има коса в руце свои? Почто смерт и голямий, и малий равно ги пожънва!

Ами где сеги толкова златии скиптра царский? Где сеги толкова златопорфирния диадеми кесарский? Где сеги толкова митри и тронюве архиерейский? Где гордост младостная? Ето, смерт ги вси крайно разсипа и у землята изгниха, и гной, и смрад станаха! Каквото пише някой стихотворец: „Умрение — та е общо на

рова зарад врахманите, що ги наишел у някоя много далечная страна Александро цар. Они били чудний народ много у една страна земленная, що били голи, без одежды, и без оране, и без копание. Они живеали били на свето сас жени и сас деца, ала са били хранили и живеали от древесния плодове, що са били находило по оная страна. И на годината били четиридесат дни живеали заедно сас жените свои и смешали ся сас них чадородия ради, а на другое все годишное време разделено живеали.

И като ги наишел цар Александро и хоратил сас них доволно, и рече им: „Просите от мене, що хочете!“ А они попросили от царя Александра да ги подари безсмертност — да не умираат никоги! А великий Александро отговори и рече им: „О, чада, голяма вещь просите, що не съм возможен никак да учиня аз вам това, почто съм и аз смертен человек.“ И они спроти тая реч той час му подадоха тоя ответ и рекоха: „О, царю, ами коги си и ти смертен человек, защо толкова желаеш да обладаеш всяка свят под твоя власт? Като че не имаш ти да изплатиш тоя смертний долг!“ И цар, като чу това, вече не има хората сас них, но остави ги и отиде си в пут свой.¹³⁸

Затова е потребно на господаря всякоги да има на ум свой ония многообразни образ, що го видя Навуходоносор цар: що беше му главата от чисто злато и руце, и перс[т]и, и мишци — сребрени, чрева и стѣгни — медени, а колени — железни, а нозете му — перстени.¹³⁹

Тако и господар — бляска са и явлен е, и прозряна на вси человеци зарад великолепии царское и зарад благодородное богатство свое, и зарад голямая сила своя, и зарад светлии и многоценни камене! Ала има нозе скуделни, сиреч перстянии, и хоче да умре, и хоче да остави славата своя и голямината своя. И сас плач, и сас ридание хоче да рече: „Како ми остана токмо един гроб!“

Тако и пророк Давид дума: „Ви яко человеци умираете и яко един от князей падаете!“¹⁴⁰

Ами какво мислите ви, о, господари, како ви хочете да будете вечни на свето? И како хочете вовеки да живеите, като держите злато скиптро в руцете ваши? Воистину, прелщавате ся, почто вся челове-

ство к смерти лежит! Не знайте ли, како смерт сравнява скиптро царское сас тернокоп сиромашеский!

Молю тя сеги, скажи ми: где ония Юлия кесар победител, що водил и имал сас себе четиридесат филове вооружени сас войската своя? Где ония Марко цар Антония, що наместо коне аслани впрягал у колесницата своя? Где сеги Аврелиан цар, що восядал на аслан и бил направил трон на фил и седял на него? Где Соломон цар, що седяше на висок престол, що бил снаправен все от зуби и от костей филиюнии? Не ли над всите торжествова смертта сас победителное торжество? Не ли всякий от них рече: „Како ми остана токмо един гроб!“

Затова зографите изобразили смертное естество, како смерт стои пред человека гола и без тѣло — токмо сухии кости и без очи, и без уши, и в рука своя держи коса.

Защо е гола? Зарад да покаже, како вси человеци голи са родили на свето и пак голи хочут да са разлучат от тоя свят. Каквото дума и праведний Йов: „Гол изидох от чрева матере моея и гол отхождам в землята!“¹⁴¹

Ами зашто е сляпа? Някой стихотворец казува три вещи заради тая слепота — рачение и правда, и смерт. Рачение — това е, почто без никое лицегледание вси человеци устрелява, како изважда рачение от ум нихний, сиреч представя ги слепи, каквото всякоги много изпитаха и изкусиха. Праведна — почто вси человеци сас равная мярка суди смерт, почто, кого срещне, вси у землята ги фърля.

Ами зашто е без уши? Почто са не приклонява на глас и на вик, на слези не са умилюивава и не подава послушание на человеческое моление, затова я назовава Периклея философ немилостива и немилосърда!

Ами зашто да има коса в руце свои? Почто смерт и голямий, и малий равно ги пожънва!

Ами где сеги толкова златии скиптра царский? Где сеги толкова златопорфирния диадеми кесарский? Где сеги толкова митри и тронюве архиерейский? Где гордост младостная? Ето, смерт ги вси крайно разсипа и у землята изгниха, и гной, и смрад станеха! Каквото пише някой стихотворец: „Умрение — та е общо на

всех! Смерт на слава не гледа — посяча вси: и добрый, и мужественный, и мудрый, и почетенный, и благородный, и непотребный!“[...]

Затова, о, человеке, защо са гордиш? Защо са толкова превозносиш? Защо не помислиш и не поменеш, како е все род твой от перст произшед и как в перст хоче да са заклочи!“[...]

Затова дума Сирах: „Помени последняя твоя и во веки не согрешии!“ Тако дума и светий Амвросия: „Смерт не гледа ни зрялаго, ни недозрялаго!“ Затова да не дерзнеш, человеке, и да речеш: „Како съм млад и на первия цветния возраст“, почто смерт никого не гледа, но собира и недозрялий плод. Ала ако хочеш да надвиеш смертта, и ти я имай всякоги пред очите твои.

Тако советовал Мусония философ, като го попитал някой неговий приятел: „Коя е най-угодная скопост на человека да си промине живение свое благополучно?“ А он отговорил: „Да живеи сас тая мисъл, како хоче утре да умре!“[...]

БЛАГОЧЕСТИВОСТ И БОЖИЯ СТРАХ КОГИ ИМА ГОСПОДАР НА СЕРДЦЕ СВОЕ, ТОГИВА БИВА СЕМЕ ЕГО ОТ ГОСПОДА БЛАГОСЛОВЕННО

Утверждение на всякое царство — та е страх божий. Затова, кой цар или господар варди и держи вярно божия закон и божия заповед, неговата держава светло процветва, почто е Бог рачител и любии благочестивите. И има обичай спроти нихное управление да им подава благополучност и сас крайная благост да запечата и нихное царство.

Затова, о, господари, приемите образец от премудраго Соломона царя. Он державний, когито беше на Бога благочестив и боголюбив, тогива са водяше царство негово на благополучие. Ала после, като са противи на Бога сас идолопоклонничество, тогива начена царството му да отпада на погубление. Тако марторисва священное писание: „Ти коги не си хочел да вардиш заповеди мои и повеление мое, затова и аз раздирая раздери царство твое и отиму от руку твою, и дам ю рабу твоему!“¹⁴²

Спроти това смотрите како благочестие и благост утврждава крепко вся царствия, а нечестие и зло-

наравие затрива царство и градове. Затова голяма е и достопохвална е тая дума, що я рече Севир цар у смертний час на синовете свои: „Чада моя, аз оставляю вам царството мое крепко и благополучно, ала ако будете ви добри и благи. Ако ли будете зли и на Бога непокорнии, немощно и непостоянно оставляю аз вам царството мое!“[...]

Ами защо рече Бог на Авраама: „Не бойся, Аврааме. Аз защищу тя, аз щитом да спасу тебе!“¹⁴³ Ала молю тебе тука да видим на това писание преданието. Скажи ми ти сеги, господарю, Авраам, като имаше токо триста и осемнадесят домохадци свои, како би возможен да победи четири царства сас все воинство нихное? Не ли й това известно, како ги не победи сас оружие и сас войска, но сас свое благочестие?

Ами Мойсей пророк? Не ли, като си воздигаше руцете на небо и моляше ся на Бога, побеждаваха евреите амаликите и като са утрудяше и снемаше ся долу руцете, тогива побеждаваха амаликите евреите. Спроти това знамение да познаем, како не побеждаваха евреите сас оружие амаликите, но сас Мойсеевата молба надвиха своите душмани.¹⁴⁴[...]

Ала да са не лениме, ами да прочетем царский и господарский истории и от них хочем да разумеим и да видим колико е крепка и державна рука божия и колико ли лесно помага на тия человеци, що са от Бога боят.

Перво, Константин цар, що беше первый цар христианский, сас коя помощ приемна толика светлая победа верх Максентия, царя римскаго? Не ли, като имаше сас себе си наместо римский орел крест Спасов, що он сас своя сила подаде на воините крепкое сердце, а на Максентиювата войска — боязнь и страх! Ами защо би това? Не ли, като беше самодержавный Константин благочестив и богобоязлив, затова му и Бог подаде доброе наставление и благополучная победа.

Каквото пише историята зарад него: Като хочеше он да са удари на баталия сас Максентия царя близо при Дунавская река, едно, мисляше на Максентиювое мужество и многое множество его храброе воинство и, друго, като хоче толкова кров да са пролей. И у тая непостоянная нужда воздигна си очите свои кьмто

небето и моляше ся на Бога небеснаго. И у тая нощ видя на соне къмто източная страна на небето крестное знамение и божий ангел му думаше: „Константине, сас това хочеш да победиш враги твои!“ Тогива и он сас това откровение мало са поутеши. И наутре направи таковий крест от чистое злато сас таковое подписание: „Исус Христос ѝска и повеле да носят това оружие Спасово пред войската.“ И той час силою креста господня восплещаха победа, почто едни от душманите му побягнаха побеждени, а други не милостивно посякоха, а други на пленение узеха. А сам Максентия цар у Дунав са удави като фараона и пргил.¹⁴⁵ [...]

Пред Бога воинская сила — га е наместо стекло, що са лесно строшава. Марторисва на това Теодосия цар. Он, като хочел да са бий сас Максима царя, силнаго мучителя, перво проводил на Египет одного вернаго слуга своего да са моли тамо на някого светаго мужа, що бил живеял тамо у някоя пустыня, да му буде на помощ на баталия сас своя на Бога молебная сила. И ония светлий муж да са уподоби на пророка Мойсея — каквото си он тогива воздигнал руцете и очите на небето, тако да са помолн и тоя светий муж, та да прииде сас неговата молба смятение на душманите му.

И още, спроти това благочестивейший цар Теодосия наместо оружие и щит беше облечен сас мантията светаго Онуфрия и наместо копие держаше у десницата своя на того светаго старца патерицата. И тако неповредно промина сас все войска своя на таковая тежкая и страшная баталия и не са затри ни един от воините, но разсипаха все оная сильная войска душманская. И стана цар Теодосия победител сас голямое торжество.

Ала като ви принесох толкова показания заради световните царства, потребно е сеги да ви принесем някой показание и зарад церковное священное царствование, та да разсмотрите и да видите колико пути хочела тая светая и священная церква божия да упадне и да са разсипе, ако не биха предстояли зарад нея сас труд ония храбри мужие священния като някои непоколебимии столпове, да я утвърдиха.

Марторисва Инокентия папа, третий римский ар-

хиерей, що му са явил някой сон, како митрополията римская хочела да упадне, ала един священний муж провтасал благовременно и потекъл и подкрепил я сас рамо свое и удержал я.

Ами Катакал, военачалник греческий що беше на Михаила царя, не ли разпъди сарацините от Секелия, що толкова време держали били тамошните окаянии христиани под робство и таковое благородное царство под работний ярем? Ала сас каковая помощ са укрепи ония храбрый муж и себе, и войската своя? Не ли, като носяше сас себе си пресветое тяло и кров на богочеловека Спаса! Че той Катакал военачалник имаше ли надежда да надвий и да победи оная безбожная варварская непобедимая войска? Ала сас владичиното тяло и кров причащением надви ги и победи ги, и разсипа ги, и разпъди ги — почто то стана себеп на душманите скорое разсипвание, а на верните — держава и крепост непроборимая!

Ами колико други благочестивии царие победиха непобедимии нечестивии варвари, ала не сас сильное оружие, но имаха молбата — наставница и благочестие — общница. Затова е потребно на господаря сам да подаде образ и сердце на войската своя, коги поиде на баталия. Ала е потребно перво да предходи сас них благочестие, почто, кой приходи на церква и припадне пред лицето божие на землята сас моление и сас топлии слези, он и да не има совершенно потребное исполнение, пак не е возможно, докле не получи желание свое. Ала най-много коги текут слези от царскии очи сас моление пред Бога, они много могут да наставят и да управят и войската, и царството му. Почто, кой са цар държи от православие — и не разсипа душманите свои; или кой человек учини на Бога моление сас плач и сас слези — и не получи желание свое? Моление сас слези коги има человек на Бога, то е оружие крепкое и непобедимое на вся видимии и невидимии врагове! [...]

Тако са показа получна сас таковое благочестие и Келтогалатия на време Клодовея царя и на Килтиверта Пипина, и на Лодовиса, и на другия много царие, що бяха благочестивейшии христиани и имаха благоговеност на церквите, и вярдах божий закон, и держаха истинное и благочестивое предание.

Сас таковое благочестие прехвална стана и Германия на време Карола Великаго и на други, що бяха вардители на божия закон. И Аустрия на време Леополда царя преблагена стана сас негово любовное и рачительное богопочитание.

Тако и Вритания са прослави сас благочестие на време храброго Едуарта, що беше чудний защитник на церковните священноначальники.

Ала¹⁴⁶ най-после от вси царие и властители най-благополучна и православна са показа самодержавнейшая Россия и най-много процветна и просветна на благочестие христианское, почто имаха безмерный страх божий пред очите свои. Ала от них най-више защителство на благочестие показа самодержавнейшая Анна, императрица великая!

Колико ли имаше она теплое желание, зарад да очисти вся Россия от еврейскаго неверная мресота, почто перва начена да разпъди от все царство и от все держава своя евреите. Тако са уподоби и нейная наследница на пейное благочестивое желание и на держава ея, и на благочестие ея, и на царство ея — благоверная Елисавета Петровна, — докле совершиха за вся тая благоугодная работа. Почто не гледаха голямия дан, ни богатий доход, що прихождаше от евреите на царството российское, но са потрудиша и двоит род от все Россия, како проразсудиха — по-добре е да са умали царское сокровище, а не да седи тоя зломисленний и христианоненавистний народ еврейский!

Ами и още Екатерина вторая — императрица, колико желание имаше заради христианское благочестие? Спроти това колико академи и училища постави по вси градове, зарад да са разшири благочестие. Ала тая благочестивая и богоугодная работа колико ли потече на Россия господне боготодарование и благополучное воздаяние — сами ви видите сас това благочестие колико процветна Россия! [...]

Хочеш ли и ти, о, господарю, сас премудрост да утъкмиш право царството твое, скажи и ти като Соломона царя: „Дажд мне престол твоих предстателни-цу премудрости.“ Тако и Давид дума: „Начало премудрости — страх господен!“¹⁴⁷ [...]

Тука е прилично да принесем една достопоменутая

работа, що я сказува Вернардин, философ сиенский, що са случила на дните му на Каталония града.

У тоя град имало един младий человек на двадесят и две години, та не бил имал още ни брада, ни мустаци, ала бил человек злодейник. И като учиняше многое кражда, уфати го тамошня судия и изрече му суд, зарад кабахата му да го обесят. И тамо като го обесиха и като умре, той час прорасте му брада и мустаци на лице то мертвое и той час побеляха космите му и на брадата, и на главата му. И промени са оное негово лице и стана наглед, като да е деветдесят години старец. И тамо що са найдоха человеци, като видяха това преславное чудо, станаха ужасни. И наченаха вси единодушно да говорят: „Що е това ужасная и дивная вещь, що гледаме?“ И той час отидоха на тамошня епископ и сказаха му. И он падна на молба къмто Бога. И Бог му откри и разуме откровено тая причина — како тоя злодей хочеше да живе до деветдесят години, до последная старост, ала му са затри цветния возраст зарад преслушания отца своего и зарад многое беззаконство негово, що ония грехове повдигнаха са и убодоха смертта и принуди-ха я да провтаса на преди уреченное време. Затова дума блаженный Павел: „Жало смерт ест грях!“¹⁴⁸ [...]

Хочеш ли и ти, о, господарю, да живеши много години, каквото и сам желайш, гледай и ти много да не обезчестяваш — никак да не умреш без време!

Хочеш ли да имаш покорени себе людие то и сас помавание да будут послушни на закон и на повеление твое, а ти имай у себе неразлучно общника страх божий. И тогива хочеш да получиш все желание твое, почто са вси человеци боят от такового господаря, що са от Бога бои. А коги отпусти он от Бога, тогива и вси людие отступят от него!

Ами вече какво повише да речем, коги созданието не слуша человеците? Затова го не слушат, почто и человеците не слушат создателя Бога!

От начало света вси зверове и вси скотове бяха покорени и послушни на преотца нашего Адама. Ала он, като преступи заповед божии и согреша, почто пожела себе превосходность и владичество, що го не имаше, и затри си бедний и това господарство, що го имаше и що беше го Бог подарил. Он кой час отступи

от Бога своего, той час отступи и созданието от него и от негово покорение.

Перво начена землята да му са противя, почто наместо полезная трава и наместо плоднии древа начена да прорастява терние и драка, и другая непотребная трава.

И още, начена самая плот своя на человека да му са противя и да го бори, и да го понудява на безчестия и пагубния страстей, каквото и апостол дума: „Яже аз не хошу, то творю окаянный аз человек. Кто мя избавит от нынешних страсти, яже действуют во теле моем!“

И още, наченаха вси зверове и вси скотове да са противят на человека, почто станаха вси дивии. И коги видят человека, не да му са покорят или да го послушат, но колико могат, толкова бягат от человека. Ако ли са случи някак близо при человека, а они тогива гледат да повредят человека на смерть, а не да го послушат за добро. Макар да имаме някои кроткии и мирнии, ала това приходи от обичай, почто ги храним и гледаме от мало и держим ги при нас сас добро, и променят мало дивое свое естество. Ала много пути пак повредват и ураняват нас, почто от естество свое имат повредное обичай.

Тако и ти, о, господарю! Ако хочеш да имаш покорени и послушни да имаш людието твое, покори ся и ти Богу от все сердце. И тогива твердо хочеш да получиш все желание твое. Ала да тя питам и още, и да ми скажеш: „Аз зная, како желаеш сам ти и хочеш да видиш чадата твои благополучни и прокопсани, и живи на тоя свят. Ала е перво потребно тебе и ти да живеиш на тоя свят сас страх божий, почто да си не затрийш чадата твоя сас беззаконство твое. [...]"

Та спроти това, о, господарю, ако са боиш от Бога, крайно хочеш благополучно и лесно да свершиш последний ден живение твое. Затова потечи на страх божий като на твердое прибежище! [...]

ГОСПОДАР ДА СА ПРЕКЛОНЯВА ПОД ДЕРЖАВНАЯ РУКА БОЖИЯ, ДА СА НЕ ПРЕВОЗНОСИ НАВИСОКО И ДА МУ СА ПОКЛАНЯТ КАТО НА БОГА, ПОЧТО УПАДВА У ГЛУБИНА АДСКАЯ КАТО КАМЕН

Сас колика са лютая мука наказува таковий господар, който заборава свое человеческое состояние и дерзновенно проси небесная почест. И божие величество явно е возможно да познаем от това злочестное властительское показание:

Возбеси са кьмто Бога первый ангел и от небесната висота бедно упадна у пропасть адская!

Превознесе себе Адам, праотец наш, и окаянно от райския сладости изпыден бист!

Поблазниха са онии гиганти кьмто вишняго — да учинят баталия синове человечески — и Бог им смяте языците сас разделение, и разнесоха са по все лице земли!

Разгорди са Фараон цар и дерзостно думаше: „Аз Господа не зная!“, и като камен потьна у глубина морская со все воинство свое!¹⁴⁹ [...] Разголями са халдейския цар Навуходоносор и думаше, како е Бог, ала пасяше сас зверове седем времена по горнето като скот, докле са покая и позна Бога! [...]

Утщеслави ся Ирод, цар галилейский, и подаде изволение на людието да го зоват Бог, ала го порази напразно ангел господен, почто не подаде слава на Бога, и изыдоха го червие, и погина!

Упремудри ся Дометин цар и искаше да му воздават божия чест, и у толкова отворност довтаса у свое чудное и страшное ожесточение, почто заповядаше да го назовават Господ Бог. И тако са подписваше на послание свое: Господ Бог ваш. Дометин, тако повелява и тако заповяда!¹⁵⁰ И ако му са противяше на това някой, той час като хайдутин го на лютая смерть предаваше! [...]

Ето, такива бяха ония безумнейшии царие, що превозносяха толкова себе си, а не разсматриваха, не помисляха, како е естество человеческое немощно и непотребно. Що след малое време хоче да буде всякий человек перст и гной, и ястие на червието. Ами дерзнуха сас толкова гордост да са назоват богове и да ищат божия слава и поклонение! [...]

Ами и още що да речем заради Максимиана, царя алазонскаго, като си подаваше нозете на сенаторите римски да му ги целуват?

Ами що да речем зарад халдейскаго царя, що си беше изписал образ свой на една златая икона и поставил я беше на високо място, зарад да ѝ служат людие и да са покланят на тоя образ като на Бога? [...]

Талия, философ и собеседник сенаторски като беше, откри и научи Мадрита философа едно скрито естество, много досточудно. И ония философ като казваше тако многое благодарение на того благодетеля своего, и помоли му са да му каже какова заплата люби да му подаде, що го научи това художество. А Талия философ отговори: „Моята заплата доволно хоче да буде тогива, това, що са научи от мене, коги го предадеш и да научиш другито, и да му скажеш, како е това мое учение, що го си от мене научил, а не е твое предание!“

Тако и Бог светий, колико ли повише ище Бог от нас да проповядаме неговата правда и да казуваме, како, щото имаме, знайме, како го имаме даровано нам от всеилнаго Бога, а не е пришло нам токмо от нашея тщание (кайрат). Това е на вся известно, како, що имаме, от кого го приехме — не ли от Бога, почто е он создал нас, а не ми! Ами и още, епистимията и мудростное разумение от кого я имаме? Не ли ѝ от Бога, почто всякий дар свише сходяи! Ами на царнето царство кой подава? Не ли Бог, що е он цар царствующих и Господ господствующих!

Ами защо не речеш, господарю, и ти сас Давида пророка: „Не нам, Господи, не нам, но имени твоему дажд славу!“

О, голямая лудина человеческая! Що е всякий человек на гнилость подлежан, а он мисли и превознося себе, како е Бог! [...]

Тако дума и премудрий Соломон: „Дух господен исполня вся свят и держава вся — разум и глас има!“

Перво небо то марторисва, що оно превозходи в недро свое вся видима создания. И като една книга отворено стои и казува славата и чудесата божия. Почто що е слънцето и луната, що свети — едно де-

нем, а другое нощем? Ами що е това златое и красное украшение звездное? Ами що е това неотложное и непрестанное течение небесный круг?

Ето истинный глас, що казува и проповядува божия всеилная власт! Каквото и Давид дума: „На Бога повядают славу Божию!“

Ами що е тоя воздух, що приема у себе толкова птици, що всде поят сас различни гласове? Ето, тия гласове и пение проповядуват слава и хвала на создателя своего — Бога!

Ами още що е морето, като е толкова широко и длуко, що превозходи сас толкова вода и толково множество риби, многое и други воднии гадини животнии, що са безчетни!

Ами що е землята, като е украшена сас толкова цветя, коя украсява, и още на нея толкова различни скотове и зверове!

А най-после що е това здание и направа, що са гледа на очите наши на това световное позорище!

Ето, това са вси живии гласове, що казуват и проповядуват нам; како има Бог, що утъкмива и управя вся свят!

Чудя са и аз сас фармасоните¹⁵¹ и сас манихейците¹⁵², що са нахождат и до днес по свето, како оставиха същая истина и станаха от всех безумнейшии! И обезумиха себе сас бабии басни и сас дявольское коварное ухищрение. И думат, како има много богове на свето. Едни богове за зло, а другое — за добро. И за доброто думат, како е то от начало Бог, а за злото, како е то Дявол — бог на землята. И още много други хулнии хорати думат за Бога, ако хотим да ги пишем, не имаме полза от них!

Бог светий сас време всякому подава по неговая работа. И това нам не е потребно ни да го слушаеме, ни да го знайме. Почто ний знайме и веруваме, како има Бог — един создател и управител наш, що икономисва и управя все создание свое — видимое и невидимое. И сас единството свое согласява са сас всякое естество животное — каквото и пчелите имат токмо един цар, и едно стадо много овци един ги овчар управя!

Тако казуват и философите — естество вечное обърта са на общее управление, затова многое владичество не е полезно. Потребно е един да буде гос-

подар и тогива не хоче да буде смущение на държава-та господарская. Ако ли будут много господари на едно царство, тогива цар не има причастие на него.

Що вещь, какова да буде, без кров проливание не е возможно да са соверши ни една царская работа.

Римский первии царей Рома и Ромил, два братия близнаци що били, що ги разделила една матерная утроба, ами после возможно ли й било да ги вмести царство римское? Не! Утробата матерня вместила и двоицата, а римское толкова широкое царство не било возможно да ги вмести!

Ами Антонин цар не ли уби брата своего Гетана, зарад да остане токмо тому царството? Ами Германика не ли го уби брат му Нерон? Ами Тита царя не ли го уби Дометиан?

Ами Помпия цар и Кесар не ли бяха роднина, ала на царство и на властительство не са гледа ни роднина, ни приятелство, ни дружество, ни любов, ни отец, ни матер. Каквото дума някой стихотворец: „Общество не има вярност на царство, нито общник любии царство.“¹⁵³ Почто е на едного подобно вся власт, зарад да буде человеческое управление уподобительно на божественная власт все!

Антиох цар, като приближи на смертний час и като позна край свой, тогива начена да дума: „Воистинно е това — кой са праведно покорява на Бога, он не умира и коги й от гордостная мисъл навон!“

Ами Иороам, цар еврейский, не ли беше таковий, като му прати Вонедат, цар асирийский, Неемана — военачалника своего, що беше прокажен, и моляше му са да го изцели. И цар прочете писмото, и погледна того прокаженного, и рече му: „Аз не съм Бог да тя оживя или да тя усмертя!“¹⁵⁴ Сиреч аз, макар да съм цар, ала съм человек бедний и немощний! [...]

Една чудная история казува Полидор Вергилия, що е учинил свешский цар. Он у един ден излязъл из палатите свои и отишел на морето. И седнал на скалята накрай морето. И като веяше вятър мало, талазите на морето идяха къмто царя. И он, като ги гледаше, че прихощат близо верх него, тогива рече: „О, талазе морской, аз повелявам вам вече да не приходите близо при нозете мои — да мя квасите нозете!“ Ала талазите не хочеша никак да го послушат, ами

наченаха и още по-близо да приходят и да му наква-сят нозете. Тогива са обърна цар къмто болярите свои и рече им: „Ви мене зовете цар, що властвувам и на землята, и на морето. Ала не видите ли, како аз един малий талазец не съм возможен сас повелението мое да го запра от неговоe течение. Ами каков цар есм аз? Не ли й токмо един цар Господ наш Исус Христос, що управляше и слушаше го и вятър, и морето токмо сас едно помавание!“

Това като рече цар, и той час востана и отиде на палатите свое. И тоя час извади из главата си царский венец, що го носяше, и фати го сас две руце, и положи го на главата разпятому Исусу Христу. И докле би жив, вече не положи на главата своя никоги царский венец, ни другое някое царское украшение! [...]

О, колико ли й мресна вещь и неподобна, кой желей да му са покланят като на Бога, а не помисли, како след малое време он сам хоче да буде ястие на червието!

Затова, о, господари, смирете себе под крепкая рука божия, почто без божия воля не е возможно ни цар да царува, ни господар да властвува. Затова не говорите високая во гордини, ниже да изидет велеречие из уст ваших, но работайте господови со страхом и трепетом, и смотрите разумно себе, како есте человеци смертнии, а не боги безсмертнии. Почто и ви сами чули сте и знайте колико безумнии царие назоваха себе си богове, ала най-послед не ли станяха перст и смрад, и гнусни ги червие изядоха. Почто всякая земленная вещь спроти небесная не са брои ни за що!

Каквото дума някой стихотворец: „Никой не е голям у малая вещь!“ Затова приклони силне рабски колена на царя небеснии чинов, тогива и он — крепкий и силний, и великий -- хоче да тя подаде всягдашное скиптро!

У НЕПОЛУЧИЕ ДА НЕ ОТПАДВА ГОСПОДАР
И ТОГИВА СА УБОЯВАТ ОТ НЕГО ВСИ ЦАРИЕ
И ВСИ ЯЗИЦИ¹⁵⁵

Изрядна е работа на всякаго господаря и на всякаго человека — терпение и великодушие! Почто че-

човек нито у благополучие да са радва и да са превозноси много, нито у злополучие да са устрашава и да са обезчестява. И да не показува себе скорбен пред други чловеци, макар и приятели да му бъдат, зарад да е възможно всякий да рече зарад него праведно, каквото е рекъл-някой стихотворец: „Макар всия свят да падне и да са разсипе, а негово падение без тресение нахожда са всякоги!“ [...]

Затова, колкото са труди получието да фърли разумнаго човека долу, толкова е потребно оний человек повише да стои насреща него сас мужественная душа, каквото някой шумак на морето — колко вей вятър на морето, толкова повише въздигат го талазите нагоре, ала не потънва у морето, но плува и носи го водата натамо и навамо. И не потънва, но като плува отгоре водата, и гледа са сас лицетворност, како да дума на талазите — напусто са борите сас мене, о, талазите! Почто мужествен человек възможно е да са бори, ала да са надвий — никак не е възможно! [...]

На разумнаго човека никакво зло не е възможно да му са случи, почто на всякая нужда прав стои и не е възможно злополучие да го состои мало и да го надвий!

Тако разумно дума светий Амвросия: „Разумен человек от страх не са бои и заради власт не предположава себе, и у благополучие не са превозноси, и у злополучие не спадна.“ Почто разумен человек не сказува другиму, како му са е променило получието, ами на всякое приложение юнашески стои, како лесно може сас тая философская матория да са извести, що дума: Великодушен человек нито са у благополучие превозноси, нито у злополучие скорби толкова, като да излезе от путя навон от праведная дума! Сиреч разумен человек не са уступява от световная привременная вещная красота, нито са назад отвръща от противнаго вятра, макар да са обземне и от много различния злополучие. И макар да са повдигне верх него голямая тегота, пак он не променува свое лице, но всякоги держи тоя пут юнашеский и всякоги стои и крепи себе на тоя ум и на тоя разум непоколебим. Каквото на радостное време, тако и о скорбное — у едно состояние. Таковий человек, та е приличен на оная звезда, що е насред небето, що обходи все небо, ала пак стои на хождение неподвижна. [...]

Това известува Леонид, цар спартиятонский. Он имал баталия сас персияните. И приишел до него някой персянин илчия и хочеше да му запрещава и да го устрашава. И рече му: „Да знайш, о, царю, како на предидущий ден не ке хочет лакедемонийските людие да могат да видят слънцето от безчетния множество стрели, що кя хочут перская войска да ги фърля на градо.“ А он храбрый муж отговори: „Види ми са, како по-добро хоче да буде нам, почто хотим да имаме голяма сянка от стрелите ваши, и тогива харно и изкусно хотим повише да са бием сас вас!“ [...]

Затова баснословят стихотворците, како айол стихия властвува над ветровете.¹⁵⁶ И това защо? Зарад да покаже, како господар, коги держи дюменя на державата своя, не е подобно да са убои или да упадне на грижа у противен вятър, ами да стои и да са крепи, и да управя кораблу мужественно, юнашески. Почто, кой има ум и разум, он не токмо що знай от-внутре на бурное време и на противен вятър да плува и да киверниса гемията, ами е работа да провтаса безвредно на това място, гдека е намислил да иде. И разумно да ходи спроти времето, и кое му време подаде място, разумно, сас мудрост да го управя!

Затова ветхите философи разумнаго човека нарекоха таралешак, спроти тая причина, почто тая животная гадина всякоги смотрява временное променение. И на всякая зима направя себе у землята гнездо сас двое уста. Едната му уста да гледа къмто вореа вятра, а другата уста да гледа къмто нотос вятра. Коги вей вореа вятър, а он заклика, сиреч заравя ония уста, що са от оная страна, и отворя ония, що са откъмто нотос. А коги вей нотос вятър, а он отворя тая уста, що е откъмто вореа, и заклика откъмто нотос вятър.

От такива естественния хитрости това да са научим и образец (юрнек) да приемнем, како на разумнаго човека не е подобно да упадва в отчаяние и да са поощрява на злополучие, но спроти времето на получието потребно е да му буде и противно. И да му дойде да дочака и злополучие, и тогива философски да рече: „Понесоха мя талазите, ала мя не сокрошиха!“ Почто обичай има разумен человек да прогледва много време отнапред — какво ли време ще принесе на

человека това получие, докле не е пришло. Почто, ко-
ги прииде, да го понесе юнашески, без безчестение!

Великий Григория дума: „Една стрела, коги са
види, како иде на человека, мало го ураня!“ Тако ду-
ма и Сенека философ: „Злополучие коги са надей че-
ловек и чака го да прииде, тогива са лесно поне-
се!“¹⁵⁷[...]

На Аксагора философа като му сказаха, како е
умрел син му, а он рече: „Това, що чух аз сеги, нито
е ново, нито е безнадеждно, почто, каквото съм аз
смертен человек, затова зная, како съм и смертнии
деца родил!“¹⁵⁸[...]

Воистину, мужественная е тия душа, що не скорби
у злополучие! [...] И това е мужественная душа — кой
вменява смерт като игра! Някой време Никокреонт цар
мучител повеле като на игра да положат Анаксарха
философа у каменный дебек и тамо да го строшат
внутре. А философ му рече: „О, мучителю, строши на
Анаксарха кожата и кокалите, ала Анаксарха фило-
софа не си возможен да го строшиш!“¹⁵⁸

Ето мужественная душа! Ето юнашеское сердце!
Како не са бои ни от изгнание, ни от смерт! [...]

Ето, кой претерпи псувание, он са сам брой храб-
рий муж, а не е непотребен, каквото някой без раз-
судност тако разумяват. Почто, каквото са познава на
болнаго человека стомаху, коги не може да удержи-
ястие, тако са познава непотребное и простое серд-
це, що не може да понесе ни една лоша и грозная
дума!

Прилично е тука да скажем оное чудное мужествен-
ное показание, що го учини светая преподобная Ме-
лания и остави образ и уподобление на православни
христиани — и на мужие, и на жени!

Она като умре муж ея и още лежаще топъл и не-
погребен, и она са трудяше и готвяше, що беше пот-
ребно за погребение его, и той час прииде един вестник
и сказа ѝ, како ѝ умреле и двете деца, що ги имаше
токмо них.

Сеги кой тука не хоче да помисли — и како е воз-
можно да са не оскорби тая матер, като умряха за
един час и муж ея, и чада ея? Ала светая Мелания,
като чу това, той час мало са посмете, ала не учини
каквото имат матери обичай — да плаче и да вика

до небето, и да си скубе космите на главата, и да си
раздере ризата, и да си бий гордите, и да исполни
воздуха сас плачевнии гласове, но — о, жена мужест-
венная и преславная! — една капка слеза от очите си
не испусти! Но стояше крепко, тверда, сас голямая
мудрост, като камен! И той час потече сас мужествен-
ное сердце пред иконата разпятого Иисуса Христа, и
като че го гледаше жив сас тяло, и сас тихий глас
му думаше: „Благодарю тя, Христе, боже мой, за все,
яже ми еси подал! И ето сеги, Господи мой, хочу да
тя послужа повече отнапред сас усердие, почто са
куртулисах от тоя товар мой!“ [...]

Ето вече, о, господари, що ви предложих таковая
светлая история, та от тая да са научите да управяте
праведно державата ваша! И у скорб ваш да не учи-
ните безчестие, коги ви найде нящо противно получие-
то ваше, но да будете като финици непобедими и
всякоги да воздигате мисленнии очи ваши кьмто не-
бето и дерзостно да думате: „Ето, сас юнашество на-
ше не преклоняваме на боязньство шинте наши, но
хочем да са борим насрещу това сас мужество и юна-
шески!“ Каквото дума някой стихотворец: „Сердце цар-
ское, та са познава у падение — злополучие прихо-
ди, а неговое мужество стои!“ Това е юнашеская ра-
бота — да не упадва у скорб! Място да подаде на
времето — това е мудрая работа на мудраго человека!

ЛЕСНОЕ И НЕВОЗБРАННОЕ ПРИ СЕБЕ ВХОЖДЕНИЕ КОГИ ПОДАВА ГОСПОДАР НА ЛЮДИЕТО, ТОГИВА ВСИ ВОЗВЕЛИЧАЮТ ЕГО¹⁵⁹

Божия нрав, що го сказува евангелист Лука, при-
носям вам, о, христолубивии господари, и вам, вси
человеци, и вси на него да са уподобите! [...]

Затова е потребно на господаря да буде благо-
разумен и да любии человеците като братия своя. Спро-
ти това дума един философ, како е человек на челове-
ците Бог. Тая вещь — та е много полезна на господа-
рите, коги управят державата своя право и благо-
угодно. И не хотят тогива да будут без полза, нито
непотребни — като хотим да принесем насред малое
някое предание от много, що не знаят зарад известное
предложение.[...]

Плутарх философ пише заради Дементрия царя, какво му учинила пакост една старица жена, почто просяше оная сирота и моляше са да ѝ послуша, що хоще да му скаже своята нужда. А цар ѝ рече: „Какво не имам време сега за таковое слушание!“ А она, бедная, като чу това, рече му: „Кога ѝ тако, а ти не буди цар!“ И оному се урани сърцето болезнено от тая дума. И сас молчание помисли и разсмотре совест свою, како му праведно отговори тая жена. И той час остави другое все предложение свое и седна на престол свой и разсуди на тая жена нуждата ѝ. И спроти нея начена у много дни да подава послушание на людиего свое.[...]

Сас таковое благоразумие похвален беше и Артаксеркс цар, що беше брат на Кира царя младейшаго. Он не токмо како сам сас кротост подаваше послушание и сас любов, кой приходяше при него, но повеле и на царицата, кога хоще да са походи по вон, да поиде негде сас колесница, а она да держи покривката на колесницата отворена, зарад да буде лесно, кой има нящо нужда, да я прикаже на нея или рафаш да ѝ подаде.

И зарад Кнейона Помпея царя пише някой римский ритор — толкова лесное и невозбранное било на людиего до него прихождение, како всякий сас голяма свобод отходяше при него и показуваше вся болест своя. И толкова беше смирен и лесен, и снизходителен — като някой прост человек.[...]

Ами Юстиниана, царя греческаго, кой може достойно да го похвали? Веднож, като беше мало болен, разбрал, како е приишел някой илчия до него, и той час повеле да иде при него тамо при одра, гдето лежаше. И като отиде, подаде му желателное послушание. И всякога думаше: „Властителен человек всякога има должност да буде готов да слуша нуждата на поданниците свои!“¹⁶⁰ И много пути думаше на домашните свои: „Потребно е на господаря да не умре, на одър като лежи; ами да умре прав, на нозе като стои!“

На таковое подлежание угодно дума някой священний учител: „Потребно е на господаря да остави на людиего лесное и невозбранное вхождение и сас терпение да ги слуша, що му приказуват нуждата своя,

и разумно да им исполня прошение, и да са потруди повише да ги полюби, а не да ги устраши!“[...]

Тако говори някой стихотворец:

О, господарю, уши подай благоохотно на бедните
и всегда буди милостивый заступник —
и тако будет постоянна держава твоя,
и светлая похвала, и крайное почитание!
Да буде отворен на всякого дом твой —
зарад да почетеш от всех божественная.
И ти, ако держиш отворен вход,
като другий бог хощеш почет да имаш!

НА ОТЕГЧЕННАГО И НАРОДНАГО КЛЕВЕТНИКА
НА ЛЕСНО ДА МУ НЕ СЛУША ДУМАТА ГОСПОДАР,
ТОГИВА НЕГОВОЕ ГОСПОДАРСТВО БИВА МИРНО
И ТИХО¹⁶¹

Такива человеци, що имат обичай да са клеветят един другий и да приносят злии хорати, потребно е на господаря да не подава ним лесное и наскоро послушание. Нито наскоро позволение да им подаде, кога они хочут от него. Тако обещаваха Платон философ, що беше много разумен и смотрителен.

Вавилонский цар попитал някога Аполония — сас какова скопост е возможно на царя да живе на свет мирно и тихо у царство свое. А он му рече: „Кога не подаде вярност на малая вещь!“ Почто от друго нящо не е возможно да прораствет толкова пагуба на царство голяма, като кога подава господар отворени уши на шепотниците и на клеветниците. Лесно послушание и пак не е полезно крайно — да им фърли равана и всите като лживи да са испитат, почто, каквото дума Сенека философ: „Равна е грешка да веруваши всякого человека, и то ни за що!“

Затова е потребно на господаря сас голямо разсмотрение да стои и да гледа, зарад да са не случи да му прелестят уши, почто е това жилка и сила на господаря. Всякая дума да не верува без откровение, почто е то безумство, зарад да киверниса господарство — сас правина верува всякого человека. И презорство е, ако не верува някого. Ала мудрий и смотрителний, кога го советува по право, тогива си отваря

и двете уши. Ала е потребно първо да разумееш и да погледнеш лживаго от челото и от очите, и от лицето, и от лестните мнози хорати, защото от първото предложение не е лесно на господаря да проразсуди някоя въдица, що е сас лест покрита.

Зарад това сас многое размишление и сас голямо разсуждение да бъде разбуден господар, зам да не бъде лестная ловитва. Колико человеци има на свете, та са видят, како имат мед на устата своя, и сас таковии сладкии хорати свои много беднии и прости господарии прелестяват! [...]

Затова Давид пророк тая злочестная клевета полага я равно сас змия и тако дума: „Изостриша язык свой яко змиин!“

Това уподобява змията някой философ на три основание — на ядение, на хапане и на язык! Че на змия що е ястието? Перст и земля яде во вся дни живота своего! Спроти това и на клеветника що е ядението? На комшията стоката! [...]

И още, змия кого ухапе, ядосва го и умира! Ала най-вече аспида кого ухапе, не изцелява! Тако и кой са урани от клеветническое укорение, вече он не е возможно да са изцели, защото ония клеветничи думи проминуха на того человека през сърдцето му като люта стрела!

Каквото пак Давид цар дума: „Зуби — их оружие и стрели!“ Стрела лесно проминува, ала са трудно изважда! Лека е хората и леко фърка, ала тежко ураня! Лесно проминува през уши человеческия, ала от сърдце лесно не излази!

Затова дума премудрий Соломон: „На язычного человека хоратите му като прости са гледат, ала прозяват на человека самое сердце!“ Затова уподобява пророк Давид клеветниците на углие огненное, защото углие и горят, и чернят! Затова дума стихотворец: „Хвала, що е умерсиха хоратите клеветнически, зарад да я умият добре, много води не стигат!“

И още, змиин язык има пет престояние, каквото казва Плиния философ: има тенкост и мастиловапсание, и долгост, и острота, и тришипен ест. Тако е и клеветнический язык! И он има пят повредителни грешки.

Първое, от вси ножове най-остър! Каквото дума

Давид пророк: „Язык их — меч остър!“¹⁶² И още, толкова е тенок, защото дерзостно проминува человеческото сердце и мисли. Ала не знайш, о, злонравне, како пише гражданский закон: Кой учини суд на нужное място, он псува царское величество, защото дерзнул да остави част на власт свою. Ала не знай, како е това токмо божия работа, що изпитва и знай глубини сердца нашего.

Второе, на змията языку мастиловапсен, защото клеветник, като е зол и темен, и от това разсуждава, како да са и другите человеци таковы като него. По речение философское, како все, що предприемем, това бива. Каквото и Соломон дума: „Сердце премудраго — в деснице его, а сердце безумнаго — в левце его!“¹⁶³ [...]

Третье, на клеветника человека языка му е долг, защото вси человеци бode сас него и никого не милва, но повредва и приятели и душмани, и добрии и злии, и на тоя свят и на ония, живии и мертвии!

Четвертое, остър язык му на клеветника, що е готов скоро да урани всякого человека.

Пятое, има три шипа, защото сас една рана троица уморява: като клевети и като укорява, и кой слуша негово осуждение! [...]

Тука разсматривал един церковний учител и чудил са, и думал: „Аджи, кой повише согрешава, он ли, що клевети, или другия, що слуша клеветание?“ И он пак сам подава разрешение и дума: „Клеветник има дявол на языкят си, а кой слуша тое клеветание сас радость, а он има дявол на ушите свои!“ Почто он, що седи да го слуша, да би му би подал лице жестоко и гневное наказание, ония клеветник той час му би останал глаго погребен внутри самый гортан неговий.

Тако дума и Соломон: „Вятър северный воздвигает облака, а лице безстыдно язык раздражает!“ Затова слушай совета на премудраго царя, о, господарю! Затова си собери вся разумная сила твоя и размисли, како е прелест и лукавство на сред палати твои. Затова варди и держд заклчено от клевети едного уха твое и от укорителни хорати! Почто не имаш полза, коги си познайш после грешката и да са разкаеш, що си учинил веднож токмо. Почто почест и похвала не приходи вече никога на първое состояние! Почто на премуд-

драго и разумнаго человека не има другая вещь повече непотребна и гнусна, като да рече после: „Ах, защо отперво не мислих аз и не размотрих! И како не бих известен!“ [...]

ЛАСКАТЕЛИ КАТО ВРАГОВЕ НА ЦАРСТВОТО СВОЕ ДА ГИ НЕ НАВИДЯ ГОСПОДАР, И ТОГИВА Е СЛАВНО НЕГОВОЕ ИМЯ

Колико ли ѝ повредно и пагубно ласкателство (ша-таф) на царието и на властители, и на господарieto, и на вси избранныи человеци, що са у началство, и на другии человеци — лесно и довольно всякий може да познай от Тиграна, царя понтийскаго.

Он от начала царства своего толкова беше милостив и изволителен на вси человеци, ала после у малое време спроти ласкателскии, лукавии и пустошнии хорати толкова стана немилостив и нелюбовожден. И не токмо що стана злонравен, ами и жесток и не хочеше никак хорати да приноси. [...]

Ами Дометиан цар кой го приведе у толковая безчестная гордост и у тщеславие — и всъде повеле като Бога да го почитат! Не ли го ласкателите приведоха на таковое подложение?

Ами Мамина цар, що го повдигна да подава нозете свои на римските боляри и голямци да му ги целуват — не ли ласкателите?

Ами Деметрия цар що пати? Да искаше себе от людието божие почитание и спроти това държе атинейскаго илчия близо две цели години.¹⁶⁴ Не ли би това тому от ласкателите?

Ами Навуходоносор, цар халдейский, защо привта-са у таковое безумие, като изписа образ свой на една златая икона и повеле на людието да са покланят на тая икона. И още, що му са случи, все от това му стана, що беше са напоил от тоя мресний и мутний кладенец ласкателний!¹⁶⁵ [...]

Кой хоче да знай все това, а он да прочете на Таки-та философа историята. И тогива хоче потенко известно да разумеи — колико зло прораства и произходи на господарите от тия мреснии и лестнии ласкатели! [...]

Голяма достойная почест приемна пескийския цар.

като разпъди от дома своего сас голямое безчестие вси ласкатели като някои наветници на царството свое. Като са нарече цар, та искаше някой да му произнесе сас уста своя слово торжественное, ала он не хочеше да понесе нихная ласкателная похвала и рече: „По-добре е да напишете похвалное слово на Мария и на Анива, и на другии прехвалнии и храбрии военачалници, що са били на ветхое време, та да покажете заради них, що са учинили юнашество, та да го запомним и ний, а нашая похвала сѣ е без полза. Заради това да я оставите за после. Почто е голямое присмѣяние да похвали някой живаго человека, ала най-више царя или властителя, що са и он надеи сас време да приемне някая похвала достойная, та да има и он вечний помен!“

Ала и на великаго Александра хоратите му, та са за голямая и достойная похвала! Онисикрат философ писал беше до него писмо сас голямое похваление на царя, ала беше исполнено сас ласкателнии и лъжнии похвали. И принесоха го на Александра да го прочете. И като го прочете цар, рече: „Ах, о, Онисикрате, колико ли желая, коги умра, и да поживея после малое време, токмо да познай сас каковая скопост хочут да потекут и да прочетут снаследниците таковая твоя писания, почто и да я похвалят сеги, не е чудно, како всякий сас таковая вѣдница надеи ся да фати риба и да спечели царское благоразумие!“

Тако и Сократ, премудрий и прехвалний ритор, дума, како ни един другий пагубний глад не има повече господаря освен ласкателство, почто разсипва благое обичай, коги думат всякоги лъжа и превозносят зло-то и грешката наместо добро и хвалят го! [...]

Затова дума Карнеад философ: „Хочете ли да са научите, що са петимни господарите от достоинство и що им липсва от това, що го все имат? Липса едно, ами что — това, що не е возможен никой да им скаже и да им рече истина! Затова остават без покаяние и тако си умре бедний!“ [...]

Затова е достопохвален Филип, цар македонский! Оному принесоха някоги един роб, попленила го войската му. Ала цар, като седяше на престол свой, та беше собрал скутовете свои на коленете си, з роба му ся молеше да му подари свободу, почто е син на

някаго приятеля царскаго, и цар го попита: „Кой той приятел мой, хочу да ми скажеш имято му!“ А ония роб рече: „Аз да тя скажа, ала скрито, да не чуят други чловеци!“ И ония роб, като приближи близо при царя, скритом му рече: „О, царю, сложи скутовете твое долу, що ги си собрал на коленете твои, почто, като седиш сас таковая скопост, не е прилично и не вардиш царския почест и царское благолепное величество.“

И Филип цар, като чу таковая дума от того роба, той час си свали долу скутовете от колените свои. И зарад да покаже благодарение на того роба пред чловеците, що го он полезно поучи, той час му подаде свобода.¹⁶⁶

Ето, о, господари, гледайте и виждте добраго и кроткаго, и премудраго царя, како не са разсерди, нито са разгневи на истинная хората робовая, нито помисли да рече на ум свой: „Че аз есм самовластен, та един роб ли хоче да поучи мене!“, но сас радост го послуша и приемна неговоe показание и совершенно го исполни.

Почто ласкателите омязват на сирена, що е морская някоя дивост — има на себе женское лице. И коги хоратят гемиджиите, оноe животно стои и слуша ги, а коги молчат, оно са фърля у морето и удавя са. Това знаяше Одесей философ, затова, като хочеше неговий общник да иде по морето на своя торговщина, а он му затули, сиреч замаза му, ушите сас восък, зарад да не слуша сирените, коги поят по морето. Тако и господар да замазва ушите свои и да не слуша лестните ласкатели що му сказуват! [...]

Това сказуваше и праведно проповядаше и Диоген философ, како е вече нужно и трудно да са куртулиса человек из руцете ласкателскии, като че хоче да са куртулиса от някои очипийци гарвани! Почто гарвани имат обичай и гледат да изпият на мъртваго человека очите, а ласкателите гледат и трудят са да извадят на живаго человека душевните му клепки и всякоги гледат да изсушат истината от сердцето на тия чловеци, що я имат и що я вардят. Що е тая истина очи на человеческое живение, що са они всякоги молят на Бога заради добро!

Ето вече таковая достопаечная пагуба произхо-

ди между чловеците от тия злии и мреснии ласкатели, що си они играят сас чловеците и изваждат ги от разумния память. Затова дума Исая пророк: „Горко, кой дума заради лукавое добро и зарад доброто лукавое и кой полага тму свет и свет в тму, и изважда от устата свои и тепло, и студено!“¹⁶⁷ [...]

Чудя са како са нахождат таковии слепии чловеци, като и знаят някого человека, како не има никоя деятелна работа у него, нито на баталия изкусен, нито някоя мудрост художеская има у него, ала са они благодарни да го назоват храбрый военачалник и да го предпочетут повише от другите, що имат похвалное юнашество!

И пак са чудя како е возможен и како изволява сам он да понесе да го назовават Ахилевс, що го вси знаят, како е немощен, дерзох и безобразен, дивий поество свое и на землята токмо бесполезная тегота! Ала кой разумний человек — това не хоче никак да изволи да го приемне на себе си, нито любии сас ласкателни хорати да го хвалят! Затова и Сократ философ учеше царя своего и думаше му: „Царю, от все това да бягаш, докле са управят, що тя хвалят!“ [...]

Они са като една сянка человеческая, коги седне человек — и сянката му седне, и коги стои прав — тогива и сянката му стои, и коги ходи — и сянката му ходи сас него. Тако са и ласкателите!

Смеят са, галят са — докле си наполни жлебо сас вино! Ала коги видят и разумеят человека, како е упаднал у сиромашия, он, що го напред хвалеше, той час начене да го не бреже и да го не брои ни за що. И после начене да му са смей и да го хули, како е безумен. И оставя са и отвръща са от него и не хоче никак да го знай.

О, колко ли красно оприличават философите ласкателите на акрида. Тая гадина фърка и ходи по ливадето, и обикаля нивите, ходи по лозята. Ала коги ходи? Токмо во время жътвенное, коги наченат нивите да зреят и да благоухаят и коги начене всякое древо да приноси плод свой. А коги начене да провтасва зимно време и наченат листието да упадват от деревьята, и коги повене тревата, и все плод коги са закличи, тогива оная гадина бяга и отходи на другая страна земли.

Тако подобно струват и ласкателите. Обикалят на болярите ушите и прелестяват ги сас сладкии и лестнии хорати. Ала докоги? Докле му приходи работата му благополучна и докле има доход от онаго болярина. А коги са закличи болярството му, той час не токмо че си обръща рамото от него, ами начене и сас зуби, и сас хапание укорително да го уранява, каквото някой Актей, спроти стихотворская басен, дума: „Тие псета, що ги храних, они мя изядоха!“ [...]

Заради това дума някой стихотворец: „Далеко от тебе да отступи ласкателство, да не затриеш, о, господарю, скиптро твое! Побеждават сирените ласкателнии хорати и заграждават ушите като Одисевс други и ти!“

ГОСПОДАР С БЛАГОГОВЕНИЕМ ДА ПОЧИТА СЛУЖИТЕЛИТЕ И СВЕЩЕННИЦИТЕ БОЖИИ, ТОГИВА ПРОЦВЕТА КАТО КРИН ЦАРСТВО НЕГОВОЕ¹⁶⁸

Сас коликое благоговейство почитали отнапред первите благочестивии царие и благоверните господари свещенниците и служители божии, като стояха они всякоги достойнии местоблюстители божии и на небеснаго царя во плоти ангели, и довольно изявиа нихния добродетели повсѣде. И зарад нихное светлейшии превозходительство почитали ги и повиновали им са сас покорение и послушание, каквото пише историята.

Спроти това послушание и покорение на всякое време било са умножавало на них божественное благословение.

Перво да скажем зарад благочестиваго великаго царя Константина християнскаго, що е на всите царей като някой пресветлейший огледало. Зарад това е потребно на господарите да си обърнат перво на него разумно очите свои и на него да са уподобят.

Он благочестивейший и благовернейший цар, докле беше жив, сас голямое почитание и дарование славяше свещенниците и служители божии и наричаше ги во плоти ангели, боги земляннии и человеци небеснии, и служители вишнему богу.

Каквото марторисва зарад това церковната светлая история. Като стана первия собор у Никен, то-

гава седнал бил той благочестивейший цар Константин¹⁶⁹ между епископите сас голямое согласие и принесоха му някое предложение. И като ги узе той богознайний муж от всякиго писание, що бяха принесли зарад някои епископи, като да са оплакват някои прости и неразумнии от них зарад някои малии и непотребнии работи, и держаше тия писма у пазуха своя. И рече тогава на всите епископи и свещенници: „Бог великий постави вас пастирие на словесните свои овци и подаде вам власт и самии нас да судите и да управляте нас. И по закону да са судим ний от вас, почто ви, като имате свещенний образ, не е възможно да са судите ви от человек. Затова чака вас суд божий, почто не е прилично да суди человек божии слуги!“ И това като рече, що му бяха подали някои раваши зарад свещенниците, всите фърли на огън.

Ала не хочу да умолча това благоразумие царевой, що показа и удостои оный благопоспешный муж архиереите, що са били собрали на тоя свещенний синод. Повеле цар да поставят на царските палати столове и да постелят, и да украсят палатите довольно зарад все архиерейския чин. И като наготвиха и положиа все потребная, тогава позова цар вси архиереи да приидут на палатите и да са разговорят зарад многая предложения. И приидоха вси. А после прииде при них и сам цар сас мало домашнии свои.

И перво, като хочеше да седне на един мзлий престол, поиска от архиереите прошение да му подадут — толкова много почест имаше на приснопоменаное достойное свещенство. Ала после зарад това що би тому благочестивому царю? От всесилная и великодаровиная десница божия не ли беше обогатен сас небесная дарования и сас безчетная почест отвсѣде на все живение свое?

Едно, толкова години держе царство и скиптро свое сас голямое благополучие; второ, согради цар град чудно наместо ревност римским старцем; третье, у баталия всякоги стояше непобедим и верх душманите свои державно и победително торжествуваше; и най-после все управляше царство свое сас светло благополучие и сас исполнени дни промина на приснобывение блаженство и память его и до днес ест в благословение.

Второе, Уалентиан цар, що хочеше перво между цариего зарад да има име, и он беше на тоя разум. Като благочестиваго Константина и он уфати пут християнский, почто, като са сверши Авксентия архиерей, що держаше медиоланский церковный престол, тогива цар призова и собра няколко епископи и сговори са сас них, и най-после им рече: „Знайте ви известно, како сте наказани и научени от божественное писание, почто епископ не е подобно да буде токмо сас наречения, но да буде произведен сас добродетел и сас мудрост, и сас учение да управя и да пасе стадо то божие. Зарад това разсмотрите и изберете человека мудраго, на тоя архиерейский престол таковий пастироначалник да буде. Затова, като да е возможно и нам, що управяме царство наше, сас просто и неразмыслено сердце да си преклоняваме главите наши и благодарно да му приемем науката и благословението като на мудраго доктора лякованието, коги са случи като человеци да согрешим нящо.“

Това като изрече цар, тогива вси епископи сас общий разум избраха и поставиха на словесните овци начело пастиря мудраго великаго Амвросия, що беше тогива на воинский чин и вардяше градо.

Това все като би — сказува историята, — тогива благочестивый цар возгласи на Бога таковая песен: „Благодарю те, всеилни Боже и отец душ наших, почто си вручил нам таковии мужие, що са грижат зарад душиите наши. Тако и аз перво вручих состояние твое моего!“ Воистину, златии хорати на таковаго царя достойни! [...]

О, царское достоинство на священниците, що е по-голямо от самодержавное царство — до небо сас почест и сас превознесение! Като да знаят, како священное писание нарича ги не человеци, но бози и ангели! Затова на богодухновенное писание пише и похваля ги сас царское име: „Ви есте — рече — царское свещения, зарад почто превозходите ви цариего, а не цариего вас да превозходят! И на землята не има ни едина вещь више вас, почто ви есте представители световнии и наставници человеческий, и вардители закона, и отци духовнии на вси человеци!“

Ето, сеги да чуют священниците светлая своя назования — сас какво ги име почита священное писа-

ние — и спроти името свое да живеят на свете между человеците!

Евангелист Матей, светий нарича ги и дума: „Ви есте свет миру!“ А евангелист Лука, светий дума: „Ви есте сол земли!“ А Иероним, светий дума: „Ви есте соборнии епитропи апостолски!“ А Григория, светий дума: „Ви есте звезды световния!“ А Василия, светий дума: „Ви есте лампы запалени!“ А Теодорист, светий дума: „Ви есте сработници божии!“ А Исход, книга дума: „Ви есте боги!“ А Малахия, пророк дума: „Ви есте ангели божии!“ А Иеремия, пророк дума: „Ви есте цари!“ А Давид, пророк дума: „Поставиши их князи по всей земли!“ А Михея, пророк ги нарича господари!¹⁷⁰

Ами кое друго може — молю тя — да са найде по-голямо име и по-голямо достоинство, и повише превозхождение освен господарское и царское, и ангелское, и божественное высокое достоинство! Спроти това и священник Златоуст разумно дума: „Да са случи никак да срещне человек на пут одного ангела и одного человека священника, кому е подобно перво да са поклони — на ангела ли или на священника? Известно е, како е подобно перво да са поклони на священника повише от ангела, почто е он землений ангел и божий служитель, що приноси на бога безкровная жертва на олтар светий, гдето тамо ангели божии желаят да приникнут. Затова дума великий Антония, светий: „Потребно е — рече, — коги срещнеш священника, да си откриеш главата и да преклониши пред него колена своя на землята, и сас благоговеност и сас смирение да просиши от него благословение!“

На толкова почитание да ги имаш, що они мислят твое изрядное добро и сас нихная почест приемиш благодарат. Почто они простяват грехове, закличат ада, изгонят демони, воскрешават мертвия — преславнии чудеса совершават. Каквото великий цар и пророк сас Духа светаго рече: „Мне же зяло честни биша друзи твои, боже, зяло утвердиша ся владичества их!“

Затова вече, о, господарю, почитай ги като благовеннии слуги и служители божии и на имение свое течение и благословение хочеш да приемиши от Господа! [...]

О, церкви светая, ти си тоя изрядный корабль, как-

вото дума за тебе блаженный Клим, колико са морские талози тебе колебали и тресали, и люто мучили, ала не можили никако да тя потопят. Много мучители царие и еретици бистрината твоя размушчали, ала пак не можили да тя победят и да тя покорят!

Каквото сам Христос, Спас наш, за тебе рече: „Какво врата адова ќе одолеит тебе!“ Макар тебе да та е пакостила и повредяла мучителска сила и еретически страх, макар и много православни христијани они да са отвратили от вяра и от любов твой, ала пак не са можили весма докрай да тя затрият или да тя погубят!

Ала може някой да рече, како врата адова не одоле церквата божия, како са не затри, почто ний гледаме сеги от многое време и до днес на много страни землени повише востанали и победили церквата — и смущават я, и раздрушават я!

Гледаме Азия, Аравия и Африка, како ги обладали агарени и держат я, и не знайме какво е това промисъл божий! Гледаме Европа, како е все от еретици умерсена!¹⁷¹ Ами вече како врата адова не одолеит ея?

Ала аз тебе да та скажа, како е известно, що не са смутява церквата божия, почто е основана на твердий камен и церковное священноначалство хоче да пребуде непоколебимо до скончания века и царствия ея не будет конца! Макар да са поколебава и да са тресе, и да са бори от вятра, що вей откъмто вореа, ала никак не е возможно да я потопи, почто церквата умязва всякоги като луна, коги ѝ полномесячнии, и всякоги ѝ исполнена, и никоги са не ощербява, макар луната навремени и да почерней от едната страна, ала от другата страна пак просветва!

Потемняла е Германия и Рим, и Вритания, ала просветна Азия, Гюрджия, Галатия и Росия. Като коги са закличи луната, не че липсва слънцето, та са закличи, ами зашто не гледа право умерено кѣмто слънцето. Тако е и на церквата — ако потемней някой род христианский от еретический мрак, не е то себеп от Христа бога, почто то закличание и дарование са повреда никоги или сас труд и тщание, или от другое нящо, но произходи от това, почто отвърнаха очите свои от оное праведное слънце. И тако ги Бог остави. [...]

Затова церквата проумязва на нар, що има кора горчива и дебела, и строптива, ала отвнутре има много сладост. Има и още и многое множество семе сас чудная майстория наредено внутре, почто сас гледание види са като многоценний камен. И между другите плодове токмо нар е сас венец украшен естеством.

Ето советник церковний, що има отвнутре церквата много сладост зарад надежда небеснаго царствия, ала макар отвон да тегли безчетная горчивина и теснота! И каквото има нар много обогатен сас семе, тако е и церквата сас многое дарование украшена. Тая е венчаний нар, що царува церквата всякоги неизменно, почто колко са бори, толкова са простира! И сас пропутье приема повише сила, каквото и лозие — колко са уклонява, толкова са оплодява и бори са от противните, ала да са победи совершенно не е возможно!

Каквото дума някой стихотворец: „Който са бори сас церквата, повредва главата своя и болест приноси на сердцето свое, сас терние ураня нозете свои и укрывая ги, ала Христовата невяста никак не уранява!“ По-силнейшая ест церквата от небо, то са поколебава, а тия останва света!

Церквата е божественний корабл, отвсѣде укреплен сас крепкая помощ. Ами кои са на нея верховни те корабленници? — Апостолите! Ами кое оружие има? — Тайна светая! Ами какви воини? — Вяра светая! Ами сас що са въоружени? — Сас добродетел! Ами каков е той вятър, що хоче да я принесе на доброе пристанище? — Дух светий, що я всякоги твердо на добро проводи! [...]

На ветхое време имала церквата крепкии и храбрии мужие, що не им било возможно от никой страх да са устршат, почто са держали крепко сас вяра на едина светая соборная и апостолская церков. От них да са научиш и ти това, о, благочестивейший господарю, сас смирение да са покоряваш на церквата и да послушаш, що е заповядано от Христа господа и от светия апостоли, и от светих богоносних отец вся зарад православная вяра наша и що е зарад тебе полезно за душевное твое спасение! И всякоги да имаш пред очите твои вечнаго царя Христа господа, що е сам он цар над царието и Господ над господарите! [...]

И още, о, господарю, почитай служителите, що са на Бога живаго и тогива хоче да буде тебе Бог всякогъшний помощник!

ГОСПОДАРИ, ЩО ЛЮБИЛИ БЛАГОЧЕСТИЕ
ХРИСТИЯНСКОЕ, ОНИ САС ГОЛЯМОЕ
БЛАГОПОЛУЧИЕ ЦАРУВАЛИ, А ЩО ВОСТАНВАЛИ
ПРОТИВНО ВЕРХ НЕГО, БЕДНО СВЕРШИЛИ
ЖИВОТА СВОЙ

Твердое известие да имат господарieto, почто колко са царие и властители противиха на светая соборная церква божия, вси упаднаха у голема нужда и у много теснота и без време затриха живение свое, и бедно погинаха — що са много сас испытание показало това и известило са е сас голямо предание.

Перво, Юлиан отступник, що беше на великаго царя Константина братовче, а на благочестие беше унука на друговернаго, повдигна на църквата божия и трост, и нож. Ала не би возможно тому бедному до край совершенно да исполни таковий злочестий глад свой, почто, като отиде сас войска верх персите, и тамо уранен бил внутре сердце его сас божия стрела. И исполняше си рука сас кров своя, и фърляше я към то небо, и викаше, и думаше: „Победил си, галилеяне, победил си!“¹⁷² И до полунощи, като му изтече все кров, предаде мресную свою душу на дяволските руке.

Ами Уалис цар, брат на Уалентиана царя? Он много помагаше на она арианская ерес, що беше новопросла. И остави единого бога и изповедание истинное благочестие христианское, и начена да мучи христианите, и да ги устрашава сас боязнь и сас мука. Ала после како бедно сверши живение свое!

Он отиде сас войска верх болгарите и надвиха го, и разсипаха му войската. И он като бягаше уранен сас треперание и като видя, како пристигнаха болгарите, а он влезе у една плявница да са скрий от них, а они го забиколиха наоколо и запалиха плявницата, и изгоре внутре жив, и погина.¹⁷³ [...]

Ами Теодорик цар? Колико незрелост и нелюбов показа на архиерейския чин и на вси православнии, ами после що му са случи на таковий звяр? Не ли падна дамба на него и погина — и сас тяло, и сас душа!

Ами Юстиниан цар первый? Като беше благочестив изпервен, а после са уклони от православное благочестие и последоваше на евтихианская ерес¹⁷⁴, ами най-после какво воздаяние приемна от Бога? Не ли си затри разума и совета и стана глупав като скот безразумен, и сверши си живение свое! [...]

Ами Ираклия цар? Забрави первое свое благочестие, како сас него приемна от Бога крепост и стана победител над персите, и начена да не слуша на архиереите науката и поучението, ами са фати на единоволная хулная ерес и помагаше на тия еретици.¹⁷⁵ Ами после какво му би края? Стана бедний красничав и много са мучи у тая злая болест, и окаянно умре погина! [...]

Ами Константия цар, син на великаго царя Константина? Он остави благочестие христианское и фати са на арианская ерес. И начена да помага на арианите. И сюрдиса светаго Дионисия, архиепископа медиоланскаго, на Кападокия заради православную вяру и заради неговое постоянное изповедание христианское. Ала и цар остана ли без наказание божие? Не ли падна и на него дамба? И сас голяма скорб душевная умре на синара горский, що са нарича Таврос!

[...] Ами Константин цар шестий? Он возненавидя и неради первая своя супружница и напусти я. И беззаконно, без никоя причина и без повеление патриаршеское ожени са и узе другая жена за супружница себе. Ала най-после от самая матер свою ослеплен бил и сас двете очи. И останал и без царство, и без очи. И тако в малое време от тая очная болест умре у темницата, като беше у затворка.

Ами Леон пятый, що са наричаше арменин? Он псуваше и хуляше честните икони и светия мощи, и дерзновенно ги потъпкваше, ала го постигна праведний гняв божий, почто го фатиха людието внутре у църквата божия и много рани наложиха на него, и убиха го!¹⁷⁶ [...]

Ами Онорик, валдаский цар? Като беше причастен на арианская ерес, и много православнии архиереи от Африка проводи на изгнание, и много от них предаде на смерт, ала и тая беззаконная работа неговая остана ли без наказание божие? Не ли не са мина много време и упадна у тежчайшая болест, и нападна го

въшки отвъде на все тяло его, и исполни са сас злое и лютое мучение. И научи са деятелно koliko е страшно, кой упадне в руке бога живаго и правосуднаго!

Вси, кои са уклониха от истинний пут и не радиха, и не брежаха заповяданная и завещанная на светей соборния и апостолския церкви, они зле и пагубно затриха живението свое. Каквото изкусно дума някой стихотворец: „Сас смерт много зло затова прихоят, мучители сас рани на ада сходят!“ [...]

Ами Дометиан цар, що беше от вси царие разумен, ала като востана верх христианите, и после от приятельский навет затри себе си!

Ами Диоклетиан цар, мучител христианский, толкова приемна теснота и зарад да не упадне у душманский руке, изпи сам яд смертоносний и бедно погина!

Ами Декия цар, мучител христианский, не ли го победиха готите и като остана сам без войска, фърли сам себе в морето и удави ся, и като Фараона погина!

Ами Максимин цар, мучител христианский, и он после толкова страшная и грозная болест нападна на все тяло его, почто он като умре, казуваха докторите, како е тая неговая неизцелная рана от бога наказание! [...]

Ето, тако са совершава божие праведное отмъщение не токмо на царието и на господарнето, ами и на вси человеци, кой отступи от божия истинний пут!

Но доволно е, що казахме зарад царието, що са били противили на Бога и на благочестие христианское. А сеги да са обърнем и къмто ересоначалниците, що отфърлиха себе от православное законное состояние. Ами кой това не знай, како би край нихний горкоридателний и плачевний!¹⁷⁷

Перво, Ария да видим, како у гнусное зло и у люта болест, що го умучи внутренная насилност. Не ли предаде мресная своя душа на дявола у един заход!

Ами Манихей? Не ли му жив одра кожата перския цар и тялото му фърли на псетата, а кожата му обеси пред градските врата зарад знамение неговое нечестивство!

Ами Нестория? Не ли му изыдоха языка червие на отмъщение хули его и понудиха го без време бедно да погине!

Ами Прескилиан ересоначалник? Не ли го посече бедно Максим ведно сас вси дружина его!

Ами Симон волхва? Като хочеше сас магия своя да иде на небето, не ли падна от толкова висота долу сас молбата светаго апостола Петра на землята и строшиха му са кокалите на малия части, и безчестно погина!

Ами някои донатисти еретици, като фърлиха светое причастие на псетата, ами не ли ги пак тия псета разкъсаха, и погинаха? [...]

От това, от чуждоверците, що са патили мудрите, да са научат вси господари, та да почитат Бога сас правая вяра и смирено да са покоряват на светая божия церква. И приличная почест да учинят на свещенния чин, почто са они служители божии. И коги учинят тако, тогива могат да имат себе всякоги Бога помощника и защитника! И хочут да живеят на свето мирно и благополучно сас радост и сас почивание. И тако тогива сас божие дарование лесно хочет да управят господарство свое праведно и преподобно, и безгрешно!

О, господарю, сас мудрост и сас изкуство да плуваш у противний и у гневний вятър! И церквата божия усердно да любиш и да почиташ, почто, кой востане верх нея, он сас Бога баталия учиня и много пагуба и погубление приноси на живението свое, и най-последная мука!

ЕЗИКЪТ НА СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ

Езикът на Софрониевите творби — жив, образен, достъпен на простия читател и слушател в изразните си средства и в граматичните си форми, тъй като се основава на живата народна реч, дообогатена с изразните възможности на средновековната домашна книжовна традиция — е една от най-важните предпоставки за огромния авторитет и за широката популярност, с които Софроний Врачански се ползува през цялото ни Възраждане.

Отделни негови съчинения са изследвани от литературно-историческа и езикова гледна точка¹, но все още цялостно и пълно ролята на Софроний в градивните книжовноезикови процеси на епохата не е разкрита, тъй като по-голямата част от съчиненията му остават езиково непроучени.

Като книжовник Софроний Врачански се формира в родния си Котел, селище с предприемчиво и ученолюбиво население. Свидетелства за книжовна дейност в котленския край има още от XVI в. По приписки и бележки в стари ръкописи до нас са достигнали имената на книжовниците поп Дехо, Драгота Граматик, поп Люцкан и неговия син Тодор Люцкан, Добри поп Георгиев, поп Милко, поп Тодор, поп Георги, поп Велико, Димо Грешният, Йосиф Хилендарски и др. С името на поп Милко от XVIII в. се

¹ Пенев, Б., История на новата българска литература, т. II, С., 1977, с. 209—261; Георгиев, Е., Софроний Врачански. — В: История на българската литература, БАН, т. 2. Литература на Възраждането, С., 1966, с. 59—82; Радев, Ив., Българска възрожденска литература, С., 1980, с. 77—155; Ангелов, Б. Ст., Ранни книжовни занимания на Софроний Врачански. — Известия на Института за българска литература, БАН, кн. V, С., 1957, с. 385—403; Ничева, К., Езикът на Софрониевия „Неделник“ в историята на българския книжовен език, С., 1965; Жерев, С., Езикът на втория Софрониев препис на „История славянобългарска“ от 1781 г. в сравнение с първия (1765 г.). — Български език, г. XIX, 1969, кн. 2, с. 122—137; Русинов, Р., Ранната книжовна дейност на Софроний Врачански и нейното значение за изграждането на съвременния български книжовен език. (По случай 160 години от смъртта му) — Български език, г. XXV, 1975, кн. 6, с. 575—580.

свързва началото на Котленската книжовна школа, към която принадлежат и книжовниците от съседните селища — Жеравна, Тича, Градец. Тя се отличава със свои калиграфски навици в изписването и оформянето на ръкописа, с определени предпочитания в орнаментировката и т. н. Преписват се часослови, евангелия, требници, минеи, сборници със смесено съдържание, дамаскини, исторически съчинения¹.

От тази школа изхожда, тук се подготвя и израства като книжовник и Стойко Владиславов, по-късният Софроний Врачански, чиято литературна дейност превръща котленското книжовно средище в културно огнище с национално значение. Никак не е случаен фактът, че именно Котел дава на Българското възраждане такива големи личности, като Г. Мамарчев, Г. С. Раковски, Стефан Богориди. Неофит Хилендарски, д-р П. Берон, А. Кипиловски, Ст. Изворски, А. Гранитски, Г. Кръстевич, д-р Васил Берон и др.² Почти всички те играят важна роля и в изграждането на националния книжовен език.

От богатата книжовна дейност на Софроний Врачански до нас са достигнали едва петнадесетина съчинения. Езиковите им особености дават основания да се разграничат три периода в книжовно-езиковата дейност на Софроний — котленски, врачанско-видински и букурещки.

Котленският период се представя от ранните съчинения на Софроний, когато той все още е Стойко иерей: препис на Паисиевата история от 1765 г., Котленски дамаскин от 1765 г., Първи, Втори, Трети часословец (от 1768 г. и по-късно), Жеравненски сборник, втори препис на Паисиевата история от 1781 г., Архиерейски служебник от 1794 г.

През този период в основни линии се оформят и възгледите на Софроний за книжовния език. Преписваческата му работа го среща още в самото начало с двете книжовни форми на българския език по онова време — черковнославянската и дамаскинската. Отначало той следва отблизо езика на подложката, без да прави каквито и да е промени в него, но по-късно започва активно да се намесва. Това особено добре се вижда от езиковите промени във втория препис на Паисиевата история от 1781 г. По същество той е цялостна езикова преработка в духа на Соф-

¹ Вж. Ангелов, Б. Ст., Милко Котленски. — В: Съвременници на Паисий, т. II, С., 1964, с. 60, 64.

² Вж. Киселков, В. Сл., Софроний Врачански. Живот и творчество, С., 1963, с. 32—33; Жечев, Т., Българският Великден, или страстите български, С., 1976, с. 28—46, 135—140, 280—295.

рониевите възгледи за книжовния език по това време¹. За езиковото му изграждане от решаващо значение се оказва работата му с дамаскини, възникнали в Централната балканска област, написани на език, който обобщено представя най-същностните черти на централните балкански диалекти, без да се покрива с нито един от тях².

В началото на 80-те години на XVIII в. Софроний вече е усвоил книжовна форма на българския език, основаваща се на говоримата народна реч в Централната балканска област, включваща отделни черти и на родния му котленски диалект.

Врачанско-видинският период обхваща времето от 1794 г. до 1803 г., когато Софроний поема Врачанската епархия. От това време са Първият и Вторият видински сборник, завършени през 1802 г. В езика на поместените в тези сборници съчинения, основно преводи от гръцки, се наблюдават някои нови явления, които говорят за развитие на възгледите му за основата на книжовния език.

До този момент житейските пътища са водили Стойко Владиславов в източните български области — в „Житието“ му се споменават Ямбол, Шумен, Осман Пазар, Върбица, Арбанаси, Търново, Карнобат, Анхило. Последвалото продължително пребиваване в Северозападна България дава възможност на Софроний да опознае отблизо и западния тип български говори. Ратувайки за общонароден книжовен език, той стига до разбирането, че книжовният език трябва да се опира в своята основа на по-широко представена народно-диалектна база. Ето защо през този период в езика му навлизат черти и особености и от западнобългарските диалекти. По този начин Софроний на практика става най-ранен изразител на разбирането за полидиалектна основа на националния книжовен език.

През букурещкия период, когато е лишен от възможност с живо слово да служи на народа си, Софроний създава нова поредица от съчинения: „Неделно поучение и катехизис на православната вяра“ (1803—1805 г.), „Изповедание на православната вяра“ (1805 г.), „Житие и страдания грешного Софрония“ (1803—1805 г.), „Неделник“ (1806 г.), „Гражданское позорище“ (1809 г.). Те са много важни не само за историята на българската литература, но и за книжовния ни език. От това време е и единствената отпечатана Софрониева книга — „Неделник“, и единствената му изцяло оригинална творба — „Житието“. В тях вече

¹ Вж. Жерев, Ст. Цит. съч., с. 123.

² Русинов, Р. Цит. съч., с. 578.

се наблюдава тенденция към засилена книжовна обработеност на езика, съобразена с черковнославянската книжовна норма — резултат от съзнателно търсена приемственост с предходната книжовноезикова традиция.

Най-характерните черти на Софрониевия език, проследени в тяхното развитие през трите периода¹, се представят в следния вид:

1. Фонетични особености. В областта на фонетичния си строй Софрониевият език е силно повлиян от черковнославянската фонетична норма, но се прокарват и типични новобългарски черти. Това състояние се наблюдава във всичките му творби независимо от периода на тяхното създаване и от жанровотематичния им характер.

На мястото на старобългарската носова гласна [ж] в основата на думите стои черковнославянският ѝ застъпник [y], но в глаголните окончания обикновено откриваме новобългарския ѝ рефлекс [ъ], отбелязван с букви а и я², напр.: И — *разсудих* 11, *мудрост* 28 (но *могат* 106, *знаят* 106); М — *мужески* 61, *зубите* 64 (но *скажа* 20, *сторя* 27); Н — *пут* 199, *мука* 138 (но *могат да ся спасят* 137а); Ж — *руку* 360, *судиа* 353а (но *чета, сторя* 361). Трябва да се отбележи, че през букурещкия период зачестява употребата на рефлекс [y] и в глаголните окончания, напр.: Н — *да бъдат* 28, *растут* 88, *да пойдут* 174; Ж — *да влязут* 359, *погребут* 359.

Старобългарската носова гласна [а] по-често има черковнославянския си застъпник я, но във врачанско-видинския период обичайно е да се среща и новобългарският ѝ рефлекс е, напр.: И — *клятва* 28, *имя* 47; М — *десятое* 68а, *зятя* 54а (но също и *време* 13, *име* 18а); Н — *время* 70а, *дванадесят* 31а; Ж — *пят* 356, *тридесят* 355а.

Рефлексите на старобългарските ерове [ъ] и [ь] най-често също са черковнославянски и се предават с о и е, но същевременно не са редки случаите, когато в народните думи се запазва тяхното българско звучение, като [ъ] се предава с букви ъ, ъ, а, напр.: И — *возраст* 64, *лев* 28 (но и *късичка* 47, *важе* 47); М — *вон* 23, *верх* 15 (но и *горне* 25а, *карпицата* 25а); Н — *кров*

¹ Въз основа на материал от: I период — Втори препис на Паисиевата история, съкр. — И; II период — „Митология Синтипа философа“ от „Втори видински сборник“, съкр. — М; III период — „Неделник“, съкр. — Н, и „Житие и страдания грешного Софрония“, съкр. Ж. Примерите се дават след съкратено изписване на източника, като цифрата след тях посочва съответната страница.

² С буквата я замествахме черковнославянската буква ѡ.

233, *тврдо* 53 (но и *дъските* 17, *жалтици* 109); Ж — *скорб* 362, *дерзост* 361а (но и *разсъса* 357, *въже* 357).

Предимно черковнославянски фонетичен вид имат и рефлексите на групи [р ъ/ръ] и [л ъ/лъ] между съгласни, напр.: И — *первий* 15, *болгари* 31 (но също и *върнал ся* 57); М — *борзина* 20, *държа* 32а (но също и *закарли* 37); Н — *кровника* 53, *мъртвост* 183а (но и *излъгал* 236); Ж — *скорб* 362, *верба* 357 (но и *обърна* 357).

По писмен черковнославянски образец са подведени и формите, в които новобългарската народна реч познава вметната гласна [ъ], напр.: И — *рекл* 78, *излязл* 48; М — *мудр* 33а, *добр* 23; Н — *вѣтр* 99, *огн* 28а и т. н.

Сред новобългарските фонетични черти освен вече отбелязаните отклонения по посока на народната реч при разгледаните досега случаи трябва да се споменат и такива, които са отражение на диалектни изговорни навици у Софроний. В писмената си практика той обикновено се старае да избягва диалектни особености, които не се споделят от по-голяма група диалекти, но фонетични явления с по-широка диалектна разпространеност в една или друга степен се прокарват. Сред тях заслужава да се отбележи източнобългарската редукция на гласните. Характерната за котленския диалект редукция на неударен гласен [е] в [и] или в [й] след гласен и на [о] в [у]¹ е често срещана особеност в езика на всички Софрониеви съчинения, напр.: И — *сигаши* 69, *негову* 47; М — *прозорчи* 63а, *знаиш* 20, *многознайц* 50, *бозай* 66, *дадух* 37, *згудил* 26; Н — *живейм* 61а, *добитоку* 149а, *не можѣ да живей* 152а; Ж — *ичимик* 360, *чаушу* 359а, *султану* 357 и т. н. Освен това проявление намира и друга особеност на котленския диалект — замяна на гласен [и] с [е]², напр.: М — *лесица* 63а/лясица 63а, *еден* 17а и др. По-широкият изговор на [и] в подобни случаи намира отражение в колебанието при писменото му отбелязване — ту с *е*, ту с *я*. Явлението много често се проявява при дателната форма на личното местоимение за ж. р. ед. ч. *ѣ*, което се използва и във вариант *е*, напр.: М — *Ето тая, баба що ти рекох, почто е дадух дрѣхата* 37. Рядко се среща и свойственият на котленския диалект преглас на етимологично [а] в [е] след [ж, ч, ш], напр. *вѣнчеиш* Ж—354а, *овчерете* Ж—356, които се явяват успоредно с формите *венчая* Ж—357 и *овчарете* Ж—356. В такива случаи Софроний основно се

¹ Вж. Петров, К., Принос към говора на гр. Котел. — Известия на Семинара по славянска филология, кн. III, С., 1911, с. 198, 200.

² Пак там, с. 199.

стреми да се придържа към по-широко застъпената в народните говори практика. Съвсем ограничено проявление намира котленската диалектна особеност — преглас на [у] в [и] след мек съгласен¹, напр. в „Житието“ редом с форми *заклучих* 353, *возлюбил* 356а и др. се появяват и такива като *закличил* 361, *закличена* 370а.

2. Морфологични особености. За морфологичната характеристика на Софрониевия книжовен език може да се съди още от направените промени в преписа на Паисиевата история от 1781 г. Като съпоставя езика на този препис с първия препис от 1765 г., С. Жерев стига до заключение, че морфологичният строй на езика в преписа от 1781 г. „следва почти изцяло новобългарския език, с известни отклонения по посока на църковнославянската езикова норма“². Тази констатация със същата сила се отнася и за езика на останалите Софрониеви съчинения, но ако през котленския и врачанско-видинския период тези отклонения са твърде слабо проявени, то в съчиненията от букурещкия период те се засилват и прерастват в тенденция, която го родее с Паисий.

В областта на именната система, ръководен от принципа да пише на разбран, достъпен народен език, без да бъде той просторечие, Софроний още в котленския период възприема аналитичния строй на народната реч с най-типичните ѝ особености.

При съществителните имена още през първия период той почти напълно изоставя формите за творителен, дателен и местен падеж, които Паисий е използвал. Като чужди на народната реч, в преписа от 1781 г. Софроний ги представя аналитично с основната форма на съществителното и предлог. По същия начин в повечето случаи са предадени и формите за родителен и винителен падеж, като последователно се запазва само употребата на родително-винителни форми в служба на общ косвен падеж по примера на народната реч, напр.: в. п. — *молил бога със слези* 52 (вм. с *слезами* 52); дат. п. — *пратил писмо до Тривелия краля* 25 (вм. к *Тривелию кралю*); мест. п. — *било на небето знамение* 34 (вм. на *небеси* 34); род. п. — *от тие път царове* 21 (вм. *път царей* 21); вин. п. — *та му натъкнали главата на вила* 33 (вм. *главу его на вилу* 33)³.

В „Митологията“, която е от втория период, се наблюдава същият стремеж към последователен аналитизъм. Така напр. от общо 530 съществителни тук само 66 са употребени с падежни форми, като при 39 от тях е използвана обща родително-винител-

¹ Вж. Петров, К., цит. съч., с. 200.

² Жерев, Ст., цит. съч., с. 125.

³ Примерите са взети от: Жерев, Ст., цит. съч., с. 125—128.

на форма, присъща на говоримата народна реч в източнобългарските области, напр.: *безчинника* 36, *болярина* 56, *крадника* 38а и др. Единични са случаите на винителни форми при имена от ж. р., като *ползу* 10а, *силу* 25. Ако се вземе предвид, че на народната реч по времето на Софроний са познати и дат. форми в ролята на непряк обект, каквито той е употребил от 13 съществителни като *богу* 39а, *дому* 54, би могло да се твърди, че даже с падежните си форми неговият език не излиза вън от синтагматичните норми на народния език.

През третия период Софроний по-често прибегва до падежни употреби. Проявява стремеж към книжовна обработка чрез черковнославянската синтетична норма — застъпени са всички падежи, без обаче да има системност и последователност (напр.: род. п. — *път мужей* 68, *без милости* 48; ат. п. — *аз есмъ свѣт миру* 99, *да воззовем милостивѣму богу* 58; вин. п. — *по мѣру вашу* 98, *воду живу* 67а; тв. п. — *мечемъ изсѣчемъ* 38а, *да восплашимъ руками* 58; мест. п. — *на единое мѣстѣ* 78, *о овцахъ моихъ* 19)¹, но и тук водеща и определяща си остава новобългарската аналитична линия.

Ако при съществителните към архаизиране Софроний прибегва само през последния период на книжовната си дейност, то при прилагателните влиянието на черковнославянската морфологична норма се открива по-осезателно и в трите периода. Още във втория препис на Паисиевата история равностойно се използват и двете им форми — и новобългарската, и черковнославянската. Това състояние се запазва във всички по-късни съчинения непроменено, но не е резултат на колебание, а по-скоро съзнателно привличане и на двете форми по примера на дамаскините за придаване на книжовност. Обичайно е пълната и кратката форма да се преплитат и редуват, без да има никаква последователност, напр.: М — *И спроти тая мѣрка голямо различие има между добра жена и между злая, анджа добра жена подобна е на много ценен и избран камен* 37а.

Що се отнася до падежните употреби, картината е както при съществителните. Степените за сравнение преимушествено са от новобългарски тип — с частици *по-* и *най-* напр.: И — *по-добра* 8, *най-силни* 8; М — *по-зрѣлите* и *по-сладките смокини* 35, *най-голямъ* 65а; Н — *по-добрая вода* 67а, *по-тежокъ* 94, *най-голямо зло* 110. Понякога се срещат в употреба и черковнославянски синтетични степени, напр.: М — *мудрѣйшаго* 52, *чуднѣйшии* 62; Н — *сладчайшии* 43, *бѣднѣйшии* 12а.

¹ Примерите са взети от: Ничева, К., цит. съч., с. 26—41.

Особено важна черта в морфологичната характеристика на новобългарския народен език са определителните форми при имената, образувани със задпоставен определителен член. Ако Паисий в езика на своята история не възприема тази типична черта на народния език, то Софроний свободно, но в същото време умерено и предпазливо, от съвременен гледище погледнато, си служи с членувани форми. Във втория препис на Паисиевата история, където членуването е застъпено не винаги последователно, членовете са от източнобългарски тип, свойствени и на котленския говор: при съществителните в ед. ч. м. р. [ѣ], [ѣт], писани *-а*, *-я*, *-ят*; ж. р. *-та*; ср. р. *-то*, а в мн. ч. *-те*; при прилагателните — за м. р. *-иа*, *-ия*; за ж. р. *-та*; за ср. р. *-то*; за мн. ч. *-те*. През врачанско-видинския период членуваните форми не само засилват присъствието си в езика на Софроний, но и се разнообразяват по вид под влияние на западнобългарските говори. В „Митологията“ например всяка пета словоформа при съществителните е членувана, като за м. р. успоредно с ъ-член се използва и о-член, писан *-о*, *-у*, *-ю*, напр. *гнѣватъ* 48 и *гнѣво* 19а, *града* 56 и *градо* 56, *свѣта* 43 и *свѣто* 51, *торговища* 21 и *торговищу* 56, *яда* 52 и *ядо* 51а, и т. н. Интересно е при това да се отбележи, че срещу членувани форми с *-ѣ* от 27 съществителни стоят о-членувани форми от 45 съществителни. В „Неделника“ и „Житието“ определените форми се образуват със същите членни морфеми, но там Софроний вече по-често се въздържа от членуване.

Значително усложнена е морфологичната картина при местоименията. Тук удивително съжителствуват новобългарски и черковнославянски местоимения, аналитични и падежни форми, местоимения от източнобългарски и от западнобългарски тип, но в крайна сметка определящи са народни местоимения и техните форми, в чието книжовно утвърждаване Софроний има несъмнени заслуги.

В областта на глаголната система Софрониевият език също така основно следва говоримата народна реч. Още във втория препис на Паисиевата история инфинитивните форми на глаголите изцяло са заменени с да-конструкции или са предадени описателно. В „Митологията“ не се среща нито една употреба на пълния инфинитив, а в „Неделника“, където, както казахме, има тенденция към езикова архаизация, инфинитивните форми са твърде редки. В „Житието“ те се появяват в единични случаи.

При глаголните времена се наблюдава различна последователност в следването на новобългарското спрежение. Сегашно време има определено новобългарски характер. По-видимо присъствие на форми по черковнославянски образец се наблюдава

в съчиненията от третия период, но и тук те си остават допълнителна наслойка, основни са новобългарските форми, напр.: Н — *да видят* 227, *мислят* 77а, *да учиним* 40, *да поплачиш* 41а, *да ся упиваме* 223а (но също така и — *текут* 107, *ест* 24а, *да не мнѣт* 25а); Ж — *испая* 353а, *да мя уженят* 353а, *борят ся* 353 (но също така и — *да ти принесут* 355, *приидут* 355, *да го погребут* 359). За отбелязване е също така фактът, че през втория и третия период при глаголите от I и II спр. в 1 л. ед. ч. и 1 л. мн. ч. сред новобългарските форми с източнобългарски окончания -ѣ (писано -а, -я) и -м се появяват и окончания -м, -ме под западнобългарско диалектно влияние, напр.: М — *каквото гледам и чуем* 63, *чуѣте...* *що ми дума, да му упечем рибата* 45; Ж — *наченах да учим* 353, *и понудиша ме...* *да собирем* 353, *хочем да излезим повон, а они ме не пушат* 355.

Важно е да се подчертае също така, че във всички свои съчинения Софроний утвърждава т. нар. палатални окончания в 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. при глаголите от II и част от I спр., които днес са норма в книжовния ни език.

За развитието на Софрониевите книжовноезикови възгледи особено интересен материал се съдържа във формите за бъдеще време, които са изцяло от новобългарски тип.

Във втория препис от 1781 г. на мястото на Паисиевите черковнославянски форми за просто и сложно бъдеще време Софроний си служи с народния тип бъдеще време, образувано с частица *ще* и спрегнат глагол в сегашно време (със или без междинен съюз *да*).

В „Митологията“ начините за образуване на бъдеще време стават много по-разнообразни. Тук Софроний вече прибегва до всички познати му от различните диалекти форми за това време. Най-общо с източнобългарските говори могат да се свържат такива форми, като: а) частица *ще* и (да) + сег. вр. на глагола — *ще патя* 33, *ще да са раскаеш...* *ще и да умреш* 35а, *ще мя удавят* 64; б) частица *ща* + сег. вр. на глагола — *ща го постѣкат* 42а; в) спомагателен глагол *ща* в сег. вр. + (да) + сег. вр. на глагола — *ща соверша* 35, *не щеш да го найдеш* 20а; г) спомагателен глагол *ща* + съкратен инфинитив на глагола — *не щем хорати* 13. С образци от западните говори трябва да се свържат бъдещите форми, образувани с: а) спомагателен глагол *хоча/хочу* в сег. вр. + *да* + сег. вр. на спрегаемия глагол — *хочу да са отреку* 63, *хоча да ти дам* 61, *хочеш да убиеш* 29; б) частица *кя* + *да* + глагол в сег. вр. — *кя да правиш* 45; в) частица *кя* + *хоча/хочу* в сег. вр. + *да* + глагол в сег. вр. — *кя хочет да думат* 58а. Освен последния модел, получен от Софроний чрез

считаване на врачанските форми с частица *кя* и видинските с *хоча/хочу*, той е образувал и друг модел чрез комбинирането на източнобългарската форма с частица *ще* и западнобългарската форма с *хоча/хочу* — *ще хоче да умре* 54а, *ще хоче да мя продаде* 41а и др.

С най-много примери е застъпено бъдеще време, образувано с частица *ще*, но трябва да се признае, че западнобългарските форми с *хоча/хочу* сериозно им съперничат. В „Неделника“ картината на това съотношение вече е изменена. На преден план тук излизат формите с *хоча/хочу* и с частица *кя*, като по източнобългарските образци са образувани само няколко форми. А в езика на „Житието“ се откриват само форми с *хоча/хочу*, напр. *ний, рече, хочем да поидем на Тернову* 361, *гледах, како хочут да измрут от студ* 360. Както се вижда, в третия период формите с *хоча/хочу* решително вземат връх и накрая се утвърждават като единствено представена норма. Очевидно в това време, когато езикът на Софроний показва засилена тенденция към книжовна обработеност с черковнославянски книжовни елементи и средства, формите с *хоча/хочу* Софроний преценява като по-близо стоящи до старата книжовна норма. Тази тенденция е свързана и със засилено присъствие на форми от черковнославянското спрегжение за минало свършено време.

Ако в езика на „Митологията“ например формите за това време са изцяло новобългарски (с изключение на една), то в езика на „Житието“ редом с новобългарските много често стоят и черковнославянски, напр. ...и *имаше насрѣща дома еврейския, той час приидоша някои евреи и питаха ме защо викаш; и аз сказах им вся причина, и поидоша до другаря моего, и подадоша мало пари на харачи и свободиша ме от ония содомити* 353а.

В областта на лексиката най-общо може да се каже, че Софроний основно си служи с речниковото богатство на живия народен език, като го допълва умело с книжовна лексика от домашната средновековна книжовна традиция и от черковнославянската книжнина. Още в този ранен етап от изграждането на новобългарския книжовен език Софроний подхваща най-плодотворния път на строителство в областта на речника. В неговия език много умерено са използват чужди заемки — ориентализми и гърцизми, — като най-често те са свързани с понятия от тогавашния политически и социален живот, а в други случаи стоят като пояснения на предпочетени от него книжовни думи, които е трябвало да бъдат направени достъпни на необразования читател чрез внедрили се в народния език по насилствен път думи от езика на политическия и социален потисник.

След казаното дотук синтезирано можем да обобщим ролята на Софроний Врачански в националното ни езиково строителство така:

Първо, със Софроний започва изключително плодотворно участие на книжовници от котленското книжовно средище в изграждането на националния книжовен език през Възраждането. Значителната роля на централните балкански говори в неговата основа до голяма степен се предопределя от дейността на тези книжовници.

Второ, възгледите на Софроний за основата и характера на книжовния език са дълбоко демократични, те имат своите корени в езиковите принципи на дамаскините и са тяхно по-нататъшно, оплодено от Панаевия дух развитие.

Трето, книжовният език на Софроний има за основа говоримата народна реч от централната балканска област, без да съпада изцяло с нито един от диалектите, защото е продължение и развитие на вече създадена от дамаскинарите от тази област обобщена народна норма. Като съзнава общонародната значимост на книжовния език, той насочва усилията си на езиков строител в две главни насоки:

а) през врачанско-видинския период — към разширяване на народнодиалектната му основа чрез привличане на черти и особености в него и от западните български говори;

б) през букурещкия период — към книжовната му обработка чрез средствата и възможностите на старата писмена и езикова норма — черковнославянската и домашната среднобългарска.

Четвърто, конкретният принос на Софроний в изграждането на новобългарския книжовен език може да се търси:

а) в разрешаване на въпроса за основния характер на книжовния език;

б) във възприемане на новобългарския аналитизъм при имената и глаголите;

в) в подготовка на почвата за възприемане на източнoбългарска диалектна основа;

г) в прокарване път на народните членувани форми при имената;

д) във внедряване на новобългарския тип бъдеще време.

Макар че лексиката, синтаксисът и стилът на Софрониевия език тук не бяха обект на представяне, за да бъде обобщението пълно, ще допълним, че много значим е приносът на Софроний и в речниковото изграждане на новия книжовен език чрез придаване на книжовни функции на народната лексика, чрез активизиране на определени книжовни словообразователни типове, чрез въвеждане на думи от старата домашна книжовна традиция, от черковно-

славянски и руски; в книжовното обработване на новобългарския синтактичен строй; в стилистичното му разслояване.

В културната ни история Софрониевите съчинения пазят непреходна ценност като неповторимо единство от своеобразна езиковостилна форма и идейно-естетическо, културно и историческо съдържание. Епохата на ранното ни възраждане е кристализирала с неповторимия си дух и в едната, и в другата съставка на това единство. За съвременния читател е особено важно да заживее с този дух, да се потопи не само в идейно-мисловния свят на онова време, но и да го съпреживее езиково-стилно. Само така той може да осъзнае истинските измерения на Софроний Врачански като писател, общественик, книжовник, мислител и политически деец, като строител на националния ни книжовен език.

В това най-разгърнато по обхват и обем досега издание на Софрониевите творби се възприе езикът да се запази в неговия автентичен вид. На нормализация са подложени само правописно-графическата му форма и пунктуацията. Лексикалните архаизми, историзми, диалектизми и чуждоезиковите единици, които затрудняват смисловото възприемане на текста, са обяснени в приложението към тома словник.

При нормализацията се взеха предвид следните по-важни особености на Софрониевия език:

I. Софроний Врачански си служи с азбука от среднобългарско-черковнославянски тип, в която има до 45 букви. Привеждането ѝ към съвременната ни азбука стана чрез:

1. Еднозначно предаване на звуковете, за които се използват различни букви: а) *и* вм. *и, І, Ї, ѳ*; б) *о* вм. *о, ѿ, ѳ*; в) *у* вм. *у, ѳ*; г) *е* вм. *е, ѳ, ѳ*; д) *а, я* вм. *а, ѳ, ѳ*; за предаване на звук [в] *а*; е) *ѳ, я, а* вм. *ѳ, ѳ, а* — за предаване на звук [ѳ, ѳ]; ж) *з* вм. *з, ѳ*; з) *в* вм. *в, V*, напр. *августъ* — *август*.

Тук се налагат следните пояснения:

Първо, малкият юс (ʸ) се използва като буква с различни значения:

а) с черковнославянската ѝ звукова стойност [ʼа, ѱа] предаването ѝ става с я, напр.: *голамаа, на коа, мрачна* — *голая, някоя, мрачная*. Употребата на ѱ и на ʼа (йотувано а) се подчинява на черковнославянската норма и зависи от позицията, напр. *астʼе, ѱаждь, но таа, слаа*. И в двата случая предаването им става с буква я — *ястие, яжд, тая, злая*;

б) с новобългарска фонетична стойност ['ъ, йъ] — предава се също с я, напр.: в глаголните окончания за 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. сег. вр. *варда*ть, *ча*а — *вардят*, *чу*я; в членуване именни форми от м. р. ед. ч. *господар*ать, *п*дт а, *млад*ыа — *господарят*, *пу*тя, *млад*ия.

Второ, буква ят (ѣ), писана от Софроний на етимологичното ѝ място, се предава с я или с е, както е сега в книжовния ни език, тъй като за родния говор на книжовника днешният нормативен преглас е бил жива произносителна особеност, напр. *дѣте, дѣвойка, зрѣль, вѣра* — *дете, девойка, зрял, вяра*. Ако има колебания в изписването на една и съща дума и форма, това се отчита, напр. *дѣсная, десная* — *дясная, десная*.

2. Крайните ерове са изоставени.

3. Буквата ѱ се заменя с дж, напр. *авѣдиса го, чорбачи* — *аджидиса го, чорбаджи*.

4. Йотувано [у], отбелязвано в някои случаи с *18* и *е8*, *иу* се предава с ю, напр. *иѣла, еѣла* — *юлия*.

5. Гръцките букви ψ, ξ, τ се предават съответно с *пс, кс, т*, напр. *ψалтир, праѣани, калата* — *псалтир, праксани, калата*. Първо *г* при удвояване по гръцки образец в заемки като *аγγελ* се заменя с *н* — *ангел*.

6. Години и цифри, изписани с буквени означения, се предават цифрово.

7. Изнесените над реда букви и различните традиционни съкращения се предават в нормализиран вид, напр. Ж — *Послѣ като бы вечер пойдѣ оу одного хрѣтіанина 360* — *После, като би вечер, пойдох у одного христианина*.

II. Застъпниците на стб. [ж, ѣ, ѱ] се предават във фонетичния вид, в който Софроний ги е използвал, напр.:

а) *мѣдрѣ, зѣбыте* — *мудѣр, зубите; долѣ, вонѣ, дождѣ* — *долг; вон, дожд; смерть, вербы* — *смерт, верби*;

б) *вѣже, ѡкъса сѣ, распади* — *вѣже, откъса ся, разпѣди; гѣрне, лѣжи, карпицата* — *гѣрне, лѣжи, кѣрпицата; стрѣмна, разварна са* — *стрѣмна, развѣрна са*;

в) *да найда, испѣла, да мѣ ѡженат, да разѣмеѣ* — *да найда, изпия, да мя оженят, да разумеѣ*.

III. Думи с краесловна група от шумов и сонорен съгласен звук се предават с вметнат гласен между тях, напр. *мѣдр, мокр, осм* — *мудѣр, мокѣр, осем*.

IV. Енклитичните местоимения *ме, те, се* остават във варианта, в който са употребени — *мя, тя, ся; ма, та, са; ме, те, се*.

V. Изоставят се всички видове ударения на думите.

VI. Фонетико-правописните особености, отразяващи диалектни от съвременен гледище черти или противоречещи на съвременната писмена норма, се нормализират:

а) различните проявления на редукция при неударените гласни не се предават, напр. *мѣдрѣ, глѣба, Сливѣн, глѣдами* —

Габрово, глоба, Сливен, гледаме. Изключение се прави при някои глаголни форми, като напр. *да живѣй, знайш, ѣ* *вм. е* за 3 л. ед. ч. на спомагателния глагол *сѣм*;

б) изясненият в [е] гласен [и] се предава с буква *и*, *вм. Селистра* — *Силистра*;

в) асимилационните промени при съгласните не се предават писмено, напр. *мѣшкѣй, зговарѣше, фпрегналь* — *тежкий, сговарѣше, впрегнал*;

г) думите с изпуснат начален звук [х] остават непроменени, напр. *аресаха, фалиша, фатих* и др.

д) прегласяванията на етимологичен [а] след [ж, ч, ш] в [е] и на [у] в [и] се запазват, напр. *вѣнчѣйш, овчѣрете, заклѣчена* успоредно с формите *венчая, овчарете, заключена*.

е) писането на двойни съгласни се води по днешната писмена норма; изключение се прави при удвояването на *н* поради честата употреба в различни форми по стар книжовен образец.

VII. В непроменен морфологичен вид се запазват всички граматични форми.

VIII. Словоредната организация на изреченията не се променя. Единствено при членението на текста на изречения и вътре в изреченията е възприета нормализационна намеса съгласно съвременната пунктуационна практика.

IX. Лексиката изцяло се запазва в авторската ѝ даденост. Маргиналните бележки се внасят чрез скоби в реда непосредствено след думата, към която се отнасят.

Върбан Въртов

БЕЛЕЖКИ

Жизненият и творчески път на поп Стойко Владиславов, известен по-късно с името епископ Софроний Врачански, е сравнително богато документиран. Благодарение на неговата автобиография и на запазените и стигнали до нас автори съчинения, на поредицата от документи и откъслечни спомени можем да съдим за условията, сред които той се формира и изпява като общественик, като църковен и просветен деец, като книжовник. За следващите поколения и за нас, за литературната ни и за историческата ни наука Софроний не е мит, а личност с реално конкретно-историческо присъствие и дял в процесите на Възраждането и възрожденската литература.

Сам поп Стойко Владиславов в „Житие и страдания грешного Софрония“ посочва за своя рождена година 1739. Без да привлича документи или конкретни факти, В. Сл. Киселков твърди, че раждането му трябва да се отнесе поне към 1737 (В. Сл. Киселков. Софроний Врачански. Живот и творчество. С., 1963, с. 40). Иван Богданов пък приема за рождена дата на С. Врачански годината 1741 (Тринадесет века българска литература. С., 1983, т. I, с. 205—206). Убедили се в точността и хронологическите съответствия на Софрониевите позовавания обаче, и по въпроса за рождението му, според мен, трябва да се придържаме към оставеното от него. Няма категорични свидетелства за времето на Софрониевата смърт, но най-вероятно е той да е починал през м. септември 1813 година (В. Сл. Киселков, цит. книга, с. 86—87).

За интереса към делото на Софроний Врачански още през миналия век свидетелствуват няколко издания на „Неделника“ (1806, 1856, 1865, 1868) и ласкавите оценки, които през 60—70-те години на XIX век дават за Софроний Раковски, В. Друмев, М. Дринов, П. Р. Славейков, Бачо Киро Петров и други.

След Освобождението интересът към живота и делото му се разширява и задълбочава. Появяват се сериозни изследвания на книжовното му наследство, на културно-просветната му и политическа роля. Полагат се усилия за издирване на нови Софрониеви творби: М. Дринов. Няколко забравени списания на Софроний Врачански. — Псп., 1884, кн. 12; В. Д. Стоянов. Два новооткрити саморъчни трудове на Софрония. — Псп., 1889, кн. 28—30; Ив. Моллов. Новонамерен ръкописен сборник на Софроний Врачански от 1802 г. — Сп. БАН, 1911, кн. 1; Павел Орешков. Няколко документа за Пазвантоглу и Софроний Врачански. — Сп. БАН, 1914, кн. 3; Ив. Моллов. Ръкопис от Софрония Врачански. — Сп. БАН, 1926, кн. 35; Ст. Романски. Нов Софрониев препис на Паисиевата история от 1781 г., съпоставен с преписа от 1765 г. — Български

старини, 1938, кн. 9; Б. Ст. Ангелов. Неизвестни ръкописи на Софроний Врачански. — Известия на Народната библиотека „Кирил и Методий“, г. IV (X), 1964. Започват да излизат очерци за живота и творчеството на Софроний: Б. Ст. Ангелов. Софроний Врачански. — В: Б. Ст. Ангелов. В зората на българската възрожденска литература, 1969, с. 102—158; М. Арnaudов. Софроний Врачански, 1739—1813, 1943; Е. Георгиев. Софроний Врачански. — В: История на българската литература, БАН, т. II, 1966, с. 59—86; П. Динев. Грешният Софроний. — В: П. Динев. Между свои и чужди, 1969, с. 158—166; В. Златарски. Политическата роля на Софроний Врачански през Руско-турската война 1806—1812. — Год. на Соф. у-тет, 1923, кн. 3; В. Сл. Киселков. Софроний Врачански. Живот и творчество, 1963; Б. Пенев. Софроний Врачански. — В: Б. Пенев. История на новата българска литература, т. II, 1977, с. 209—292; Ив. Радев. Софроний Врачански. Личност и дело, 1984; Д. Петканова-Тотева. Неделникът на Софроний Врачански. Извори и идеи. — Известия на Института за литература, кн. IX, 1960, с. 199—246; Българо-гръцки книжовни отношения през XVII—XVIII в. — Год. на Соф. у-тет, т. XII, 1969, с. 99—119; Раждането на автобиографията в българската литература. — В: Д. Петканова-Тотева. Хилядолетна литература, 1974, с. 239—288; Р. Димчева. Начало на мемоарната проза в българската възрожденска литература. — Литературна мисъл, 1972, кн. 4; Ст. Таринска. Фолклорът и началото на новобългарската проза. — В: Проблеми на българския фолклор, 1972; Л. Боева. Категорията време в „Житие и страдания на грешния Софроний“. — Език и литература, 1975, кн. 3.

Появяват се и редица изследвания на съветски историци и литературоведи: Н. С. Державин. Софроний Врачански. — В: Сборник статей и исследований в области славянской филологии, М., 1941; В. Д. Конобеев. Русско-болгарские отношения в 1806—1812. — В: Из истории русско-болгарских отношений. Сборник статей, М., 1958; Г. Д. Гачев. Ускореното развитие на културата, С., 1979, с. 71—103; Т. Н. Копреева. К вопросу о датировке „Жития“ Софрония Врачанского. — Советское славяноведение, 1968, № 5, с. 45—49; А. Н. Робинсон. Историография славянского Возрождения и Паисий Хилендарский. Вопросы литературно-исторической типологии, М., 1963.

Изследванията на българските и съветските учени документирант и обосновават многообразието и плодотворно присъствие на Софроний Врачански в духовния живот на Възраждането, неговата творческа продуктивност и ролята му в литературния процес у нас. Очертаната от авторите еволюция на книжовника и общественика дава основание да се говори за три фази на творческото му съзряване.

Първи, или котленски, период (1765—1794), свързан с престоя и проявите на Софроний в родния му край. В духа на съществуващата книжовна традиция той преписва богослужебни книги (триод, цветен триод, молитвеник, часословци, дамаскин — 1765) и същевременно надхвърля тази традиция — преписва „История славянобългарска“ (1765, 1781). Като учител и проповедник се стреми към светско образование и светска книжнина — всяка неделя чете в черквата поучения на роден български език, учи децата на „книжно учение“.

Втори период (1795—1803) — видинско-врачански. Сложната

ситуация, в която живее и твори Софроний, не му попречва да създаде два обемисти сборника. Единият от тях има разгърнатия, в духа на тогавашните разбирания, наслов: „Во славу святя единосущия и неразделимия троице, отца и сина и святаго духа. Люботрудним тщением собрах и исписах и учиних сию душеполезную книгу поучения и словосказания — на праздников господних, и на богородичних, и на богоугодних святых, и другое от многих святых и богодуховенных мужей собрано, иже в пролозех обретающихся. И приведох их от словенскаго на болгарский простий язык, к разумению и к увядению простому и невежому болгарскому народу на ползу душевному.“ Той е известен на специалистите с краткото заглавие „Поучения и словосказания“, или Първи видински сборник. При другия липсва обединяващ наслов — за него е утвърдено обозначението „Разкази и разсъждения“ или Втори видински сборник.

Първият видински сборник има характер на дамаскин: започва с посвещение, включва 79 слова за „празниците господни“ и завършва с послеслов. Сборникът е коментиран от Боян Пенев, В. Сл. Киселков и Д. Петканова („Неделникът“ на Софроний Врачански. Извори и идеи. — Изв. на И-та за л-ра, 1960, кн. 9). Днес той има предимно историко-познавателно значение, тъй като е изцяло в руслото на религиозната тематика и проповедническата традиция. Вторият видински сборник очертава проблематиката и жанровите и стилни форми, които ще се разгърнат през следващите десетилетия, той е едно от ключовите явления на възрожденския литературен процес.

Трети, румънски период (1803—1813). В Румъния Софроний създава най-значителните си и зрели творби и си спечелва популярността и авторитета на голям книжовник и духовен водач на своя народ. На първо място трябва да посочим „Кириакодромион, сиреч Неделник. Поучение на всех неделях в православных церквах прочитаемая евангелиях в всего лета с толкуванием и с правоучение, и на великих господских Празницех и на светих празднуемых. Сказание душеполезная преписаний от словенскаго и от греческаго глубочайшаго языка на болгарский простий язык от смиреннаго вратчанскаго епископа Софрония“ — издаден в Римник в 1806 г. В Румъния Софроний съставя и оформя и ръкописните сборници: „Во славу святя единосущия и неразделимия троице, отца и сина и святаго духа. Люботрудним тщанием исписах сию книгу исповедание православния вери христианския и обичаи и закони еврейския, и мохамеданския религии и состояние. И приведох их от словенскаго и от греческаго пространнаго языка на болгарский простий и краткий язык к разумению и увядению болгарскому простому и невежому народу на внешнюю и душевную ползу“ (1805); „Люботрудним тщанием приведох и преписах сию книгу, нарицаемый Театрон политикон, сиреч Гражданское позорище, от греческаго пространнаго языка на болгарский наш и простий язык к разумению и увядению простому болгарскому народу на внешнюю и душевную ползу“ (1809). Към тях трябва да прибавим „Житие и страдания грешнаго Софрония“ и „Възвание към българския народ“. С тези свои произведения Софроний се превръща в най-видния представител на българската литература от началото на XIX век.

Приживе С. Врачански издава единствено „Неделник“. През

1861 г. Г. С. Раковски публикува в „Дунавски лебед“ „Житието“ (вж. тук, с. 358). Втори път „Житие и страдания грешного Софрония“ е отпечатано през 1872 г. в Псп. на БКД. След Освобождението автобиографията, откъси от „Неделника“, от „Гражданско позорище“ и от Втория видински сборник издават: проф. М. Арнаудов („Автобиография и други съчинения“, С., 1943), проф. П. Динев („Избрани творби“, С., 1946) и др. Отпечатани са и преписите, които Софроний прави на „История славянобългарска“ — първия от 1765 г., подготвен прецизно от Бож. Райков („История славянобългарска. Първи: Софрониев препис от 1765 г.“, С., 1973) и втория от 1781 г., подготвен от Ст. Романски („Нов Софрониев препис на Паисиевата история от 1781 г., съпоставен с преписа от 1765 г.“, Български старини, 1938, кн. 9).

Превратностите на времето и подвижническият живот на Софроний обуславят разпиляността на книжовното му наследство. Днес то се съхранява в книгохранилищата на три държави. У нас, в София — НБКМ, са: Първи и Втори видински сборник, „Гражданско позорище“, преписът на „История славянобългарска“ от 1765 г. В СССР, в Ленинградската публична библиотека „Салтиков-Шчедрин“, се пазят: Дамаският от 1765 г., сб. „Изповедание на трите вери“, в който е поместено и „Житие и страдания грешного Софрония“. В румънската Академия на науките се намира вторият препис на „История славянобългарска“ от 1781 г. Кoresпонденцията и кратките публицистични фрагменти от Софроний, публикувани от В. Д. Конобеев и Е. Шатохина, се съхраняват в Москва — в Архив на външната политика на Русия и в Централен държавен военноисторически архив (АВГР и ЦГВИА).

Настоящото двутомно издание на Съчиненията на Софроний Врачански е първият сериозен опит да бъде представено по-пълно и цялостно книжовното му наследство. Наред с оригиналните творби са включени и неговите преводи на „Езопови басни“, „Митология Синтипа философа“, из „Изповедание православния вери християнския и обичаи и закони еврейския, и мохамеданския религии и оостояние“, „Кириакодромион, сиреч Неделник“, „Театрон политикон, сиреч Гражданско позорище“, в които възрожденецът проявява пълно творческо отношение, характерно за повечето български книжовници, превеждали през XIX век.

ТОМ ПЪРВИ включва онази част от книжовното наследство на Софроний, в която преобладават формите на художествено-белетристичното повествование: „Житие и страдания грешного Софрония“, цикълът „Наставления към младите“, повестта „Митология Синтипа философа“, „Езопови басни“ и откъси от „Философския мудрости“ от сборника „Разкази и разсъждения“. Те свидетелствуват за вродената дарба на разказвача, за широтата на неговия духовен кръгзор, за усета му към сложността на човешкия свят и човешките нрави в едно много ранно за художествената литература време — началото на XIX век.

ТОМ ВТОРИ представя най-вече моралиста, общественика, публициста и дипломата Софроний. Той включва части от сборниците — „Поучения и словосказания“, „Неделник“, „Изповедание на трите вери“ и „Гражданско позорище“. Ядро на тома е последното съчинение — общественopolитическият трактат с разсъждения за формите на властта, за взаимоотношенията между отделните

слоеве в едно общество и т. н. Специален интерес представляват кратките публицистични прояви на възрожденеца — обръщения, предговори, писма, летописни бележки, изложения, възвания...

ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНОГО СОФРОНИЯ

Автобиографията е запазена в ръкопис, част от сборник „Изповедание на трите вери: християнската, еврейската и мохамеданската“, съхраняван и досега в Държавната публична библиотека „М. Е. Салтиков-Щедрин“, Ленинград, в сбирката на Погодин, под № 1204. „Житие и страдания грешного Софрония“ заема последната част на сборника (л. 353—363).

Проблемът за времeнаписването на „Житие и страдания“ от давна занимава филологическата наука. Според В. Сл. Киселков („Софроний Врачански — живот и творчество“, С., 1963, с. 162) то е създадено между 1811 и началото на 1813 г., според М. Арнаудов („Творци на Българското възрождане“, 1969, т. I, с. 85) и др. — през 1804 г., според Т. Н. Копреева (К вопросу о датировке Жития Софрония Врачанского, сп. Советское славяноведение, 1968, кн. 5, с. 49) — през 1805 година. Логическите съображения и изводи подсказват, че „Житието“ е написано някъде в средата на 1806 година — т. е. между м. април и м. ноември. Авторът подчертава активната си книжовна дейност, което ще рече, че вече е създавал „Изповедание на трите вери“, че е подготвил ръкописа на „Неделника“. Но така или иначе „Неделникът“ още не е бил отпечатан, вероятно не е обявена и Руско-турската война (1806—1812) — затова и не е споменато за тях.

Дискусионен продължава да бъде и въпросът за целта, за подбудите, довели до създаване на „Житие и страдания“. Липсват: предисловие, послеслов, летописни бележки, които да ни улеснят, да разкрият авторския замисъл. Въз основа на съдържанието едни от изследвачите (М. Арнаудов, В. Сл. Киселков, Л. Боева) приемат, че Софроний е писал „Житието“, воден от чувството за дълг, за морална вина пред българския народ. Други (Н. С. Державин, Г. Д. Гачев) приемат, че то има служебен характер и е предназначено да легитимира автора си пред митрополит Доситей и воеводата Ал. Ипсиланти. Известни основания има предположението творбата да е създадена във връзка с активизираната му обществено-политическа и дипломатическа дейност, започнала от 1804 г. и ориентирана към Русия и предстоящата война.

Усилията да се разкрият извънличните, тръгнали от опита на други литератури, предпоставки за написване на „Житие и страдания“, преоткриват оригиналното му звучене и измерения. Съставка с „Живот и приключения Доситея Обрадовича“ прави още Б. Пенев в студията си „Доситей Обрадович у нас“ (Сп. на БАН, 1912, кн. 3, с. 73—112), по-късно — Л. Боева в статията си „Софроний Врачански и Доситей Обрадович“ (сб. Проблеми на сравнителното литературознание, 1978, с. 118—144) и др. За обсъждане в друга насока заговаря Ст. Таринска в статията си „С. Врачански, румънското общество и румънската литература“ (сб. Българо-румънски литературни взаимоотношения през XIX в., С., 1980 г.). Известни са опитите да се свърже „Житието“ с подобно съчинение на протопоп Авакум Петров — на К. Мечев („Протопоп Авакум и С. Врачанский“, ТОДРЛ, 1963 г.), на Людмила

Боева („Образът на автора в житията на протопоп Авакум и С. Врачански“, Старобългарска литература, 1977, кн. 2), на Д. С. Лихачов („Автобиографиите на С. Врачански и Авакум Петров“, Литературна мисъл, 1978, кн. 10). Т. Н. Копреева предлага паралела с Д. Кантемир „Неизвестният литературен источник Жития Софрония Врачанского“, ТОДРЛ, 1968, т. XXIII). Но обикновено в края се прави изводът, до който стига още Б. Пенев в началото на века: автобиографичната творба на Софроний е „оригинална от начало до край не само по съдържание, но и по замисъл и изпълнение“. Този извод, както се убеждаваме, не предопределя възможностите за типологически паралели и успоредяване на „Житието“ с явления на съседни литератури.

Пътят, по който ръкописът „Изповедание на трите вери“ заедно с ръкописа на „Житие и страдания“ стига в сбирката на Погодин, не е изяснен. Приема се, че пръв, който се е заинтересувал от него, е В. И. Григорович, като го предлага на Г. С. Раковски по препис, залегнал в основата на първата публикация на творбата в „Дунавски лебед“ (бр. 55—61 от 17. X—1. XII. 1861 г.). Според А. Н. Робинсон и Н. М. Дилевски проф. Григорович е предал на Раковски преписа на „Житието“ в Одеса между 1857—1861 г. („Софроний Врачанский — Жизнеописание“, Л., 1976, с. 85). По-късно Дилевски в своя статия поддържа становището, че самият Григорович се е снабдил с копие от автографа през 1849 г., и се изненадва защо той толкова дълго време (от 1849 до 1861 г.) „не е известил славистичната общественост за своята оригинална литературна находка“ („Житие и страдания“ и неговият път през годините“, Литературна мисъл, 1988, кн. 9, с. 21). В тази посока на размисли обаче се използва известното писмо на Раковски до Ат. Гранитски от 1853 г., което според Б. Ст. Ангелов „заслужава пълно доверие“. В това писмо за Софроний е казано: „Покойният е пострадал много за отечеството и на когото похвалното животописание другажди ще се обнародва подробно и пространно, а понастоящему вкратце толкова само говориме...“ (Б. Ст. Ангелов, „В зората на българската възрожденска литература“, С., 1969, с. 151). От него личи, че Раковски още през 1853 г. познава „Житие и страдания“. Нелогично е да се приеме, че има предвид лично той да описва живота на Софроний — характеристиката и акцентите са изцяло в духа на оригиналния текст. Остава неясно дали сам Раковски замисля да публикува „Житието“, или това ще направи друг (да речем, Григорович?).

Само няколко години след публикацията в „Дунавски лебед“ „Житие и страдания“ е препечатано в Псп на БКД (1872, кн. V—VI), по всяка вероятност плод на усилията на В. Друмев и В. Д. Стоянов. По повод стогодишнината на „Неделника“ Ал. Теодоров-Балан подготвя книгата си „Софроний Врачански“ (С., 1906), където творбата е включена отново. За тези публикации на „Житие и страдания“ е установено, че те представляват съществено отдалечаване от авторския текст и език.

Със своята точност се откроява изданието на д-р Павел Орешков „Автобиография на Софроний Врачански“ (С., БАН, 1914). Направено е за пръв път по автографа на творбата от сбирката на Погодин, придружено е от пространен „Увод“ за езика на автора и неговия речник, за историята на текста, с двата му варианта — „оригинален“ и „поправен... с исторически бележки“. По-сетнеш-

ните представяния на Софрониевото творчество — „Автобиография и други съчинения“ (С., 1943) от М. Арнаудов, „Избрания“ (С., 1946) от П. Динев — включват „Житие и страдания“ по текста, който ни предлага П. Орешков. Засега у нас остава най-авторитетното издание на творбата.

„Житие и страдания“ е една от малкото творби на новата българска литература, предизвикали определен интерес в чужбина. Това става твърде рано. Нейните първи преводи са на руски език — в „Славянский сборник“ (Петербург, 1877, т. II, ч. IV), вторият е направен от Н. Е. Василиев и включен в книгата на Е. де Лаготено вощо и прецизно от Н. М. Дилевски и А. Н. Робинсон, издадено през 1976 година в авторитетната поредица „Литературные памятники“ на АН СССР — с фототипно предаден текст по оригинала от сбирката на Погодин и нов негов превод. Томът е придружен от солидно „Приложение“.

Преводи на „Житие и страдания“ вече са осъществени на френски език (от Л. Леже през 1885 г., от Жак Фьое през 1981 г.), на немски език (1961, 1972), на унгарски език (1962, 1969), на чешки език (1981) и др. Рецепцията на Софрониевата автобиография — в съзнанието на читателя през Възраждането, на неговите изследвачи и издатели у нас, на преводачите му в чужбина — проследява Н. Дилевски в статията „Житие и страдания грешного Софрония“ и неговият път през годините“ (Литературна мисъл, 1988, кн. 9). Тук обаче не е отбелязан опитът на В. Друмев (60-те години на м. в.) да изгради в същия стил биографията на И. Соколски. В спомен на д-р Мирков е казано: „Климент се интересува от разказите за миналото му, влезе в доверието му и го съгласи да му напише житието — „Софроние“ (д-р С. Мирков в сб. „Н. Бозвели, Г. С. Раковски, Д. Чинтулов, Бачо Киро Петров, В. Друмев в спомените на съвременниците си“, С., 1979, с. 523). В архива на В. Друмев наистина има опит за биография на архим. И. Соколски. Показателен е случаят и с Бачо Киро. В „Слово за св. св. Кирила и Методия“ (вер. от 11 май 1875 г.) бъдещият революционер поставя в интересна светлина делото на Софроний, и то въз основа на преразказ на неговото „Житие“. Изрично посочва: „Това негово описание се нарича „Писма от България“. Има няколко от тях печатани в книгите, дето ги издава Браилското дружество. Който от читателите е любопитен, там може да прочете“ („Бачо Киро Петров. Материали и документи“, С., 1937, с. 114—115).

След характеристиките на „Житието“ в изследванията на Ал. Теодоров-Балан, П. Орешков, Б. Пенев, Н. С. Державин, М. Арнаудов важно място му е отредено и в книгите, посветени на Софроний от по-ново време: „С. Врачански. Живот и творчество“ от В. Сл. Киселков (1963), „В зората на българската възрожденска литература“ от Б. Ст. Ангелов (1969), „Книга за Софроний“ от В. Мутафчиева (1978), „Софроний Врачански. Живот и творческо дело“ от Ив. Радев (1984) и др. Утвърждава се схващането за белетристичната същност на творбата, залегнала в основата на плодотворни за мемоарно-документалния тип повествование традиции в новата българска проза.

Към двете най-авторитетни и близки до протографа издания на „Житие и страдания“ — изданието на П. Орешков от 1914 и

изданието в академичната поредица „Литературные памятники“ от 1976 г. — е приложен обстоен коментар и справочни бележки. В първия случай те са продиктувани от факта, че в научно обръщение се въвежда за пръв път автентичният текст на творбата, във втория случай — тази обстоятелственост и подробности са обусловени от предпоставката, че томчето е предназначено за съветския читател. Тук съчинението ще се съпроводи от пределно кратки отправки и уточнения — и то във връзка със събития и моменти, получили разноречива оценка или тълкувания. Освен придържането към общоприетите за двутомника принципи за текста на „Житие и страдания“ е характерен още един момент — нееднаквият подход към минаващите под знака на пряката реч пасажи. Тогава, когато се препредава обобщен разговор, той остава в потока на изложението, отграничен само с кавички, когато ни се представя ситуация на непосредно фиксирано, диалогизирано езиково общуване, тя е поднесена според правилата и графичното разположение на пряката реч.

1 ...и положили първото име мое Стойко. С това си име („Стойко нерей“) възрожденецът е известен по времето, когато е свещеник, т. е. до пролетта на 1794 г. Приема се, че като се замонашва и става игумен в Капиновския манастир през лятото на 1794 г., възприема ново име — Серафим. А вече като епископ на Враца, от есента на 1794 г. е с името Софроний. Интерес представлява и въпросът за фамилното му име. Само на портрета му от 1812 г. то е отбелязано — Богориди. Според Г. Кръстевич, П. Р. Славейков и др. „Богориди“ се свързва с патриотичен жест и отвежда към името на българския цар Борис, според В. Сл. Киселков фамилията произтича от прозвището „Въггрец“ (В. Сл. Киселков, цит. книга, с. 37—39).

2 В лето 1768 начена се войска баталия. Авторът сравнително точно отразява станалите исторически събития. Това е подчертано от П. Орешков в „Автобиография на Софроний Врачански“ (1914 — бележките под линия), от Н. Дилевски и А. Робинсон в „Софроний Врачански — Жизнеописание“ (1976 — бележките към текста). Налице са предпоставките за твърдението, че при написване на творбата е ползвал „летописни бележки“ или „чернови вариант“ (Ив. Радев, цит. книга, с. 115—120; В. Мутафчиева, цит. книга, с. 112—113).

3 ...седях тамо шест месеци. Други преки свидетелства за престоя на Софроний в Св. гора липсват. Интерес представляват данните в кореспонденцията на арменския монах Микаел Себастиан от 1775 г. (Арменски пътеписи за Балканите XVII—XIX век, състав. и превод Агоп Орманджиян, С., 1984, с. 61—66). От една страна, Софроний споменава, че в „лето 1775 победи московеца турците и премина Дунав“, от друга — „И после поидох на Святая гора и седях тамо шест месеци“. А. М. Себастиан говори за тяхната среща и напускане на Атон за времето от 2 до 6 март на същата 1775 г. Трябва да се има предвид, че войната всъщност е била през 1774 г. и е приключила с Кючук-кайнарджишкия мир от м. юли 1774 г. В този смисъл престоят на Софроний, вероятно започнал от м. август—септември, е могъл да бъде шестмесечен и наистина да приключи през м. март 1775 г.

4 И востанах и поидох на Арбанаси марту 13. Софроний идва в с. Арбанаси на 13 март 1794 г. Престоява тук

до 13 декември с. г. Приема се, че тогава е посветен в монашески чин йеродякон с името Серафим и е бил известно време (два месеца) игумен на Капиновския манастир. Тогава укрепват връзките му с възрожденски личности от Търново. По Софрониевия препис на „История славянобългарска“ от 1781 г. са направени преписите на Ст. Кованлъшки и Дойно Граматик. Софроний подпомага формирането и на други възрожденци — архим. Нефталим от Капиновския манастир, поп Симеон от с. Арбанаси, при който има предположение, че усъвършенствува гръцкия си книжовен език предвид задълженията му на игумен и на владика. И сега една от къщите в с. Арбанаси се сочи като къща, притежавана от сина на С. Врачански.

5 ...докле ми прииде ферман и повеление от Цариград. Съществуват неизяснени моменти и разноречиви тълкувания на въпроса за хиротонисването на Софроний в епископски сан. Изразява се съмнение по документираното в „Житие и страдания“ негово нежелание (В. Мутафчиева, цит. книга), предполага се ролята на сина му Иван и осигурената предплата. Акцентува се на факта, че тогава Врачанският край е подложен на обيري и разорение от кърджалиите и това е причина висшият клир да се съгласи със завладяването на българин. По всяка вероятност посочените съображения са изиграли определена роля. Не са без значение и усилията на семейството да се приобщи към влиятелни лица от румънско-фанариотски произход, улеснили го по-късно и в престоя му в Букурещ.

6 ...и Арбанаси разграбиша кърджалиите. Тук авторът документира последиците от голямото разорение на богатото и многолюдно (от 1000 къщи) село Арбанаси през 1798 г. Освен описанието на Софроний съществува още един изключително интересен документ за това събитие: две описания на цветущото и на разореното Арбанаси, които по Софрониево време прави близкият му и начетен свещеник Симеон — подпомогнал го в усъвършенстване на гръцкия език, — намерени в архива на внук му Димитраки поп Симеонов (И. п. Георгиев. Село Арбанаси, П. сп., 1904, т. 64, с. 86—123; Д. Папазов, Село Арбанаси, Сп. БАН, 1937, кн. 31 и др.).

7 Имаше един калугер на име Калиник... Връзката на Софроний с Калиник е неясна, но представлява интерес и заслужава по-пространно уточняване. Авторът говори не за познатство, а за приятелство, т. е. за интимна близост и единомислие. Игуменството на Калиник в румънския манастир Маркуца близо до Букурещ предполага мястото на тяхното познатство и общуване, характера на въпросите, които са ги сблизили (В. Мутафчиева, цит. книга). Осман Пазвантоглу успява да издейства назначаването на Калиник за видински митрополит (от април 1803 г.), което не е било по угодата на угровлахийския митрополит Доситей. Вероятно по тази причина авторът на „Житието“ не дава повече информация в тази насока.

8 ...поидох на Букурещ при децата, почто тамо четяха епистимия на бейската академия. Софроний документира факта, че в Букурещ вече учат в „Св. Сава“ — високо реномирано учебно заведение за деца на видни личности — неговите внуци Стойко (бъдещият Стефан Богориди) и Атанас (Богориди), по-късно издигнали се до активно участие в

обществения живот. Първият ще стане висш турски сановник с определен дял в процесите на нашето Възраждане, вторият ще се наложи като учен-медици, като преподавател в същата бейска академия. С. Врачански стои в основата на фамилия, дала ред видни дейци на обществения живот във възрожденска България. Освен вече посочените двама негови внуци трябва да имаме предвид сина му Иван с неговата гражданска активност и търговски способности, внука по линия на дъщерята Мария — епископ Поликарп Цонков, правнука княз Александър Богориди и др.

9...и свободих ся от тие страхове и от тие временни нужди. С намесата на уgroвлахийския митрополит Доситей Филатис и на воеводата Ал. Ипсиланти Цариградската патриаршия взема официално решение през м. февруари 1804 г. да освободи Софроний от длъжността врачански епископ. Назначен е отново грък — Антим (1804—1813 г.).

10 Затова ся трудя и аз сега, денем и нощем, да изпиша няколко книги по нашому българскому языку. Признанието говори за дълбоко вкорененото патриотично чувство и чувство за дълг към народа у Софроний. То отразява активизирането на книжовника, намерило израз в преводите и подготовката за издаване на поредица от съчинения — „Изповедание на трите вери“, „Неделника“, „Гражданское позорище“, от които Софроний успява да издаде само „Неделника“ (1806).

Иван Радев

ВТОРИ ВИДИНСКИ СБОРНИК (РАЗКАЗИ И РАЗСЪЖДЕНИЯ)

Вторият видински сборник датира от 1802 година. Годината е означена на заглавната страница на една от книгите, включени в него — „Митология Синтипа философа“. Не е известно колко време е работил Софроний над този свой ръкопис, но се знае, че го е писал по време на престоя си във Видин.

Сега ръкописът се съхранява в ръкописно-документалния отдел при НБ „Кирил и Методий“ под № 1093. Той съдържа 440 листа с размери 22,5x16 см. (При описанието вземаме под внимание и това на М. Стоянов и Хр. Кодов в „Опис на славянските ръкописи, т. 3, 1964, с. 430—433. Според тях са липсвали л. 16—23 от ръкописа, които сега са налице. Изглежда, са били вмъкнати при реставрацията на сборника.) Пагинацията е с букви. Липсват заглавният лист, 166 лист, както и последните листове, на които вероятно е било означено съдържанието. Написан е на дебела, груба хартия. На места има големи петна, които в някои случаи пречат да се разчете текстът. Лист 24 е скъсан в левия долен ъгъл. Водният знак е три полумесеца и инициали PF (М. Стоянов, Хр. Кодов, цит. съч., с. 430). Писмото е нов полуустав с много надредни знаци и ударения. Текстът на всяка страница е в 23 реда. Буквите са черни, само заглавията в текста, заглавните букви и надтекстовите заглавия са в червено. Езикът е новобългарски, правописът е доста опростен, най-често сре-

щаме ъ, докато употребата на ъ е рядка. Много често предлозите и съюзите са слети със следващата дума.

Подвързията според описанието на М. Стоянов и Хр. Кодов е била от кожа, с орнаменти, доста разкъсана. При реставрацията на ръкописа е била използвана старата подвързия, но на предната корица орнаментът е поставен обратно. Разменени са местата на листовите, които са били от вътрешната страна на предната и задната корица. На тях с различен почерк са написани различни имена и бележки на гръцки език с български букви. На единия от тези листове, поставен сега в началото на ръкописа, четем: „Йоанчо 1826 Давидов Йоанчу 1926“. В края на листа е написано: „хубава книга“, а вдясно: „Неделчо от Варбица“.

Ръкописът започва с поучителни приказки — „Начало премудрости — страх господен“ (л. 1—9). След тях следва преводът на „Митология Синтипа философа“ (л. 10—68); „Езопови басни“ (л. 69—118), две басни, които не са Езопови, два разказа — „Цар и три паши неговии“ и един без заглавие (л. 118—133); „Философския мудрости“ — 25 поучения от книгата „Гражданское позорище“, която в 1809 г. Софроний превежда изцяло, използвайки гръцкия превод *Θέατρον πολιτικόν* (л. 133—435); „Слово на поставление нового архиерея“ (л. 435—439). Докато другите съчинения, включени във Втория видински сборник, имат преводен характер, словото в края на ръкописа е оригинално произведение на Софроний. То е свидетелство за просвещенските му идеи, за значението, което книжовникът отдава на просветата за духовното израстване на народа, сочейки за пример другите просветени народи.

Каква е била съдбата на Втория видински сборник?

Според данните, които черпим от „Описа на славянските ръкописи“, той е бил притежание на Давидко от с. Върбица — учител, преселил се в Котел. След това негов притежател станал синът му Иванчо Давидов, чието име четем в цитираната погоре бележка от 1826 г. Ръкописът впоследствие последователно е преминал в ръцете на дъщеря му Парашкева Сапова, а след това — на сина ѝ Христо Сапов, който в 1928 г. го предал на Софийската народна библиотека.

В научната литература съществуването на този Софрониев ръкопис става известно в 1884 г., когато Марин Дринов в статията си „Няколко забравени списания на Софрония Врачанскаго“ (Псп, XII, 1884, с. 1—12) съобщава за откриването на поп Кръстьовия сборник — препис на Софрониевия ръкопис от 1850 г. Едва по-късно — в 1911 г. — намираме описание на сборника от Ив. Моллов (Сп БАН, кн. 1, 1911, с. 137—160), а след постъпването му в СНБ — от В. Д. Йорданов (Уч. преглед, XXVIII, 1929, с. 353—360) и Б. Пенев (История на новата българска литература, т. II. С., 1933, с. 284—293).

Афродита Алексиева

Цикълът въвежда в сборника „Разкази и разсъждения“ (лист 1—9 от Втория видински сборник). Изграждащите го няколко кратки фрагмента изследвачите подвеждат под насловите „поучителни приказки“ (В. Сл. Киселков), „нравоучителни повести“ (М. Арnaudов), „наставления към младите“ и др.

Трудно е да се приеме твърдението, че той е един от „четирите разнородни дяла, които е трябвало да образуват при отпечатване самостоятелни книги“ (М. Арnaudов, Творци на българското възраждане. Т. I С., 1969, с. 80).

Първите и последните пасажии на раздела „Начало премудрости — страх господен“ представляват тип поучителни максими и предписания. Те са в духа на религиознопоповедническото поведикуване и в следващите десетилетия ще продължат да намират място, след „Рибния буквар“ (1824 г.), в повечето школски четива. По-голям интерес предизвиква цикълът от кратки повествования, съставляващи ядрото на „Начало премудрости...“: „За простосърдечното дете“, „Малий крадец“, „Ятак“, „Кратка повест за суеверието“, „За изповедта“, „За молбата“. Те следват същите моралистични цели и очевидно имат преводен характер, без досега да е известен техният източник и степента на близост и отдалечаване от оригиналния текст. Като компактна група повествователни късове текстовете осветяват много съществен момент от ориентацията и заживяването на автора с възможностите на белетристичния тип изображение. Във всеки от тях вече има „случка“, има диалог и непосредни човешки реакции, има „разказ“ — своеобразна проверка на повествователни възможности и подготовка за създаване на автобиографичната повест. Особено показателни са естетическия си заряд са късове като „Кратка повест за суеверието“, „За изповедта“, чийто сюжетен възел асоциира дори с творби на Елин Пелин — с разказите „Напасть божия“ и „Изповед“...

В някои изследвания (П. Парашкевов, В предверието на детската литература в Европа и у нас, Литературна мисъл, 1979, кн. 6) се прави опит този раздел от сб. „Разкази и разсъждения“ да се свърже с наченките на детското четиво през Възраждането. Неприятният им дидактичен характер, възрастовото обозначение на персонажа („малое дете“, „младий човек“, „някое дете“) в по-голямата част от повествованията наистина са предпоставка за подобно твърдение. Но едва ли сме свидетели на плодове на осъзната диференциация и насоченост на текстовете — те са просто четиво за всички.

Цикълът „Начало премудрости — страх господен“ тук се публикува изцяло, за първи път.

Иван Радев

МИТОЛОГИЯ СИНТИПА ФИЛОСОФА

Книгата „Митология Синтипа философа“ е от източен — индийски произход. От Индия е преминала в Персия, оттам в Сирия (преведена на арабски), а от Сирия — във Византия. Пер-

сийската редакция е била озаглавена „Синдибадънаме“, а арабската — „Седем везири“. Най-старият гръцки превод от арабски датира от XI в. и принадлежи на Михаил Андреопулос. Тази гръцка версия е преминала у румънците.

Източната повест е съставена от разкази, обединени от темата: съдбата на сина на персийския цар Кир. В дидактичен тон са предадени притчите на седемте царски философи, които се мъчат да убедят царя в невинността на единствения му син. Решението му да го убие е внушено от завистливата му и зла жена.

Първият новобългарски превод от периода на Възраждането е на Софроний Врачански и датира от 1802 г. Той е включен в ръкописния Втори видински сборник (л. 10—68) под няколко заглавия: на горното поле на всяка страница то е „Баснословие Синтипа философа“, на заглавната страница МИТОЛОГИЯ СИНТИПА ФИЛОСОФА, ПО ПРЕМНОГО РАЗСМОТРЕНА И ПРЕВЕДЕНА ОТ ПЕРСИЙСКОГО ЯЗИКА НА ГРЕЧЕСКОГО ПРОСТАГО ЯЗИКА. А ОТ НАС ПРЕПИСАНА И ПРЕВЕДЕНА ОТ ГРЕЧЕСКОГО ПРОСТРАННОГО ЯЗИКА НА БОЛГАРСКИЯ КРАТКИЙ И ПРОСТИЯ ЯЗИК К РАЗУМЕНИЮ БОЛГАРСКОМУ ПРОСТОМУ НАРОДУ, К ВНЕШНЕМУ ПОЛЗУ ПРОЧИТАЮЩИМ Ю. В ЛЕТО афв [1802] ЮНИА S. НА ВИДИН, а в началото на превода — „Слово Синтипа философа“. Първото печатно издание „Баснословие Синтипа философа“ излиза в 1844 г. в превод на Христати Павлович. В 1854 г. х. Найденов излиза превод на Павлович без промени.

За основа на Софрониевия превод е послужило новогръцкото издание на книгата — „Μυθολογικὸν Συντόμα τοῦ φιλοσόφου“ от 1744 г. преведено от персийски. (А. Алексиева, Преводните повести и романи от гръцки през първата половина на XIX в. (до Кримската война) — Studia balcanica, № 8, 1974, с. 122). Печатано във Венеция, то се смята за едно от първите новогръцки издания на тази книга (изключение прави само известното по каталога на Николас Сарос издание от 1720 г. (Ф. Νηλοῦ, Προσθήκες στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. Т. А: Ἀθήνα, 1973, т. 152, 164). Използваният от Софроний Врачански новогръцки превод е от значение да се хвърли светлина върху качествата на превода му, за да се избягнат предположения и изводи, направени без дозоваване на данните на сравнителния материал (В. Киселков, Софроний Врачански. Живот и творчество. С., 1963, с. 148).

Кое е характерно за Софрониевия превод? Макар че в „Митология Синтипа философа“ (за разлика от други свои преводи) Софроний не вмъква големи пасажии, той прави някои изменения, които го превръщат в съавтор на превеждания текст.

Най-често допълненията на Софроний имат формата на коментар, който прави разказа по-разбираем. Поясненията на българския преводач са от различно естество. Те подсещат читателя за неща, които по-рано са били съобщени в хода на разказа („Ала той час излезе навън това повеление мутлак да убий сина своето“), поясняват авторските думи („нито от оное питие пил, толкоз са било гнусило сърцето му“) или ги допълват с няколко епитета, за да подсилат ефекта от тях („почто имаше на рамото си отгоре една голяма и страшна рана“).

презентация на онова, за което информира разказът. С тях се постига по-подробно и въздействащо описание на действията на героите: „Но той час востана и фати едно древо и би жена си много“.

В единични случаи с кратките си добавки българският преводач придава по-голяма образност на разказа. Показателна в това отношение е една сцена на изневяра, пресъздадена в разказа „Заради одного человека, що тражил и искал да са научи на света дяволините и понирството женское“. Докато гръцкият преводач е предал сухо и информативно поведението на чуждия мъж, заварен в дома на изневеряваща съпруга, Софроний само с няколко думи внася нотка на комичност в поведението на героя: „Скоро востана от одра, *верза си гащиците* и седна на трапезата.“

Разказът „Показание третияго философа“ е интересен с предаването на битовите взаимоотношения между хората и етичните норми, на които те са подчинени. В него изпъкват най-добре особеностите на Софрониевия превод. От една страна, той се освобождава от излишни подробности, а непосредствено след това прибавя нови, които правят по-занимателен разказа.

Фактът, че Софроний вмъква нови детайли в повествованието, показва, че той си позволява известна свобода в превода, за да постигне по-голяма образност при предаване на някои моменти (напр. борбата между кучето и змията в разказа „Показание от пятого философа“).

На по-свободен превод се дължат и различията от гръцката основа при пресъздаване на обстоятелствата. Напр. в разказа „И другое показание“ се долавя различие в обстоятелствата, при които е станала описаната случка: „И тия уже дрехата и отиде у дома на оная *младая* жена и *седе тамо мало*, и като щеше да излезе из дома ея, и тури оная дреха под възглавницата на одра мужа ея и похорати мало сас нся и излезе оттамо и отиде в дома свой“ (вместо в гр. превод: „И като взе дрехата оттам, отиде в къщата на жената и тогава, *влизайки в къщата*, я сложи тайно от жената под възглавницата в леглото на мъжа ѝ“). Аналогични случаи срещаме и в разказите „Показание и басен на жената“ и „Показание жени к царю“.

Отклонения е допуснал Софроний и в онези разкази, където става дума за седмия философ. Навсякъде, където текстът позволява, той го е заменил с „философи“ или „седемте философи“. Може би след увещанията на всеки философ Софроний да е сметнал за по-убедителна общата молба на седемте царски философи. Дори разказа „Седмият философ дойде при царя“ е заменил със „Седем философи придоха при царя“. Тази промяна Софроний въвежда малко преди това в разказа „Ами що учини тая жена“.

Отстъплението от гръцкия текст позволява на Софроний да пресъздаде много по-живо и възбуждащо момента, в който се решава съдбата на царския син. Българският преводач прави съвсем кратка и точна характеристика на състоянието му в този критичен момент, когато животът му зависи от способността на царските философи да убедят царя в неговата невинност: „И он са посрами мало от философите и послуша им моленieto и чакаше ги. *Стояше то окаяно, горкое и безгрешное царское дете безгласно и чакаше кой час ще го посекат*.“ В този пример се проявяват

и елементите на нов художествен вкус у Софроний. Представител на българския възрожденски хуманизъм, той предпочитал и у читателите си интерес и съчувствие към съдбата на героите. (По-късно пасажи като посочения биха се тълкували като явление, предшествуващо сантиментализма в българската възрожденска литература.) В допълненията на Софроний към „Митология Синтипа философа“ се отразяват и просветителските тенденции на неговата писателска и преводаческа работа. На места съвсем обикновени реплики на героите, от които читателят съди за отношенията между тях, в българския превод приемат формулировка на по-обобщени нравствени поуки.

В този Софрониев превод се забелязва предпочитанието на възрожденския преводач да превръща в пряка реч авторовите думи. В такъв вид те стават по-въздействащи, а същевременно се избягва излишното многословие.

В разказа „Заради одного человека, що тражил и искал да са научи на света дяволините и понирството женское“ намираме отразени представите на Софроний за взаимоотношенията между членовете на семейството, на което той е съвременник. Те са много различни от представите на автора на източната повест. Докато гръцкият преводач не се е съобразил с различията в източния бит и се е придържал към персийския вариант, у Софроний в един момент определено се долавя отделяне от него. Само с промяната в числото на един глагол Софроний постига съвсем нова представа — докато селянинът от източната повест, който орял на нивата, сам излял донесената от съпругата му гозба, у Софроний се гощават с нея и двамата.

В „Митология Синтипа философа“ намират израз и религиозно-християнските разбирания на българския писател — дори раждането на детето у Софроний приема религиозно тълкуване: „и подари го Бог едно мужеское дете“.

Трябва да споменем и за някои лексикални особености на този Софрониев превод.

На различни места за едно и също понятие в гръцкия превод Софроний е употребил няколко български. Напр. *ἄρχοντας* е превел ту с князове, ту с архонти или с пашие и бимбашии. Тази практика е най-честа в случаите, когато една и съща дума е употребена в съседство, вероятно за да се избегне повторението. Софроний е превел *κράτος* с град и с кале. Това всъщност не изменя смисъла на думата, като се имат предвид тогавашните представи за градовете крепости.

Българският преводач си е послужил неведнъж със синонимни думи. За да избегне повторението, което е налице в гръцкия превод, напр. *λοιτάρης* превежда на места с баняджия, на места с хамамджия, *κλέπτης* — с крадник, волхва, хайдутин, *πασιδης* — с генералите или пашите. Някъде със същата цел Софроний е склонен да даде транслитерирана гръцка дума, вместо да употреби същото понятие: напр. *φαρμάκ* отначало превежда с фармако, а малко след това — с ядо. Транслитерирани форми Софроний е употребил и там, където не е намерил точната, но все пак те си остават чужди за читателя: мимос, мим, лупос, калата. Срещаме единични случаи, когато в маргиналните бележки преводачът се опитва да обясни значението на транслитерираната дума: напр. към използваната от него дума „орекси“ в текста той е добавил в полето дума с по-познато значение: „ищах“.

В Софрониевия превод се наблюдават някои несъответствия поради несхващане смисъла на думи в гръцкия текст, но те не дават облик на неговия превод.

Що се отнася до стила на българския вариант на „Митология Синтипа философа“, някъде буквалното превеждане на гръцкия текст и неговото влияние над преводача му придават известна скованост. Макар че такива моменти съществуват, те не са многобройни. В общи линии гръцкият текст е схванат вярно от българския преводач. Дори, както видяхме, в някои случаи внесеният от него промени несъмнено повишават степента на художественост на българския превод. Всичко, което Софроний е постигнал в превода си в лексикално и стилово отношение, говори за стремежа му да го направи достъпен на българския възрожденски читател. За жалост обаче той не достига до него, защото остава в ръкопис.

ЕЗОПОВИ БАСНИ

Интересът към античността е характерна черта на просвещенския период. Той се проявява главно към античните автори и техните творби. През Възраждането у нас най-рано този интерес е засвидетелствуван към творчеството на създателя на басните в древността Езоп. Нашите възрожденски книжовници-просветители се обръщат неведнъж към неговите басни. Със своята остроумна повествователна част, нравствени и житейски поуки те стават любимо четиво и на ученици, и на възрастни. Застъпени са в учебната програма на възрожденските ни училища.

До нас са достигнали преводи на Езоповите басни както в ръкопис, така и в печатни издания. Освен превода на Софроний Врачански, останал в ръкопис, в ръкописно-документационния сектор на Народна библиотека „Кирил и Методий“ са запазени още два непълни ръкописа на неизвестни преводачи, единият от които датира от 1812 г. (Ал. Ничев, Един български превод на Езоп от 1812 г. — Език и литература, кн. 6, 1961). Преди да бъдат отпечатани като самостоятелни издания на български език, някои от Езоповите басни били включени във възрожденски учебници — „Рибния буквар“ на Петър Берон, „Славенобългарско детоводство“ на Неофит Бозвели. През втората половина на XIX в. се появяват и самостоятелни печатни издания на Езоповите басни — преводи на Неофит Рилски (издаден от Йоан Емануилович), на Райно Попович, Петко Славейков.

Не може да се твърди с положителност кога за пръв път у нас през Възраждането започва превеждането на Езоповите басни. От запазените преводи в ръкопис и печатни издания хронологически първо място заема преводът на Софроний Врачански, който представлява третата част на Втория видински сборник (л. 69—118).

За основа на преводаческата работа на Софроний е послужило не издание на старогръцки, както се е предполагало, а новогръцки превод на гръцкия книжовник Йоанис Патусас — „Αἰσώπου μύθοι“ от 1766, доказано за пръв път от проф. Ал. Ничев. Този първообраз се отличава в известна степен от старогръцкия оригинал. Характерна негова черта е модернизирването на някои антични понятия, най-често имената на езическите богове се заменят с християнското монотеистично понятие Бог. Патусас е пре-

дал в по-разширен вид поуките на басните, за да направи по-разбираем смисъла на повествователната им част. В повечето случаи обаче промените, които е направил, не изменят смисъла. В езика на превода на Патусас са съчетани елементи на старогръцки, средногръцки и новогръцки — преди всичко от разговорната реч (Ал. Ничев, Софрониевият превод на Езоповите басни — Год. СУ, ФФ, 56, 1963).

Софроний е превел 144, т. е. всички Езопови басни, включени в сборника на Йоанис Патусас. След тях в ръкописа е написал „конец баснем“, поставил е заглавие „Другая басен“ и е прибавил още две не Езопови басни — „Змия и человек“ и „Муж и жена“ (следвайки номерацията на Езоповите басни), — както и два по-дълги правоучителни разказа — „Цар и три паши негови“ и един без заглавие: първата му част се отнася за вавилонската царица Семирамида, а втората е вариант на няколко разказа от книгата „Високи умни хитрости Бертолдови“, обединени в едно — за желанието на жените да се включат в управлението и в държавните работи (л. 118—133).

В основни линии Софроний се е придържал към новогръцкия превод на Патусас. При превода на всяка басня той е отделил поуката от правоучителната част със заглавие „примечание“, което е поставил вместо гръцкото „ἀλλήγορία“. Началото на поуката Софроний въвежда най-често с израза „тая басен казува“ (вм. „ὁ μῦθος δηλοῖ“), но на места тази формула се разнообразява с „тая басен показува“, „тая басен дума“, „тая басен хоче да рече“.

Един от основните принципи, който ръководи Софроний в преводаческата му работа, е преди всичко съобразяването с контекста, с оглед на който намира подходяща дума и израз. Промените, които внася, са предимно лексикално-фразеологични.

В превода на Езоповите басни Софроний е направил някои допълнения по отношение на новогръцкия текст — на места те са съвсем незначителни, а другаде по-забележими (басня № 99, 113, 121, 122). В басня № 7 вмъква цял пасаж, който липсва в превода на Патусас: „о братие и сестри мои, това опаската нам не е токмо безобразно и грозно, ами держи нам и повише тегота“. Към басня 107 — „Орел“ — прибавя още една със заглавие „И друга подобна ей“.

У Софроний се наблюдава стремеж към изясняване на отделни думи, с цел да ги направи по-понятни: напр. *χέρσατα* превежда със „землен тежак скот“. И тук българският преводач е използвал доста нашироко синонимни думи за едно и също понятие в гръцкия текст: карезлия и душманин (вм. *ἐχθρός*), хекимин и доктор (вм. *ἰατρός*), гнездо и легло (вм. *φυλά*), крадник и харсьзин (вм. *κλέπτης*). Когато не може да намери подходяща дума на български, Софроний използва транслитерирана — напр. „портаро“ вм. *πορτάρις*, „мартори“ вм. *μάρτιρες*.

Употребата на чужди думи е една от особеностите на Софрониевия превод на Езоповите басни. Преобладават турски думи, които в условията на робството са навлезли широко в разговорната реч: бахчеванджия, дженк, дженкчия, ахчия, кидер, кяр, себеп, кабахат и др. Срещат се и значителен брой гръцки думи — прокопсия, магер, мигдали, аргасва, педепса.

На някои места Софроний е подведен от новогръцкия текст и превежда отделни изрази буквално. Другаде е допуснал несъ-

ответствия с понятия и изрази от гръцкия текст-посредник, вероятно поради неразбиране на смисъла им. Но те не намаляват значението на превода, особено като имаме предвид условията, при които е работил — без съответни езикови помагала, необходими в преводаческата практика.

Доколкото в новогръцкия превод са запазени имената на езическите богове, Софроний е използвал новогръцката им форма: Ерми, Диа (наред със Зевс).

Често явление в Софрониевия превод е предаването на нравоучителните заключения (поуките) на басните в единствено число вместо в множествено (басня № 10, 23, 28, 75, 79, 80, 92, 103, 109, 127) и обратно (басня 55).

Всички промени, които Софроний внася в превода на Езоповите басни (независимо дали ефектът от тях е положителен или не), говорят за творческо отношение към преводаческата работа, за познаване на новогръцкия език. И макар че е останал в ръкопис, той има значение за нашата преводна възрожденска литература, от една страна, защото е пръв превод на Езоповите басни и, от друга страна, защото е написан на новобългарски език, който тогава все още се формира. Това увеличава още повече степента на неговата достъпност.

За пръв път Софрониевият превод на Езоповите басни е бил издаден от проф. Ал. Ничев в 1963 г. без нормализиране на текста (Ал. Ничев, Софрониевият превод на Езоповите басни... с. 47—113).

Афродита Алексиева

ФИЛОСОФСКИЯ МУДРОСТИ

Четвъртата част от Втори видински сборник — „Философския мудрости“ — представлява извлечение от труда на католическия каноник, професор по богословие и политик Амвросий (Амброзий) Марлиан „Theatrum politicum“, отпечатан на латински през 1631 г., а през 1758 — преведен на гръцки и след това нееднократно издаван. Срещаното в по-стари изследвания твърдение, че Софроний е превел „Theatrum historicum“ от протестантския епископ Вилхелм Стратеман, е отхвърлено от А. Камариано (А. Camariano. Traducerea greacă a „Teatrului politic atribuită gresitului N. Morocardat și versiunile românești. — Revista istorică română, 1943, 11—12. Вж. и А. Алексиева. Преводна проза от гръцки през Възраждането. С., 1987, с. 26). У нас този факт влиза в научно обращение след труда на В. Киселков, който се позовава на Н. Рандов (В. Киселков, Софроний Врачански. Живот и творчество. С., 1963, с. 187). Л. Боева все пак допуска, че Софроний е могъл да познава и съчинението на Стратеман. (Вж. Л. Боева. Софроний Врачански и идеологията на немската Реформация. — В: Българо-немски литературни и културни взаимоотношения през XVIII и XIX в. С., 1985. Към това мнение, както и към статията като цяло са отправяни сериозни несъгласия.)

„Гражданское позорище“ (вж. т. 2 от наст. изд.) представлява

по-пълнен и точен превод на съчинението на Марлиан, в замяна на това пък във „Философския мудрости“ има повече основания да се търси авторското присъствие на българския книжовник. Сравнението между двете произведения, частично направено още от В. Д. Стоянов (вж. В. Д. Стоянов. Два новооткрити саморъчни трудове на Софрония, П сп, № 28—30, 1889) и други изследвачи, показва съществени различия и това поражда предположението, че Софроний преписва и авторизира превод на неустановен книжовник. Други изследвачи предполагат, че Софроний сам е превел от гръцки труда, а Ст. Таринска допуска, че Софроний може да е разполагал с различни източници при работата си над „Философския мудрости“ и „Гражданское позорище“ (вж. Ст. Таринска. Софроний Врачански, румънското общество и румънската литература. — В: Българо-румънски литературни връзки. С., 1980). Детайлно сравнение между „Философския мудрости“ и предполагаем негов източник не е правено. От 30-те глави в съчинението на Марлиан във „Философския мудрости“ попадат 25 с чувствителни промени.

В настоящото издание се прави първи опит за по-пълно запознаване на читателите с „Философския мудрости“. Досега творбата е представяна само чрез кратки откъси (Ив. Моллов. Новонамерен ръкописен сборник на Софрония Врачански от 1802 г. — Сп. на БАН, № 1, 1911; В. Киселков. Софроний Врачански...; М. Стоянов и Хр. Кодов. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 3, С., 1964 и др.), като често са репродуцирани печатани по-рано текстове. Подборът и подготовката за печат тук са направени от Н. Аретов (от началото до гл. „Верен приятел в нужда ест изпитан...“ включително) и от В. Вътов (от гл. „О благополучное време високо да не мудрствува господар...“ до края).

Творбата на Марлиан съдържа определена антипротестантска насоченост. „Философския мудрости“, както и оригиналът, има характерна структура, изградена около поредица от „философски“ (по-точно социологически и политически) тезиси, илюстрирани от множество повече или по-малко разгърнати повествователни истории, цитати и пр. Забелязва се известно напрежение между „трактатните“ и „повествователните“ елементи, като двата типа и особено тяхното единство имат своето значение за верния исторически прочит. Тук при подбора са включени практически всички глави на произведението, като стремежът е да се представи в определен обем възможно най-пълно цялостната структура, идейната платформа на творбата, разнообразието (жанрово, географско, историческо) на илюстриращите истории. Особено в първата половина на произведението съкращенията обхващат предимно повторенията, като тези случаи по правило са посочени в бележките, както и някои доста сходни истории, отнесени към различни исторически или библейски личности, а също и илюстрирането на един тезис с повече истории. Предимно във втората половина на произведението някои глави, които представляват по-малък интерес за днешния читател, са съкратени по-решително, но е запазена проблематиката, авторовата мисъл, разбиранията на Софроний дори и в тези случаи, когато книжовникът си противоречи. Стремежът към автентичност налага да се даде представа за многото отклонения от разглежданите тезиси, да се включат образци от теологически-

Илюстриращите истории, анекдоти, цитати и пр. принадлежат към един специфичен пласт от европейската култура и „Философския мудрости“ съдействуват за приобщаването на българската книжнина към него. Без претенции за изчерпателност могат да се изброят редица антични автори, които се появяват за първи път на български език чрез откъси от техни съчинения, пряко цитирани в превод или преразказани — Овидий, Вергилий (при това нерадко със стихове), Диоген Лаерций, Лукиан. Широко са застъпени истории като Херодот, Тит Ливий и др.; по сходен начин някои от тях присъствуват и в по-старата книжнина, но не така масирано. Това са все въпроси, които чакат своето изследване.

Некодифицираният език и правопис по времето на Софроний, естествените технически, а и преводачески неточности, както и фрагментарният характер на произведението, което не е подчинено на хронологически принцип, сериозно затруднява идентифицирането на имената, събитията и цитатите, което не винаги е възможно, поне на този етап от изследването на Софрониевото творчество. При това известна част от заслужаващите внимание лица, епизоди и цитати отпадат от предлагания тук съкратен вариант на „Философския мудрости“. В някаква степен празниците се допълват с откъсите от „Гражданское позорище“, поместени във втория том на настоящото издание. И все пак читателят не получава изчерпателна цялостна представа за Софрониевата картина на света според „Философския мудрости“ и „Гражданское позорище“.

Много от илюстриращите истории и анекдоти са повторени (един или повече пъти) във възрожденската книжнина през следващите десетилетия — „Рибния буквар“ (1824) на П. Берон, „Славяно-българское детоводство“ (1835) на Н. Бозвели и Ем. Васкидович, в периодичния печат и пр. В известен смисъл „Философския мудрости“ налага един плодотворен модел за общуване с античността, един характерен и важен за развитието на възрожденската книжнина начин за използване на кратки повествователни фрагменти в по-голям текст; от творбата на Софроний тръгват редица плодотворни традиции. Поради характера на изданието, а и поради непълната разработеност на тази проблематика обаче подобни въпроси не се разглеждат в бележките. Тъй като и въпросите около прекия източник и първоизточниците на фрагментите и текстологическите проблеми, свързани с „Философския мудрости“, не са окончателно решени, то и в това отношение бележките не са изчерпателни. За да се избягнат повторенията, част от сведенията са включени в общия именен показалец към тома, който допълва бележките. Те са подготвени от Н. Аретов, в някои случаи с помощта на консултантите Вл. Атанасов и П. Янева — тогава те са подписани с техните инициали. Посочените в бележките източници са сверени повторно от П. Янева.

Не е напълно ясно откъде започва текстът на „Философския мудрости“. Повтарящото се над всяка страница оглавение започва от л. 134-а, но текстът до заглавието „О истине“ (л. 135-6) не се различава особено от предходните басни. Според В. Киселков „всъщност насловът „Философския мудрости“ подхожда повече за заглавие на петте епизода за онези философи, за които се разказва в първата част от този отдел“ (вж. В. Киселков, цит. съч., с. 141). Тази неназована кратка „първа глава“ е пропусната в настоящото издание.

1 Атиняните не са писали имената на хартия (такава не е имало тогава), а са гласували с черни и бели камъчета, на които понякога са написвали името на човека, за или против когото са гласували. Съдът се е провеждал в т. нар. Съвет на 500-те — едно от десетте отделения на атинската съдийска институция. В. А.

2 Плутарх. Успоредни животописи. Солон. 28, 1. Вж. още Херодот. История. I, 29—33. П. Я.

3 Вж. Съдии израилеви. 1: 7.

4 Вж. Съдии израилеви. 9: 5.

5 Войската на султан Баязид бива разбита, а той пленен от татарите на Тамерлан (Тимурлан) в битката при Ангора (Анкара) през 1402 г. По това време Търновското и Видинското царство са вече завладени (1393 и 1396 г.). Споменаването на Баязид (и в гл. „О благополучное время високо да не мудрствува господар...“) вероятно е Софрониева прибавка (вж. А. Алексиева, цит. съч., с. 34).

6 Имп. Валент не е „злогонител“ на християните. Дошъл на власт скоро след Юлиан Отстъпник, той действа за възстановяване на християнството, но е привърженик на арианите (вж. бел. 173 и 177) и преследва техните противници. Загива край Адрианопол (Одрин) в битка с въстаналите гали. Вж. Амиан Марцелин. Дела. XXXI, 11, 1. За победата на българите (смесвани с готите) над Валент (Уалент) и смъртта на императора пише и Паисий в „История славянобългарска“.

7 Изход. 20: 5. Пророкът е Мойсей.

8 През 602 г. сл. н. е. войнишко въстание сваля и екзекутира имп. Маврикий и поставя на негово място стотника Фока, управлявал до 610 г., когато е свален от Ираклий.

9 Вж. Кн. Юдит.

10 Вж. Четвърта кн. Царства, 18 и сл.

11 Мотивът е популярен в древността. Вж. Кн. на пророк Данила, 5; също у Ксенофонт, Херодот и др.

12 Вж. Трета кн. Царства, 13.

13 Вж. Числа, 16. Бунтовниците са Датан и Авирон, за които се говори по-долу.

14 Вж. Четвърта кн. Царства, 2: 23—24.

15 Вж. Първа кн. Царства, 21 и 22. Убитите свещеници са 85, а според гръцкия превод на 70-те — 305.

16 Кн. на пророк Михей, 3: 12.

17 Вж. Псалтир, 102: 15.

18 Псалтир, 91: 13.

19 Светоний. Дванадесетте цезари. Божественият Тит, 8. В. А.

20 Вж. Диоген Лаерций. Животът на философите. I, 36.

21 Диоген Лаерций свързва мотива с Талес, а други — с Емпедокъл; среща се и у Псевдокалистен (Животът на Александър, I, 14), където Александър нарочно хвърля Нектонаб в яма, за да му покаже, че не познава бъдещето. Предполага се, че първоизточникът на мотива е басня на Езоп.

22 Битие, 3: 19.

23 Евангелие от Матей. 26: 22.

24 Еклесиаст, 9: 12.

25 Диоген Лаерций. Животът... II, 13. Той разказва подобна история и за Ксенофонт (II, 54).

²⁶ Митологическо същество, описано от Плиний Стари. За него вж. и Артемидор. Съногедения. IV, 56. В. А.

²⁷ Битие. 25 : 32.

²⁸ От тук до края на главата текстът (включително и прескочените епизоди) следва с малки съкращения част от гл. „О, господарю, всякога да мислиш, почто наскоро хоче да са разсипи животът твой и тогава хоче да погинути все гордостни талози твои“.

²⁹ Херодот. История. II, 78. В. А. Историята не е включена в гл. „О, господарю, всякога да мислиш...“

³⁰ Еклезиаст. 2 : 14.

³¹ Срв. Авъл Гелий. Атически ноци. XVII, 17. Тук се говори за 25 езика, които Митридат владеел.

³² Вж. Плутарх. Успоредни животописи. Темистокъл. 5: „Но на народа Темистокъл се харесваше както заради това, че по памет можеше да назове името на всеки гражданин, така и заради това, че беше безпристрастен съдия в съдебните дела.“ В. А.

³³ Такава памет притежавал не прочутият философ Сенека, а неговият баща. За тези му способности се говори в достигналия до нас сборник от упражнения по риторика, носещ неговото име. В. А.

³⁴ Смесване на няколко антични сентенции. Надписът в храма на Аполон е гласял: „Познай себе си!“ Към него е прибавено римското „Помни смъртта!“ В. А.

³⁵ Срв. Лукиан. Харон или огледът на горния свят. 19: „Та искам, Хермесе, да ти кажа на какво ми приличат хората и целият им живот. Все още си виждал водните кълбенца, вдигнати от някой падащ от високо ручей, нали. За мяхурчетата говори, от които се образува пяна. Та, значи, едни от тях са малки и веднага се пукват, изчезват, а други издържат дълго и поглъщат всички останали, до които се допират, та набъбвайки все повече и повече, се превръщат в голяма топка, докато не дойде моментът и те да гръмнат. Щото иначе не може. Та това е човешкият живот. Хората са мяхурчета, издути от някакво духване, едни повече, други по-малко; така че едните са нетрайни и бързопреходни, а другите още с раждането си умират. Няма как, всички неизбежно трябва да се пукнат.“ В. А.

³⁶ Събрано послание на ап. Иаков. 4 : 14.

³⁷ Кн. на ап. Исая. 40 : 6.

³⁸ Кн. на Йов. 14 : 2.

³⁹ Пропуснатите епизоди — за Оди (т. е. Едип) и за умрелия Александър — са повторени по-долу, в гл. „О, господарю, всякога да мислиш, почто наскоро хоче да са разсипе животът твой“.

⁴⁰ Изречението е изписано с червено мастило в ръкописа.

⁴¹ Текстът на тази глава съответствува на началото на гл. 4 „В четении прилежащият господар много любезен и страшен бива и разширява ся в славе царство его“ от „Гражданское позорище“.

⁴² Вж. Сенека. За милосърдието. В. А.

⁴³ Началото на гл. „О многоглаголане и о въздержании“ има съответствие в гл. 7 „Господарское молчание управление души ест“ от „Гражданское позорище“. Там е посочен и източникът на историята за Авва Памф — „Касиодор философ“. Вероятно това е християнският латински писател Флавий Магн Аврелий Касиодор, автор и на „За изучаването на религиозната литература“.

⁴⁴ Общо място в античните произведения на морални теми.

Слушането се е смятало за добродетел, защото на преден план е стояло предаването на човешкия опит, а не евристиката. Възпитаван е бил вкус към онаследяване на ценностите, а не към създаването им. В. А.

⁴⁵ Диоген Лаерций. Животът... Теофраст. V, 40.

⁴⁶ Кн. Премъдрост на Исус Сирах. 25 : 3.

⁴⁷ Срв. Плутарх. Успоредни животописи. Александър. 21—22.

⁴⁸ Вж. Херодот. История. V, 25: „За това, че Сисамн, един от царските съдии, подкупен с пари, произнесъл несправедлива присъда, цар Камбис заповядал да го убият и да го одерат. Кожата му била ошавена, нарязана на ленти, с които било обвито креслото на съдията. След това Камбис назначил за съдия сина на Сисамн — Отан — с напътствието да помни от какво кресло раздава правосъдие.“ В. А.

Този епизод, както и сходният следващ, прескочен тук (за Артаксеркс), се откриват в гл. 9 „Икономия чистая и разум украсява господаря и памет его в благословение бива“ от „Гражданское позорище“. Пак там е включен и епизодът, разказан от папа Инокентий.

⁴⁹ Плутарх. Моралия. III, 180, 11. П. Я.

⁵⁰ Една от основните тези в „Държавата“ на Платон. Тя неколкократно се повтаря във „Философския мудрости“ в различни варианти. У Платон не е формулирана по същия начин, пресилено би било да се говори за някаква по-сериозна връзка между „Държавата“ и „Философския мудрости“.

⁵¹ Вж. Диоген Лаерций. Животът... V, 20. В. А.

⁵² Първият от прескочените тук два кратки епизода приписва на Диоген сравнението на неукния човек с „камен върху камен“ (срв. и съкратения епизод от гл. „Господар, кога има сас наука книжна съдружено...“), а вторият е за неколкократно споменаваната по-нататък радост на Филип за това, че Александър се е родил във времето на Аристотел.

⁵³ Това е всеизвестният мит за раждането на Атина от главата на Зевс. Странно звучи, че Филип го бил чувал като философска притча, а не като мит. В. А.

⁵⁴ Срв. Херодот. История. II, 172 и сл. Историята е допълнително елинизирана. Разказът за Амасий е включен в гл. XVI „Со благостия и с премудрост и с добротворение украсения господар, тогава имя его благословено хоче да бъде“ от „Гражданское позорище“. Тази глава не е включена във „Философския мудрости“.

⁵⁵ Изречението обединява два крилати изрази — „Човек за човека е бог“ (от незапазена комедия на Цецилий Стаций) и „Човек за човека е вълк“ (Плавт).

⁵⁶ Псалтир. 139 : 4.

⁵⁷ Контаминация от два анекдота, достигнали до нас чрез Диоген Лаерций. Животът... VI, 38 и VI, 68. В. А.

⁵⁸ Прескочените епизоди („Крез и Солон“, „Лудовик и султана“, „Агагтоклия, цар сикелийски“ и „Иосиф“) са включени в гл. „О благополучное время високо да не мудрствува господар...“.

⁵⁹ Дамокъл не е бил философ, а придворен на сиракузкия тигран Дионисий II. Историята е разказана от Цицерон (Тускулански беседи. V, 21). В. А.

От разказа за Дамокъл до разказа за разговора между Пла-

тон и Дионисий текстът на „Философския мудрости“ има съответствие в гл. „Господарское состояние кога е всякоги трудно и бедно, коя полза ему от бдение“ от „Гражданское позорище“.

60 Според Клавдий Елиан Хиерон е бил образован, милостив и справедлив владетел. В. А.

61 Не е ясно за кой от Антигоновците става дума. Вероятно за Антигон Гонат, цар на Македония (276—239 пр. н. е.). В. А.

62 Гл. „О молчание“ съответствува на гл. 7 „Господарское молчание управление души ест“ от „Гражданское позорище“. Оттук текстовете на двете творби са сходни.

63 Срв. Светоний. Дванадесетте цезари. VI. В. А.

64 Вж. Диоген Лаерций. Животът... I, 104: „На неговата статуя било написано: „Обуздавай език, корем, член.“ В. А.

65 Първо послание на ап. Павел до коринтяните. 6: 18.

66 Плутарх. Моралиа. III, 179, 3. П. Я.

67 Вж. Ксенофонт. Киропедия. VI, 4, 7. „Та нали, когато аз попаднах в плен и, бях определена да му бъда наложница, Кир не пожела да ме вземе ни като робиня, ни като свободна, но покрит с позор прислужница, а ме запази за тебе, взе ме под своя защита, сякаш съм жена на брат му.“ Това са думи на Пантея, жена на Абрадат, цар на град Суза (днес в Иран). В. А.

68 Срв. Омир. Одисея. XII, 166—200.

69 Изнасилването на Лукреция, жена на римския благородник Тарквиний Колатин, от сина на царя Секст Тарквиний дало повод да бъде извършен преврат и царската власт в Рим да бъде премахната. Вж. Тит Ливий. От основаването на града. I, 57—60. В. А.

70 Вж. Битие. 34.

71 Във „Философския мудрости“ е прескочена гл. 9 „Икономия чистая и разум украшава господаря и памет его в благодь бива“ от „Гражданское позорище“. Оглавлението „О советниках“ е пропуснато, вероятно механично, от В. Киселков (цит. съч., с. 142) при изреждането на главите на „Философския мудрости“.

72 При споменаването на отрицателните качества на владетелите има различия с гръцкия източник, дължащи се вероятно на преводически неточности (вж. А. Алексиева, цит. съч., с. 41).

73 Клавдий Елиан разказва две истории във връзка с прочутата картина на художника Зефксис, изобразяваща Елена. Първо, че взимал такса за гледането ѝ, затова хората наричали изображената на картината Елена Хетерате (Пъстра история. IV, 12). Второ, че художникът Никомах останал смаян, като виждал картината. Попитан от някакъв човек защо толкова се дивя на видяното, отговорил, че ако неговият събеседник имал очите му, не би го питал (XIV, 47). В. А.

74 Имат се предвид многобройните знамения за близката смърт на Гай Юлий Цезар, на които той не обръщал внимание. Описани са в биографиите му от Светоний и Плутарх. В. А.

75 Атина по това време не е имала цар, а е управлявана от народно събрание, сенат, магистрати. В. А.

76 Диоген Лаерций. Животът... IV, 60. Лакид говори за статуя.

77 Мисълта е приписвана на Диоген.

78 Срв. Херодот. История. III, 34—35. Там убитият е син на Прекраспес.

79 Втора кн. Царства, 12.

80 Срв. Кн. на пр. Иезекил, 34. Цитатът е неточен.

81 Вж. Трета кн. Царства. 12.

82 Евангелие от Лука. 12: 48.

83 Евангелие от Матей. 22: 21; Марко 12: 17.

84 Послание на ап. Павел до римляните, 13: 1.

85 Първо съборно послание на ап. Петър. 2: 17.

86 Евангелие от Матей. 10: 28.

87 Вероятно се има предвид Никеийският първи събор на християнската църква (325 г.), на който наред с други е разглеждан и въпросът за църковната йерархия. Вж. още бел. 169.

88 Евангелие от Матей, 5: 17.

89 Вж. Херодот. История. III, 31.

90 Най-обемният от прескочените тук епизоди („Селевкия, локорский цар“) присъствува по-горе, в гл. „О многоглаголане и о въздержание“.

91 Тит Манлий Торкват, римски консул, в 340 г. пр. н. е. е наказан със смърт сина си за нарушаване на военната дисциплина. Вж. Тит Ливий. От основаването на града. VIII, 7. В. А.

В превода на този епизод е допусната неточност, която отсъствува в „Гражданское позорище“ — синът на консула е предизвикан на бой, не той търси битката.

92 Вж. Първо послание на ап. Павел до Тимотей. 1: 9.

93 Пропуснатият тук кратък епизод за Траян присъствува по-горе в гл. „О многоглаголане и о въздержание“.

94 Пропуснатият тук епизод за Александър и Дарий присъствува по-горе в гл. „О многоглаголане и о въздержание“.

95 Контаминация от антични анекдоти. Ако Крез е живял в средата на VI в. пр. н. е., той едва ли би могъл да знае каквото и да е за Рим и легендата за Ромул и Рем, тъй като Рим по това време е малък и твърде див град. В. А.

96 Вж. Битие, 25 и др.

97 Освен два кратки фрагмента тук е прескочена и малко поразгърнатата история за Давид, Голиат и Саул. По-долу, в гл. „На господаря слава ест да варди вярност, ако не держи — голямо е тому безчестие“, мотивът е разработен в по-различен от библийския вариант (срв. Първа кн. Царства, 17 и сл.).

98 Сюжетът е познат от „Седмина срещу Тива“ на Есхил и „Антигона“ от Софокъл.

99 Херодот. История. I, 107—119.

100 Навярно става дума за Птоломей Керавен, син на Птоломей I Гонат и Евридика, отстранен като престолонаследник на египетския трон, отишъл при Селевк I, убил го в 281 г. пр. н. е. след неговата победа над царя на Тракия Лизимах. Избран от войската за цар на Тракия и Македония. Оженил се за Арсиноя, вдовица на Лизимах, убил синовете ѝ, а нея изпратил в изгнание на остров Самотраки. Загива в 279 г. пр. н. е. в битка с галите, нахлули в Мала Азия. Вж. Юстин. Кратко изложение. 17, 2, 7; Атеней. Гошавка на мъдреците. XIV, 621. В превода има неточности при представянето на роднинските отношения между лицата. В. А.

101 Пизаний убива Филип според Псевдокалпистен („Животът на Александър“, I, 24) и Плутарх („Успоредни животописи“, Александър. 10, 6—7), но и според двамата Александър не е свързан с убийството. Тук, както е посочено, източникът е Марк Юниан Юстин. В следващата глава е прескочен друг епизод, също неиз-

- реиският историк Йосиф Флавий.
- 102 Историята на Семирамида, втората от двете, които са прескочени тук, присъства и като самостоятелен фрагмент сред „Другие басни“ във Втори видински сборник (вж. по-горе).
- 103 Откровение на св. Йоан. 12:7. Цитатът е приблизителен.
- 104 Вж. Четвърта кн. Царства. 20:17.
- 105 Плутарх. Успоредни... Александър. 29.
- 106 Постъпката на Атилий Регул, пленен от картагенците, е описана от Цицерон. За задълженията, 3. 99. В. А.
- 107 Вероятно алюзията е с трактата на Сенека „За снисходителността“, където Август и Ливия водят подобен разговор. Трудът е посветен на Нерон. В. А.
- 108 Плутарх. Успоредни... Ликург. 3. В. А.
- 109 Плутарх. Успоредни... Камил. 10. Става дума за обсадата на фалиският град Фалерий. В. А.
- 110 Срв. Плутарх. Успоредни... Антоний, 32. Срв. още Шекспир: „Антоний и Клеопатра“ (II, 7). У Плутарх пиратът Менас предлага на Секст Помпей да убие Антоний и Октавиан Цезар и по този начин да му предостави властта над цялата римска държава, а не само над Сицилия и Сардиния, които Антоний и Октавиан Цезар му отстъпват. У Шекспир застрашените от убийство са повече.
- 111 Вж. Херодот. История. I, 207, 211—215, с известни различия.
- 112 Срв. Авъл Гелий. Атически нощи. IX, 3.
- 113 Пропусната е гл. 16 „Со-благостиния и с премудрост, и с добротворение украсен господар, тогива имя его благословено хоче да бъде“ от „Гражданское позорище“. Гл. „Свещеное писание тшателно коги прочита господар, тогива са управя мирно царство негово“ от „Философския мудрости“ напомня за гл. 17 „Священно писание прилежно кога почита господар, тогива са мирно управя царство его“ от „Гражданское позорище“ главно по заглавие, но от диалога между Ион Пикон и Мирандула започва да съответствува на следващата, 18 глава от „Гражданское позорище“ — „Часто да помишлява господар, како человек ест и заради небето рожден ест, и тогива не хоче да има ни един на свете почета.“
- 114 Въпросът за трите лица (ипостаса) на бога е централен за християнското богословие, в различна форма е познат и на други религии. Едно от основните различия между православия и католицизма е, че според православия св. дух произхожда от бог-отец, докато според католицизма — и от бог-син.
- 115 Учението на Арий от Александрия (IV в.) се различава от ортодоксалната доктрина по това, че бог-син не е „единосъщ“, а „подобносъщ“ с бог-отец, т. е. у бог-син (Христос) човешката природа е по-значителна от божествената. На първия вселенски събор в Никея (325 г.) арианите са осъдени и обявени за еретици, но учението им продължава да съществува. Още в края на IX в. Константин Преславски превежда четири слова против арианите от Атанасий Александрийски. Противоариански пасаж се среща и в ред преводни жития.
- 116 Диоген Лаерций. Животът... II, 6—7. В. А.
- 117 Писане на ап. Павел до евреите. 13:14.

- 118 Псалтир. 120:1.
- 119 Плутарх. Успоредни... Пир. 14. В. А.
- 120 Тази постъпка на Хелиогабал е описана в биографията на императора от Елий Лампридий, поместена в сб. „Писатели на историята на римските императори“. В. А.
- 121 Евангелие от Йоан. 19:28.
- 122 Срв. Плутарх. Успоредни... Деметрий. 22; също и Авъл Гелий. Атически нощи. XV, 31. Вариантът във „Философския мудрости“ е различен, по-близък до А. Гелий.
- 123 Оттук започва известно разместване на главите спрямо „Гражданское позорище“. Прескочени са гл. 19, 20 и 21 от „Гражданское позорище“, които са вмъкнати по-долу в текста на „Философския мудрости“. Гл. „Верен приятел в нужда ест изпитан...“ съответствува на гл. 22 със сходно заглавие, както и на следващата гл. „О благополучие да ся не въздига господар, тогива не са поклатя царство его“.
- 124 Първо съборно послание на ап. Йоан. 3:18.
- 125 Плутарх. За приятелството. 3.
- 126 Кн. на пророк Варух. 3:6—20.
- 127 Срв. Плутарх. Успоредни... Цезар. 38. „Продължавай напред, добри човече, бъди смел и не се бой. С тебе плува Цезар и неговата съдба“.
- 128 Срв. Псевдокалостен. Животът на Александър. III, 31. Плутарх, който знае слуховите за отравянето на Александър от Ксандър, син на Антипатър, или от други, се съмнява в достоверността им. Както е известно, книгата на Псевдокалостен е в основата на разпространените в България Александрии. Този, а и други епизоди от Александрия са познати на българската книжнина и по-рано.
- 129 Главата съответствува на гл. 25-а от „Гражданское позорище“ със сходно заглавие. Прескочената гл. 24 е вмъкната по-долу. Следващите три глави повтарят реда от „Гражданское позорище“.
- 130 Вж. Кн. на пророк Исаия 58:7.
- 131 Оттук до цитираната мисъл на пророка: „Придоша мя вся блага заедно сас них“ текстът е прибавка на Софроний (вж. В. Киселков, цит. съч., 143—147). Ако се съди по сравнението с „Гражданское позорище“, вмъкнатият текст свършва няколко изречения по-горе („Спроти това сме ний должни всякоги тая милостиния да я не оставяме“), откъдето започва съвпадането между двата текста. За разлика от други изследвачи В. Киселков (цит. съч., с. 149) се съмнява, че упреците към българските калутери могат да принадлежат на Софроний.
- 132 Кн. Премъдрост на Исуса, сина Сирахов. 29:15—16.
- 133 От тук до към края на главата текстът вероятно е Софрониева прибавка.
- 134 Евангелие от Лука. 9:31. Мойсей и Илия се явяват на Исус и разговарят за смъртта му, Петър, Йоан и Яков присъствуват.
- 135 Срв. Херодот. История. II, 78.
- 136 За думите на Яков, Исая и Йов вж. бел. 36, 37 и 38.
- 137 Това е прочутата гатанка, която сфинксът задава на всеки чужденец, пристигнал в Тива. Тя е разгадана от Едип. Вж. Аполдор. Библиотека. III, 5, 8. Също Софокъл. „Едип цар“ и др.
- 138 Псевдокалостен. Животът на Александър. III, 5.

- 139 Вж. Книга на пророк Даниила. 2: 31—33.
 140 Срв. Псалтир. 81: 7. „Но вие ще умрете като човеци и ще паднете като всички князе.“
 141 Кн. на Йов. 1: 21.
 142 Трета кн. Царства. 11: 11.
 143 Битие. 15: 1.
 144 Срв. Изход. 17: 11 и сл. Тук не става дума за молитва в точния смисъл на думата — „и колъем вдигнеша Мойсей ръцете си, надвиваше Израил, а колъем спуснеша ръцете си, надвиваше Амалик“. Войските на Израил се предвождат от Исус Навин.
 145 Вероятно става дума за управителя на Италия Максений, който, след Диоклетиан, продължава да преследва християните. Срещу него се вдигат управителите на източните области Лициний и Константин и го разбили пред Рим. При бягството си Максений издава Миланския едикт. Понеже армията на Константин била по-малобройна, по-късно в християнските среди възниква легендата за замяната на традиционния римски орел с кръст.
 146 Започващата тук възхвала на Русия и руските владетели е приписвана на Софроний (вж. В. Киселков, цит. съч., с. 143). По-късно е установено, че тя е близка до източника (вж. А. Алексеева, цит. съч., с. 31).
 147 Псалтир. 110: 10. Вж. също Притчи Соломонови. 1: 7.
 148 Вж. Първо послание на ап. Павел до коринтяните. 15: 56.
 149 Свободно представяне на събития от Изход, гл. 14 и по-рано.
 150 Срв. Светоний. Дванадесетте цезари. VIII, 13.
 151 Фармазони — вер. франкмасони — само за тях би могъл да се отнася и изразът „що са нахождат и до днес“. Масонството (франкмасонството) е мистично религиозно-етическо течение, възникнало през XVIII в. (т. е. след написването на труда на Марлиан, става известно немного преди първия гръцки превод на същото съчинение). Масонството препоръчва като средство за преустройство на обществото побратимяването и моралното усъвършенстване; създава свои тайни обществени структури.
 152 Манихейство — дуалистично учение, своеобразно съчетание на християнството със зороастризма. Отхвърля Стария завет и голяма част от Новия. Някои от идеите му преминават в богомилството.
 153 Този стих по-горе се приписва на Овидий.
 154 Четвърта кн. Царства, 5: 1—7.
 155 Тази глава съответствува на пропуснатата по-рано гл. 24 от „Гражданское позорище“.
 156 Вероятно става дума за старогръцкия бог Еол, а по-долу — за Борей и Нот.
 157 Срв. Сенека. За щастливия живот. XV. „Онзи човек, който притежава добродетелта, ще стои твърдо на своя пост и ще понесе всички събития не само търпеливо, но и охотно, знаейки, че всички трудности на човешкото съществуване са резултат на един естествен закон.“
 158 Диоген Лаерций. Животът... IX, 59.
 159 Главата съответствува на пропуснатата по-горе гл. 19 от „Гражданское позорище“ — „Лесное и свободное камто господар приходонос славно ест...“.

- 160 Подобен епизод, представящ обаче Юстиниан в твърде различна светлина, има у Прокопий. Тайната история. 9.
 161 Тази глава и следващата съответствуват на гл. 20 и 21 от „Гражданское позорище“ — „Клеветника, досадителя и шепотника, им думите лесно не слушай, о, господарю, зам да бъде царство твое мирно“ и „Верен приятел и в нуждах изпитан да не отлучва его от себе господар, но почетно да го люби, тогива крепко бива царство его“.
 162 Псалтир. 56: 5.
 163 Кн. на Еклезиаста. 10: 2.
 164 Плутарх. Успоредни животописи. Деметрий, 42. Но тук не става дума за обожествяване.
 165 Кн. на пророк Даниила. 3.
 166 Плутарх. Моралиа. III, 178, с. 19. П. Я.
 167 Книга на пророк Исаия. 5: 20.
 168 Последните две глави от „Философския мудрости“ и „Гражданское позорище“ съвпадат.
 169 Освен Миланския едикт (313 г.), с който всички религии (вкл. и християнството) се изравняват, и участието му в Никейския събор (325 г.) Константин I неколкократно дава права и привилегии на духовенството, описани от църковния историк Макарий Теодорет или запазени като текстове. Въпреки възхвалите на християнските писатели Константин не се покръства. За него и за отношенията му с епископите става дума и другаде във „Философския мудрости“, като казаното не съпада напълно (вж. и бел. 87).
 170 Евангелие от Матей. 5: 13—14. „Вие сте солта на земята. Но ако солта загуби сила, с какво ще се направи солена... Вие сте светлината на света...“ Цитатът от Лука (14: 34) е неточен. Там е казано само — „Солта е добро нещо, но ако солта загуби сила, с какво ще бъде подправена“. У Малахий също отсъства цитираната мисъл. В Книга на пророк Михей (3: 1) се открива нещо по-различно: „Слушайте, главата на Якови и князе на дома Израилев, нали вие трябва да знаете правдата...“ В Изход многократно се говори за свещениците — Аарон и синовете му, — вероятно някое от изреченията оттук е цитирано твърде свободно или се е изменило при превода.
 171 Тук и по-долу критиката е насочена против протестантството.
 172 Фразата е приписвана на император Юлиан Отстъпник от християнската традиция, вероятно първо от Макарий Теодорет.
 173 Става дума за императорите Валент и Валентиниан. Вж. бел. 6.
 174 Евтихианска ерес — учението на епископ Евтихий, противно на арианството (вж. бел. 115), защитава идеята, че божественото в Христос доминира, че неговата природа е една — божествена (оттам и по-разпространеното име на учението и неговите привърженици — монофизити). Сектата е широко разпространена през V в., осъдена е на четвъртия вселенски Халкедонски събор (451 г.) и по-късно, но продължава да съществува. Император Юстиниан действително първо преследва монофизитите, но след това им прави някои отстъпки.
 175 Монтелизъм — учение, развито от цариградския патриарх Сергий, според което у Христос има две природи (боже-

ствеца и човешка), но една воля (думата „единоволна“ у Софроний е калка). В отremeжа си да примири крайните разбирания император Ираклий се обръща към монтелизма.

176 Лъв (Леон) V е един от императорите иконоборци. Иконоборството (за което става дума и в някои от прескочените епизоди) е религиозно учение (VIII—IX в.), което отхвърля иконопочитанието, стреми се да реформира църквата и да ограничи политическото ѝ влияние. Оглавено от императори (започнало при Лъв III), то среща сериозна съпротива и не успява да се наложи.

177 Тук, както и по-горе, става дума за някои от основните еретически учения и техните водачи. Арианство — вж. бел. 115. Манихейство — вж. бел. 152. Несторианство — религиозно учение, близко до арианството. Според него Исус Христос е човек. Осъдено на третия, Ефески събор през 431 г. Учението на Присцилиан (IV в.) е сродно с гностицизма. Присцилианците смятат, че светата троица се слива в Христос; те проповядват аскетичен живот. Донатистите — последователи на епископ Донат (VI в.) — също са обявени за еретици. Учението им е насочено против богатите и властта.

Симон Влхва не е основател на подобно учение. Споменаван е в „Деяния на апостолите“ (8:9—14) и в многобройни легенди. От тях е взета и историята за това, как в Рим скочил от кула, демоните го задържали във въздуха, но апостол Петър им заповядал да го пуснат.

Николай Аретов

ААРОН — библейски персонаж, първосвещеник и родоначалник на свещеническата каста, брат на Мойсей — 197, 381.

АБРАДАТ — цар на Суза (днес в Иран), победен от Кир Стари — 376.

АВАКУМ ПЕТРОВ (1620/21—1682) — протопоп. Руски книжовник и религиозен деец, водач на старообрядството, автор на автобиографично „Житие“ — 357, 358.

АВВА ПАМФО — вж. Памфилий

АВВА МАКАРИЙ — вж. Макарий

АВГУСТ, ГАЙ ОКТАВИАН (63 пр. н. е. — 14 сл. н. е.), у Софроний АВГУСТ КЕСАР — племенник и наследник на Гай Юлий Цезар, обявил се за император. Август е титла („император“) — 208, 256, 272, 280, 281, 378.

АВГУСТИН БЛАЖЕНИ, АВРЕЛИЙ (354—430), у Софроний СВЕЩЕННИЙ АВГУСТИН и др. — религиозен деец и писател, в младостта си манихеец, канонизиран за светец. Автор на „За божия град“, „Изповеди“ и мн. др. Един от отците на църквата — 207, 231, 239, 251, 257, 268, 271, 299.

АВИМЕЛЕХ — библейски персонаж, владетел на евреите, син на Гедеон — 194.

АВИРОН — библейски персонаж. Заедно с Датан се разбунтувал срещу Мойсей и бил погълнат от земята — 197, 373

АВКСЕНТИЙ — милански епископ („архиерей“), наследен от Амброзий — 328

АВРААМ — библейски персонаж, един от патриарсите на евреите — 245, 303

АВРЕЛИАН, ЛУЦИЙ ДОМИЦИИ (214—275) — римски им-

При отбелязаните със звездичка (*) имена идентифицирането е предполагаемо било при някое от споменаванията, било при всички. Имената, които са обяснени според контекста, са отбелязани с две звездички (**). Курсивирани имена отправят към настоящия показалец. Въпреки усилията на съставителите някои имена останаха неидентифицирани.

ператор и пълководец, илириец по произход. Води успешни войни с готите — 301

АГАТОКЪЛ** — сицилийски владетел — 375

АГРИПИНА — майка на Нерон — 250

АДАМ — библейски персонаж, първият човек — 202, 307, 309

АДОНИВЕЗЕК — библейски персонаж, наричан Адониседек (Исус Навин, 10:1) и Адони-Везек (Съдии израилеви, 18:7), ерусалимски цар — 194

АДРИАН — вж. Хадриан

АИДИН — турски паша, действувал срещу Пазвантоглу — 47

АКСАГОР — вер. Анаксагор

АКТЕЙ — 326

АЛЕКСАНДЪР I*, у Софроний АЛЕКСАНДЪР БОГОСЛОВ или СВЕТИ — папа (105—115), смесван в старата житийна литература с едноименен мъченик. Няколко светци носят това име — 251

АЛЕКСАНДЪР ВЕЛИКИ (МАКЕДОНСКИ) (356—323 пр. н. е.) — владетел на древна Македония, велик пълководец, син на Филип II Македонски. Води множество войни и завоюва огромна територия. Герой на многобройни литературни произведения (Псевдокалостен, Плутарх и др.), частично или по-пълно преведени у нас през средновековието; интересът към тях не отслабва и през Възраждането — 18, 208, 210—213, 216, 221, 223, 224, 229—231, 238, 249, 253, 262, 264, 270, 277, 283, 284, 297—300, 323, 373—375, 377—379.

АЛИ (АЛЮ) ПАША — турски военачалник, кюрд по произход, командува поход срещу Пазвантоглу — 40, 41.

АЛКИАД — вж. Алкивиад*

АЛКИВИАД* (450—404 пр. н. е.) — виден атински политически деец — 229.

АЛФОНС* V ВЕЛИКОДУШНИ, още АЛФОНС I (ок. 1394—1468), у Софроний АЛФОН, цар сикелийски — крал на Арагон и Сицилия. Воюва с Франция и Италия, обкръжава се с учени, поети и художници — 235.

АМАСИЙ, или ЯМАС II (569—525 пр. н. е.) — египетски владетел, елинофил — 214, 375.

АМБРОЗИЙ МЕДИОЛАНСКИ, т.е. Милански (337/339—397), у Софроний АМБРОСИЙ СВЕТИЙ — виден църковен деец, епископ; теолог и писател, автор на „За задълженията на служителите“ и др. Канонизиран за светец — 219, 226, 251, 257, 302, 314, 328.

АМБРОСИЙ (АМБРОЗИЙ) МАРЛИАН — католически бо-

гослов и политик; негов труд е послужил за източник на Софрониевите преводни съчинения „Философския мудрости“ и „Гражданское позорище“ — 370, 371, 380.

АМЕДЕЙ — 287

АМИАН МАРЦЕЛИН (330—400) — римски историограф, по произход грък — 373

АНА ИВАНОВНА — руска императрица (1730—1740) — 306

АНАЗАРИЙ** — средновековен историк, италианец (?). В „Гражданское позорище“ наричан Санзар — 242

АНАКСАГОР* (500—428 пр. н. е.) — старогръцки философ; обвинен в безбожие, напуска Атина — 203, 268, 298, 316

АНАКСАРХ ОТ АБДЕРА (IV в. пр. н. е.) — старогръцки философ, софист и скептик; съпровожда Александър Велики в похода му на Изток — 316

АНАХАРСИС — древногръцки философ, по рождение скит, смятан за един от седемте мъдреци — 222

АНГЕЛОВ, БОНЬО С. (1915—1989) — литературовед — 15, 20, 336, 337, 354, 358, 359.

АНДРЕОПУЛОС, МИХАИЛ (XI в.) — гръцки книжовник — 365.

АНИВ — 229, 323.

АНТИГОН* (382—301 пр. н. е.), наречен Циклопа — един от дидохите (наследниците) на Александър Велики, владетел на Лидия

АНТИГОН I ГОНАТ — цар на Македония (276—239 пр. н. е.) — 218, 376

АНТИГОНА — в старогръцката митология дъщеря на Едип, сестра на Етеокъл и Полиник — 377

АНТИМ I (1816—1888) — светско име Атанас Михайлов Чалъков, възрожденски деец, първи екзарх на Българската екзархия

АНТИМ — врачански епископ (1804—1813), приемник на Софроний, по народност грък — 362

АНТИОХ* I СОТЕР — цар на елинистическата държава на Селевкидите (вж. Селевк) (324—261 пр. н. е.). Победен от Птолемея II Филадельф. Допустимо е някъде да става дума и за АНТИОХ III (223—185 пр. н. е.) — друг владетел от династията на Селевкидите — 194, 312

АНТИПАТЪР — пълководец на Филип II Македонски, оставен от Александър Велики да управлява Македония в негово отсъствие; баща на Касандър — според някои версии отровител на Александър — 284, 379

АНТОНИЙ ВЕЛИКИ (250—356/57) — християнски отшелник в Египет, родоначалник на монашеството — 329

ПЪЛКОВЕЦ (ок. 30 пр. н. е.) — римски политик и пълководец. Участва във втория триумфизат с Октавиан и Лепид, самоубива се, след като е победен от **Октавиан Август** — 256, 280, 281, 287, 300, 312, 378

АНТОНИЙ ПИЙ* (86—161), у Софроний **АНТОНИН** — римски император (от 138 г.), осиновен от **Хадриан**, когото наследява на престола

АПАТЕОН** — придворец на **Август** — 280

АПОЛОДОР от **АТИНА** (II в. пр. н. е.) — старогръцки прозаик, автор на съчинения по история, митология и др. — 379

АПОЛОН — в древногръцката митология син на **Зевс**, един от най-популярните антични богове — 374

АПОЛОНИЙ — не е установено за кого става дума в епизода, може би за жрец (жрица) на **Аполон** — 319

АРИЙ от **АЛЕКСАНДРИЯ** (ок. 256—336) — основател на арианството, учение, осъдено на **Никейския събор** (325)—334, 378

АРИСТИД СПРАВЕДЛИВИЙ (ок. 540—467 пр. н. е.) — атински държавник, участник в сраженията при **Маратон** и **Саламин** от Гръко-персийските войни, осъден на изгнание чрез **остракизм** през 483 г. пр. н. е. Политически противник на **Темистокъл** — 192

АРИСТОТЕЛ СТАГИРИТ (384—322 пр. н. е.) — старогръцки философ и учен, приятел на **Филип II Македонски** и възпитател на **Александър**. Огромното му творчество, запазено частично, е всеобхватно по проблематика и ляга в основите на много значими научни и философски идеи — 213, 214, 240, 262, 264, 277, 375

АРНАУДОВ, МИХАИЛ (1878—1978) — литературовед — 15, 354, 356, 357, 359, 364

АРСИНОЯ — жена на **Лизимах** и **Птоломей Керавен** — 247, 248, 377

АРТАКСЕРКС II (436—358 пр. н. е.) — персийски цар, син на **Дарий II**, побеждава спартанската флота. **Плутарх** му посвеща биография — 318, 375

АРТЕМИДОР — 374

АСТИАГ* — последният цар (585/4—550/49 пр. н. е.) на **Мидийското царство** — 246, 247.

АТАЛ** — във „Философския мудрости“ — приведен син на **Филип Македонски**. Според **Плутарх** — чичо на **Клеопатра**, една от жените на **Филип**, за която той се оженва приживе на **Олимпиада**, майката на **Александър Велики** — 249.

АТАЛ I СОТЕР (269—197 пр. н. е.), у Софроний **АТАЛОС** — цар на **Пергам** — 232.

АТАНАСИЙ от **АЛЕКСАНДРИЯ** (ок. 295—373) — епископ

и богослов, писал на старогръцки, отявлен противник на арианството. Канонизиран за светец — 251, 378

АТЕНЕЙ (II—III в.) — старогръцки прозаик, роден в Египет, живял в Рим, автор на „Гошавка на мъдреците“ — 377

АТЕНОДОР от **ТАРС** (I в. пр. н. е.) — философ стоик, учител на **Август**, автор на „Разходките“

АТИЛИЙ РЕГУЛ — вж. **Регул**

АТИНА ПАЛАДА, у Софроний **АТИНЕЯ** — едно от главните божества в старогръцката митология, дъщеря на **Зевс** (роде на от главата му). Покровителка на мъдростта, науките, изкуствата и занаятите — 214, 265, 266, 375.

АХИЛ, у Софроний **АХИЛЕВС** — тесалийски герой, син на **Пелей** и **Тетида**, участник в **Троянската война**, където загива — 325.

АХМЕД ГИРАЙ — аян (феодален владетел) на **Върбица** от татарската ханска династия, съюзник на **Пазвантоглу** — 33.

БАЯЗИД I (1347—1403) — турски султан, покорява **Търновското** (1393 г.) и **Видинското** (1396 г.) царство, **Сърбия** и др. Умира като пленник на хан **Тамерлан** — 195, 373.

БЕКІР ПАША — управител на **Силистра** — 27.

БЕРНАРДИН от **СИЕНА** (1380—1444), у Софроний **ВЕРНАРДИН** — проповедник и религиозен писател, францисканец. Канонизиран за светец — 307.

БЕРОН, ВАСИЛ (1824—1904) — възрожденски деец, племенник на **П. Берон** — 337.

БЕРОН, ПЕТЪР (ок. 1795—1871) — възрожденски книжовник, автор на т. нар. „Рибен буквар“ и др. — 11, 16—18, 337, 368, 372.

БЕРТОЛД, у Софроний **БЕРТОДУЛ** — герой от книгата „Високи умни хитрости Бертолдови“ на **Дж. Ч. делла Кроче**, разпространена из цяла Европа — 190, 369.

БИОН от **БОРИСТЕН*** (325—225 пр. н. е.), у Софроний **ВИОН** — философ киник, роден в Сирия, автор на „За робството“ и др. — 194.

БЛЪСКОВ, ИЛИЯ (1839—1913) — възрожденски писател, публицист и общественик — 20.

БОГДАНОВ, ИВАН — литературовед — 353.

БОГОРИДИ, АЛЕКО (1822—1910) — внук на Софроний, висш чиновник в Турция, губернатор на Източна Румелия — 362

БОГОРИДИ, АТАНАС (ок. 1788—1826) — внук на Софроний, лекар и книжовник, пишец на гръцки език — 16, 361

БОГОРИДИ, СТЕФАН (СТОЙКО) (1775 или 1780—1859) — внук на Софроний, висш турски сановник — 16, 336, 361

БОГОРОВ, ИВАН (1818—1892) — възрожденски книжовник, публицист и обществен деец — 19

БОЕВА, ЛЮДМИЛА — литературовед — 16, 357, 370

БОНИФАЦИИ*, у Софроний ВОНИФАТИЙ — вероятно папа Бонифаций или някой от неговите многобройни съименници — 257

БОРЕЙ — у Софроний ВОРЕЙ — в старогръцката митология бог на буреносния северен вятър, брат на Нот — 380.

БОРИС I (неизв. — 907) — хан и княз на българите, приема християнството и покръства народа — 360

БРУТ, МАРК ЮНИЙ (85—42 пр. н. е.), у Софроний ВРУТО — римски политически деец, републиканец. Заедно с Касий организира заговор и убива Цезар (44 пр. н. е.), с когото е бил близък. След като са победени от Антоний и Октавиан, Брут и Касий се самоубиват — 284

ВАЛЕНТ, ФЛАВИЙ (328—378), у Софроний УАЛЕНТ — брат на император Валентиниан, който го определя за съимператор (364—375). Разбит от вестготите при Адрианопол (Одрин) — 195, 332, 373, 381

ВАЛЕНТИНИАН ФЛАВИЙ (321—375), у Софроний УАЛЕНТИАН — римски император, брат на Валент — 328, 332, 381

БАЛТАЗАР (БАЛТАЗАР) (VI в. пр. н. е.) — син и съуправител на последния нововавилонски цар Набонид; като персонаж присъства в Библията и у Херодот и Ксенофонт като цар на Вавилон — 197

ВАРУХ — библейски персонаж, пророк, традицията му приписва едноименната книга — 283, 379

ВАСАН** — цар сикамвийски — 241

ВАСИЛ КРЪСТЕНЯКЪТ — врачанец, съвременник на Софроний и П. Р. Славейков — 12

ВАСИЛИЕВ, НИКОЛАЙ — руски лекар, работил в България през 80-те години на XIX в., превел „Житие и страдания“ от френски на руски — 359

ВАСИЛИЙ ВЕЛИКИ от Кесария, Кападокия (ок. 330—379) — римски богослов и философ, представител на патристиката, пише на старогръцки. Полемизира с арианите, автор на „Шестоднев“ и др. Канонизиран за светец — 207, 219, 329

ВАСИЛИЙ I — византийски император (867—886), воюва срещу араби, преследва павликяните, издава закони. Възможно е някъде във „Философския мудрости“ да се говори и за Василий II Българоубиец — византийски император (976—1025), по време на когото България е завладяна от Византия (1018) — 285

ВАСКИДОВИЧ, ЕМАНУИЛ (1795—1875) — възрожденски деец и книжовник, съратник на Неофит Рилски — 7, 372

ВЕЛИКО — книжовник и свещеник от Котел — 336.

ВЕНЕАМИН — архимандрит, близък на Софроний по време на престоя му в Букурещ — 16

ВЕНЕЛИН, ЮРИЙ (1802—1839) — украински историк и славяновед, автор на няколко труда за България, оказали силно въздействие върху възрожденците — 18

ВЕРГИЛИЙ МАРОН, ПУБЛИЙ (70—19 пр. н. е.) — римски поет, автор на „Буколики“, „Енеида“, „Еклоги“ и др. Християнските тълкуватели откриват в творчеството му предсказание за раждането на Христос, което поддържа интереса към него и през средновековието — 372

ВЕРНАРДИН — вж. Бернардин

ВИОН — вж. Бион от Бористен

ВИР — 249

ВИРСАВИЯ — библейски персонаж, една от жените на Давид, който я отнема от съпруга ѝ; майка на Соломон — 210, 223, 234

ВИЧЕВ, ЖЕНДО (1813—1868) — възрожденец, автор на летописен разказ — 16

ВЛАДИСЛАВ — бащата на Софроний — 23

ВЛАСЮ, ХАДЖИ — котленец, съвременник на Софроний — 29—31

ВОЛТЕРИАН** — средновековен историк — 287

ВОНЕДАТ (ВЕНЕДАТ) — библейски персонаж, сирийски цар — 312

ВОНИФАТИЙ — вер. Бонифаций

ВРУТО — вж. Брут

ГАЧЕВ, ГЕОРГИ — съветски литературовед, по баща българин — 354, 357

ГЕДЕОН — архимандрит в Шумен и Преслав — 37

ГЕЛИЙ, АВЪЛ (II в.) — римски писател и юрист. Автор на компилативно съчинение „Атически нощи“, включващо разнообразен материал — 374, 378, 379

ГЕНЧ АГА — турски голедец от Видин, враждуващ с Пазвантоглу — 37

ГЕОРГИ — книжовник и свещеник от Котел — 336.

ГЕОРГИЕВ, ЕМИЛ (1910—1982) — литературовед — 336, 354.

ГЕРАСИМ — известни са множество религиозни дейци, носещи това име. Не е установено за кого става дума във „Философския мудрости“ — 225

ГЕРМАНИК* (15 пр. н. е. — 19 сл. н. е. — римски пълководец, племенник на император Тиберий, вероятно отровен от него. (у Софроний се говори, че е убит от Нерон) — 312

ГЕРОВ, НАЙДЕН (1823—1900) — възрожденски поет, общественик, руски консул, лексикограф — 19.

ГЕТЕАН**, у Софроний **ТЕТАН** — брат на император **Антонин** — 312.

ГОЛИАТ — библейски персонаж; гигант, филистимянин, убит от **Давид** — 222, 254, 377.

ГРАНИТСКИ, АНАСТАС (1825—1879) — възрожденски общественик и плодовит книжовник, подготвил едно от изданията на Софрониевия „Неделник“ — 337, 358

ГРИГОРИЙ — протосингел в Търново по времето на **Софроний** — 36

ГРИГОРИЙ НАЗИАНСКИ, наричан още **БОГОСЛОВ** и **ВЕЛИКИ** (ок. 329 — 390) — религиозен деец и писател, представител на патристиката, за кратко време, архиепископ на Константинопол (Цариград); канонизиран за светец — 251, 276, 316, 329.

ГРИГОРОВИЧ, ВИКТОР (1815—1876) — руски езиковед-славист, поддържал връзки с българи, предприел научно пътешествие из Европейска Турция — 358

ГУШАНЦАЛИ, ХАЛИЛ — участник в размириците на **Пазвантоглу**, по-късно управител на Белград — 44, 47.

ГЮРДЖИ ПАША — турски военачалник, изпратен да усмирява **Пазвантоглу** — 42, 47

ДАВИД (1012—972 пр. н. е.) — библейски персонаж, цар на Израил, завоюва Ерусалим, баща на **Соломон**. Представян в християнската традиция като патриарх, воин, изкусен музикант, прародител на **Христос** — 200, 210, 216, 222, 233, 234, 237, 243, 244, 252, 254, 265, 268, 274, 300, 306, 310, 311, 320, 321, 329, 377.

ДАВИДКО от Върбица — един от притежателите на **Софрониевия Втори видински сборник** — 363.

ДАВИДОВ, Иванчо — читател на **Софрониевия Втори видински сборник**, оставил приписка в него — 363.

ДАЛИЛА — вж. **Самсон**

ДАМИЙ — у Софроний **ДАМО** — придворен на **Деметрий** — 279, 280.

ДАМОКЪЛ — придворен и приятел на **Дионисий II** — 217, 375

ДАНИИЛ — пророк; неговото име носи библейска книга, в която той е персонаж — 373, 380, 381.

ДАРИЙ III КОДОМАН (380—330 пр. н. е.) — персийски цар, победен от **Александър Велики** — 210, 211, 213, 221, 231, 277, 377.

ДАРИЙ I ХРИСТАСП (558—486 пр. н. е.) — персийски цар, реформатор; започва Гръко-персийските войни, разбит при **Маратон** (490 пр. н. е.) — 281.

ДАТАН — вж. **Авирон** — 197, 373.

ДЕКИЙ — вж. **Деций**

ДЕМЕТРИЙ ПОЛИОКРЕТ (336—285 пр. н. е.) — цар на Македония, син на **Антигон I**; презема Атина, обсажда Родос — 273, 318, 322, 379, 381.

ДЕМОСТЕН (384—322 пр. н. е.) — старогръцки оратор и държавник от Атина, противопоставя се на македонската инвазия — 231.

ДЕРЖАВИН, НИКОЛАЙ (1877—1953) — съветски историк и филолог — 354, 357, 359.

ДЕХО — книжовник и свещеник от Котел — 336.

ДЕЦИЙ, ГАЙ МЕСИЙ КВИНТ, у Софроний **ДЕКИЙ** — римски император (249—251) — 225, 334.

ДЖЕЗАЕРЛИ, ХАСАН (неизв. — 1790) — турски военачалник (паша), командуваш флота, по произход еничар, велик везир. Ръководи поход срещу **Пазвантоглу** — 26.

ДИА — вж. **Зевс**, славянското име е образувано по друг път, но също възхожда към гръцкото

ДИЛЕВСКИ, НИКОЛАЙ — литературовед — 358—360.

ДИМО ГРЕШНИЯТ — книжовник и свещеник от Котел — 336.

ДИМЧЕВА, РОСИЦА — литературовед — 354.

ДИМЧОВИЧ, НИКОЛАЙ — съвременник на **Неофит Бозвели** и персонаж от негово произведение — 19.

ДИНА — библейски персонаж, дъщеря на **Яков** — 228.

ДИНЕКОВ, ПЕТЪР — литературовед — 354, 356, 359.

ДИОГЕН ЛАЕРЦИИ (вер. III в.) — старогръцки прозаик, за живота му не се знае нищо, автор на „Животът на философите“ — 372, 373, 375, 376, 378, 380.

ДИОГЕН ОТ СИНОПА (ок. 404 — 323 пр. н. е.) — старогръцки философ и моралист, виден представител на киническата школа. Не са запазени негови съчинения, не е известно дали е излагал възгледите си в писмена форма — 216, 324, 375, 376.

ДИОДОР (I в. пр. н. е.) — старогръцки историк, живял в Александрия и Рим, автор на компилативен труд „Историческа библиотека“ — 240.

ДИОКЛЕЦИАН (ДИОКЛЕТИАН), ГАЙ АВРЕЛИЙ ВАЛЕРИЙ (ок. 243 — 313) — римски император, по произход илириец, известен с гоненията на християните — 334, 380.

ДИОНИСИЙ I СТАРИ (ок. 430 — 367 пр. н. е.) — тиранин на

Си́ракуза (405—367 пр. н. е.), воюва с Картаген, кани при себе си Платон с желание да реализира идеите му. Опитва се да пише трагедии. Възможно е смесване с Дионисий II—219, 376.

ДИОНИСИЙ II — тиранин на Си́ракуза (367—344 пр. н. е.), приемник на Дионисий I; спечелва си славата на жесток и разгулен — 217, 279, 285, 375.

ДИОНИСИЙ МЕДИОЛАНСКИ (т. е. Милански)** — християнски религиозен деец и писател, епископ на Милано — 333

ДОБРИ ПОП ГЕОРГИЕВ — книжовник и свещеник от Котел — 336.

ДОИК — библейски персонаж, служител на Саул — 197:

ДОИНО ГРАМАТИК (ок. 1750 — ок. 1815) — възрожденски книжовник, преписал „История славеноболгарская“ (1784) — 10, 16, 361.

ДОМИЦИАН, ТИТ ФЛАВИЙ, у Софроний ДОМЕТИАН (51—96) — римски император, изисквал божествени почести за себе си, разбит от даките; убит в резултат на дворцов заговор — 309, 312, 334.

ДОНАТ (IV в.) — християнски епископ, основоположник на донатизма — 328.

ДОСИТЕЙ ФИЛИТИС (1734—1826) — угровлахийски митрополит, помагал на Софроний, спомоществовател на „Неделника“ — 48, 357, 361, 362.

ДРАГОТА ГРАМАТИК — книжовник и свещеник от Котел — 336.

ДРИНОВ, МАРИН (1838—1906) — възрожденски и следсвобожденски обществен деец, професор по история, първи председател на Българското книжовно дружество, министър на просвещението и др. — 353, 363.

ДРУМЕВ, ВАСИЛ, митрополит КЛИМЕНТ ТЪРНОВСКИ, епископ БРАНИЦКИ (ок. 1840—1901) — виден възрожденски белегист, драматург и обществен деец. След Освобождението — министър-председател, министър на просвещението и др. — 20, 353, 358, 359.

ДЯВУР ИМАМ — персонаж от „Житие и страдания“ — 45

ЕВРИДИКА — жена на Птоломей I Гонат — 377.

ЕВРИПИД ОТ САЛАМИН (484 — вер. 406 пр. н. е.) — старогръцки трагически поет, автор на „Медея“, „Андромаха“, „Молители“ и др. — 279.

ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ (ок. 1325/1330 — ок. 1401 или 1412) — патриарх, виден книжовник и обществен деец — 12.

ЕВТИХИЙ (V в.) — християнски епископ, основоположник на монофизитското учение — 381.

ЕВХЕМ ЕМОРОВ — библейски персонаж, похитил Дина, дъщеря на Яков, и убит от братята ѝ — 228.

ЕДИП, у Софроний ОДИП — легендарен цар на Тива, син на Лай и Йокаста. Историята му е обект на многобройни литературни и др. преработки от древността до наши дни — 297, 374, 379.

ЕДУАРД IV ЙОРК* (1442—1483), у Софроний ЕДУАРД ХРАБРИ. (Идентификацията е според В. Киселков) — 306.

ЕЗОП (вер. VI в. пр. н. е.) — легендарен старогръцки баснописец, за когото още в древността съществуват различни предания, обединени по-късно в „Роман за Езоп“, познат и на българското средновековие — 11, 12, 18, 123, 190, 193, 269, 356, 363, 368, 370, 373.

ЕКАТЕРИНА II АЛЕКСИЕВНА (1729—1796) — руска императрица, заела властта чрез дворцов преврат. Поддържа връзки с Дидро, Монтескьо и Волтер, обявява се за просветена монархия; потушава жестоко Селската война (1773—1775) начело с Ем. Пугачов. Води успешни войни с Турция (1768—1774, 1787—1791), след които Русия получава правото да покровителствува християните — 306.

ЕКЛЕЗИАСТ, или ПРОПОВЕДНИК — персонаж от едноименната библейска книга, приписвана на Соломон — 203, 205, 220, 373, 374, 381

ЕЛЕНА — в старогръцката митология жена на спартанския цар Менелай, най-красивата от жените, дъщеря на Зевс. Според един от вариантите отвличането ѝ от Парис става причина за Троянската война. Освен в Омировите поеми Елена присъства и в множество други произведения на старогръцкото изкуство, както и в творби от по-ново време — 228, 229, 376.

ЕЛИАН, КЛАВДИЙ (II—III в.) — старогръцки прозаик, живял в Рим, автор на „Пъстра история“ и др. занимателни четива — 376.

ЕЛИН ПЕЛИН (1877—1949) — голям български писател — 364.

ЕЛИСАВЕТА ПЕТРОВНА (1709—1761) — руска императрица (от 1741), дъщеря на Петър I и Екатерина I. Завзема властта с дворцов преврат. Управлението ѝ съпада с икономически подем, провежда някои хуманни реформи — 306.

ЕЛИСЕИ — библейски персонаж, пророк и чудотворец, ученик на пророк Илия — 197.

ЕМАНУИЛОВИЧ, ИОАН (неизв.) — възрожденски книжовник, издал „Езопови басни“ (1852) — 368.

ЕМПЕДОКЪЛ ОТ АКРАГАНТ (ок. 493—433 пр. н. е.) — ста-

рогръцки философ и автор на дидактични поеми, запазени само във фрагменти — 373.

ЕОЛ — старогръцки митически повелител на ветровете — 380.

ЕРМИ — вж. ХЕРМЕС

ЕСХИЛ (525—456 пр. н. е.) — старогръцки трагически поет, автор на „Седмина срещу Тива“, трилогията „Орестия“, „Прикованият Прометей“ и др. — 377.

ЕТЕОКЪЛ, у Софроний ЕТЕОКЛИС — в старогръцката митология син на Едип и Йокаста, брат на Полиник и Антигона, нарушил споразумението с брат си за разделянето на властта и предизвикал война, в която и двамата загиват — 246.

ЕТЕСИАН — 236.

ЖЕРЕВ, СТОЯН — езиковед — 336, 338, 341.

ЖЕЧЕВ, ТОНЧО — литературовед — 337.

ЗАМБИН, ИВАН — ранновъзрожденски деец, дипломат, радетел за политическо освобождение на България — 6, 16.

ЗЕВС — върховен бог в старогръцката митология — 124, 125, 156, 159, 160, 215, 370, 375.

ЗЕНОН* — известни са двама старогръцки философи с това име: ЗЕНОН ОТ ЕЛЕЯ (ок. 490—430 пр. н. е.) — представител на т. нар. Елейска школа и автор на прочутите апории (безизходни положения). ЗЕНОН ОТ КИТОН (ок. 336 — 262 пр. н. е.) — родоначалник на стоицизма. Не винаги във „Философския мудрости“ е ясно за кого от двамата става дума, вероятно по-често за Зенон от Китон — 209.

ЗЕФКСИС (V—IV в. пр. н. е.), у Софроний ЗЕФЕКС — старогръцки художник, живял в Атина. Неговата картина с Елена не е запазена — 229, 376.

ЗЛАТАРСКИ, ВАСИЛ (1866—1935) — виден историк — 6, 353.

ЗЛАТОУСТ — вж. Йоан Златоуст

ЗОНАРА, ИОАН (края на XI — сред. на XII в.), у Софроний ЗОНАР — византийски хронист, неговият труд съдържа ценни сведения за историята на Византия и България — 285.

ЗОПИР** — приятел на Дарий I* — 281

ЗОТИК (1772—1837) — възрожденски деец, йеромонах, игумен на Преображенския манастир край Търново, участник във Велчовата завера (1835) — 7, 16.

ИВАН — син на Софроний — 361, 362.

ИВАН ТРАПЕЗУНСКИ — българин, загинал мъченически за

вярата, персонаж от сборника на Никифор и Йеротей — 8.

ИЕЗЕКИЛ — библейски персонаж, пророк, приписва му се авторството на едноименната книга — 236, 376.

ИЕЗЕКИЯ, у Софроний ИЕЗЕКИЛ — библейски персонаж, цар на евреите — 252.

ИЕРОВОАМ — библейски персонаж, роб на Соломон, след бунт срещу Ровоам е провъзгласен за цар — 197, 237.

ИЕРОН — вж. Хиерон

ИЗВОРСКИ, СТЕФАН (1815—1875) — Възрожденски деец, книжовник и стихотворец — 337

ИЗМАИЛ — библейски персонаж, син на Авраам, изместен от Исаак — 245.

ИЗОКРАТ или ИСОКРАТ (436—338 пр. н. е.) — старогръцки оратор, неговите творби са превеждани у нас през Възраждането — 221.

ИЛИОГАВАЛ — вж. Хелиогабал

ИЛИЯ — библейски персонаж, пророк — 295, 379.

ИМРАИЛ — турски военачалник — 47.

ИНОКЕНТИЙ III* (1161—1216) — римски папа, съдействувал за издигането на католическата църква и за поставянето на европейските държави под нейно влияние; при него папската власт достига най-голямата си мощ. Сключва уния с цар Калоян (1204), насърчава Четвъртия кръстоносен поход срещу албигойците в Южна Франция. Не е изключено някои от епизодите във „Философския мудрости“ да се отнасят до съименници на Инокентий III — 211, 212, 304, 375.

ИОН ПИКОН — 267, 378.

ИОРОАМ — библейски персонаж, цар на Израил — 312

ИПСИЛАНТИ, АЛЕКСАНДЪР (ок. 1726—1807) — гръцки управител на Влахия, убит от турците. Произхожда от княжески род — 357, 362.

ИПСИЛАНТИ, КОНСТАНТИН (1760—1816) — син на Александър Ипсиланти, също управител на Влахия — 47, 48.

ИРАКЛИЙ — вж. Херкулес

ИРАКЛИЙ (ок. 575—641) — византийски император, воюва с перси, авари, отблъсква славяните, които през 626 г. обсаждат Константинопол (Цариград). Поддържа връзки с прабългарската държава на Кубрат — 333, 373, 382.

ИРЕЧЕК, КОНСТАНТИН (1854—1918) — чешки историк, автор на първата научна история на България и др., министър на просвещението в България и др.

ИРИНА — византийска императрица, жена на Лъв IV, майка на Константин VI, управлява при непълнолетието му; воюва сре-

щу араби и славяни, възстановява иконопочитанието. Свалена чрез дворцов преврат (790), който поставя на власт Константин VI. Скоро тя си възвръща престола и управлява самостоятелно (797—802) — 249.

ИРОД (73 — 4 пр. н. е.) — управител на Юдея, поставен на власт и поддържан от Римската империя, колонизирала по това време Близкия Изток — 197, 251, 309.

ИРОДОТ — вж. **Херодот**

ИСААК — библейски персонаж, един от патриарсите на евреите, син на **Авраам**, измества брат си **Измаил**, баща на **Яков** — 245.

ИСАВ — библейски персонаж, син на **Исаак**, по-малкият му брат **Яков** му отнема първородството — 204.

ИСАИ — библейски персонаж, пророк, традицията му приписва едноименната книга — 206, 235, 251, 286, 296, 325, 374, 379, 381

ИСУС НАВИН — библейски персонаж, помощник и приемник на **Мойсей**, ръководи завземането на Ерихон и проникването в Ханаан. Неговото име носи една от библейските книги — 261, 380

ИСУС СИРАХ — библейски персонаж, неговото име носи една от книгите, приписвани на **Соломон** — 204, 210, 278, 292, 302, 374, 379.

ИСУС ХРИСТОС — централен персонаж в християнската религия, богочовек — 191, 238—240, 243, 251, 271, 276, 304, 305, 313, 317, 330, 331, 378, 379, 381, 382.

ИТИК — 272, 298.

ИЕРЕМИЯ — библейски персонаж, пророк. Приписва му се авторството на едноименната книга — 232, 329.

ИЕРОНИМ (ок. 331—420) — християнски богослов, превел Библията на латински, един от отците на католическата църква, канонизиран за светец — 224, 296, 329.

ИОАН БОГОСЛОВ — един от апостолите, любим ученик на Христос, автор на едно от евангелията и на „Откровение“ („Апокалипсис“) — 251, 276, 287, 295, 378, 379.

ИОАН ЗЛАТОУСТ (344—407) — патриарх на Константинопол (Цариград), оратор и църковен проповедник, писал на старогръцки език. Канонизиран за светец. Негови творби са превеждани през средновековието и Възраждането — 197, 204, 251, 329.

ИОВ — библейски персонаж, главен герой на едноименна книга — 206, 210, 297, 301, 374, 379, 380.

ИОВАНОВИЧ, НАИДЕН (ок. 1805—1859) — възрожденски издател, книжар, книжовник и обществен деец — 365.

ИОРДАН БРАДАТА, хаджи (неизв. — 1835) — възрожден-

ски деец, един от организаторите на Велчовата завера — 9.

ИОРДАНОВ, ВЕЛИКО (1872—1944) — историк и литературовед — 363.

ИОСИФ — библейски персонаж, син на **Яков**, един от патриарсите на евреите. Неговата съдба е обект на многобройни литературни и др. обработки — 375.

ИОСИФ — персонаж от кратка творба от Втори видински сборник — 13.

ИОСИФ СОКОЛСКИ (ок. 1786—1879) — хайдутин, след това игумен на Соколския манастир край Габрово, ръкоположен от папата за архиепископ, напуска поста си и е отведен в Русия — 359.

ИОСИФ ФЛАВИЙ (ок. 37 или 38 — ок. 100) — юдейски историк, писал на старогръцки език — 378.

ИОСИФ ХИЛЕНДАРЕЦ (XVIII в.) — книжовник и свещеник от Жеравна — 336.

КАЗАКОВИЧ, ПЕТЪР — възрожденец, автор на ръкописно документално съчинение от 1815 г. — 19.

КАЛИНИК — видински владика, грък от обкръжението на **Пазвантоглу** — 46, 47, 361.

КАМАРИАНО, АРИАДНА — румънска литературоведка — 370.

КАМБИС, у **Софроний КАМВИС**, **КАМВИЙ** — зет на **Астиаг**, баща на **Кир Стари** — 247

КАМБИС II (VI в. пр. н. е.), у **Софроний КАМВИС** — персийски цар, син на **Кир Стари**, наследил държавата му — 211, 241, 375.

КАМИЛ, МАРК ФУРИЙ (неизв. — 364 пр. н. е.), у **Софроний КАМИЛО** — римски пълководец — 256, 378.

КАНТЕМИР, ДИМИТЪР (1673—1723) — молдавски владетел и учен-енциклопедист — 358.

КАРАВЕЛОВ, ЛЮБЕН (1834—1879) — виден възрожденски поет, белетрист, публицист и обществен деец — 20.

КАРА МУСТАФА ФИЛИБЕЛИ — кърджалийски предводител — 47.

КАРАДЖЕ, КОСТАКИ — каймакам на Крайова — 48.

КАРАОСМАНОГЛУ — турски военачалник, воюва с **Пазвантоглу** — 40.

КАРЛ ВЕЛИКИ (ок. 742—814), у **Софроний** някъде **КАРОЛ** — франкски крал и император, води успешни войни със сакси, лангобарди, бавари, авари, араби и др. Укрепва държавата, полага грижи за културата, която по негово време изживява т. нар. „каролингски ренесанс“ — 262, 306.

КАРНЕАД — 323.

КАСАНДЪР — предполагаем отровител на Александър Велики — 284, 379.

КАСИЙ ЛОНГИН, ГАЙ (I в. пр. н. е.) — заедно с Брут (вж.) един от заговорниците срещу Цезар — 284.

КАСИОДОР, ФЛАВИЙ МАГН АВРЕЛИЙ (ок. 487—ок. 583) — латински прозаик (приближен на крал Теодорих) и религиозен деец; автор на „За изучаването на религиозната литература“ и др. — 374.

КАТАКАЛ** — византийски военачалник — 305.

КАТОН, МАРК ПОРЦИЙ, наречен ЦЕНЗОРЪТ или СТАРИ (234—149 пр. н. е.), у Софроний и ОКАТОН — римски писател и политически деец, настоява за унищожаването на Картаген — 222.

КЕСАР — вж. Цезар, Гай Юлий.

КИКЕРОН — вж. Цицерон

КИЛТИВЕРТ ПИПИН — вж. Пипин Къси

КИНЕЙ — 269.

КИПИЛОВСКИ, АНАСТАС (1802—1870) — възрожденски книжовник и обществен деец — 16, 337.

КИР МЛАДИ (404—359 пр. н. е.), у Софроний КИРО — древноперсийски сатрап, син на Дарий II. Походът му срещу Вавилон е описан от Ксенофонт в „Анабазис“ — 235, 258, 318.

КИР II СТАРИ, или ВЕЛИКИ (558 или 559—529 или 530), у Софроний КИРО — основател на персийската монархия, син на Камбиз. Разгромява мидийското царство, покорява част от Индия, Лидия, Вавилон и др. Убит от скитите. Ксенофонт му посвещава „Киропедия“ („Възпитанието на Кир“). — Възможно е смесване на имена — 62, 205, 224, 233, 247, 376.

КИРИЛ (370—444) — патриарх на Александрия, противник на несторианството. Представител на патристиката, пише на старогръцки. Канонизиран за светец — 269, 271.

КИРИЛ И МЕТОДИЙ (826/827—869; ок. 815—855) — създателите на славянската азбука, видни старобългарски писатели, преводачи и религиозни дейци. Канонизирани за светци — 359.

КИСЕЛКОВ, ВАСИЛ (1887—1973) — литературовед — 15, 337, 353—355, 357, 359, 360, 364, 365, 370—372, 376, 379, 380.

КИСИМОВ, ПАНДЕЛИ (1832—1905) — възрожденски деец, книжовник и мемоарист — 9.

КИФАЛОВ, МИХАИЛ (1783—1868) — възрожденски книжовник, преводач на съчинение от Венелин — 18.

КЛЕОПАТРА (69—30 пр. н. е.) — последна царица на елинистичен Египет от династията на Птоломеите. Оженва се за Ан-

тоний, с когото се самоубива, когато Октавиан завзема Александрия. Историята ѝ е многократно пресъздавана в изкуството — 378.

КЛИМ — 330.

КЛИМЕНТ АЛЕКСАНДРИЙСКИ, ТИТ ФЛАВИЙ (ок. 180—215) — раннохристиянски богослов, един от основателите на Александрийската школа

КЛОДОВЕИ — вж. Хлодвиг*

КЛОТАРИЙ — 246.

КНЕЙОН ПОМПЕЙ — вж. Помпей, Гней

КОВАНДЖИОГЛУ, ИОВАН — съвременник на Софроний от Карнобат — 33, 34.

КОВАНЛЪШКИ, СТОЯН (неизв.) — свещеник, учител и дамаскинар, направил препис на „История славеноболгарская“ (1783) — 10, 16, 361.

КОДОВ, ХРИСТО — езиковед и библиограф — 362, 363, 371.

КОНОБЕЕВ, В. Д. — съветски историк — 5, 6, 354, 356, 357.

КОНСТАНТИН I ВЕЛИКИ (ок. 280—337) — римски император, с Миланския едикт (313) дава свобода на вероизповеданието. Премества столицата във Византион и го нарича Константинопол — 239, 303, 304, 326, 327, 332, 333, 380, 381.

КОНСТАНТИН VI — византийски император (790—796), син на Лъв IV и Ирина. Воюва с българите, победен от Кардам. Свален от трона и ослепен по заповед на Ирина, която завзема властта — 333.

КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ (IX—X в.) Български средновековен писател, един от учениците на Кирил и Методий — 378.

КОНСТАНТИН, ЧОРБАДЖИ — персонаж от „Житие и страдания“, съвременник на Софроний, подпомогнал го по време на кърджалийските размирици — 44.

КОНСТАНЦИЙ — византийски император (351—361), един от синовете на Константин I и негов наследник — 333.

КОПРЕЕВА, Т. Н. — съветска историчка — 354, 358.

КОРИФЕЙ — 279.

КРЕЗ — последният цар на Лидия (561—546 пр. н. е.), смятан за най-богатия човек на земята; покорява гръцките колонии в Мала Азия, победен от Кир Стари — 193, 245, 285, 375, 377.

КРЪСТЕВИЧ, ГАВРИЛ (1817—1898) — възрожденски книжовник, обществен деец и публицист, заема високи постове в турската и източнорумелийската администрация — 337, 360.

КРЪСТЬО ОТ РАЗГРАД (неизв.) — свещеник, преписал Втори видински сборник (1850) — 363.

КСЕНОФОНТ ОТ АТИНА (вер. 430—354 пр. н. е.) — старогръцки историк, ученик на Сократ, участвувал в похода на Кир

Млади срещу Артаксеркс, автор на „Анабазис“, „Възпитанието на Кир“ и др. — 235, 373, 376.

КУРКИЙ — вж. Руф, Квинт Курций

КУТУЗОВ, МИХАИЛ (1745—1813) — руски пълководец, генерал-фелдмаршал, участва във войните срещу Турция (1770—1812) и срещу Наполеон — 6.

КЪРЧОВСКИ, ИОАКИМ (след 1750—ок. 1820) — възрожденски книжовник и просветен деец — 10, 15.

ЛАВЕЛЕ, ЕМИЛ дьо — белгийски публицист и икономист, автор на книгата „Балкански полуостров“ — 359.

ЛАКИД (ок. 240 пр. н. е.) — древногръцки философ — 232, 376.

ЛАМПРИДИЙ, ЕЛИЙ (неизв.) — един от авторите на сборника „Писатели на историята на императорите“ — 379.

ЛЕЖЕ, ЛУИ (1843—1922) — френски славист и българист, преводач на „Житие и страдания“ — 359.

ЛЕОН — вж. Лъв.

ЛЕОНИД (508/507 — 480 пр. н. е.) — спартански цар (от 488 пр. н. е.), загинал по време на Гръко-персийските войни при отбраната на Термопилите — 315.

ЛЕОНИК** — приближен на Митридат — 276.

ЛЕОПОЛД I (1640—1705) — австрийски монарх, император на Священата римска империя (от 1658). По негово време е спряно турското нашествие в Европа (обсадата на Виена, 1683, Карловицки мир, 1699) — 306.

ЛИВИЙ, ТИТ (59 пр. н. е. — 17 сл. н. е.) — римски историк, автор на „От основаването на града“ — 279, 372, 376, 377.

ЛИВИЯ — дъщеря на Август — 378.

ЛИЗАНДЪР (IV в. пр. н. е.) — спартански пълководец, превзел Атина (404 пр. н. е.), настоявал за изключителни почести, свален от власт. Вторият ЛИЗАНДЪР не е идентифициран — 245.

ЛИЗИМАХ* (361—281 пр. н. е.) — един от телохранителите на Александър Велики, получил след смъртта му Тракия. Участва в борбите между диодохите (наследниците на Александър), воюва с Антигон и Деметрий, подчинява и Македония, воюва с готите, разбит от Селевк, умира в битка — 220—377.

ЛИЗИМАХ — син на Лизимах и Арсиноя — 248.

ЛИКУРГ (IX—VIII в. пр. н. е.) — легендарен спартански законодател, на когото се приписва създаването на държавата и институциите ѝ — 255.

ЛИКУРГ (390—324 пр. н. е.) — атински политик и оратор, уч-

ник на Платон и Исократ. Заедно с Демостен се противопоставя на Филип Македонски — 255, 378.

ЛИХАЧОВ, ДМИТРИЙ — съветски литературовед — 358.

ЛИЦИНИЙ — управител на област от времето на Константин I — 380.

ЛУДВИК** — „цар келтогалатийски“ и „цар италиийски“, идентифицирането е трудно — 285, 293, 305, 375.

ЛУКА — апостол (ученик на Христос), приписва му се авторството на едно от евангелията и на „Деяния на апостолите“ — 295, 317, 329, 377, 379, 381.

ЛУКИАН ОТ САМОСАТА (120—190) — старогръцки прозаик, по произход сириец. Превеждан в България през Възраждането — 372, 374.

ЛУКРЕЦИЯ — жена на римския благородник Тарквиний Колатан, изнасилена от сина на царя Секст Тарквиний — 228, 376.

ЛЪВ III (ок. 675—741), у Софроний ЛЕОН — византийски император (717—741), провъзгласява иконоборството за официална доктрина (726), законодател. С помощта на българите през 717—718 г. разбива арабите, обсаждащи Константинопол (Цариград) — 382.

ЛЪВ V, у Софроний ЛЕОН ПЯТИЙ АРМЯНИН — византийски император (813—820), иконоборец. Идва на власт, като сваля Михаил Рангаве. По това време хан Крум е пред Константинопол (Цариград); сключва договор с Омуртаг — 333, 382.

ЛЮЦКАН — книжовник и свещеник от Котел — 336.

МАВРИКИЙ — византийски император (582—602), воюва с лангобарди, авари и славяни; свален от Фока — 195, 196, 373.

МАДРИТ** — римски обществен деец („философ“) — 310.

МАКАРИЙ ЕГИПЕТСКИ* (неизв.—390), у Софроний АВВА МАКАРИЙ — отшелник. Известен е и МАКАРИЙ ОТ АЛЕКСАНДРИЯ или МЛАДИ (неизв.—408), комуто се приписва създаването на строг монашески устав — 225.

МАКСЕНЦИЙ (III—IV в.), у Софроний МАКСЕНТИЙ — управител на Рим, привърженик на езичеството, разбит от Константин Велики — 303, 304, 380.

МАКСИМ — под това име във „Философския мудрости“ присъствуват поне две лица, идентифицирането им е трудно — 304, 335.

МАКСИМИН* — под това име във „Философския мудрости“ фигурират няколко исторически лица, идентифицирането им е затруднено. В някои от случаите става дума за МАКСИМИН, ГАЙ ЮЛИЙ ВЕР (173—238), римски император (235—238), убит при

потушаване на въстание. Известен е още и ариански епископ със същото име, против когото пише **Августин Блажени** — 310, 334.

МАЛАХИЙ — библейски персонаж, пророк, приписва му се авторството на едноименна книга — 329, 381.

МАМАРЧЕВ, ГЕОРГИ (1786—1846) — българин, капитан от руската армия, участник в руско-турските войни (1806—1812, 1828—1829), ръководител на Велчовата завера (1835) — 16, 337.

МАМИН** — владетел на Рим — 322.

МАНАФ ИБРАХИМ — военачалник на **Пазвантоглу** — 47.

МАНИ или **МАНАС** (216—277), у **Софроний МАНИХЕЙ** — по-легендарен ирански религиозен реформатор, основател на манихейството, осъден на смърт — 334.

МАНЛИЙ ТОРКВАТ, ТИТ (IV в. пр. н. е.) — римски консул — 241.

МАРИЙ, ГАЙ* (ок. 157—86 пр. н. е.) — римски полководец и политически деец, участва в т. нар. Първа Митридатова война — 323.

МАРИЯ — майката на **Софроний** — 23.

МАРКО — апостол (ученик на **Христос**), автор на едно от евангелията — 337

МАРЛИАН вж. **АМБРОЗИЙ МАРЛИАН I**

МАРТИКИАН** — религиозен деец и писател — 225.

МАТЕЙ — един от апостолите (учениците на **Христос**), автор на едно от евангелията — 329, 373, 377, 381.

МАТЕЙ — котленец, съвременник на **Софроний** — 29.

МАТЕЙ — търновски владика по време на ръкополагането на **Софроний** — 36.

МЕЛАНИЯ* (383—439) — религиозна деятелка от Рим, основава манастири в Сицилия, Ерусалим и др. — 316.

МЕНАС, у **Софроний МИНОДОР** — пират, приближен на **Секст Помпей** — 257, 378.

МЕЧЕВ, КОНСТАНТИН — литературовед — 357.

МИЛКО КОТЛЕНСКИ (XVIII в.) — дамаскинар, учител на **Софроний** в Котел — 336, 337.

МИЛОШ — персонаж от „Житие и страдания“ — 33, 34, 35.

МИНОДОР — вж. **Менас**.

МИРАНДУЛ — 267, 378.

МИРКОВ, САВА (1850—1927) — лекар, участник в Освободителната война — 359.

МИТРИДАТ I АРШАК — владетел на Партското царство (170—138/137 пр. н. е.); **МИТРИДАТ V ЕВЕРГЕТ** — понтийски, партски и арменски цар (ок. 156—121 пр. н. е.). Съюзник на Рим в Третата Пуническа война (срещу Картаген), убит по време на

дворцов заговор; **МИТРИДАТ VI ЕВПАТОР** (132—63 пр. н. е.) — понтийски цар, воюва със скитите и Рим, самоубива се след поражение. Идентифицирането помежду им често е трудно. Вероятно в повечето случаи става дума за Митридат VI Евпатор — 205, 276, 374.

МИХАЛ БЕЙ — управител на Крайова — 47.

МИХЕЙ — библейски персонаж, пророк, приписва му се едноименната книга — 198, 329, 373, 381.

МИХО — персонаж от „Синтипа“ — 70.

МОЙСЕЙ (втора половина на второто хилядолетие пр. н. е.) — библейски персонаж, първи пророк на Йехова (Яхве в юдаизма), религиозен наставник и политически вожд на евреите. Традицията му приписва авторството на т. нар. Петокинижие на Стария завет — 197, 295, 303, 304, 373, 379, 380.

МОЛЛОВ, ИВАН — изследовател на **Софроний** — 15, 353, 363, 371.

МУРУЗ БЕЙ (АЛЕКСАНДЪР МУРУЗИ) — турски военачалник, по произход грък. Командува турските войски, действащи срещу **Пазвантоглу** от Влашко — 45, 47.

МУСО ПЕРСИАНИН — посочен като автор на „Синтипа“ във Втори видински сборник — 62.

МУСОНИЙ — 302.

МУСТАФА ПАША — турски военачалник, командувал поход срещу **Пазвантоглу** — 39.

МУТАФЧИЕВА, ВЕРА — историк, литературовед и писател — 15, 359—361.

МЮЮСУНОГЛУ — турски везир — 27.

НАВУХОДОНОСОР II — вавилонски цар (604—562 или 561 пр. н. е.). Завладява Сирия, Палестина и Финикия, разрушава Ерусалим. По негово време Вавилон е укрепен и преустроен — 300, 309, 322.

НАЛБАНТОГЛУ — кърджалийски предводител.

НАТАН — библейски персонаж, пророк, съветник на цар **Давид** — 233, 234.

НЕДЕЛЧО от Върбица — читател на Втори видински сборник, където е отбелязано името му — 363.

НЕЕМАН — библейски персонаж, сирийски военачалник, разболява се от проказа и е излекуван от пророк **Елисей** — 312.

НЕКТАНЕВ (НЕКТОНАВ) — гръцки вариант на името на фараон Нахтархаби II, победен от персийския цар Артаксеркс III. Според Псевдокалостен и др. — истински баща на **Александър Велики** — 373.

НЕОФИТ РИЛСКИ (ок. 1793—1881) — възрожденски книжовник, просветен и религиозен деец — 11, 16—19, 337, 368.

НЕОФИТ ХИЛЕНДАРСКИ БОЗВЕЛИ (ок. 1785—1848) — възрожденски книжовник и просветен деец, един от водачите на борбата за църковна независимост — 8, 11, 16—20, 359, 368, 372.

НЕРОН, КЛАВДИЙ ЦЕЗАР (37—68) — римски император, възпитаник на **Сенека**, води успешни войни, прочува се с преследването на християните и с жестокостта си спрямо противниците. По негово време избухват няколко въстания. Самоубива се, след като Сенатът го сваля от власт — 208, 222, 250, 254, 312, 378.

НЕСКОВИЧ, АТАНАС (неизв.) — възрожденски книжовник и дипломат, автор на „История на славеноболгарског народа“ (1801) — 6, 16.

НЕСТОРИЙ (неизв.—ок. 451) — константинополски епископ, основоположник на несторианството — 334.

НЕФТАЛИМ — архимандрит, игумен на Капиновския манастир край Търново, поел службата си след Софроний — 16, 361.

НИКИТА** — християнски мъченик от времето на император Деций — 225.

НИКИФОР* — известни са няколко автори на исторически съчинения с това име: патриарх НИКИФОР I (806—815) — иконоборец, в неговата хроника се съдържат сведения и за българската история; НИКИФОР ВРЕНИЙ (XI—XII в.) и др. — 225.

НИКИФОР и ИЕРОТЕЙ (неизв.) — атонски монаси, автори на ценен ръкописен сборник от 1822 г. — 8, 19, 20.

НИКОКРЕОНТ — цар на Кипър (322—310 пр. н. е.) — 316.

НИКОЛАЕВИЧ, ДИМИТЪР — словослагател на Софрониевия „Неделник“ — 16.

НИКОЛОВИЧ, КАЛЧО — словослагател на Софрониевия „Неделник“ — 16.

НИКОМАХ — художник, споменат от Клавдий Елиан — 376.

НИЧЕВ, АЛЕКСАНДЪР (1922—1988) — литературовед и преводач — 368—370.

НИЧЕВА, КЕТИ — езиковед — 336, 342.

НОТ у Софроний НОТОС — в старогръцката митология бог на южния вятър, брат на Борей — 380.

НУНЕКСОС — 272.

ОБРАДОВИЧ, ДОСИТЕЙ (ок. 1742—1811) — сръбски писател и обществен деец, привърженик и популяризатор на идеите на Европейското просвещение — 357.

ОВИДИЙ НАЗОН, ПУБЛИЙ (43 пр. н. е. — 17 или 18 сл. н. е.), у Софроний ОВИД и др. — римски поет елегик. Заточен от Август в Томи (дн. Констанца—Румъния) вероятно по повод на еротичните му стихове — 246, 278, 284, 372, 380.

ОГНЯНОВИЧ, КОНСТАНТИН (1789—1858) — възрожденски книжовник и обществен деец, по народност сърбин — 16, 17, 18.

ОДИП — вж. Едип.

ОДИСЕИ, у Софроний ОДИСЕВС и ОДЕСЕФ ФИЛОСОФ — в гръцката митология цар на Итака, участник в Троянската война — 226, 324, 326.

ОКАТОН — вж. Катон, Марк Порций.

ОКТАВИАН ЦЕЗАР (или ОКТАВИЙ) — вж. Август.

ОЛОФЕРН — библейски персонаж, военачалник при Навуходоносор, убит от Юдит — 197.

ОМИР (вер. VIII в. пр. н. е.) — старогръцки поет, автор на „Илиада“ и „Одисея“ — 376.

ОНИСИКРИТ (IV—III в. пр. н. е.), у Софроний ОНУСИКРАТ — историк, ученик на Диоген от Синопа, участва в похода на Александър Велики и го описва в съчинението „Как Александър вървеше напред“ — 323.

ОНОРИК** — валдейски цар — 333.

ОНУФРИЙ — светец — 304.

ОРЕШКОВ, ПАВЕЛ (1884—1953) — историк, филолог и библиограф — 15, 353, 358—360.

ОРМАНДЖИЯН, АГОП — публицист — 360.

ОТАН** — персийски сановник от времето на Камбис II — 375.

ПАВЕЛ от ТАРС — римски гражданин, в младостта си преследва християните, след това се покръства и активно пропагандира новата религия, придавайки ѝ по-универсален характер. Почитан като апостол, въпреки че не е сред учениците на Христос; приписват му се 14 послания от Новия завет и апокрифни творби — 33, 188, 223, 224, 229, 243, 268, 293, 294, 307, 376—378, 380.

ПАВЕЛ — персонаж от кратка теорба от Втори видински сб. — 58.

ПАВЗАНИЙ (неизв. — 467 пр. н. е.) — спартанец, племенник на цар Леонид и регент до пълнолетието на престолонаследника (сина на Леонид). Води успешни битки, обвинен в предателство — 299.

ПАВЗАНИЙ — телохранител на Филип II Македонски — 249, 377.

ПАВЛОВИЧ, ХРИСТАКИ (1804—1848) — възрожденски книжовник и просветен деец — 8, 16, 17, 365.

ПАЗВАНТОГЛУ, ОСМАН (1758—1807) — турски феодал, еничерски водач, владетел на Видин, отхвърля централната власт и ѝ се противопоставя с оръжие — 37, 39, 40, 45—47, 353, 361.

ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ (1722—1773) — виден възрожденски книжовник, автор на „История славеноболгарская“ (1762) — 5, 7, 20, 337, 341—343, 346, 353, 354, 356, 373.

ПАМФИЛИЙ*, у Софроний АВВА ПАМФО — персонаж от произведение на Касиодор — 209, 374.

ПАНДЕКТА — 240.

ПАНТЕЯ — жена на Абрадат, цар на Суза — 224, 376.

ПАРАДИН — 241.

ПАРАШКЕВОВ, ПЕТЪР — литературовед — 364.

ПАРМЕНИЙ — пълководец на Филип Македонски и Александър Велики, убит по заповед на Александър по обвинение в заговор — 253.

ПАПАЗОВ, ДИМИТЪР — краевед — 361.

ПАТУСАС, ИОАНИС (XVII—XVIII в.) — гръцки книжовник — 368, 369.

ПЕЙЧИНОВИЧ, КИРИЛ (1771—1845) — възрожденски книжовник и духовник — 8, 10, 15, 19.

ПЕНЕВ, БОЯН (1882—1927) — литературовед — 15, 20, 336, 354, 355, 357, 359, 363.

ПЕРИКЪЛ (490—429 пр. н. е.) — атински политик, оратор и военачалник. Избран за пръв стратег, спомага за укрепването на атинската демокрация и за развитието на културата. Възможно е някъде във „Философския мудрости“ да има смесване със съименник или друго лице — 274, 301.

ПЕТКАНОВА-ТОТЕВА, ДОНКА — литературовед — 354, 355.

ПЕТРОВ, КИРО — БАЧО КИРО (1835—1876) — възрожденски книжовник, просветител и революционер — 353, 359.

ПЕТРОВ, К. — езиковед — 340, 341.

ПЕТЪР — един от апостолите (учениците на Христос), приписват му се няколко послания. Традицията го представя като първи глава на църковната йерархия — 33, 239, 295, 335, 377, 379, 382.

ПЕТЪР — персонаж от кратка творба от Втори видински сборник — 55.

ПИОН V* — вероятно във „Философския мудрости“ така е назоваван папа ПИЙ V (1566—1572) — 299.

ПИПИН КЪСИ (714 или 715—768), у Софроний КИЛТИВЕРТ

ПИПИН — франкски крал, основател на династията на Каролингите, баща на Карл Велики. Воюва с лангобарди, араби и др., съюзник на папата — 305.

ПИР (319—272 пр. н. е.) — цар на Епир, воюва с Рим; постига победа с цената на големи загуби (т. нар. „пирова победа“) — 229, 269, 379.

ПИТАГОР ОТ САМОС (VI—V в. пр. н. е.) — старогръцки философ и математик — 277, 278.

ПЛАВТ, ТИТ МАКЦИЙ (ок. 250—184 пр. н. е.) — римски комедиограф — 375.

ПЛАТОН (427—347 пр. н. е.) — старогръцки философ, ученик на Сократ (представен като персонаж в много от произведенията му). Опитва се да реализира възгледите си за идеалната държава при Дионисий Млади. Ценен високо през средновековието, богословието го представя като предходник на християнството — 213, 219, 268, 319, 375.

ПЛИНИЙ СТАРИ, ГАЙ СЕКУНД (23 или 24—79 сл. н. е.), у Софроний ПЛИНИОС — римски писател, учен и обществен деец. От съчиненията му е запазена само „Естествена история“ — 209, 320, 374.

ПЛИНИЙ МЛАДИ, ЦЕЦИЛИЙ СЕКУНД ГАЙ (61 или 62—113), у Софроний ПЛИНИОС — римски прозаик, племенник на Плиний Стари — 273.

ПЛУТАРХ ОТ ХЕРОНЕЯ (ок. 46—127) — старогръцки писател, автор на нравоучителни съчинения, превеждани в България през Възраждането, и на „Успоредни животописи“ — непряк източник на много фрагменти във „Философския мудрости“ и други възрожденски творби — 224, 263, 272, 274, 318, 373, 379, 381.

ПЛЯСА ПАША — турски военачалник, изпратен срещу Пазвантоглу — 47.

ПОГОДИН, МИХАИЛ (1800—1875) — руски историк, публицист и писател, славянофил; поддържа оживени връзки с българите в Русия — 357, 358, 359.

ПОЛИДОР ВЕРГИЛИЙ — 312.

ПОЛИКАРП, епископ ПАТАРОЛИКИЙСКИ, светско име ПЕТЪР ЦАНКОВ (1790—1865) — внук на Софроний, участник в борбата за църковна независимост — 16, 362.

ПОЛИНИК, у Софроний ПОЛЕИНЕЙКОС — в древногръцката митология син на Едип и брат на Антигона и Етеокъл, срещу когото воюва — 246.

ПОМПЕЙ ВЕЛИКИ, ГНЕЙ (106—48 пр. н. е.) — у Софроний КНЕЙОН ПОМПЕЙ — римски пълководец и политически деец, консул. Заедно с Крас и Цезар образува първия триумвират.

след това воюва с **Цезар**. Победен при Фарсала, избягва в Египет, където е убит. Възможно е смесване със Секст Помпей — 278, 282, 285, 312, 318.

ПОМПЕЙ СЕКСТ (ок. 75—35 пр. н. е.), у Софроний СИСТО ПОМПИЙ — римски пълководец и политически деец, син на Гней Помпей. Воюва срещу Цезар, командува флота, завладява Сицилия. Разбит от войските на Октавиан — 256, 257, 378.

ПОПГЕОРГИЕВ, ЙОРДАН — краевед — 8, 361.

ПОПОВИЧ, ОНУФРИ — възрожденски книжовник — 19, 20.

ПОПОВИЧ, РАЙНО (1773—1853) — възрожденски книжовник и обществен деец — 8, 17, 18, 368.

ПОПСКИ, ДИМИТЪР (XVIII—XIX в.) — възрожденски книжовник, автор на „Ода за Софроний“ — 16.

ПОТАГОР — 241.

ПРЕКСАСПЕС, у Софроний ПРЕКСАПИС — съветник на персийския цар Камбис (син на Кир) — 233, 376.

ПРИСЦИЛИАН (неизв.—385), у Софроний ПРЕСКИЛИАН — римски християнски писател, роден в Испания, където е епископ. Основател на учение, произхождащо от гностицизма. Осъден на събор в Бурдигала (днес Бордо, Франция) през 384 и екзекутиран — 335, 382.

ПРОКОПИЙ КЕСАРИЙСКИ (VI в.) — византийски историк — 381.

ПСЕВДОКАЛИСТЕН (вер. II в. пр. н. е.) — автор на „Роман за Александър“, приписван на Калистен (IV в. пр. н. е.) — старогръцки историк, племенник на Аристотел, придружавал Александър Велики в похода му като официален историк, осъден на смърт — 373, 377, 378, 379.

ПТОЛОМЕЙ — различни представители на гръко-македонската династия на Птоломеите, управлявала Египет от 305 до 30 г. пр. н. е. Основана след разпадането на държавата на Александър Велики от ПТОЛОМЕЙ I ГОНАТ, ПТОЛОМЕЙ КЕРАВЕН е негов син. При Клеопатра — последна от Птоломеите — Египет е завладян от Рим — 247, 249, 377.

РАБСАК — библейски персонаж, асирийски пълководец, изпратен при еврейския цар Езекия — 197.

РАЙКОВ, БОЖИДАР — литературовед — 356.

РАКОВСКИ, ГЕОРГИ (1821—1867) — виден революционер, поет и писател, историк, фолклорист, публицист — 3, 8, 11, 19, 20, 337, 353, 356—359.

РАНДОВ, НОРБЕРТ — немски литературовед и преводач от български произход — 370.

РАЧКОВ, ХАДЖИ ХРИСТО — възрожденски деец — 9.

РЕБЕКА, у Софроний РЕВЕКА — библейски персонаж, жена на Исаак, майка на Яков — 245.

РЕГУЛ, МАРК АТИЛИЙ (неизв.—ок. 248) — римски пълководец и политически деец, консул. Участва в Първата Пуническа война, умира като пленник в Картаген — 253, 378.

РОБИНСОН, А. Н. — съветски литературовед — 354, 358 360.

РОБОВСКИ, АНДРЕЙ (1801—1858) — книжовник, обществен и просветен деец, син на Дойно Граматик — 19, 20.

РОВОАМ — библейски персонаж, цар на Израил, син и наследник на Соломон — 236, 237.

РОДОТИС — вж. Херодот.

РОМАНСКИ, СТОЯН (1882—1959) — езиковед — 353, 356.

РОМУЛ И РЕМ, у Софроний РОМА и РОМИЛ — легендарни основатели на Рим, близнаци — 312, 377.

РУСИНОВ, РУСИН — езиковед — 336, 338.

РУФ, КВИНТ КУРЦИИ (I в.), у Софроний КУРЦИИ — римски историк, автор на „История на Александър Велики“

САВСКАТА ЦАРИЦА — легендарна владетелка на Сабейското царство в Южна Арабия. (3 Царст. 10) — 213.

САКЕЛАРОВИЧ, ФИЛИП — възрожденски деец — 9.

САЛАДИН или **САЛАХ АД ДИН** (1138—1193) — египетски султан, кюрд от Армения, обединил под своята власт Сирия, Месопотамия, Ерусалим, отблъсква Третия кръстоносен поход — 206.

САМСОН — библейски персонаж, един от „съдиите израилеви“. Воюва с филистимяните. Подкупена от враговете му, неговата възлюбена филистимянката Далила отрязва косата му, в която се крие необикновената му сила. Плененият Самсон си възвръща силата и загива заедно с много от враговете си, разрушавайки техни храм — 210.

САПОВ, ХРИСТО — предава ръкописа на Софрониевия Втори видински сборник в Народната библиотека (София) през 1929 г. — 363.

САПОВА, ПАРАСКЕВА — майката на Хр. Сапов — 363.

САРОС, НИКОЛАС — гръцки книжовник от XVIII в. — 365.

САУЛ (1040—1012 пр. н. е.) — библейски персонаж, първи цар на евреите. Наследен от Давид, който се оженва за дъщеря му — 254, 261, 377.

СВЕТОНИЙ ТРАНКВИЛ, ГАЙ (между 69 и 75—160) — римски прозаик, писал и на старогръцки, секретар на Хадриан. автор на „Дванадесетте цезари“ и др. — 373, 376, 380.

СЕБАСТАЦИ, МИКАЕЛ — арменски религиозен деец, срещал се със **Софроний** — 360.

СЕВЕР, СЕПТИМИЙ (193—235) — римски император от династията на Северите, към която принадлежат още Каракал Гета, Хелиогабал, Александър Север. Възможно е някъде във „Философския мудрости“ да има смесване помежду им — 303.

СЕВЕР, СУЛПИЦИЙ (IV—V в.) — римски християнски историк — 251.

СЕДАН — 241.

СЕЛЕВК I НИКАНОР* (358 или 354—280 пр. н. е.) — един от наследниците (диадохите) на Александър Велики, получава при първата подялба на държавата му Вавилон. Предприема поход към Индия. Изтласкан от Антигон, отново си връща властта (312), завладявайки Мидия. В 306 г. става цар на Сирия. Основава династия, възможно е някъде във „Философския мудрости“ да е смесван с наследниците му — 212, 377.

СЕЛИМИНСКИ, ИВАН (1799—1867) — общественник и книжовник — 19.

СЕМИРАМИДА — легендарна царица на Асирия, воюва успешно в Египет, Етиопия, Индия, построява висящите градини във Вавилон — едно от седемте чудеса на света — 189, 378.

СЕНЕКА, наречен ФИЛОСОФА, ЛУЦИЙ АНЕЙ (4 или 1 пр. н. е. — 65 сл. н. е.) — римски философ стоик, драматург, поет и прозаик. Възпитател на Нерон, самоубива се по негова заповед — 205 (отнася се до неговия баща, носещ същото име). 208, 219, 254, 262, 282, 316, 319, 374, 378, 380.

СЕРАФИМ — врачански епископ, когото **Софроний** наследява, грък по народност — 36.

СЕРБЕЗОГЛУ, МЕХМЕД — местен турски феодал — 32.

СЕРГИЙ (V в.) — константинополски патриарх, основоположник на монтеизма — 381.

СИМЕОН — свещеник от Арбанаси, съвременник на **Софроний** — 8, 16, 361.

СИМОН ВЛЪХВА (I—II в.), у **Софроний** СИМОН МАГ — библейски персонаж, магьосник, антагонист на апостол Павел, смесван с известен гностик — 335, 382.

СИМОНИД ОТ КЕОС* (ок. 550—460 пр. н. е.) — старогръцки поет, живее в Атина, Тесалия и Сицилия — 221, 299.

СИНТИП — персонаж от едноименна творба, преведена от **Софроний** — 11, 12, 15, 18, 62, 63, 65, 103—106, 116, 119, 221, 339, 356, 362, 365, 367, 368.

СИРАХ, също СИН СИРАХОВ — вж. **Исус Сирах**

СИСАМН — корумпиран съдия, осъден на смърт от Камбис II — 375.

СИСТО — вж. **Помпей, Секст**

СЛАВЕЙКОВ, ПЕТКО (1827—1895) — виден поет, общественик и публицист — 5, 11, 12, 18, 353, 360, 368.

СНЕГАРОВ, ИВАН (1883—1971) — историк и литературовед — 9.

СОБОЛЕВСКИ, АЛЕКСЕЙ (1856—1929) — руски филолог-славист

СОКРАТ (ок. 469—399 пр. н. е.) — старогръцки философ, излага възгледите си (главно по етически проблеми) устно; за тях се съди по произведенията на учениците му (**Платон**, **Ксенофонт** и др.). Осъден на смърт. С него са свързани множество анекдоти и афоризми, широко разпространени още през древността — 209, 226, 323, 325.

СОЛОМОН (972—932 пр. н. е.) — библейски персонаж, еврейски цар, син на Давид. При него Израилската държава достига разцвета си. Традицията го представя като образец на мъдър владетел и му приписва редица книги. Според Библията в края на живота си направил отстъпки на чуждите религиозни култове и бил наказан от Йехова (Яхве в юдаизма) — 205, 210, 213, 214, 230, 233, 235, 236, 237, 264, 278, 282, 283, 286, 301, 302, 310, 320, 321, 380.

СОЛОН (ок. 640—ок. 550 пр. н. е.) — атински държавник, архонт, поет и законодател, един от седемте мъдреци — 193, 249, 373, 375.

СОФОКЪЛ ОТ КОЛОН (496—406 пр. н. е.) — старогръцки трагически поет, автор на „Антигона“, „Едип цар“ и др. — 377, 379

СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ (светско име — **СТОЙКО ВЛАДИСЛАВОВ**) — 5, 21, 23, 35, 347—348, 353—363, 365—373, 379, 380, 382.

СПИРИДОН ГАБРОВСКИ (неизв.—1815) — йеромонах, книжовник, автор на ръкописна „История во критце о болгарском народе словенском“

СТАЦИЙ, ЦЕЦИЛИЙ (неизв.—168 пр. н. е.) — римски комедиограф от галски произход — 375.

СТОЙКО ВЛАДИСЛАВОВ — вж. **Софроний Врачански**

СТОЯНОВ, ВАСИЛ Д. (1839—1910) — книжовник и обществен деец, деловодител на Българското книжовно дружество и редактор на „Периодическо списание“ — 353, 358, 371.

СТОЯНОВ, МАНЬО — библиограф и литературовед — 362, 363, 371.

СТОЯНОВИЧ, ТОДОР — ученик на Софроний, подпомогнал издаването на „Неделника“ — 16.

СТРАТЕМАН, ВИЛХЕЛМ — протестантски епископ, чиято творба в миналото е приемана за източник на „Философския мудрости“ и „Гражданское позорище“ на Софроний — 370.

ТАЛЕС ОТ МИЛЕТ (ок.624—547 пр. н. е.), у Софроний ТАЛИЙ и др. — философ материалист, родоначалник на йонийската школа, математик и астроном, един от седемте мъдреци — 201, 373.

ТАЛИЙ** — римски политически деец — 310.

ТАМЕРЛАН (ТИМУРЛАН) (1336—1405) — тюркско-монголски пълководец, завладява голяма територия (Централна Азия, Туркестан, Афганистан, Персия, части от Русия и Индия, Месопотамия, Мала Азия, Сирия и др.) и създава държава със столица Самарканд. Умира по време на поход в Китай — 373.

ТАРКВИНИЙ, СЕКСТ (VI в. пр. н. е.) — римски цар, синът му изнасилва Лукреция — 376.

ТАРКВИНИЙ КАЛОТИН, ЛУЦИИ (VI—V в. пр. н. е.) — един от водачите на въстанието срещу Секст Тарквиний, негов родственик — 376.

ТАРИНСКА, СТЕФАНА — литературовед — 354, 357, 371.

ТАЦИТ, ГАЙ или ПУБЛИЙ КОРНЕЛИЙ (ок. 55—ок. 120), у Софроний ТАКИТ — римски историк, оратор и политически деец — 215, 322.

ТЕМИСТОКЪЛ (ок. 524—460 пр.н. е.), у Софроний и ТЕМИСТИКЛИС — атински държавен деец, архонт и пълководец. Ръководи битката срещу персите при Саламин; осъден на заточение чрез остракизм, живее временно при персите — 205, 233, 373.

ТЕОДОЛ — 250.

ТЕОДОРЕТ, МАКАРИЙ — църковен историк — 381.

ТЕОДОРИК — 322.

ТЕОДОРИСТ** — християнски богослов, канонизиран за светец — 329.

ТЕОДОРОВ-БАЛАН, АЛЕКСАНДЪР (1859—1959) — езиковед и литературовед — 15, 358, 359.

ТЕОДОСИЙ I ВЕЛИКИ (347—395) — римски император, укрепва държавата и християнството. Разделя между синовете си империята на две части: източната — на Аркадий и западната — на Хонорий. Възможно е някъде във „Философския мудрости“ да става дума и за ТЕОДОСИЙ II (408—450) — византийски император, воюва с перси и хуни — 304.

ТЕОДОСИЙ — протосингел на владиката Матей в Търново, съвременник на Софроний — 36.

ТЕОФИЛАКТ, у Софроний — ТЕОФИЛАКТ учител български — охридски архиепископ (към 1090—1118), по народност грък. Автор на Пространно житие на Климент Охридски и др.

ТЕОФРАСТ (IV—III в. пр. н. е.) — старогръцки философ, ученик и наследник на Аристотел в перипатетическата школа. От многобройните му трудове са запазени само няколко, между които и „Характери“ — 209, 275, 277.

ТЕРТУЛИАН, КВИНТ СЕПТИМИЙ СЕВЕР (ок. 160—след 200 сл. н. е.) — римски християнски писател от Картаген. Скъсва с католическата черква и се присъединява към монтианизма (християнска секта, проповядваща аскетичен живот) — 268, 274.

ТИГРАН II ВЕЛИКИ* — цар на Армения (95—56 пр. н. е.), при когото староарменската държава достига разцвета си, завладява голяма територия, победен от Рим — 322.

ТИК — 274.

ТИМОТЕЙ — религиозен деец, до когото апостол Павел изпраща послания — 377.

ТИТ, ФЛАВИЙ ВЕСПИАН (39—81) — римски император, по време на Юдейската война разрушава Рим — 201, 272, 312, 373.

ТИТ МАНЛИЙ ТОРКВАТ — римски консул, осъдил на смърт сина си — 377.

ТОДОР — свещеник и книжовник от Котел — 336.

ТОМИРИС, у Софроний ТОМИРИДА — царица на Масagetите, победена от Кир — 258.

ТОПУЗОГЛУ — кърджалийски главатар

ТРАЯН, МАРК УЛПИЙ (53—117) — римски император от испански произход, завладява Дания, Северозападна Африка и др., развива широка строителна дейност, включително и на Балканите — 212, 263, 377.

УАЛЕНТ — вж. Валент

УАЛЕНТИАН — вж. Валентиан

УАЛИС** — византийски император — 250.

УРИЙ — библейски персонаж, Давид му отнема Вирсавия — 234.

ФАБИЙ МАКСИМ КУНКТАТОР, КВИНТ* (неизв.—203 пр. н. е.), у Софроний ФАВИЙ — римски пълководец и държавен деец. Предлага стратегия на изчакване срещу Анибал през Втората Пуническа война (оттам и прозвището му КУНКТАТОР — „Забавител“) — 229.

ФАРАОН — титлата на египетските владетели се употребява като собствено име в Библията (Изход). Оттам — и във „Философския мудрости“ — 309, 334.

ФЕСТИОН** — приятел на **Александър Велики** — 277.

ФИЛИП** — син на **Арсиноя Птоломей** Керавен — 248.

ФИЛИП II МАКЕДОНСКИ (ок. 382—336 пр. н. е.) — цар на древна Македония, покорява Гърция, баща на **Александър Велики** — 214, 231, 232, 249, 262, 264, 298, 323, 324, 375.

ФИЛИП ОКОМОДОС — 220.

ФИЛОН ОТ АЛЕКСАНДРИЯ (ок. 30 пр. н. е.—45 сл. н. е.) — християнски философ, писал на старогръцки език. Съчиненията му са свързващо звено между юдаизма, християнството и елинизма — 268.

ФИТИЙ — вж. **Дамий** — 279, 280.

ФОКА — византийски император (602—610), дошъл на власт в резултат на въстание, свалило император **Маврикий**, който е екзекутиран. Фока от своя страна е свален от император **Ираклий** — 195, 373.

ФРЕДЕГУНДА (VII в.) — франкская кралица, втора жена на Хилперик, когото убива и управлява от името на сина си Клотарий II — 246.

ФЬОИЕ, ЖАК — френски литературовед, преводач на Софроний — 359.

ХАБРИЙ (IV в. пр. н. е.), у Софроний **ХАВРИЙ** — атински стратег — 264.

ХАДРИАН, ПУБЛИЙ ЕЛИЙ (76—138) — римски император, по негово време държавата се стабилизира — 208.

ХАМАМДЖИОГЛУ — турски големец от Видин, враждуващ с **Пазвантоглу**

ХАДЖИПЕТРОВ, ХАДЖИ ПЕТЪР — богат котленски първенец, приятел на **Стефан Богориди** — 5.

ХАРИЛАЙ — спартански цар — 255.

ХАРОН — в старогръцката митология лодкарят, който пренася душите на покойниците в отвъдния свят — 374.

ХЕЛИОГАБАЛ — у Софроний **ИЛИОГАВАЛ** — римски император (218—222) от династията на **Северите** — 271, 379.

ХЕРАКЪЛ, лат. **ХЕРКУЛЕС**, у Софроний **ИРАКЛИА** и др. — в древногръцката митология герой, син на **Зевс**, по-късно обожествен. Благодарение на огромната си сила извършва многобройни подвизи — 276.

ХЕРМЕС, лат. **МЕРКУРИЙ**, у Софроний **ЕРМИ** — в древногръцката митология син на **Зевс**, бог на търговията, покрови-

тел на крадците и др., пратеник на боговете, посредник с отвъдния свят — 156, 276, 370, 374.

ХЕРОДОТ (484—425 пр. н. е.), у Софроний **ИРОДОТ, РОДОТИС** и др. — старогръцки историк, „баща на историята“ (Цицерон). Фрагменти (или преработки) от съчиненията му са превеждани многократно в България през Възраждането — 204, 296, 372—379.

ХИЕРОН (неизв.—466 пр. н. е.), у Софроний **ИЕРОН** — тиранин на Сиракуза — 218, 376.

ХЛОДВИГ* (466—511), у Софроний **КЛОДОВЕИ** — франкски крал от рода на Меровингите, основател на Франкската държава, приема християнството (496 г.), воюва с вестготи и др. — 305.

ХРИСТОС — вж. **Исус Христос**

ХЮСЕИН ПАША СИЛЯХТАР — турски военачалник, воюва срещу **Пазвантоглу** — 40, 42, 43.

ЦЕЗАР, ГАЙ ЮЛИЙ (100—44 пр. н. е.), у Софроний **ГАИЯ** или **ЮЛИЯ** или **КЕСАР** — римски държавен деец, пълководец и писател. Води множество успешни войни, убит от заговорници републиканци — 207, 228, 230, 300, 312, 376, 379.

ЦИЦЕРОН, МАРК ТУЛИЙ (103—43 пр. н. е.), у Софроний **КИКЕР** — прозаик и обществен деец, смятан за „първ оратор на Рим“ — 260, 273, 375, 378.

ЧИНТУЛОВ, ДОБРИ (1822—1886) — виден възрожденски поет и просветен деец — 359.

ШАХОТИНА, Е. М. — съветска историчка — 6, 356.

ШЕКСПИР УИЛЯМ (1564—1616) — велик английски драматург и поет — 378.

ЮДИТ — библейски персонаж, вдовица, участвувала в борбата срещу Навуходоносор. Името ѝ носи едноименна книга — 373.

ЮЛИАН ОТСТЪПНИК, ФЛАВИЙ КЛАВДИЙ (332—363) — римски император и философ неоплатоник. Преследва християните и предприема опит да възстанови езичеството, завършил неуспешно — 332, 373, 381.

ЮЛИЯ** — дъщеря на Август — 272.

ЮСТИН, МАРК ЮНИАН* (вер. III в. сл. н. е.) — римски историк, автор на „Кратко изложение на Филиповата история от Помпей Торг“ — 249, 377.

ЮСТИНИАН I — византийски император (527—565), воюва с готи и др., завладява Северна Африка, Италия. Укрепва Балканския полуостров срещу славяните. Кодифицира римското и ранновизантийското право — 318, 381, 333.

ЮСУФ ПАША — у Софроний **ИУСУФ** — турски военачалник, участва в поход срещу Пазвантоглу — 29, 41, 42.

ЯКОВ или **Иаков** (наричан още **ИЗРАИЛ**) — библейски персонаж, древноеврейски патриарх, син на **Исаак** — 204, 228, 381.

ЯКОВ или **Иаков** — един от апостолите (учениците на Христос) — 205, 295, 296, 374, 379.

ЯКОВ — двама персонажи от две кратки творби от Втори видински сборник — 54, 56.

Николай Аретов

РЕЧНИК НА РЕДКИТЕ, ОСТАРЕЛИТЕ И НЕПОЗНАТИТЕ ДУМИ

СЪКРАЩЕНИЯ

ар. — арабски
гр. — гръцки
диал. — диалектна
ит. — италиански
книж. — книжовна
нар. — народна
нем. — немски
перс. — персийски
стб. — старобългарска
срх. — сърбо-хърватски
унг. — унгарски
фр. — френски
чсл. — черковнославянски

ага (тур.) — господар; почетна титла в Османската империя, представлява положение на властващ над другите

агарянин (гр.) — мохамеданин, турчин

агашар (тур.), нар. — които се мислят за аги, малки господари

аджип (ар.-тур.) — дали, наистина

аджидисам, аджидисвам (от тур.) нар. — съжалявам, жала

айол (гр.), книж. — бърз, подвижен

акинт (гр.), книж. — южно декоративно растение с големи нарязани листа (корените му се употребяват за лекарство)

акрида (гр.), стб. — скакалец

алкионида (гр.), книж. — алкион, морска птица

анджа (тур.) — именно, тъкмо

арапин, нар. — негър

аргасам (от гр.), диал. — обработя, щавя кожи

аргосам, аргосвам (от гр.), чсл. — налагам възбрана на свещеник да прави църковна служба

аресам, аресвам (от гр.), нар. — прави ми се, допада ми

арнаутин (гр.-тур.) — албанец

архидякон (гр.), стб. — старши, главен дякон

армея (гр.) — кисело зеле
 архиерей (гр.), стб. — първосвещеник — висш духовен сан
 архонт (гр.) — господар; висш сановник
 аслан (тур.) — лъв
 асланов, асланский (от тур.) — лъвски
 аспид (гр.) — щитоносна усойница
 ат (тур.), нар. — едър и силен яздитен кон
 атект (гр.), книж. — свещен
 ату, диал. — нима
 афоресам (от гр.), чсл. — отлъча от църквата; прокълна
 афоресмо (гр.) — църковна забрана, проклятие
 ахчия (тур.) — готвач
 аянин (ар.-тур.) — областен управител в Османската империя
 аялък (тур.) — служба на аянин, аянство

байрак (тур.) — войскова дружина
 байрам (тур.) — празник
 барим (перс.-тур.), нар. — поне
 басен, стб. — басня, разказ, мит
 баснословия, стб. — разказвам, говоря
 баснословие, стб. — митология
 бастисам (от тур.) — нападна
 баталия (фр.), книж. — сражение, битка
 бахчованджия (тур.) — градинар
 баши (тур.) — главен, старши
 баялдисам (от тур.) — припадна
 беглик (тур.), остар. — данък за овце и кози в Османската империя
 бегликчия (тур.) — събирач на данъка беглик
 беден, диал. — клет, злочест
 бедихава (ар.-тур.) — напразно, безполезно; даром
 безместен, чсл. — неуместен
 безстидний, чсл. — безсрамен, нагъл
 безчинник, чсл. — безсрамник, безобразник, безчестник
 бей (ар.-тур.) — почетна титла, давана на висши чиновници в Османската империя
 белки, белким (тур.), нар. — може би, като че ли
 билие — билка, трева
 бинбашия (тур.) — дружинен командир, хилядник
 благодарение, чсл. — благодарност, признателност
 благопременение, стб. и чсл. — доброжелателство, благосклонност
 благоугодно, стб. и чсл. — допустимо, приемливо
 благоутробие, стб. и чсл. — милосърдие, доброта
 блажа, книж. — ублажавам

богопроизведения, стб. и чсл. — богопомазан
 болерея са — живея богато, господарствувам
 болест — болка, страдание, болест
 болярин — господар, богат човек, богаташ
 бомбулка, диал. — водно мехурче
 борзил, диал. — течение на река
 борзост, книж. — бързина
 борч (тур.), нар. — паричен дълг
 бостанджи баши (тур.) — полицейски старши
 бостанджия (тур.) — стражар, полицей
 брадний — който се отнася до брадата
 брежа, стб. и чсл. — грижа се, почитам, зачитам
 бруся, диал. — бруля
 брязна, диал. — бразда
 бура — буря
 буйрунтя (тур.) — писмена правителствена заповед
 бюлюк (тур.) — рота
 бюлюк баши (тур.) — ротен командир

вааллаги биаллаги (тур.) — с бога и в името на бога
 валия (ар.-тур.) — управител на вилает
 вамо, диал. — тук
 васиет (ар.-тур.) — настойничество, попечителство
 ведение, чсл. — знание
 ведно — заедно, наедно
 везир (тур.) — висш държавник, пръв след султана
 велият (ар.-тур.) — голяма административна област в Османската империя, вилает; родно място, отечество
 вергия (тур.) — данък, налог
 вершина, книж. — клон
 весма, чсл. — твърде, много
 ветхий — отдавнашен, стародавен; стар
 чечерня — вечерно богослужение
 взида, чсл. — възляза, възкача се
 видетелний — явен
 више, книж. — повече
 внутре — вътре
 водопотопление, книж. — удавяне
 вожделено, чсл. — с копнеж, с обич
 воздам, воздавам, чсл. — отвърна, отплатя, отдам
 воздаяние, чсл. — отплата, награда за нещо
 воздержник, чсл. — въздържател
 воздигам — изтеглям нагоре

възжелая, книж. — пожелаля, поискам
 възможен — в състояние
 възмущение, числ. — смут, объркване, тревога
 возсилая, числ. — възнасям, славя
 возляза, книж. — изкача се
 волност — свободно време
 волхва, стб. и числ. — разбойник, крадец
 ворея (гр.) — северен вятър
 възкресение, числ. — възиресение
 възход — изкачване нагоре
 вред, стб. и числ. — вреда, пакост
 вручавам, книж. — препоръчвам
 всъде, диал. — навсякъде

 гадина, диал. — животно
 гемия (гр.-тур.) — кораб с платна
 геран (гр.) — жерав
 гионджия (тур.) — кожар
 глистичария, диал. — промивка, клизма
 глубок — дълбок
 гнати, числ. — гоня, преследвам
 говорка, диал. — обсъждане
 гортан, стб. и числ. — гърло
 гостиница — постройка за отсядане на гости, хан
 грабление, числ. — грабеж
 граматик, книж. — писар
 гивур (ар.-тур.) — немохамеданин

 дамла (тур.) — сърдечен удар, апоплексия
 дарование, книж. — дар; предопределеност
 даскал (гр.), нар. — учител
 даядисам (от тур.) — опра, облегна, опирам
 двоекатний — двоен, двукратен
 дебек (тур.) — кръгъл меден съд с широко дъно; корито
 делия (тур.) — луд, буен, необуздан човек
 делтра (гр.) — делта на река
 демирджийски (от тур.) — железарски
 демон (гр.) — нечиста сила, зъл дух, бяс
 державие, державний, стб. и числ. — величие, величествен, могъ-
 шество, могъщ
 дерзна, книж. — осмеля се
 дерзновение, числ. — смелост, решителност
 деспоти (гр.), стб. и числ. — игумен; владика

джамбаз (тур.) — нечестен препродавач
 джезаерли (тур.) — алжирец
 джелатин (тур.) — палач
 джелеп (ар.-тур.) — закупвач на добитък за клане
 дженк (перс.-тур.) — бой, битка, война
 диван (ар.-тур.) — висш държавен съвет в Османската империя
 дивит (тур.) — бронзова кутия за писалки с мастилница за носене в пояса
 добрешко нар. — фамилиарно обръщение, съответстващо на днешните: приятелю, драги, добри ми човече, братче и др. под.
 добролепен, числ. — красив
 доблоразумен, числ. — благоразумен, съобразителен
 довтасам (от гр.), нар. — дойда, пристигна набързо, неочаквано
 дозволение, книж. — разрешение, позволение
 докле, нар. — докато
 домнин, нар. — домашен
 домугосподар, числ. — управител
 достойник, числ. — човек, достоен за нещо, прославен с нещо
 доусилнея — примъчнея
 драм (гр.) — стара мярка за тежина равна на 3,10 грама
 дружество — приятелство, съдружие; учиня дружество — съдру-
 жа се
 дружина — приятелство, дружина
 дуган (тур.), диал. — вид сокол
 дукато (ит.) — дребна монета
 дукаян, докаян (тур.) — магазин; занаятчийска работилница
 дулама (тур.), нар. — дълга вълнена дреха с ръкави
 душманин (тур.) — зложелател, враг
 дюмен (тур.) — кормило

 евлавия (гр.) — разум
 емила (гр.) — клей, лепило за хващане на птици, приготвено от
 хмел
 енория (гр.), стб. и числ. — селища, обслужвани от един свещеник
 епархия (гр.), стб. и числ. — област, управлявана от един влади-
 ка (митрополит или епископ)
 епископия (гр.) — седалище на епископ
 епистимия (гр.) — наука
 епистимический (от гр.) — научен, литературен
 епитроп (гр.) — черковен настоятел
 епитропство (от гр.) — черковно настоятелство
 ест, числ. — е, 3 л. ед. ч. сег. вр. на спомаг. гл. есмь
 ефенди (гр.-тур.) — обръщение и титла на грамотен и интели-

гентен турчин или изобщо на човек от тогавашната интел-
генция
ехинида (гр.) — змия, пепелянка
желч — жлъч, злоба, омраза; не има желч — не е раздразнителен
жесток, стб. и числ. — як, твърд
жешко, диал. — горещо
живелище, книж. — свърталище, място на обитаване
живение, книж. — живот
жлеб, стб. — вид голямо корито за превоз на грозде, кораб
забравя, диал. — забравя
завид, стб. и числ. — завист, ревнуване
заколение, книж. — избиване
законочисто, книж. — почтено
зам да, диал. — за да
запрещителен, числ. — забранителен
зарар (ар.-тур.) — вреда, пакост, бея
затворка — затвор, арест
захмет (ар.-тур.) — труд, грижа, затруднение, безпокойство
заход — отходно място, нужник
звездословие, книж. — астрономия
звездословец, книж. — астролог
зефк (ар.-тур.) — удоволствие, развлечение, веселба
зефчия (ар.-тур.) — гуляйджия
златий — златен
злоскопостний, книж. — безпътен
злочестний, книж. — нещастен
зулум (ар.-тур.) — насилие, несправедливост; пакост, поразия
зулумджия (ар.-тур.), диал. — насилник, пакостник
зорби (тур.) — насилствен
зяло, стб. — много
идран (перс.-тур.) — змей, ламя
изблевам, диал. — изплюя
изволение, числ. — позволение, разрешение, съгласие
изволя, числ. — желая, намирам за добре; благоволявам, позволя-
вам
изгабосам, диал. — излъжа
изограф (гр.) — художник, иконописец
изпедепсам, изпедепсувам (от гр.) — изуча добре, възпитам
изпедепсан (от гр.) — изучен, изпечен в нещо, възпитан
изпервен, числ. — изпърво, най-напред, в началото

изпровергна, книж. — преобърна, подложа на страдание
изречение, числ. — решение, споразумение, уговорка
изрядний, числ. и стб. — извънреден, превъзходен, особен
изфатя, диал. — изловя
иконом (гр.), числ. — духовно лице, управляващо стопанската дей-

ност

икономисвам (от гр.), книж. — устройвам, нареждам
икономия (гр.), книж. — ръководство, организация
илам (ар.-тур.) — съдебно решение
илчия (тур.) — пратеник, посланик
имам (ар.-тур.) — висше духовно лице в мохамеданската религия
имение, книж. — богатство
интикам (тур.) — отмъщение
интикамисам (от тур.) — отмъстя
ипат (гр.) — началник на конницата в Рим
иподром (гр.) — хиподром
ипопсия (гр.) — боязън, страх
историсам, книж. — разказва
история, книж. — разказ
ихмал (тур.) — немарлив, небрежен
ихтя, нар. — тюхам се, надавам възклици их-их
ища — искам, желая

кабахат (ар.-тур.) — вина, провинение
кабахатлия (ар.-тур.) — виновен
кавга (тур.), нар. — караница, свада
кадилик (тур.) — административна област, обслужвана от един
кадия (съдия)
кадина (тур.) — туркиня
кадия (ар.-тур.) — духовно лице у мюсюлманите, което изпълня-
ва служба на светски съдия; съдия
каератлия (ар.-тур.) — търпелив
казеп (ар.-тур.) — гняв, ярост, негодувание
каиик (тур.) — лодка
каймаканин (ар.-тур.) — околийски управител в Османската им-
перия
кайрат, кайрет (ар.-тур.) — спокойствие, търпение
кайратение (от ар.-тур.) — търпение
кайратя са, кайратя са (от ар.-тур.) — мъча се, правя усилие
калата (гр.) — голяма кошница
кале (тур.) — крепост; град
камо, диал. — къде
кандар (гр.) — бръмбар
кандаров (от гр.) — който се отнася до кандар (бръмбар)

капия (тур.) — врата, порта
 кара (тур.) — черен
 каразлия (тур.) — отмъстителен, злобен
 карар (ар.-тур.) — положение, ред
 касаба (ар.-тур.) — град
 касап (тур.) — месар
 касап баши (тур.) — главен доставчик на месо
 касторхи (гр.) — бобър
 катадневно — всекидневно
 квиция, диал. — квича, пища
 кевернисам (от гр.) — прехраня се, преживея; задържа, удържа
 кепенк (тур.) — дървен капак на прозорец
 керамедчия, нар. — тухлар
 керастас (гр.) — рог
 кердосам (от гр.) — спечеля, виждам полза
 кефир (перс.-тур.) — каменна или тухлена зидария
 кефилник (ар.-тур.) — поръчител
 кехая (перс.-тур.) — служител, доверено лице на владетеля
 кивернисам (от гр.) — вж. кевернисам
 кидер (ар.-тур.) — грижа, скръб
 кидар (гр.), чсл. — корона, архиерейска шапка
 киошк (перс.-тур.), нар. — издигната част от чардака в старите
 къщи, където са приемани гостите
 кир (гр.) — господин
 княз, нар. — старейшина, кмет
 колай (тур.) — лесно, леко
 коландисвам (от тур.) — употребявам
 конак (тур.) — място за отсядане и ношуване
 конакчия (тур.) — човек, който остава на конак
 кондисам (от тур.) — отседна, спра се на стан, на ношуека
 кондувидра — бобър
 кормилица — кърмачка, дойка
 кормяста — бременна
 костяна жаба, нар. — костенурка
 кофина, диал. — кухня, хралупа
 кридник — крадец
 крамола, нар. — глъч, свада, караница
 крамолник, нар. — размирник, свадлив човек
 крамоля са, нар. — карам се
 красен — хубав, красив
 красник, диал. — тежка вътрешна болест, туберкулоза и др.
 крат — път
 крепок — як, здрав

крепост, книж. — сила, твърдост
 куде, диал. — къде
 курбан (ар.-тур.) — жертвоприношение
 кърбан байрам (тур.) — мохамедански религиозен празник с жертвоприношение
 куртулисам, кортолисам са (от тур.) — избавя, спася се, отъвавам се, спасявам се
 кърджалия (тур.) — разбойник
 кюмюрджия (тур.), нар. — въглищар
 кяр (перс.-ар.-тур.), нар. — печалба, облага, изгода, полза
 леснородна — лесно раждаща
 лест, стб. и чсл. — измама, лукавство
 лестец, чсл. — измамник, лъжец
 лестний, чсл. — измамен, коварен, лъжлив
 лестник, книж. — измамник, лъжец
 литургия (гр.), книж. — главна черковна служба
 лихоимец, стб. — користолюбец, скъперник
 лицетворност, чсл. — лицемерие
 ловчи, нар. — ловджийски
 лудина, нар. — лудост
 лупос (гр.) — ястреб
 лъжно — лъжливо
 лъщение, книж. — измама
 любопрение, стб. и чсл. — раздор, скарване, дразга
 любочестний, чсл. — щедър, усърден
 любопуствений, чсл. — обичащ пустинята, уединението
 лягический, книж. — иносказателен, поучителен

майсере (тур.) — обсада
 майстория, нар. — изкусно умение, добре скроена постъпка за измамване на някого; хитрина
 мал — малък
 малечък, диал. — малък
 манаф (ар.-тур.) — турчин от Мала Азия
 манзилин (ар.-тур.) — уволнен
 манзилия (ар.-тур.) — уволнителна заповед
 маргарит (гр.), нар. — бисер, седеф
 маргаритария (гр.) — бисери, седефи
 мартор (гр.) — свидетел
 марторисам, марторисвам (от гр.) — свидетелствувам, казвам
 мартория (гр.) — свидетелство, свидетелско показание
 маслахат (ар.-тур.) — работа, дело

матер, числ. — майка
махана (перс.-тур.), нар. — недостатък, кусур
маясил (тур.), нар. — хемороиди
медвед, стб. — мечка
метох (гр.) — клон на манастир в населено място
метохам (от гр.) — притежавам, владея
мигдал (гр.) — бадем
мимос, мим, оминос (гр.) — артист. мим, присмехульник, шут
мирия (тур.) — църковен налог, изплащан на държавата
митология (гр.) — баснословие, поучителни разкази
митрополит (гр.) — висш духовен сан, духовно лице, което управлява епархия
многолетствие, числ. — дълголетие
многородие — плодовитост
мня, диал. — мисля, на мнение съм
молебник, книж. — молител
мравя, диал. — мравка
мубашир (ар.-тур.) — доверено лице, пратеник
мукает (ар.-тур.) — погрижа се, ставам мукает — намирам време да направя нещо, погрижвам се за нещо
мутлак (ар.-тур.) — непременно
мушафере (тур.) — съвещание, обсъждане
мърфа, диал. — парче, къс, мръвка; бучка; кюлче
мъска, нар. — муле, катър
навада, стб. и числ. — обвинение, клевета
навадение, стб. и числ. — клевета, обвинение
навадя, книж. — обвиня, наклеветя, подуча
наваждам, книж. — наклеветявам, подстрекавам
навет, стб. и числ. — клевета, обвинение, клопка, коварство
наветие, книж. — обвинение, клевета, коварство, тайно намерение
наветник, числ. — клеветник, доносник
наджак (тур.) — секира, брадва
назари (ар.-тур.) — вид звание, буквално „надзирател“
наиклир (гр.) — боцман
найъм (гр.) — превозна такса
накажа, стб., книж. — поучавам, наставям
наказание, книж. — поука, наставление; възмездие
напокон, нар. — сетне, подир, после, най-после
напрасно, стб. — внезапно, неочаквано, ненадейно
наскоро — бързо
научение, книж. — поука
начена, нар. — почна, започна

небрежие, числ. — невнимателно отношение, небрежност
небрежлив, книж. — невнимателен, небрежен
недужний, числ. — болен, болезнен, недъгав
незнайник, нар. — необразован, прост човек, невежа
неизпеденсан (от гр.) — неизучен, невъзпитан
неистовно, книж. — безумно, лудо, бясно
неклоцнат, диал. — неухапан
ненадеждний, книж. — обезсърчителен, обезнадеждаващ
неподобний, числ. — непристоен, неприличен
неправеден, числ. — несправедлив, незаслужен
непраздна, стб., числ. и нар. — бремна
нерадение, числ. — безгрижно отношение, нехайство
нерадя, числ. — пренебрегвам, нехая, немаря
неситство, нар. — ненаситност, алчност
несквернен, книж. — неумърсен, чист, непорочен
несостояние, книж. — непостоянство
ниет (ар.-тур.) — намерение
нижний, книж. — долен; покорен
низход — спускане надолу, слизане
нишан (перс.-тур.) — знак, белег
новци (срх.) — дребни монети
нога, диал. — крак
нотос (гр.) — южен вятър
нощний вран — бухал
нудя — принудя, накарвам, насиля
нужда, числ. — насилие, принуда
нуждний, книж. — мъчен, труден, непосилен; потребен, необходим
обвержа — вържа
обманлив, книж. — измамен
обходителен, книж. — внимателен
опраздня — освобождавам се от заетост
обхождение, книж. — ухаждане, обикаляне
общница, числ. — съучастница
одежда, книж. — скъпа дреха
обядение, числ. — пресищане, преяждане, чревоугодие
октоих (гр.), числ. — църковна служебна книга с песнопения на осем гласа
омимос (гр.) — вж. мимос
опорлив, нар. — упорит, инат, с тежък неотстъпчив и несговорчив характер
орачки, диал. — който е на орач
орексис (гр.) — апетит

ордия (тур.) — армия, орда
 ортак (тур.) — съдружник
 острупя, чсл. — нараня; победа
 осужденник — престъпник; който е осъден
 ответник, чсл. — защитник, пратеник
 отвнугре — отвътре
 отворност, книж. — наглост
 отегча — разгневя
 отена, диал. — омръзна
 отец, книж. — отец; баща
 откина, диал. — откъсна
 отлуча са, диал. — отдалеча се
 отлучен — непричастен, пречистен
 отметност — отмятане, нарушаване на обещание, отказ
 отолстеля, нар. — затлъстеля
 отравлям, чсл. — отхвърлям, отблъсквам
 отторгна — изтръгна
 отхождам, диал. — отивам
 охтение — охкане
 пагуба, стб. — голяма вреда, голяма загуба; разорение, съсипия, гибел
 падост, книж. — съдба, обреченост
 пазаргеден, нар. — човек, който отива на пазар
 пазвански — който е на Пазвантоглу
 пазува, диал. — пазва
 паки, чсл. — пак
 пандур (унг.-тур.) — страж от пограничните части на Пазвантоглу
 палагалон (гр.) — папагал
 папаз (гр.-тур.) — свещеник, поп
 папукчия (перс.-тур.) — обушар, чехлар
 парастас (гр.) — панихида
 паремия (гр.) — притча, поучение
 паретис (гр.) — оставка, освобождение от длъжност
 пасха (евр.) — Великден
 патение, нар. — изпитание, препатено, тегло
 пачаджия (перс.-тур.) — майстор на пачи
 паша (перс.-тур.) — почетна титла на висши военни лица или административни управители в Османската империя, в Египет и други мохамедански страни; генерал
 пашалия (тур.) — човек на паша, пашов човек
 пашам, диал. — патя
 педепсам, педепсувам (от гр.) — уча, възпитавам, съветвам

педепсване (от гр.) — изучаване, възпитаване
 пезвенк (перс.-тур.) — мръсник, сводник
 пенджер (перс.-тур.) — прозорец
 пералник, нар. — тепавичар
 петимен (от гр.), нар. — жаден; благодарен, признателен
 пехливан (тур.) — борец
 пидер (гр.) — принуда
 пишманлик (перс.-тур.) — разкайване, съжаление за нещо
 пишол (ит.) — пишов
 плящима, чсл. — по плещите
 поварник, чсл. — готвач
 поварница, чсл. — готварница
 повеля, книж. — заповядам
 повинен, книж. — виновен, провинен
 повреждение, книж. — повреда, нараняване
 повсаде, диал. — навсякъде
 повсюду, чсл. — навсякъде
 погубел — смърт, гибел
 подвизание, книж. — движение
 подводница, чсл. — сводница
 подгадя, нар. — досетя се, догодя се
 подобие, стб. — достойнство
 подхлъзна са — подхлъзна се
 позапна, диал. — позапра, попра
 позова, нар. — повикам
 поища — поискам, пожелаа
 поида, диал. — тръгна, отида, отправя се за някъде
 показание, книж. — поучителен разказ, поучение
 полагам, книж. — поставям, слагам; отправя нещо към някого; предизвикам, всявам
 получение, книж. — предопределеност, даденост
 получие, книж. — щастие, чест, съдба
 получност, книж. — даденост, съдба
 помамване — желание, готовност
 поминувам, нар. — преживявам, чувствавам се
 поможение — помагане, помощ
 помянувам, нар. — споменавам
 понамъмра, нар. — поукоря, осъдя, понахокам
 понирливий (от гр.) — хитър, коварен, лукав
 понирство (от гр.) — хитрост, лукавство, коварство
 поношавам, чсл. — хуля, оскърбявам
 понудя, понудявам, чсл. — принудя, принуждавам, карам насила
 попремного — извънредно много

попрося — поискам, пожела
 понушение, чсл. — наказание; бедствие, изпратено от бога
 поревни му са — прииска му се, прищя му се
 портар — вратар, пазач на портите
 посега, посёги диал. — отсега нататък
 посметя са, книж. — посмуть-се, объркам се
 постъл, нар. — мършав, дръглив
 потека — затичам, изтичам; нахвърля се, налетя
 по това, диал. — след това
 потреба, чсл. — нужда, необходимост
 поучение — учение
 похвалник, нар. — самохвалник
 похоратя, диал. — поприказвам, поговоря
 почестен, книж. — почтен, честен, благороден
 почечуйний, стб. и чсл. — бърбечен
 почто — защото, по тая причина; че
 поя, диал. — пея
 правина, нар. — правда, истина
 праксан (от гр.) — научен, обигран, изучен
 превзида, чсл. — надмина, превъзхождам
 предобитие — печалба, постигнато
 предположавам — изтъквам, поставям напред
 предстана — явя се, покажа се пред някого, представя се
 предстоя — погрижа се
 презорство, стб. — срам
 прекурварство — голям разврат
 прелест, чсл. — измама, лъжа, заблуда
 прелестен, чсл. — измамен
 прелестя, книж. — измамя, заблудя
 предложение, стб. и чсл. — превръщане в нещо, изменение
 премудрост, чсл. — дълбока мъдрост
 прение, чсл. — спор, пререкание, разискване
 препона, чсл. — спънка, препятствие, пречка
 престояние, чсл. — свойство
 преступаю, чсл. — погазвам, отстъпвам, нарушавам дадена клетва
 привременний, чсл. — временен, непостоянен
 привтасам, диал. — идвам бързо; смогна, успея
 пригледание, книж. — преглед, проверка
 призема се — повярвам, подведа се по думите на някого
 прииду, книж. — идвам, дойда; върна се; за време — настъпи;
 за възраст — настъпи
 приключение — заключение, завършек
 прилика, нар. — удобен случай, възможност

приложение, чсл. — умножение на греховете; козни
 прилучи са — случи се
 прилягний, книж. — сгоден, подходящ, удобен
 примечание, чсл. — забележка
 принципский — принцов, княжески
 припона ся, диал. — препъна се
 проестос (гр.) — селски първенец
 прознаяние, книж. — предсказание, предричане
 прокажение, чсл. — проказа
 прокопия (от гр.) — сполука, успех
 пронирливий (от гр.) — вж. понирливий
 пронирство (от гр.) — вж. понирство
 пропутие, книж. — лутане, колебание
 прорастя — отгледам, грижа се за израстването на някого
 протосингел (гр.) — началник на епископската или митрополитска-
 та канцелария
 прошение, чсл. — молба, искане
 прошу, чсл. — моля
 псалтир (гр.) — част от Библията, книга с псалми
 пустошное, чсл. — напразно, без полза
 путно — разумно
 раваш, рафаш, нар. — покана, калесване
 радя, диал. — грижа се, залягам, радея
 разгордя са — възгордея се
 разгорение — възбуденост
 разлуча ся — разделя се с някого
 разлучение — разделяне, разтрогване на брак
 размотрявам, книж. — гледам, разглеждам
 размушавам — размътвам
 рат, стб. — война
 рачение, чсл. — усърдие; любов, желание, наслада
 ревност, книж. — старание, усърдие; силно желание
 ревностнообразний, книж. — себелюбив
 резиллик (тур.) — срам, излагане
 рига (гр.) — крал, цар
 ритор (гр.) — оратор, мъдрец
 риторика (гр.) — красноречие
 рог, стб. и чсл. — ъгъл, край, кът
 рогащ, нар. — елен
 рогозина, нар. — рогозка
 сад, чсл. — градина

сайвант (тур.), диал. — сушина, навес
 сайдисвам (от тур.), диал. — почитам, зачитам, уважавам
 саянгоз (гр.) — охлюв
 сапикасам (от гр.), нар. — видя, съгледам
 сармашик (тур.) — бръшлян
 сатор (гр.) — сатир, в античната митология горско полубожество
 с кози крака и рога, олицетворение на похотливост
 свадя ся — карам се, бия се
 свершенне — завършек, край
 сговор — уговорка, споразумение, обещание
 сговорение — съвет, допитване, уговаряне
 сговорка — уговорка, споразумение
 сгурчен, диал. — стърчен
 себеп (ар.-тур.) — причина, повод
 сиизин (тур.) — коняр
 сиклет (тур.) — притеснение, мъка
 силихтар (тур.) — придворно звание в султанския дворец
 синод (гр.) — висша църковна управа
 сирмя (перс.-тур.) — готова пара, капитал
 сирни петък — петъкът от Сирната седмица, седмицата преди великите пости
 скверний, чсл. — нечист в помислите и в постъпките; мръсен
 скеля (ит.) — кей, пристанище
 скинджувам (от тур.) — измъчвам
 сколио (гр.) — училище
 скопост (гр.), нар. — изкусно умение, кроене; ред, положение, състояние
 скорообратен, книж. — бързовъртящ се, бързоизменящ се
 скорпия (гр.) — скорпион
 скот, нар. — животно
 скуделен, стб. и чсл. — глинен
 скурвя — развратнича
 словесност, книж. — образованост, разумност, духовност
 случение, чсл. — случка, случайност
 смарида (гр.) — дребна морска риба
 смета ся, сметявам са, стб. и чсл. — объркам се, безпокоя се, смутя се
 сметен, книж. — смутен, объркан
 сметение и смитение — смут, бъркотия, безредие
 снаправя — извърша, направя, построя
 снопиц — снопче
 содомити (нем.) — извратени, развратни
 содружество, чсл. — приятелство, разбирателство

соноразсудител, книж. — съногадател, сънотълкувател
 соноразсудителний, книж. — сънотълкувателен
 состава человеческая, чсл. — човешка личност
 сосуд, чсл. — съд за течности
 сплета — измисля, скроя
 сплетение — клюка, интрига; сплетня
 спроти — според, съобразно с, съгласно с
 стателница (от гр.), чсл. — стол в църквата
 стегни (от гр.), чсл. — челюст
 стока, нар. — вещи, животни и други притежавани неща
 сторшил — стършел
 страннолюбезен, чсл. — гостоприемен
 стрий, диал. — чичо
 строител, стб. — управител, иконом
 стропотний, стб. — неравен, грапав, крив
 судник, книж. — съдия
 субаш (тур.) — административно-полицейски чиновник в Османската империя
 сутра, диал. — сутринта
 сumpop, стб. и диал. — сярa
 сюргун (тур.) — заточение, изгнание
 сюрдисам (от тур.) — затварям, заточавам
 сюнгер (гр.-тур.) — гъба за изтриване от леко и шупливо морско вещество

табак (тур.) — кожар
 табаковий (от тур.) — кожарски
 тазир (тур.) — укор, упрек, мъмрене
 тайко, диал. — татко, тейко
 таклит (ар.-тур.) — лъжлив, фалшив
 такъми (тур.), диал. — накити, носия
 талаз (гр.-тур.) — морски вълни
 таралешак, диал. — таралеш, еж
 татар агаси (тур.) — началник на курниерите
 твар, нар. — товар
 тварник — товарен кон
 тварям, диал. — товара
 тегота, книж. — мъка, страдание
 телалин (ар.-тур.) — глашатай
 телец, нар. — теле
 тепалкам са, диал. — приритвам
 тепеджик (тур.) — приклад на пушка
 тескере, тескеря (тур.) — пътен лист; настанителен документ; лична карта

тесний, книж. — строг, притеснителен
теснота, числ. — притесненост, безизходност, беда
течещец, диал. — тичайки
тимар (тур.) — имот, владение
тимиям (гр.) — тамян
толико, числ. — толкова
токмо — тъкмо
топуз (тур.) — тояга с удебелен край, боздуган
тража, диал. — диря, търся
тражение, диал. — търсене, дирене
тремпе (гр.) — глашатай, викач; тръбач
тремпетаджия (от гр.) — тръбач; барабанчик
тремпит (гр.) — тръба
трепет — тръпка, обзе ме трепет — тресе ме, побиват ме тръпки
тресавица, нар. — гръмотевица, свѣтканица
тризнице, стб. и числ. — игрище, арена; зрелище; игра
трипостасний (гр.) — триличен, триобразен
трошак, нар. — разноски, разходи
трумбета (гр.) — тромпет
тумбан, диал. — тъпан
тщание, книж. — усърдие
тюлбен (перс.-тур.) — тънка батиста, тюлбент
убиение — убийство
уболяря — забогатея, стана богат
угада, нар. — усетя, почувствувам; отгатна, позная
углаголуем, числ. — обвинявам, одумвам
углие — въглища
угождение — угаждане
уд, стб. — телесен член
удавление — задавям, задушавам
удава — удушавам, умъртвявам
удалик (тур.-фр.) — наложница, одалиска
удаля ся, диал. — отдалеча се
удая (тур.) — стая
удобообращателен, числ. — сръчен, лесноподвижен
удушмания са, нар. — смразявам се с някого
узема, диал. — взема
узрок, числ. — причина, вина
уйдисвам (от тур.) — натъкмя, наглася, скроя
укедеря и укидеря са (тур.) — огорча, помрача, оскърбя се
уклонявам са — страня, отклонявам се
укусвам, диал. — вкуся, опитам вкуса на нещо

умрение — смърт, умирање
управление, книж. — способност за излизане от заплетено положение
управя — ръководя, управлявам
упраферлям — отхвърлям
упремудря са — стана мъдър, поумнея
уразумея — стана разумен, вразумя се
уртаклик (тур.) — съдружничество
урта чауш (тур.) — буквално — полкови офицер, но у Софроний —
полицейски пристав
урук (тур.) — човек от полудиво пастирско племе в Мала Азия
урум (тур.) — румелийски
усилен — насилен, принуден със сила
усмертя — лиша от живот, убия
уструпявам, числ. — вж. острупявам
усумнение — съмнение, подозрение
утверждение — потвърждение
утесня — притесня, насиля
утомлен, книж. — изтощен, изнурен, измъчен
утреня, книж. — утринно богослужение
утрудя са — силно се уморя
уфатя, диал. — уловя, хвана
ухищрение, книж. — изхитряне, хитрина
учиня, учинвам, нар. — правя, направя, сторя, причиня
учреждение, числ. — угощение
ущедря, книж. — пожала, съжала
файда (ар.-тур.) — лихва, полза
фаланга (гр.) — дървен уред, с който са стягали краката на на-
казания при нанасяне на удари с пръчка върху стъпалата
фармак (гр.) — отрова
фатя, диал. — хвана, уловя, подхвана
фент (нем.) — измама
ферман (перс.-тур.) — султанско постановление
фил (ар.-тур.) — слон
филский (от тур.) — слонски
фирясам (от тур.), нар. — дам фира
фламбур (гр.) — флаг, знаме
фудулин (ар.-тур.) — надут, горделив човек
фучия (тур.) — бъчва

хабер (ар.-тур.) — известие, вест
хаджи (ар.-тур.), нар. — титла и обръщение към лице, посетило
свещените места според християнската и мохамеданската ре-
лигия

хак (ар.-тур.), нар. — парично възнаграждение; дял, част
 хал (ар.-тур.), нар. — положение, състояние
 хамамджия (тур.) — съдържател на баня, баняджия
 харач (ар.-тур.) — личен данък в Османската империя, плащан от
 мъжете немохамедани
 харачия (ар.-тур.) — събирач на данъка харач
 харашлик (ар.-тур.) — пари за ежедневни житейски разходи
 харем (ар.-тур.) — стая в турски дом, отделена за жените, жен-
 ско отделение
 харижа (от гр.) — подаря, дам безвъзмездно
 харно, нар. — добре
 харсъзми (тур.), диал. — разбойник, крадец
 харч (ар.-тур.), нар. — парични разходи
 хатир (ар.-тур.), нар. — удоволствие, угода
 хвастие, числ. — храсти, клони, съчки
 хеанетский (от тур.) — глупав, безсмислен; проклет
 хекимин (ар.-тур.) — лекар
 хеле (тур.), нар. — добре
 хижа, нар. — селска къща, дом
 хиротонисам (от гр.), числ. — ръкоположа в духовен сан
 хисап (ар.-тур.) — сметка
 хората (гр.), диал. — дума, приказка
 хоратлик (от гр.), нар. — приказка, разговорка, разговаряне
 хората (гр.), диал. — говоря, приказвам
 хоча, диал. — искам, желая; като спомагателен глагол за обра-
 зуване на бъдеще време
 хрисим (гр.), нар. — скромен, тих, смирен
 хрялопа, диал. — хралупа
 художласен, числ. — с дрезгав, с лош глас
 художнический, книж. — литературен, художествен
 чактисам (от тур.), нар. — запъна ударника на кремъклия оръжие
 чаластисвам са (от тур.) — трудя се усърдно
 чаршия (перс.-тур.) — търговска улица, пазарна част на град
 чауш (тур.) — въоръжен турски пазач
 ченгел (тур.), нар. — кука
 чест, стб. — съдба, достойнство
 чиня, диал. — правя
 чистина, нар. — чистосърдечие, чистота
 чичик (гр.) — шурец
 чоти, диал. — защо
 чофадар (тур.) — слуга
 чрево, книж. — корем, стомах

чредний, стб. и числ. — обичаен, редовен

шатаф, диал. — кривоглед

шумар, нар. — сухи клони, шумак

шупе (ар.-тур.) — страх, съмнение, подозрение

щоршил, диал. — стършел

юрнек (тур.) — образец, модел

яд, нар. — отрова

ядосвам, диал. — отрова

язаджи (тур.) — писар

язици, стб. и числ. — народи

ясакция (тур.) — личен пазач, телохранител

ятак (тур.), нар. — укривател на разбойници

Върбан Въртов

СЪДЪРЖАНИЕ

СОФРОНИЙ — ДУХЪТ НА ВРЕМЕТО
И ТЪРСЕНИЯТА В ЛИТЕРАТУРАТА
ПРЕДГОВОР ОТ ИВАН РАДЕВ

5

ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНАГО СОФРОНИЯ

21

ВТОРИ ВИДИНСКИ СБОРНИК

51

НАЧАЛО ПРЕМУДРОСТИ — СТРАХ ГОСПОДЕН

53

МИТОЛОГИЯ СИНТИПА ФИЛОСОФА

62

ЕЗОПОВИ БАСНИ

123

ФИЛОСОФСКИЯ МУДРОСТИ

192

ЕЗИКЪТ НА СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ
ВЪРБАН ВЪТОВ

336

БЕЛЕЖКИ

351

ПОКАЗАЛЕЦ
НА ЛИЧНИТЕ ИМЕНА

383

РЕЧНИК НА РЕДКИТЕ,
ОСТАРЕЛИТЕ И НЕПОЗНАТИТЕ ДУМИ

417

СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ

СЪЧИНЕНИЯ В ДВА ТОМА. ТОМ ПЪРВИ

Първо издание. Рецензент Донка Петканова. Редактори Мария Кондова и Светла Гюрова. Художник Красимир Андреев. Гравюра на обложката Васил Захариев. Художествен редактор Кирил Гогов. Технически редактор Веселина Недялкова. Коректор Ива Данева. Формат 32/84/108; тираж 5612 екз.; печ. коли 28,50; изд. коли 23,94; УИК 25,54; поръчка 6910; дадена за набор на 11. VII. 1989 г.; излязла от печат на 30. XII. 1989 г.; код 25/9536175431/5506—22—89; издателство „Български писател“, ДП „Димитър Найденов“, Велико Търново

Цена 3,48 лв.